

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

Kiemelt közlemények

SÁNTA MÁRIA: Az Egyesült Államok légierő-stratégiai Kína elrettentésére a második Trump-adminisztráció kezdetén

MELEK ADSIZ: Unmanned Aerial Vehicles in Türkiye's Defence and Foreign Policy

TARJÁNI ATTILA: A kockázatmentes háború paradoxona

18. évf. (2025)
3. szám

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Hadtudományi Szemle

A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karának tudományos folyóirata

ISSN 2060-0437 (elektronikus)

Főszerkesztő:

Dr. Csengeri János őrnagy

A szerkesztőbizottság elnöke:

Dr. Balla Tibor ezredes

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Csengeri János őrnagy

Pavel Foltin rektorhelyettes (Csehország)

Dr. Forgács Balázs alezredes

Dr. Hausner Gábor alezredes

Dr. Hettyey András

Dr. Jobbágy Zoltán ezredes

Dr. Miroslav Kelemen ny. dandártábornok (Szlovákia)

Dr. Molnár Anna

Dr. Négyesi Imre ezredes

Dr. Ujházy László ezredes

Dr. Ujházi Lóránd

A szerkesztőbizottság titkára:

Kállai-Nyári Éva

Szerkesztőség:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar

Hadtudományi Szemle

1101 Budapest, Hungária krt. 9–11.

Levelezési cím: 1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail: hadtudomanyiszemle@uni-nke.hu

Kiadó:

Nemzeti Közszolgálati Egyetem Ludovika Egyetemi Kiadó

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.

Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu

A kiadásért felel: Dr. Deli Gergely rektor

Olvasószerkesztők: Bujdosó Hajnalka, Gergely Zsuzsanna, Resofszi Ágnes

Borítókép: P. József főtörzsőrmester (MH 2. KRDD)

Tartalom

HADMŰVÉSZET

Géza Gémesi: Iran's Gray Zone and Hybrid Operations: Strategic Development and Regional Impacts.	5
Melek Adsiz: Unmanned Aerial Vehicles in Türkiye's Defence and Foreign Policy	19
Omid Saeed Sedeeq: Hybrid Warfare from the Perspective of Classical Military Theories	33
Rakaczki István: A Círóka-völgy és az Orosz-hágó második világháborús védelmi rendszere	49

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Burány Judit: A katonai jelzések rendszerezése – 1. rész	83
M. Takács Péter: A legitim autoritás problémája: kora újkori magyar esettanulmányok	107
Szabó Lajos: Az orosz–ukrán háború társadalmi és politikai háttere, az ukrán nacionalizmus gyökerei	125
Tarjáni Attila: A kockázatmentes háború paradoxona	143

BIZTONSÁGPOLITIKA

Juliana J. J. Almassri: An Investigation of International Legal Marginalisation	157
Sánta Mária: Az Egyesült Államok légierő-stratégiai Kína elrettentésére a második Trump-adminisztráció kezdetén	169

ÁLTALÁNOS

Fári László: Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra a második világháborútól napjainkig	189
---	-----

Géza Gémesi¹

Iran's Gray Zone and Hybrid Operations: Strategic Development and Regional Impacts

Abstract

The aim of this essay is to provide an overview of the development of Iran's hybrid warfare methods and its regional strategic objectives. Iran is continuously refining its toolkit in asymmetric and gray zone operations. The publication analyses the role of proxy organisations such as Hezbollah and the Houthis, operations in cyberspace, as well as the modernisation of the Iranian military and the development of offensive capabilities, which pose a threat to regional stability. This includes a focus on Iran's presence in Syria and Iraq, and the escalation patterns of its conflicts with Israel and the United States, Israeli airstrikes, Iranian countermeasures, the military exercises of the Islamic Revolutionary Guard Corps and the tensions surrounding the nuclear agreement. The presentation details the evolution of Iran's operational model, which integrates both asymmetric and conventional means. The study underlying this presentation illustrates how Iran combines various forms of warfare to strengthen its regional position and achieve its geopolitical objectives, and to demonstrate the effectivity of the methods in reaching Iran's strategic goals.

Keywords: hybrid operations, gray zone operations, asymmetric warfare, proxy warfare

Introduction

This paper attempts to demonstrate the evolution – and the partial collapse – of Iran's gray zone strategy, a method of indirect warfare that has long enabled the Islamic Republic to project influence across the Middle East without triggering full-scale war, showing how this strategy functioned at its peak, and why it appears to be unravelling in recent years.

¹ PhD student, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, e-mail: gemesi.geza@hm.gov.hu

Defining "gray zone"

Gray zone warfare refers to coercive actions that fall between traditional diplomacy and open warfare. It is about ambiguity, deniability and psychological impact rather than large-scale force-on-force engagement.

Its definition is not uniform in the literature; however, experts highlight the most characteristic attributes of the concept. Analysts interviewed within the framework of the Atlantic Council's "Hybrid Conflict Project" emphasise the following key features:

Clementine G. Starling emphasises that such actions – disinformation campaigns, cyberattacks, or the use of mercenaries – are slow, gradual campaigns aimed at weakening the opponent, and new technologies make them more difficult to detect.

According to Arun Iyer, globalisation, capital flows and the spread of social media have created new opportunities for operations in the gray zone, particularly by exploiting the vulnerabilities of open societies. Similar strategies – such as influence operations and economic manipulation – already existed during the Cold War, but today their effectiveness and complexity have increased.

Robert J. Giesler believes that great power competition has traditionally relied on gray zone tactics, as the risks of open military conflict are too high in the nuclear age. Instead of launching conventional wars, states employ strategies that achieve geopolitical objectives through covert or hard-to-prove acts of aggression.

All three experts emphasise that gray zone strategies pose a significant challenge to the United States, its allies and the international order, as attribution and the legality of response actions often remain unclear. Such operations also threaten the political stability and internal cohesion of societies.²

Based on the views of the experts cited by the Atlantic Council, the following definition has been formulated: a gray zone is the realm of defensive and offensive activities that lies between peaceful cooperation and open armed conflict. Operations conducted in this space are often covert and officially unacknowledged actions aimed at undermining the target's security or advancing the initiator's interests without triggering open warfare. While it can also be interpreted chronologically (as the period between peace and conflict), the term "zone" is used to emphasise that such activities may also occur during active conflicts.³

The concepts of gray zone warfare, asymmetric warfare and hybrid warfare are often conflated, but they are not distinct forms of warfare and should not be used interchangeably, even though they frequently are. These terms refer to the ways in which states employ various methods and tools to achieve their national security objectives. The tools may be diplomatic, informational, military, economic, or cyber in nature, while the methods describe how these tools are employed. The term "hybrid" has a dual meaning, as it can refer to both the tools used and the methods of their application.⁴

² STARLING et al. 2022.

³ Atlantic Council s. a.

⁴ EISENSTADT 2021.

Asymmetry in warfare

Iran's gray zone strategy is closely linked to the toolkit of asymmetric warfare, as both approaches aim to weaken the adversary without engaging in conventional military conflict. Iran employs methods designed to minimise the risk of escalation while striving to achieve maximum geopolitical advantage. These tools – such as supporting proxy militias, conducting cyberattacks, applying economic pressure and executing information operations – are classic forms of asymmetric warfare. The core principle of asymmetric warfare is that the weaker party seeks to counterbalance the superiority of a stronger opponent through unconventional methods. Iran's strategy is particularly well suited to its efforts to preserve the balance of power in the Middle East. Rather than striving for conventional military superiority over the United States and Israel, Iran enhances its regional influence primarily through asymmetric operations.

One of the most striking examples of this is Iran's longstanding support for Hezbollah in Lebanon, a relationship that dates back to the early 1980s and exemplifies Tehran's use of ideological and military proxies to extend its influence. Iran has provided Hezbollah with financial assistance, weapons and training, enabling the group to operate as both a political actor and a paramilitary force. Alongside other regional proxy networks and its involvement in the Syrian and Yemeni conflicts, this support allows Iran to exert political and military pressure on its adversaries without direct engagement.

As part of its asymmetric warfare strategy, Iran places significant emphasis on information and cyber warfare. These tools are used to disseminate narratives that undermine the international image of its adversaries while bolstering its own regional support. The destabilising effects of disinformation, propaganda and cyberattacks often remain hidden from public view, allowing Iran to avoid direct accountability – an essential element of gray zone strategies.

The evolution of Iran's cyber operations is clearly observable: while initially focused on controlling domestic information flows and suppressing dissent, they have since transformed into instruments of aggressive action against foreign targets. A turning point came in 2010 with the discovery of the Stuxnet incident, during which a U.S.–Israeli-developed computer worm disabled Iranian nuclear centrifuges. In response, Iran escalated its offensive cyber operations targeting U.S. assets.

Since then, the Iranian regime has invested substantial resources in developing its own cyber capabilities, including domestic cybersecurity software and defensive network architectures. Some of Iran's cyber organisations operate under direct government or military control, while others appear to act more independently, yet maintain close cooperation with state entities – particularly in offensive operations. This technological development enables Iran to deliver effective asymmetric responses in cyberspace, even against a conventionally superior adversary like the United States.⁵ In the realm of cyberattacks, concealment of the perpetrator's identity is particularly easy to achieve. The Iranian regime frequently employs front groups to obscure its direct involvement in cyber operations. By presenting these entities as grassroots or independent actors, Iran creates plausible deniability and complicates attribution efforts.

⁵ THEOHARY 2020.

One notable example is the hacking group Black Shadow,⁶ which has claimed responsibility for multiple cyberattacks against Israel since December 2020. Despite its purported independence, the group is likely a front for an Iranian state actor, possibly the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC). Similarly, another group, Farigh al Tahereh, carried out a series of cyberattacks in 2022 targeting Israel, Saudi Arabia, Turkey and Iranian opposition figures in Baghdad. Iranian state media has described Farigh al Tahereh as an "Iraqi resistance group" – language commonly used for Iranian proxies. It is highly probable that the group functions either as the cyber arm of an existing proxy militia or as another IRGC-controlled front organisation.⁷ These cases highlight the strategic use of cyber proxies by Iran to mask state responsibility, making it even more difficult for international actors to confidently attribute malicious activities in the digital domain.

Iran's strategy also builds on exploiting economic and political asymmetries. Through oil exports and the circumvention of international sanctions, Iran uses its economic power not only to maintain internal stability but also to expand its regional influence. The aim of such asymmetric measures is not direct victory, but rather to restrict the adversary's freedom of action and deplete their resources.

In summary, Iran's gray zone warfare strategy is grounded in asymmetric warfare, enabling it to achieve political objectives through a low-intensity yet wide-ranging set of tools. This strategy spans not only the military domain but also political, economic and informational dimensions, thereby posing a complex threat to both regional and global powers.

The various dimensions of asymmetry

One of the most evident differences is quantitative asymmetry, which refers to disparities in manpower, equipment and resources. The stronger party typically possesses a larger army and more weapons, while the weaker side operates with smaller forces that are often more efficiently organised.

In contrast, qualitative asymmetry does not concern the quantity of resources but their quality – this includes differences in leadership, training, technological advancement and methods of warfare.

Conceptual asymmetry refers to the extent to which one party is able to understand and exploit battlefield conditions, recognise the adversary's strategies and develop effective responses. This is complemented by operational asymmetry, which points to differences in organisational structures and modes of combat – for instance, the use of covert, clandestine operations instead of open, conventional warfare, or a preference for indirect methods of engagement.

Geographical asymmetry refers to the exploitation of territorial advantages: one party may be closer to strategically important areas, bases, or its own defensive positions, which can have a decisive impact on military operations. In contrast, temporal

⁶ VICENS 2021.

⁷ Islamic Republic News Agency 2022.

asymmetry refers to differing approaches in the use of time – while one side may opt for rapid, decisive strikes, the other may pursue a long-term, gradually exhausting strategy.

Normative asymmetry highlights differences in legal and ethical constraints between the parties. One side may strictly adhere to international law, while the other is less bound by such norms, which can provide a tactical advantage in certain situations. Closely related to this is moral and motivational asymmetry, which examines the level of commitment each side has to the fight. One party may be driven by religious or ideological convictions, or simply fighting for survival, while the other is motivated more by political or economic interests.⁸

Finally, ontological asymmetry refers to differences based on distinct logics and motivations. While one actor may follow a rational, pragmatic approach, the other might act based on symbolic or emotional decisions, making the nature of the conflict more unpredictable.⁹

In sum, asymmetric warfare is a complex phenomenon that not only serves to counterbalance military superiority, but also represents a comprehensive strategy encompassing political, economic and psychological dimensions. As a result, the weaker party may exert significant influence on the outcome of a conflict over the long term.¹⁰

Iran's long-term objectives

Iran's gray zone strategy is not random or reactive – it is anchored in very clear long-term strategic goals that have remained largely consistent since the 1979 Islamic Revolution. These objectives help explain the logic behind Iran's asymmetric and indirect approach to conflict.¹¹

First, Iran seeks to establish itself as a leading power in the Middle East. While aware of the ethnic and sectarian limitations of its influence – rooted in its Persian and Shiite identity – Iran nonetheless aims to shape regional political orders through allies, proxies and ideological outreach.

Second, Tehran wants to drive out the United States from the region entirely. From the perspective of Iranian leadership, the enduring U.S. military presence in countries like Iraq, Syria and the Gulf states – combined with decades of perceived regime-change rhetoric – represents both a direct threat and a symbol of Western dominance that must be countered.

And third, one of the enduring ideological drivers in Iranian foreign policy is its opposition to the Israeli state. In practice, this is reflected in sustained support for groups like Hezbollah and Palestinian factions that confront Israel militarily or politically.

All of Iran's regional activities – from supporting militias in Iraq and Syria to arming the Houthis in Yemen – can be interpreted as part of a broader effort to fulfil these three long-term strategic aims.

⁸ EISENSTADT 2021.

⁹ HAGHSHENASS 2008.

¹⁰ MAZZUCCO 2022.

¹¹ GOLDENBERG et al. 2020.

Core elements of Iran's gray zone strategy

We need to look at the core elements of its gray zone strategy. This approach is built on flexibility, patience and indirectness.

First, Iran is tactically flexible but strategically consistent. It is willing to change methods, partners, or intensity depending on the situation – but its long-term goals rarely change. Whether it supports Hezbollah in Lebanon or militias in Iraq, the end-game remains the same: expanding influence, deterring adversaries and reshaping the regional order.

Second, Iran relies heavily on proxies and plausible deniability. Instead of using its own army, it sponsors and coordinates with non-state actors – groups that can operate with local legitimacy but also give Iran a layer of distance from direct responsibility. This allows Tehran to apply pressure without triggering open retaliation.¹²

Third, Iran avoids escalation by responding in a calibrated, proportional way. It does not aim to start wars, but rather to test limits, probe vulnerabilities and impose costs – often in ways that are ambiguous enough to buy time or create doubt about attribution.

And finally, Iran plays the long game. It prefers protracted, low-intensity engagements where its adversaries grow weary over time. It exploits the political short-termism of Western democracies, betting that it can outlast their attention span or political will.

Together, these elements form a uniquely asymmetric strategy – one that allows Iran to project power far beyond its borders, without fighting on conventional terms.

Why it worked: 2000–2019

For nearly two decades, Iran's gray zone strategy worked remarkably well. Between the early 2000s and 2019, Tehran steadily expanded its regional influence – often without firing a shot directly through its own armed forces.

While Hezbollah's primary role remains within Lebanon, it also contributes to Iran's regional strategy by supporting operations in Syria,¹³ maintaining links with other militias and promoting the broader ideological framework of the 'Axis of Resistance' – thereby reinforcing Iran's strategic influence beyond its borders.¹⁴

In Iraq, Iran established deep ties with Shiite militias, especially after the fall of Saddam Hussein. These groups – such as Kata'ib Hezbollah or Asaib Ahl al-Haq – served both as political actors and paramilitary forces aligned with Iranian interests, particularly in resisting U.S. presence and shaping governance structures.

In Syria, Iran (alongside with Russia) played a vital role in keeping Bashar al-Assad in power during the civil war. Through a mix of Iranian troops, Hezbollah fighters and other foreign proxies, Iran played a significant role in supporting the Assad regime and managed to secure a key strategic ally in the region – for a long period of time.

¹² MAZARR 2015.

¹³ SULLIVAN 2014.

¹⁴ Israel Defense Forces 2019.

And in Yemen, Iran's support for the Houthi movement allowed it to open a new front of pressure against Saudi Arabia – threatening Red Sea shipping routes and conducting drone and missile attacks deep into Saudi territory. Iran's involvement began as early as 2009 and intensified significantly following the outbreak of the Yemeni civil war in 2014, with the systematic provision of advanced weapons systems to the Houthis.¹⁵ While Iran provides strategic and material support, the Houthis maintain operational independence and pursue objectives that align with – but are not dictated by – Iranian interests. The Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) Quds Force has facilitated the transfer of missile and drone components, as well as critical technologies, into Yemen to enhance the Houthis' operational capabilities. These capabilities have been employed in repeated attacks against critical infrastructure and military and governmental targets in Saudi Arabia and the United Arab Emirates (UAE), often using Iranian-origin platforms.¹⁶

By enabling such strikes, Iran has effectively opened an additional axis of military pressure on the Gulf states, thereby extending its strategic reach. While the prospect of the Houthis launching attacks on Israel from Yemen was previously considered improbable, Houthi missile and drone attacks targeting Israeli territory have since materialised, reflecting an expanded scope of confrontation. This dynamic situation positions the Houthis not only as a tool of Iranian regional influence but also as a potential vector for escalation beyond the Arabian Peninsula.

What made this strategy effective was its ability to deliver strategic gains without provoking overwhelming retaliation. By staying below the threshold of direct war, Iran forced its adversaries into difficult dilemmas – whether to respond and escalate, or to tolerate and contain.

This period marked the high point of Iran's gray zone approach: it gained influence, deterred enemies and projected power through carefully calibrated, indirect actions.

The turning point: Internal pressures

Iran's gray zone strategy began to falter both because of strategic missteps and external conditions that shifted against it.

In 2021, there were hopes that the Biden Administration would revive the nuclear deal. But after prolonged negotiations, no agreement was reached. Instead of diplomacy, Iran returned to pressure tactics – supporting drone attacks, maritime incidents and proxy operations. One early signal came with the 2021 drone strike on the Mercer Street tanker,¹⁷ followed by Houthi attacks on UAE targets.

Iran's involvement in Russia's war in Ukraine – especially through drone exports¹⁸ – further alienated the European Union, which had long served as mediator in the nuclear talks. When the EU presented a 'final text' in August 2022, Iran rejected it,

¹⁵ ZIMMERMAN 2022.

¹⁶ The Times of Israel 2019.

¹⁷ GARDNER 2021.

¹⁸ Iran International 2024.

hoping Europe's energy crisis would boost its leverage. But that backfired – leaving Iran more isolated diplomatically.

In the months that followed, Iran escalated attacks on commercial shipping in the Gulf and Red Sea – attempting to raise costs for the U.S. and its partners. But instead of forcing concessions, these actions triggered regional anxiety and disrupted global trade.

Countries like Israel, the UAE and Saudi Arabia – focused on attracting foreign investment and economic reform – saw Iran's destabilising role as a threat. Between 2011 and 2021, Israel's FDI grew by 238%, the UAE's by 189% and even Saudi Arabia tied its Vision 2030 plans to long-term stability. Iran's actions put it increasingly at odds with the region's economic future.¹⁹

On 7 October 2023, Hamas launched a significant attack on Israel, resulting in the deaths of approximately 1,200 Israelis, primarily civilians, and the taking of around 200 hostages. The extent of Iran's involvement in this attack has been a subject of considerable analysis and debate.²⁰

Reports indicate that Iran's Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) collaborated with Hamas in planning the 7 October assault. The IRGC allegedly approved the operation during a meeting in Beirut on 2 October 2023. In the weeks leading up to the attack, approximately 500 fighters from Hamas and Palestinian Islamic Jihad reportedly received specialised combat training in Iran under the guidance of the IRGC's Quds Force. However, some analyses suggest that while Iran has historically supported Hamas through funding, training and weapons supply, there is no definitive evidence of direct Iranian involvement in orchestrating the 7 October attack. U.S. intelligence assessments²¹ have indicated that the Hamas attack surprised Iran, undermining the theory that Tehran played a direct role in its planning or execution.²² In summary, while Iran has been a longstanding supporter of Hamas, providing financial aid, military training and weapons, the precise nature and extent of its involvement in the 7 October 2023 attack on Israel remain subjects of ongoing investigation and debate. Regardless of Iran's direct role, the timing placed Tehran in a strategic trap – now seen as part of a widening arc of confrontation, while already aligned with Russia in another active conflict.

At this point, Iran was no longer shaping the regional agenda. It was reacting to events, overstretched and facing consequences that its gray zone strategy was no longer built to absorb.

Another internal factor is popular discontent. Mass protests – like the Green Movement in 2009 or the Mahsa Amini uprising in 2022 – have exposed the regime's vulnerability at home.²³

In short, the same domestic pressures that challenge the regime's survival are now also undermining its capacity to wage gray zone warfare. The once-coherent system of influence is fraying under the weight of internal crisis.

¹⁹ ZANDI 2025.

²⁰ PLETKA 2023.

²¹ SMYTH 2023.

²² LEVITT 2023.

²³ LOFT 2024.

Iran's gray zone strategy ultimately ran into a hard wall: the economy. Despite years of investment in regional influence – such as an estimated 20 to 30 billion dollars spent in Syria – Iran failed to convert that presence into lasting economic leverage. The country's economic model remains deeply dysfunctional, marked by corruption, poor governance and ideological rigidity. Between 2012 and 2022, Iran averaged only \$2.4 billion in annual foreign direct investment – just \$1.5 billion in 2022 alone – while neighbouring states attracted exponentially more. Sanctions have also taken a major toll. Iran's crude oil exports dropped by over 600,000 barrels per day between 2016 and 2024, slashing revenues that once funded its proxies and external operations. By 2020, Iran's GDP fell to about \$262 billion – its lowest point since 2006 – and its share in global trade dropped to just 0.2%. On global indexes, it consistently ranks among the least economically free and most corrupt countries: 170th out of 177 in economic freedom, and 149th out of 180 in corruption perception.²⁴

In short, without economic power to sustain it, Iran's regional strategy became increasingly hollow. Influence without a viable economic basis simply was not sustainable.

External adaptation

As Iran faced growing internal dysfunction and economic decline, its regional adversaries adapted rapidly – militarily, diplomatically and economically. Israel intensified its preemptive strikes on Iranian targets in Syria, degrading supply lines and command infrastructure with minimal response. These attacks exposed the weakening of Iran's deterrence. Meanwhile, Gulf states like Saudi Arabia and the UAE shifted focus to stability. In response to years of Iranian-backed Houthi attacks, they invested in air defence, maritime security and long-term development strategies like Saudi Vision 2030.²⁵

This created a contrast: While Iran's economy contracted and foreign investment collapsed, rivals like Israel and the UAE experienced rapid growth. These states countered regional instability not only through military means, but also by prioritising long-term economic resilience and development.

Iran's drone support to Russia further isolated it diplomatically from Europe and the broader West – sinking any realistic hope of reviving the nuclear deal. However, this did not significantly affect Iran's relations within the region, where many actors continue to engage with Moscow.²⁶

Altogether, these shifts left Iran with fewer options, eroded its regional leverage and strengthened its opponents – without triggering direct war.

Eroding deterrence

One of the pillars of Iran's gray zone strategy has always been deterrence – creating just enough fear of retaliation to prevent adversaries from striking back forcefully. This

²⁴ ZANDI 2025.

²⁵ Government of Saudi Arabia s. a.

²⁶ WINTOUR–RANKIN 2022.

deterrence was not based on conventional military superiority, but rather on the idea that Iran – or one of its proxies – would respond to any attack with calibrated but painful consequences. It was a psychological strategy as much as a military one.

But in recent years, this deterrence has started to erode. We have seen more and more examples where Iranian threats go unheeded, or where retaliation fails to materialise – or simply does not have the desired effect.

Israel has carried out hundreds of strikes on Iranian-linked targets in Syria, often without significant Iranian response. Israel has conducted numerous airstrikes targeting Iranian-linked positions in Syria. For instance, in September 2024, Israeli special forces executed a raid on an underground missile production facility in Masyaf, Syria, aiming to disrupt the manufacture of precision missiles intended for Hezbollah. This complex operation involved dozens of aircraft and approximately 100 helicopter-borne troops, resulting in the dismantling of the facility.²⁷

After years of absorbing Houthi missile and drone attacks – many of which targeted critical infrastructure, including oil facilities – Saudi Arabia has increasingly moved toward a strategy of regional de-escalation. This change is largely driven by domestic priorities, especially the ambitions laid out in the Vision 2030 program, as well as by military fatigue and the high costs associated with protracted conflict in Yemen. Rather than respond with force to the latest provocations, Riyadh has opted for diplomatic engagement, supporting ceasefire efforts and backchannel negotiations. The article suggests that Saudi Arabia is exercising strategic restraint, avoiding actions that could undermine fragile diplomatic progress or provoke broader regional escalation. Ultimately, the Kingdom's current posture reflects a calculated shift from military confrontation to a more politically driven effort to stabilise the region and safeguard its long-term national interests. Saudi Arabia, after years of Houthi drone attacks, has begun to push for regional de-escalation²⁸ – but not because of fear, rather because it sees Iranian leverage declining.

When deterrence fails, the strategic equation changes. Opponents become emboldened and they test red lines. They take risks. And suddenly, Iran finds itself reacting instead of shaping events – a dangerous position for a state that built its strategy on controlling the tempo of conflict.

Strategic limits

Iran's gray zone strategy is no longer expanding – it is contracting. What we see today is not a dramatic collapse, but a slow rollback driven by strategic fatigue, economic weakness and internal fragmentation.

Across the region, Iran is struggling to sustain its influence. Proxies like Hezbollah are weakened by local crises, militias in Iraq are more autonomous and long-time partners like Assad was removed from power and disappeared suddenly. The Houthis have consistently acted based on their own agenda, even as they maintain close ties

²⁷ Reuters 2025.

²⁸ JALAL 2023.

with Iran and benefit from its support. The system has long suffered from declining domestic support, and now also faces diminishing resources to maintain its networks. Sanctions, financial constraints and brain drain have all reduced Iran's ability to fund operations and supply proxies effectively. Logistical challenges – like tightened border controls and surveillance – further complicate its reach.

Without economic power, political unity, or operational capacity, Iran's regional project is losing momentum. It now faces a choice: continue resisting and overextending – or pivot toward internal development and renewal.

Analysis – Losing the way of war

Iran's gray zone strategy allowed it to project power far beyond its borders without conventional war. For years, it used proxies, pressure and ambiguity in the attempt to reshape the regional balance in its favour. But over time, the strategy began to overreach. Internally, Iran lacked the economic foundation and political cohesion to sustain it. Externally, its rivals adapted – militarily, economically and diplomatically – eroding Iran's advantage step by step. We are not seeing a dramatic collapse, but a strategic unravelling: weakening proxies, diplomatic isolation, financial strain and a loss of deterrence. Iran is no longer shaping the events²⁹ as it once tried to – it is reacting to setbacks it can no longer absorb.

What we are witnessing now is not a dramatic defeat, but a strategic unravelling. The tools still exist – missiles, drones, proxies – but the political and economic foundations that made them effective are no longer reliable.

Conclusion

The Islamic Republic now stands at a crossroads. It can continue resisting change at growing cost, or pivot toward internal development and regional pragmatism. In that sense, Iran may be experiencing what one might call a preemptive loss: not the result of battlefield defeat, but of a strategy outpacing the state's capacity to sustain it.

And that, ultimately, is the paradox of Iran's gray zone strategy. Its greatest strength has always been that it allowed Tehran to fight without fighting. But once it became too costly to maintain, it started to collapse. As a conclusion, my deduction can be summarised with this statement: Iran did not lose a war. It may be losing its way of war.

References

Atlantic Council (s. a.): *Hybrid Warfare Project*. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/category/content-series/hybrid-warfare-project/>

²⁹ MOONAKAL 2024.

- EISENSTADT, Michael (2021): Iran's Gray Zone Strategy. Cornerstone of Its Asymmetric Way of War. *PRISM*, 9(2), 76–97. Online: <https://www.jstor.org/stable/27008977>
- GARDNER, Frank (2021): Mercer Street: Tanker Blast Evidence Points to Iran, Says US. *BBC News*, 7 August 2021. Online: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-58124489>
- GOLDENBERG, Ilan – HERAS, Nicholas A. – THOMAS, Kaleigh – MATUSCHAK, Jennie (2020): Countering Iran in the Gray Zone: What the United States Should Learn from Israel's Operations in Syria. *Center for a New American Security*, 14 April 2020. Online: <https://www.cnas.org/publications/reports/countering-iran-gray-zone>
- Government of Saudi Arabia (s. a.): *Vision 2030*. Online: <https://www.vision2030.gov.sa/en>
- HAGHSHENASS, Fariborz (2008): Iran's Asymmetric Naval Warfare. *The Washington Institute for Near East Policy*, September 2008. Online: <https://www.washingtoninstitute.org/sites/default/files/pdf/PolicyFocus87.pdf>
- Iran International (2024): How Iran's Drones Supercharged Russia's 1,000-Day Fight in Ukraine. *Iran International*, 19 November 2024. Online: <https://www.iranintl.com/en/202411197064>
- Islamic Republic News Agency (2022): Haker-haa-yeh Eraaghi baa Shoaar "Labik Ya Qods" Paaygaah-haa-yeh Esraaeili raa Falaj Kardand [Iraqi Hackers Paralysed Israeli Sites with Slogan "Labbaik Ya Quds"]. *Islamic Republic News Agency*, 20 April 2022. Online: <https://www.irna.ir/news/84724614>
- Israel Defense Forces (2019): *Hezbollah's Precision Guided Missile Project*. Online: <https://www.idf.il/en/mini-sites/hezbollah/hezbollahs-precision-guided-missile-project/>
- JALAL, Ibrahim (2023): The Houthis' Red Sea Missile and Drone Attack: Drivers and Implications. *Middle East Institute*, 20 October 2023. Online: <https://www.mei.edu/publications/houthis-red-sea-missile-and-drone-attack-drivers-and-implications>
- LEVITT, Matthew (2023): The Hamas–Iran Relationship. *The Washington Institute for Near East Policy*, November 2023. Online: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/hamas-iran-relationship>
- LOFT, Philip (2024): Two-Year Anniversary of the Mahsa Amini Protests in Iran. *U.K. Parliament*, 19 September 2024. Online: <https://commonslibrary.parliament.uk/two-year-anniversary-of-the-mahsa-amini-protests-in-iran/>
- MAZARR, Michael J. (2015): *Mastering the Gray Zone: Understanding a Changing Era of Conflict*. Carlisle Barracks: U.S. Army War College Press. Online: <https://press.armywarcollege.edu/monographs/428>
- MAZZUCCO, Leonardo J. M. (2022): Iranian Naval Strategy: The Domestic Roots of Iran's Asymmetric Warfare. *Gulf International Forum*, 16 October 2022. Online: <https://gulfif.org/iranian-naval-strategy-the-domestic-roots-of-irans-asymmetric-warfare/>
- MOONAKAL, Nadeem A. (2024): Iran's Regional Proxies: Reshaping the Middle East and Testing U.S. Policy. *Institute for Security and Development Policy*, 27 February 2024. Online: https://www.isdp.eu/irans-regional-proxies-reshaping-the-middle-east-and-testing-u-s-policy/?utm_source=chatgpt.com

- PLETKA, Danielle (2023): What Is Iran's Role in the Hamas Attack on Israel? *Foreign Policy*, 8 October 2023. Online: <https://foreignpolicy.com/2023/10/08/iran-ir-gc-role-involvement-hamas-attack-israel-gaza-war-hezbollah/>
- Reuters (2025): Israeli Military Says Commandos Raided Missile Plant in Syria in September. *Reuters*, 2 January 2025. Online: <https://www.reuters.com/world/middle-east/israeli-military-says-commandos-raided-missile-plant-syria-september-2025-01-02/>
- SMYTH, Phillip (2023): The Path to October 7: How Iran Built Up and Managed a Palestinian 'Axis of Resistance'. *CTC Sentinel*, 16(11), 25–40. Online: <https://ctc.westpoint.edu/the-path-to-october-7-how-iran-built-up-and-managed-a-palestinian-axis-of-resistance/>
- STARLING, Clementine G. – IYER, Arun – GIESLER, Robert J. (2022): Today's Wars Are Fought in the Gray Zone: Here's Everything You Need to Know About It. *Atlantic Council*, 23 February 2022. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/todays-wars-are-fought-in-the-gray-zone-heres-everything-you-need-to-know-about-it/>
- SULLIVAN, Marisa (2014): *Hezbollah in Syria*. Institute for the Study of War. Online: <https://www.understandingwar.org/report/hezbollah-syria>
- THEOHARY, Catherine A. (2020): Iranian Offensive Cyber Attack Capabilities. *Congressional Research Service*, 13 January 2020. Online: <https://sgp.fas.org/crs/mideast/IF11406.pdf>
- The Times of Israel (2019): Yemen's Houthi Rebels Threaten to Attack Israel. *The Times of Israel*, 8 December 2019. Online: <https://www.timesofisrael.com/yemens-houthi-rebels-threaten-to-attack-israel>
- VICENS, A. J. (2021): Hack-and-Leak Group Black Shadow Keeps Targeting Israeli Victims. *Cyberscoop*, 6 December 2021. Online: <https://cyberscoop.com/hack-and-leak-group-black-shadow-keeps-targeting-israeli-victims>
- WINTOUR, Patric – RANKIN, Jennifer (2022): Iran Breaching Nuclear Deal by Providing Russia with Armed Drones, Says UK. *The Guardian*, 17 October 2022. Online: <https://www.theguardian.com/world/2022/oct/17/iran-breaching-nuclear-deal-by-providing-russia-with-armed-drones-says-uk>
- ZANDI, Farzin (2025): How Iran Lost before It Lost: The Roll-Back of its Gray Zone Strategy. *War on the Rocks*, 24 January 2025. Online: <https://warontherocks.com/2025/01/how-iran-lost-before-it-lost-the-roll-back-of-its-gray-zone-strategy/>
- ZIMMERMAN, Katherine (2022): Yemen's Houthis and the Expansion of Iran's Axis of Resistance. Critical Threats Project. *American Enterprise Institute*, 14 March 2022. Online: <https://www.aei.org/research-products/report/yemens-houthis-and-the-expansion-of-irans-axis-of-resistance>

Melek Adsiz¹

Unmanned Aerial Vehicles in Türkiye's Defence and Foreign Policy

Abstract

In recent years, the Turkish defence industry has experienced a major revolution in Unmanned Aerial Vehicle (UAV) technology. Domestically produced Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) are used in many areas, especially in reconnaissance, intelligence and military operations. This has made Türkiye gain international prestige.

This study examines the recent UAV revolution of the Turkish defence industry and its impact on Türkiye's current and future defence strategy. First of all, it provides a detailed account of Türkiye's determination to produce its unmanned aerial vehicles. Then, the first uses of UAVs and the role of this technology in the successful operations of the Turkish military are discussed. The impact of Turkish drones in different geographies such as Syria, Libya and the Karabakh War is analysed in a comprehensive and detailed manner. In conclusion, the revolutionary advances of the Turkish defence industry in UAV technology are summarised, which enhance the country's military capabilities and provide a significant competitive advantage in the international arena.

Keywords: unmanned aerial vehicle, defence industry, intelligence, military operations, foreign policy

Introduction

An Unmanned Aerial Vehicle (UAV) is a type of aircraft that does not have a human pilot, crew or passenger, carries only equipment (video camera, camera, laser scanning device, etc.) suitable for its purpose, and can perform its mission remotely and/or automatically. The professional use of UAVs for military, civilian (hobby and commercial) and scientific purposes is rapidly increasing in our country and all over the world, and therefore it is expected that this issue will be more on the agenda in

¹ PhD candidate, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, e-mail: adsiz.melek@uni-nke.hu

the coming years.² According to NATO, UAVs can provide aerodynamic flight forces without a pilot, can carry lethal or non-lethal payloads and can be destroyed or reused after flight. UAVs are often used to carry payloads. UAVs can be launched manually or take off from airport runways, and can be controlled remotely or autonomously, depending on the concepts and needs of use on different platforms.³ However, even though UAVs are characterised as “unmanned”, they depend on the human factor in maintenance–repair, installation, pre-flight preparation, navigation and landing. UAV Systems may consist of different systems depending on the technology and infrastructure they are equipped with, but their most basic components consist of Ground Control Systems and the UAV itself.⁴

In addition, UAVs are defined as “drones” or “UAV/UAS (Unmanned Aerial Vehicle/Systems)” in the international literature, which in reality means the same thing, except for certain technical features. On the other hand, since the first versions of unmanned aerial vehicles, which were known as “drones” and did not have such high technical specifications as they do today, were generally used for military purposes and as weapons until today, and in this context, they have a negative image in the memory of societies, the names UAV/UAS (UAS) are mostly used in the civilian sector today. Technically, “drone” refers to an unmanned aerial or sea vehicle that can fly automatically, while “UAV” refers to an aircraft that can fly unmanned, has an engine, can be controlled and has no weapons.⁵ As a result, all definitions such as “drone”, “UAV/UAS”, “RPAS” continue to be used synonymously, and there is no clear distinction between them.⁶

The study to shed light on Türkiye's UAV experience will proceed as follows: First, the industrial infrastructure that has enabled the development of Türkiye's UAV capability will be discussed. Then, it analyses Türkiye's developing UAV capability and the experience gained from this capability and the reflection of this experience on the battlefield. In addition, the foreign policy implications of this capacity are analysed. Finally, the use of Türkiye's UAV exports to achieve its foreign policy objectives will be discussed.

Historical development process of unmanned aerial vehicles

The history of unmanned aerial vehicles goes back a long way. On 22 August 1849, the Austrians sent 200 unmanned balloons with time fuse bombs to the city of Venice (Italy), which is considered to be the first use of drones in an air attack. In reality, some of these bombed balloons exploded over the targets, while others were blown back by the wind and exploded along Austrian lines. On the other hand, the use of

² Turkish Aeronautical Association s. a.

³ ŞAHİN 2022.

⁴ SEVER 2021: 1184–1185.

⁵ KAHVECİ–CAN 2017: 510.

⁶ KAHVECİ–CAN 2017: 513.

unmanned balloons for military purposes dates back to 1793 in the United States, and these balloons were used only for reconnaissance purposes in the Civil War.⁷

The first real UAV application suitable for today's use started in 1916 when Elmer Sperry demonstrated the gyro-stable flight of the "Curtiss" aircraft of the U.S. Navy. As a continuation of this application, the aircraft nicknamed "Kettering Bug", developed by Charles Kettering from the USA in 1918, had its controls pre-set and managed to dive over its target by dropping its wings when it was over the target. With this application, the first "autonomous" systems emerged in history. In 1920, the first flight controlled by radio waves was realised by Lawrence Sperry, son of Elmer Sperry.

The V-1 and V-2s used by Germany in its air attacks on England during the Second World War can be seen as a reflection of these systems in the 1940s as "pilotless airplanes". The V-1, which was built by Astronomy Professor Hermann Oberth and given names such as "winged bomb", "robot", "pilotless plane", "flying bomb", weighs 3.5 tons with two tons of explosive material and looks like a small propellerless plane with a length of 6.75 and a wingspan of about 3.5 meters. After the Allied capture of the airfields of Dieppe and Calais, Germany began the production of the V-2, known as the ancestor of the F-104 fighter jet, which was produced in 1954 and was recorded as the most advanced weapon of the war with this rocket.⁸

During the Korean War, it was evident that the U.S. continued its efforts in this field with an aircraft called "Lark", referred to as bullet plane, and immediately after the war with the B-61 type unmanned Matador bombers.⁹ The best-planned introduction of UAVs into the active war environment, which was encountered again with the "Vietnam War", took place with Israel's air operations in the Beka'a Valley in 1982.¹⁰ The operation, in which the U.S. closely monitored the development of UAVs and their impact on the battlefield, was the point where the critical threshold for UAVs was crossed. In this operation, the Israeli Air Force used drones to gather intelligence data on Syrian forces in the valley and, more importantly, as decoys against Syrian air defence systems.¹¹ After this operation, the importance of UAVs became evident and many countries, especially the United States, started to investing in them.

Since the 1980s, many countries have developed an interest in UAVs, which have been used in conflict zones in Bosnia-Herzegovina, Kosovo, Afghanistan, Iraq, Palestine, Lebanon, Yemen, Pakistan, Libya, Mali and Syria. Initially used only as reconnaissance and surveillance tools, UAVs have been weaponised over time and turned into a successful combat platform that can fulfil both tasks.¹²

The development process of UAVs is very similar to the development of aircraft. The first manned warplanes were used for reconnaissance and surveillance. Later on, aircraft were used for the manual or mechanical release of small bombs. Modern UAVs have also emerged as reconnaissance and surveillance platforms. Over time,

⁷ Monash University s. a.

⁸ SADULLAH 1945: 2.

⁹ DAVER 1951: 2.

¹⁰ KARAAĞAÇ 2016: 10.

¹¹ JURILJ 2016: 513.

¹² KARAAĞAÇ 2016: 23.

UAVs have also been armed and have become capable of carrying out armed attacks in addition to reconnaissance and surveillance missions.¹³

At this point, however, conventional fighter aircraft have a history of more than 110 years in the development process. Modern UAV development, however, is about 40 years old. Efforts continued rapidly for UAVs to reach a high payload carrying capability. At the same time, it is known that jet-propelled UAVs that exceed the speed of sound are under development. In addition, it is seen as inevitable that they will replace traditional combat aircraft in the 21st century.

Türkiye's unmanned aerial vehicle adventure

The Republic of Türkiye, like many developed countries, has been interested in UAV systems since the 1980s. Since there was no domestic UAV production capability during this period, the strategy was to procure UAVs from abroad. The first UAV system procured for this purpose was the Banshee system, a target aircraft system produced by Meggitt Company in 1989.¹⁴ Although Türkiye was in the process of foreign procurement, it was also engaged in production-based activities.

In 1991, prototype studies were conducted at TAI, where F-16 aircraft are produced, as a UAV project, and according to the statements of the Undersecretariat for Defence Industries, the goals and developments within the scope of UAV projects, for which 350 million dollars was allocated in 1992, were reflected in the press as follows:

"The aircraft, which will conduct day and night surveillance over our territorial waters and borders in the southeastern regions, will be controlled by the ground station and will send the information it receives to the command centre. The first prototype of the aircraft was realized by Türk Hava ve Uzay Sanayi A.Ş. It is stated that the project, in which the electronic parts are of great importance, could lead to significant export opportunities. Announcing that 28 foreign companies had received introductory briefings, the SSM said that proposals had not yet been requested."

In 1993, Türkiye purchased seven UAVs from the AAI Company of the USA for 10 million dollars, and the GNAT 750 purchased from AAI and the Falcon 600 purchased from General Atomics of Israel were deployed in the Southeast. In the same year, five Canadair CL-89 UAVs were donated by Germany. In 1994, the UAVs entered service with the Turkish Armed Forces, but were soon retired due to logistical problems and accidents. The most serious UAV initiative in the 20th century took place in 1995. In this year, six GNAT-750 UAVs manufactured by General Atomics were procured. In addition, two I-GNAT UAVs were purchased.¹⁵

Used for tactical surveillance and supporting missions, these UAVs remained in the inventory of the Land Forces Command until 2005.¹⁶

¹³ JURIJ 2016: 517.

¹⁴ Turkish Aeronautical Association s. a.

¹⁵ KARAAĞAÇ 2016: 33.

¹⁶ DÜZ 2020: 9.

However, since these projects were still under development, procurement from abroad continued in order to meet the urgent needs of the Turkish Armed Forces. Between 2007 and 2010, the Land Forces Command leased one Heron, one Searcher and one Dominator UAV from Israel. In addition to these leased UAVs, three more Aerostar UAVs were leased from Israel.¹⁷

The Land Forces Command was unable to effectively utilise these UAVs leased from Israel, and three of them were shot down. In addition to leasing UAVs to meet the urgent needs of the military, Türkiye also resorted to procurement. Heron UAVs from Israel and Predator UAVs from the United States participated in the tender for purchase. Although the Predator UAV had good technical specifications, Heron won the tender as Israel agreed to integrate the subsystems developed by Türkiye.¹⁸

Aselsan, Savronik and Milsoft companies from Türkiye participated in this project.¹⁹ Although Israel accepted Türkiye's requests during the tender phase, it caused problems during the integration of the products of Turkish companies during the implementation phase. For this reason, the project was delayed and the Gaza War erupted between Israel and Palestine in 2008–2009 and Türkiye suspended the project in response to Israel's actions. These two events caused the project to drag on. In the end, 10 UAVs entered the inventory of the Turkish Air Force Command in 2010.

In 2010, the "Mavi Marmara" incident strained Turkish–Israeli relations, which negatively affected the shipment, maintenance and deployment of UAVs.²⁰ Türkiye's problems with the Herons continued even after they were purchased, with news reports in 2011 stating that two of the 10 Herons had become unusable and crashed, while three Herons were operating with spare engines due to engine failure.²¹ Türkiye's problems with the Herons did not end there. The fact that the landing and take-off operators were Israeli and that the images obtained were also transferred to Israel caused disturbances on the Turkish side.²² During this period, the cost of Herons to Türkiye amounted to 180 million dollars.²³

In addition to Israeli UAVs, Türkiye has also shown interest in U.S. UAVs. Negotiations were held regarding the American RQ-1 Predator and MQ-9 Reaper UAVs, but these negotiations ended inconclusively when unarmed versions were offered. As a result, Türkiye was forced to purchase Israeli UAVs.

In 2008, another attempt was made regarding UAVs, but no results were obtained until 2014. In 2014, Türkiye made a request to the United States to obtain the approval of the U.S. Congress. Although it launched initiatives, the Congress did not approve the sale of UAVs. During this period, Türkiye's UAV projects, which were under development, entered a phase of maturity.

In 2016, Undersecretary for Defence Industries İsmail Demir stated that the U.S. stance had led Türkiye to build its own UAV systems and that Türkiye no longer

¹⁷ DÜZ 2020: 9.

¹⁸ ATEŞ 2021: 10.

¹⁹ KARAAĞAÇ 2016: 33.

²⁰ DÜZ 2020: 9.

²¹ Cumhuriyet 2011: 11.

²² AKSAN 2020.

²³ AKYÜREK et al. 2012: 16, 17.

needed "a U.S.-made UAV system".²⁴ It should also be noted that in 2013, Türk Hava Kurumu University Unmanned Aerial Vehicle Systems Application and Research Centre was established as an educational initiative in this regard.²⁵ In 2017, Cappadocia Vocational School Unmanned Aircraft Systems Application and Research Centre started its activities.²⁶

Self-development of Türkiye

With the 2000s, Türkiye started to experience a bright process in the defence industry, and it is known that the problems were caused by the embargoes.²⁷ At this point, the arms embargoes imposed on Türkiye after the Cyprus Peace Operation in 1974 increased the state's desire to complete its deficiency in this field and accelerated the work. Especially the arms embargo with the U.S. led to the establishment of the current defence industry companies. Such as Aselsan, Havelsan, Roketsan.²⁸

The defence industry, which develops itself more and more every day, has shaped its priority to meet the needs of the country. As a result, since the early 2000s, the Turkish Armed Forces has become one of the countries with the highest number of UAVs among NATO member states.

The country's most important targets to meet were keeping pace with the development in the arms industry, being self-sufficient, reducing dependence on other countries, and becoming independent and more powerful in foreign policy. Türkiye's defence industry has been motivated by the desire to develop, especially since 1974.²⁹

It is known to have been formed during the Cyprus Peace Operation, but it is also known that Türkiye's desire to become a regional power was also effective in that process, in addition to military needs. Moreover, being able to produce weapons in the international arena was seen as a symbol of a growing and powerful state. Not content to be self-sufficient, Türkiye is aware that this situation is not economically advantageous and wants to advance not only militarily but also economically.³⁰

However, with the impact of globalisation, political, military and cultural processes have been affected, albeit at different levels. In addition, despite the disadvantages of adapting to the developing world, Türkiye has not given up on its decision to develop its own arms industry and has supported companies to develop themselves.

Key players and institutions in the Turkish UAV industry

The stakeholders consist mainly of the Turkish defence industry companies directly rising from the feeling and drive of the defence industry detached from Türkiye's

²⁴ ÇOPUR 2016.

²⁵ Official Gazette 2013: 58.

²⁶ Official Gazette 2017: 22.

²⁷ BAĞCI-KURÇ 2017: 40–53.

²⁸ SOYALTIN-COLELLA-DEMIRYOL 2023: 729.

²⁹ KINSELLA 1998: 7–16.

³⁰ ROSSITER-CANNON 2022: 211.

Western allies and integration politics; stretching from drones to beacon and electronic warfare technologies. The leading companies in this regard are Baykar and TUSAŞ, with contributions from other medium-scale companies. Tracing roots back to Typhoon gyrocopter projects under the ATA Development Table in Selçuk Bayraktar's and other engineers' leadership, the closed-door products were handed off to Baykar.³¹

The drones are solutions to many joint and asymmetric features of contemporary warfare and guerrilla warfare. Approximately more than a thousand systems combined by the Baykar and TUSAŞ companies were put to service within two lines: armed and reconnaissance/surveillance tasked.

Other companies are also actively engaged in the design, technology production and upgrading of these strategic systems prone to harassment and psychological operations. Besides, governmental institutions such as the Undersecretariat for Defence Industries and the Ministry of Interior of the General Directorate of Security are also in partnership and have an important role in the original R&D projects for drones. In addition to institutional-based R&D efforts on a problem-based or theoretical basis, Turkish universities have also started such a width of origin in the design of technological developments; from public-private partnerships to workshops and laboratories, research and advisory activities, ranging from sponsored projects to the environment; efforts to improve the technology and design of the drones.³²

The first UAV solution offering stems from the Baykar company developed in a university setting. Remote control software, autopilot and ground control systems in collaboration with Turkish universities, are among Baykar's most important technological know-how assets in the global competition. Dr. Selçuk Bayraktar is at the same time among the authors of Türkiye's first national UAV engine. During this period, the original wings of the UAVs and their current ammunition are revised and examined with the foreign partner.

In the theses of some students, original wing designs are available today. Publications are growing day by day with new start-ups and R&D development companies operating in the field of aviation. Future scenario studies in Türkiye, consisting essentially of the same drone ecosystem, show that the high level of unity, harmony and rank between the relevant institutions and organisations contribute to the success of the industry.

Overall, one of the major factors in the progress of the Baykar firm is its strong relationship with both national and international players in the ecosystem. With the importance of this relationship for the determination of the success of a project, political science was chosen for the successful implementation of the project.

Turkish political science studies play a significant role in understanding and predicting the behaviour of different political actors and assessing the impact of political decisions on technological advancements in the defence industry. Understanding the intricacies of power dynamics, public opinion and policy-making processes is crucial for developing effective strategies and fostering collaboration between governmental institutions, defence companies and universities.

³¹ Baykar Technologies s. a.

³² Defence Turkey 2019.

By analysing historical and contemporary political trends, researchers and experts in political science provide valuable insights and recommendations for the development and enhancement of drone Technologies. Furthermore, interdisciplinary approaches that combine political science with engineering, computer science and other relevant fields contribute to comprehensive and innovative solutions. Through interdisciplinary research and discussion, scholars and practitioners work together to address the complex challenges and opportunities in the drone industry.³³

As the field continues to evolve, political science will remain an indispensable tool for shaping policies, establishing international partnerships and promoting the sustainable growth of the Turkish defence industry.

Military and civil applications of Turkish UAVs

Military applications of Turkish UAVs, mostly the TB2 and ANKA series, are currently being used for essential missions in the military, such as surveillance, reconnaissance, target acquisition and combat operations, especially to eliminate terrorist threats. The versatility and effectiveness of these UAVs have proven instrumental in ensuring national security and protecting critical assets in various operational environments.

Operating out of ground stations, skilled operators expertly navigate these UAVs using state-of-the-art remote controllers. These remarkable aerial vehicles are equipped with cutting-edge technology, including high-resolution TV cameras mounted on board, enabling real-time video transmission for enhanced situational awareness and decision-making on the battlefield. However, the integration of UAV capabilities into the existing combat support and staffing systems has been a challenging task for Turkish operators.

While UAVs offer unprecedented advantages, they do not possess the same level of human intuition and familiarity with the operational theatre as regular military operators. Understanding the terrain, identifying potential threats, and effectively communicating and collaborating with ground forces require a comprehensive understanding of the mission and exceptional training.³⁴

Furthermore, the presence of UAVs operated by both the Turkish and American military in the same region introduces complexities in the decision-making process due to a language barrier. To maintain operational effectiveness, it is crucial for the pilots and soldiers flying these UAVs to undergo rigorous training and continually enhance their skills.

By doing so, they contribute significantly to the overall success of missions and demonstrate the immense potential of UAVs in military operations.

Civil applications of Turkish UAVs have transcended their military origins and are now poised to revolutionise various civilian sectors. Their applications extend beyond the realms of warfare, encompassing a wide range of fields, including traffic monitoring, forest fire detection, environmental monitoring, precision agriculture and

³³ Savunma Sanayii Dergisi 2024.

³⁴ NISSER–WESTIN 2006: 3.

disaster management. With their capacity for swift and efficient aerial surveillance, UAVs offer invaluable support in monitoring traffic patterns, detecting congestion points and optimising transportation networks.

In addition, their ability to swiftly identify and monitor forest fires enables rapid response and mitigation efforts, protecting valuable natural resources and protecting human lives. By conducting extensive environmental monitoring from the air, UAVs aid in assessing ecological changes, ensuring sustainable development, and mitigating the impact of human activities on delicate ecosystems. In precision agriculture, these aerial vehicles have proven indispensable tools, facilitating crop monitoring, yield optimisation and resource management.

Additionally, with their agility and versatility, UAVs play a critical role in disaster management. By operating from disaster-stricken areas, they can transport essential supplies, conduct search and rescue operations and provide real-time situational updates to aid in decision-making. As researchers explore the vast potential of UAVs in these diverse applications, the ongoing environmental monitoring project serves as a testament to their adaptability and transformative capabilities.³⁵

Through this project, UAVs will not only provide vital assistance in disaster areas but also pave the way for future advancements in various other fields. The increasing use of UAVs in civilian applications has sparked curiosity and interest among the general populace, who are eager to witness the myriad possibilities that unfold when this technology is harnessed beyond military domains.

In Türkiye, the Southeast Anatolia Region's unique terrain and favourable weather conditions offer promising grounds for agricultural activities with UAVs. Becoming a success story in UAV utilisation within this sector will undoubtedly attract attention and further investment from other industries, opening up new opportunities.

UAVs in key conflict zones

Karabakh

The long-standing Karabakh conflict resumed in 2020 ended on 9 November 2020 and Armenia was forced to partially withdraw from Karabakh. During the Karabakh war:

"Another fact that stands out is that Armenian forces attacked many Azerbaijani settlements with rockets that were on the battlefield or launched from great distances from the battlefield, killing and injuring many civilians and looting many civilian settlements. Following Azerbaijan's military victory, the process of implementing the political agreement continued. In addition to the handover of settlements to Azerbaijan, negotiations on the return of millions of refugees IDPs to their homes continued."³⁶

³⁵ BUSHNAQ et al. 2022.

³⁶ DIXON 2020.

During this period, Azerbaijan used Bayraktar TB2, which are known to be the most modern aircraft purchased by Azerbaijan from Türkiye. It is also known that the Bayraktar TB2, which played an important role in the Ukraine–Russia war, was also used by the Ukrainian air force. Bayraktar TB2s have received positive results from the moment they started to be used and have increased Türkiye's prestige in the international arena.³⁷

The contribution of Turkish drones to the offensive power and even their effectiveness in interventions is being talked about in the international arena. When Azerbaijan used this power, Armenia's attacks were not effective and caused it to lose the war. In general, the use of Sihas has been successful because they hit critically important places such as armoured vehicles and weapons depots and caused significant damage. In addition, the UAVs, which succeeded in collapsing the Armenian defence system, contributed to Azerbaijan's progress and facilitated this process. Due to the effectiveness of the UAVs, Azerbaijan was prevented from suffering great losses and gained a significant advantage.³⁸

The contributions and achievements of Turkish UAVs and unmanned combat aerial vehicles (UCAVs) were expressed by the Azerbaijani President Ilham Aliyev as follows. "Thanks to Bayraktar TB2 UAVs, the Armenian defense system worth over 1 billion dollars was damaged", he said, and Ilham Aliyev also awarded the Order of Karabakh to Baykar Defense Company, which produces UAVs and UCAVs that contributed to this victory.³⁹

Syria

Syria is one of the close geographies where Türkiye's UAVs and UCAVs have been used successfully and effectively. In Syria, as is well known, supporters and opponents of the Assad regime are in constant conflict. Terrorist organisations have also been gaining strength in this conflict environment. Türkiye, not wanting to allow the formation of a brand new state in this region, has intervened militarily, namely in the north of Syria.⁴⁰

While Turkish observation points were being set up in these areas, 34 Turkish soldiers were martyred by regime loyalists in Syria while they were operating on a Turkish observation point. In the statements made by the Turkish Government, the main reason for these operations was to put an end to the advances of the regime supporters and to ensure the safety of civilians trying to survive in the region. In addition, the Idlib region is a bit more complicated. Because of the presence of different actors in Idlib, Turkish security areas have been at risk.

In this process, UAVs and UCAVs have helped Türkiye to successfully carry out operations with minimal loss. In addition, Türkiye has been successful with UAVs and

³⁷ ROSSITER–CANNON 2022: 217–218.

³⁸ KASAPÖĞÜ 2023.

³⁹ Baykar Technologies s. a.

⁴⁰ CAGAPTAY–OUTZEN 2022: 57.

UCAVs in operations such as Operation Spring Shield and gained important experience in the fight against terrorism.

This is the first time Türkiye has used UAVs and UCAVs in such operations and has caused great economic and defence damage to the Syrian regime. It is a most important information that it destroyed the air defence system, which is estimated at 15 million dollars.⁴¹

The success of Turkish UAVs and UCAVs in the fight against terrorism and in important operations such as the Spring Shield has been reflected in the world press. The U.S. magazine *Forbes* provides extensive coverage and describes the damage it caused.⁴² In addition to this, the French *Liberation* newspaper and the independent symbol of the French Liberation headlined the success of the Sikhs in the operations carried out in northwestern Syria.

Libya

In 2019, Türkiye sent 10 TB2 UAVS to Libya, demonstrating their support for the current government. Considering the geographical location of Türkiye and Libya, it is known that they are not very close to each other, with a distance of 1,200 kilometres between them. This distance has created challenges for the utilisation of unmanned aerial vehicles (UAVs).⁴³

UAVs were mostly used in the conflict with the Libyan National Army. This army was under the command of Khalifa Haftar. In this process, Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) played a pivotal role, particularly in the capture of Vatiye Air Base, which was of significant importance. However, upon initial deployment, UAVs failed to achieve the anticipated success, and numerous challenges were encountered.⁴⁴

The reason was determined to be the distance between Türkiye and Libya. In fact, according to some allegations, the Libyan National Army used Chinese-made Wing Loong UAVs and caused great damage by destroying Bayraktar TB2 UAVs. Thereupon, UAV pilots were sent to Türkiye and received training. (In addition, more UAVs were requested from Türkiye, but the manufacturer Baykar Makine identified the problem with the UAVs. In this process, the problem was determined as the movement limit caused by the communication range.

Typically, UAVs capable of sustained flight for up to 24 hours can operate at a speed of 130 km/hours. However, due to the limitation of their operation range, they are typically confined to an average area of 200 km. This caused them to fly at low range and become targets. On the other hand, the communication range of the Chinese Wing Loong II is 1,500 kilometres and it is known that it can fly at a speed of 370 km and remain airborne for approximately 20 hours.

In response to this challenge, Baykar Makine implemented a solution involving the incorporation of supplementary radio antennas within the UAV range. Furthermore,

⁴¹ Yeni Şafak 2020.

⁴² EUGENE 2020.

⁴³ ROSSITER–CANNON 2022: 216.

⁴⁴ CANLI 2020.

Turkish Armed Forces personnel trained pilots from Libya and provided training against attack and in general. This process has led to positive processes for UAVs. It has been demonstrated that the combination of UAVs results in a heightened degree of destruction and lethality.

By 2020, Türkiye had augmented its support for Operation Peace Storm. Point-shot operations were carried out using drones known as electronic warfare. This process inflicted significant damage on Haftar and his military, resulting in the destruction of military equipment and ammunition, including tanks, military vehicles and air defence systems.

In addition, the drones, working in coordination with Turkish warships, helped to capture numerous locations. Consequently, the attacks of Haftar and his army were stopped. Despite the fact that the process has been bumpy, the drones have shown great success and brought countries such as France and Russia, which support Haftar and his army, to the table for the solution of the process.⁴⁵

Conclusion

Türkiye, which was in trouble with embargoes, started to develop rapidly in the defence industry. In particular, it has achieved success in a way that was never expected of it. It has taken its place in the world market. Türkiye, which has made a name for itself every day with both UAVs and UCAVs, has helped to strengthen its position in foreign policy by having its achievements mentioned in the magazines and newspapers of other countries. According to the Stockholm Peace Institute report, Türkiye has managed to enter the top 12 arms exporters.

In addition, a song was written about the success of the TB2 in the Ukraine–Russia war. It started to be remembered as a hero. Furthermore, Türkiye's development in UAVs has contributed to its cooperation with other countries and improved its prestige. It is estimated that more than 20 countries currently utilise Turkish UAVs. These UAVs, which are undergoing continuous development, have the potential to contribute to Türkiye's economic, military and diplomatic advancement.

Moreover, the implementation of UAVs across diverse geographical regions and national contexts confers upon Türkiye a wealth of experiential knowledge. Türkiye is capable of testing the weapons of war it produces, calculating the possibilities, determining strategies accordingly, finding alternative solutions to problems that may arise, and being ready for any possible situation long before it happens. This dynamic has contributed to the emergence of Türkiye as an independent great power.

⁴⁵ ROSSITER–CANNON 2022: 212.

References

- AKSAN, Sertaç (2020): Türkiye'nin Gökyüzündeki Başarı İmzası: Yerli İHA'lar ve SİHA'lar. *TRT News*, 3 March 2020. Online: <https://www.trthaber.com/haber/gundem/turkiyenin-gokyuzundeki-basari-imzasi-yerli-ihave-sihalar-464449.html>
- AKYÜREK, Salih – YILMAZ, Mehmet A. – TAŞKIRAN, Mustafa (2012): *İnsansız Hava Araçları Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede Devrimsel Dönüşüm*. Ankara: Bilgesam Yayınları.
- ATEŞ, Erdem (2021): Türkiye'nin İnsansız Hava Aracı (İHA) İhracat Rekabet Gücünün Analizi. *Türkiye İnsansız Hava Araçları Dergisi*, 3(1), 7–16. Online: <https://doi.org/10.51534/tiha.884468>
- BAÇCI, Hüseyin – KURÇ, Çağlar (2017): Türkiye's Strategic Choice: Buy or Make Weapons? *Defence Studies*, 17(1), 38–62. Online: <https://doi.org/10.1080/14702436.2016.1262742>
- Baykar Technologies (s. a.): *Selçuk Bayraktar*. Online: <https://baykartech.com/tr/selcuk-bayraktar/>
- BUSHNAQ, Osama – MISHRA, Debashisha – NATALIZIO, Enrico – AKYILDIZ, Ian F. (2022): Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) for Disaster Management. In DENİZLİ, Adil – ALENCAR, Marcelo S. – NGUYEN, Tuan Anh – MOTAUNG, David E. (eds.): *Nanotechnology-Based Smart Remote Sensing Networks for Disaster Prevention*. Elsevier, 159–188. Online: <https://doi.org/10.1016/B978-0-323-91166-5.00013-6>
- CANLI, Enes (2020): Hafter milisleri sahil kenti Sirte'yi ele geçirdi. *Anadolu Agency*, 13 January 2020. Online: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/hafter-milisleri-sahil-kenti-sirteyi-ele-gecirdi-1694657>
- CAGAPTAY, Soner – OUTZEN, Rich (2022): Drones and Resets: The New Era of Turkish Foreign Policy, *Baku Dialogues*, 5(4), 52–67. Online: <https://bakudialogues.idd.az/articles/drones-and-resets-08-07-2022>
- ÇOPUR, Hakan (2016): Savunma Sanayii Müsteşarı İsmail Demir: Türkiye Artık ABD'den Silahlı İHA Almayacak. *AA*, 27 May 2016. Online: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/savunma-sanayi-mustesaridemir-turkiye-artik-abdden-silahliliha-almayacak/579343>
- Cumhuriyet (2011): Yine Heron Düştü. *Cumhuriyet*, 4 March 2011.
- DAVER, A. (1951): Dünyanın En Kuvvetli ve En Modern Armadası. *Cumhuriyet*, 1951.
- Defence Turkey (2019): An Overview: The Turkish Defense Industry News of December 2018. *Defence Turkey*, 13(89). Online: <https://www.defenceturkey.com/en/content/an-overview-the-turkish-defense-industry-news-of-december-2018-3339>
- DIXON, Robyn (2020): Azerbaijan's Drones Owned the Battlefield in Nagorno-Karabakh and Showed the Future of Warfare. *The Washington Post*, 11 November 2020. Online: https://www.washingtonpost.com/world/europe/nagorno-karabakh-drones-azerbaijan-aremenia/2020/11/11/441bcd2-193d-11eb-8bda-814ca56e138b_story.html
- DÜZ, Sibel (2020): Türkiye'nin Gökyüzündeki Yeni Gücü: İHA'lar. İstanbul: SETA Yayınları.
- HIZ, Hasan (2020): SİHA'lar İdlib hareketini tarihe geçirdi: „Bu inanılır gibi değil, tank-savar kullanmaya kalksanız aylar sürer". *Yeni Şafak*, 29 February 2020. Online: <https://www.yenisafak.com/dunya/sihalar-idlib-harekatini-tarihe-gecirdi-bu-inanilir-gibi-degil-tanksavar-kullanmaya-kalksaniz-aylar-surer-3527623>

- JURILJ, Ivan (2016): *Aviation and Airplane. 110 Years of Historical Development and Technical Evolution*. Zagreb: Despot Infnitus Ltd.
- KAHVECİ, Muzaffer – CAN, Nazlı (2017): İnsansız Hava Araçları: Tarihçesi, Tanımı, Dünyada Ve Türkiye'deki Yasal Durumu [Unmanned Aerial Vehicles: History, Definition, Legal Status in Turkey and in the World]. *Selçuk Üniversitesi Mühendislik, Bilim Ve Teknoloji Dergisi*, 5(4), 511–535. Online: <https://doi.org/10.15317/Scitech.2017.109>
- KARAAĞAÇ, Cengiz (2016): *Geleceğin Hava Kuvvetleri: 2016–2050. Sektör Değerlendirme Raporu*. Savunma Teknolojileri Mühendislik (STM).
- KASAPOĞLU, Can (2023): Turkish Drone Strategy in the Black Sea Region and Beyond. In HOWARD, Glen E. (ed.): *Black Sea Battleground. The Road to Ukraine*. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 289–307. Online: <https://doi.org/10.1515/9798987451960-014>
- KINSELLA, David (1998): Arms Transfer Dependence and Foreign Policy Conflict. *Journal of Peace Research*, 35(1), 7–23. Online: <https://doi.org/10.1177/0022343398035001002>
- Monash University (s. a.): *Remote Piloted Aerial Vehicles: An Anthology*. Online: https://www.ctie.monash.edu.au/hargrave/rpav_home.html
- NISSER, Tobias – WESTIN, Carl (2006): Human Factors Challenges in Unmanned Aerial Vehicles (UAVs): A Literature Review. *Lund University School of Aviation*, 8 November 2006. Online: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=bc3f77dc51b1bb71f4cb23d535d5a48d76fc7266>
- ROSSITER, Ash – CANNON, Brendon J. (2022): Türkiye's Rise as a Drone Power: Trial by Fire. *Defense and Security Analysis*, 38(2), 210–229. Online: <https://doi.org/10.1080/14751798.2022.2068562>
- SADULLAH, Tevfik (1945): İki Fen Harikası, İki Korkunç Silah. *Cumhuriyet*, 16 May 1945.
- Savunma Sanayii Dergisi (2024): Türkiye's First Indigenous UCAV Bayraktar TB2 Exceeds 1 Million Flight Hours. *Savunma Sanayii Dergisi*, 10 December 2024. Online: <https://a5dergi.com/en/turkiyenin-ilk-milli-sihasi-bayraktar-tb2-1-milyon-ucus-saatini-asti/>
- SEVER, Hanifi (2021): İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Stratejik Yönetim ve SWOT Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 10(2), 1184–1185. Online: <https://doi.org/10.15869/itobiad.869189>
- ŞAHİN, Anıl (2019): Dünden Bugüne ANKA Projesi. *Savunma Sanayiist*, 21 May 2019. Online: <https://www.savunmasanayist.com/dunden-bugune-anka-projesi/>
- ŞAHİN, Anıl (2022): Türkiye'nin İlk Süpersonik İHA'sını TUSAŞ Geliştirdi. *Savunma Sanayiist*, 1 April 2022. Online: <https://www.savunmasanayist.com/turkiye-nin-ilk-supersonik-ihasin-tusas-gelistirdi/>
- SOYALTIN-COLELLA, Digidem – DEMİRYOL, Tolga (2023): Unusual Middle Power Activism and Regime Survival: Türkiye's Drone Warfare and Its Regime-Boosting Effect. *Third World Quarterly*, 44(4), 724–743. Online: <https://doi.org/10.1080/01436597.2022.2158080>
- Turkish Aeronautical Association (s. a.): *Unmanned Aerial Vehicle*. Online: <https://www.thk.org.tr/iha>
- Yeni Şafak (2025): İHA'lara yeni güç: SiHA'ların gemi operasyonları için yeni milli teknoloji! İDEF 2025'te ilk kez vitrine çıkacak. *Yeni Şafak*, 25 July 2025. Online: <https://www.yenisafak.com/ekonomi/ihalara-yeni-guc-sihalarin-gemi-operasyonlari-icin-yeni-milli-teknoloji-idef-2025te-ilk-kez-vitrine-cikacak-4727568>

Omid Saeed Sedeeq¹

Hybrid Warfare from the Perspective of Classical Military Theories

Abstract

Hybrid warfare, a complex and evolving military strategy, combines conventional and unconventional tactics, encompassing elements like cyber operations, economic coercion, information warfare and the leveraging of non-state actors. While often perceived as a novel development in response to contemporary geopolitical challenges, this study argues that hybrid warfare has deep historical roots, traceable to classical military thought. This paper explores this historical continuity by analysing the key contributions of Sun Tzu, Emperor Maurice, strategic and ethical teachings within the Quran and Vegetius, demonstrating the enduring relevance of their insights to understanding contemporary hybrid conflict. These classical theorists, across different eras and cultures, consistently emphasised principles like deception, psychological manipulation, the integration of diverse tactics, unconventional approaches to warfare and the critical importance of adaptability, all of which are hallmarks of modern hybrid strategies. The paper also acknowledges and addresses the ongoing debate surrounding the significance and novelty of hybrid warfare.

Keywords: hybrid warfare, classical military theories, military strategy, historical analysis, strategic principles

Introduction

Hybrid warfare is characterised by the blended application of conventional and unconventional tactics which both state and non-state actors can implement.² This approach often involves integrating kinetic military actions with elements such as cyber operations, information warfare, economic coercion and the use of proxy forces.³

¹ PhD student, Ludovika University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, e-mail: sedeeq.omid.saeed@stud.uni-nke.hu

² HOFFMAN 2007: 8.

³ MULLINS 2024: 6.

A key debate revolves around its novelty: Is it a fundamentally new phenomenon driven by technological advancements and globalisation, or a recurring feature of warfare throughout history?⁴

This paper addresses this debate by examining hybrid warfare from the perspective of classical military theory, arguing that its core principles have enduring historical roots and have been recognised and utilised in various forms across different eras. For the purposes of this study, "classical military theory" encompasses the strategic and tactical writings and teachings of influential figures from antiquity to the late Roman period. We seek answers to the following questions: Is hybrid warfare a historical or a contemporary phenomenon? Have historical hybrid warfare strategies survived into the modern era?

The main theme of this article will be four key figures, presented in chronological order to highlight the evolution of strategic thought: Sun Tzu (c. 5th century BC), whose *Art of War* provides timeless insights into deception and strategy; Emperor Maurice (6th century AD), whose *Strategikon* outlines a comprehensive approach to warfare, the importance of resilience, and the integration of faith and strategy; and Vegetius (late 4th century AD), whose *De Re Militari* emphasises the importance of discipline, training and adapting to the enemy's strengths including unconventional tactics and logistics; strategic and ethical teachings within the Quran (7th century AD), which offer a framework for just war.

These figures, representing diverse cultures and eras, articulated concepts central to hybrid warfare, including deception, psychological manipulation, asymmetric approaches and the integration of diverse instruments of power. By examining their works, this paper establishes a historical basis for understanding the strategic evolution – and persistent characteristics – of hybrid warfare.

Proponents of hybrid warfare as a novel concept emphasise its effectiveness in leveraging modern tools, like cyberattacks, social media-driven information operations and economic sanctions to achieve strategic goals below the threshold of conventional military conflict.⁵ Some also point to the increasing role of non-state actors and the blurring lines between war and peace as unique features of the modern hybrid environment.⁶

Critics, conversely, argue that it is simply a rebranding of existing strategies, pointing to historical examples of states using a combination of military, economic and political tools to achieve their objectives.⁷ This paper contributes to this debate by demonstrating how classical military thought anticipated many of the key elements of what is now called hybrid warfare, thereby providing a deeper understanding of its enduring nature. Understanding this historical context is crucial for developing effective strategies to counter contemporary hybrid threats and for informing military strategy.

Furthermore, drawing on recent scholarship in military theory, it is crucial to recognise the inherently political and state-to-state nature of hybrid conflict. As Boda argues, hybrid warfare, even when employing non-military means, ultimately

⁴ MELLO 2010: 305.

⁵ WITHER 2020: 7–8.

⁶ BILAL 2021.

⁷ GRAY 2007: 39–40.

serves as a tool for states to achieve their strategic objectives, often through indirect and deceptive means.⁸

By bridging historical theory with modern military practice, this paper offers a structured analysis of the development of hybrid warfare and its implications for global security, demonstrating that insights from classical military theorists remain highly relevant to understanding – and responding to – the challenges of 21st-century conflict. Ultimately, this study aims to inform strategic thinking by highlighting the enduring lessons of military history and their applicability to the complexities of modern warfare.

Defining classical military theory

For the purposes of this study, “classical military theory” encompasses the strategic, tactical and philosophical principles developed from antiquity through the late Roman period (roughly 5th century BC to 7th century AD). This era produced foundational works that have shaped military thought for centuries, providing enduring frameworks for understanding the nature of warfare, the elements of strategic success, and the relationship between military force and political objectives. While the technology and operational contexts of warfare have changed dramatically since this period, the core strategic dilemmas and principles articulated by classical theorists remain remarkably relevant to contemporary conflict, including the complexities of hybrid warfare.⁹

This study focuses on a selection of key figures who represent diverse historical contexts and strategic perspectives within the classical tradition. Sun Tzu (c. 5th century BC), whose *Art of War* is a foundational text on strategy, emphasises deception, psychological manipulation and the importance of understanding both one's and the opponent's strengths and the enemy's weaknesses.¹⁰ Emperor Maurice (6th century AD), writing in the late Roman/early Byzantine period, provides in his *Strategikon* practical guidance on military organisation, logistics and tactics, including unconventional warfare and the integration of different arms.¹¹

While not a military theorist in the conventional sense, the Quran (7th century AD) contains verses and narratives that have been interpreted to provide ethical and strategic guidance on the conduct of war, emphasising principles of justice, proportionality and the importance of moral considerations in the use of force.¹² Finally, Vegetius (late 4th century AD), writing during the decline of the Roman Empire, offers in his *De Re Militari* a comprehensive overview of Roman military practices, emphasising the importance of discipline, training and adapting to the enemy's strengths and weaknesses.

By examining these diverse voices within the classical military tradition, this study aims to demonstrate the enduring relevance of classical strategic thought to

⁸ BODA 2024: 7–8.

⁹ CALISKAN 2019: 12.

¹⁰ SUN TZU 2012: 11.

¹¹ MAURICE 1984: ix–x.

¹² ESPOSITO 2015: 1068–1069.

understanding contemporary hybrid warfare. These theorists, despite their different historical contexts, offer valuable insights into the enduring challenges of warfare and the persistent importance of adapting to changing circumstances and integrating diverse instruments of power to achieve strategic objectives. Their works provide a crucial foundation for understanding the historical roots of hybrid warfare and for developing effective strategies to address its complexities in the 21st century.

Sun Tzu and the enduring relevance of deception and adaptability in hybrid warfare

Sun Tzu's *Art of War*, a foundational text in military strategy, offers timeless insights into the nature of conflict that remain strikingly relevant to understanding hybrid warfare. Indeed, contemporary military theorists and strategists consistently revisit Sun Tzu's work to glean wisdom applicable to modern challenges, underscoring the text's enduring value.¹³ Sun Tzu begins by emphasising that war is a matter of vital importance to the state, a matter of survival, a concept that resonates even more strongly in an era of complex, multifaceted threats.¹⁴

Central to Sun Tzu's teachings is the emphasis on deception as a primary instrument of war. He famously wrote, "successful war follows the path of deception",¹⁵ advocating for misleading the enemy about one's intentions, capabilities and movements to gain a strategic advantage. This principle resonates deeply with the multifaceted nature of hybrid warfare, which often involves blurring the lines between conventional and unconventional tactics,¹⁶ concealing the true source of attacks, and manipulating information to influence public opinion.

The ability to create ambiguity and uncertainty is a key element in gaining an advantage in hybrid conflicts, where attribution can be difficult and the lines between combatants and non-combatants are often blurred.¹⁷ In modern hybrid conflicts, deception can take many forms, extending far beyond traditional battlefield tactics.

Cyberattacks can be disguised as acts of ordinary criminality, making it difficult to determine whether a state or a non-state actor is responsible.¹⁸ The use of proxy forces allows states to pursue their interests without directly engaging in conflict, masking their involvement and creating plausible deniability.¹⁹ The spread of disinformation through social media can sow discord and undermine trust in institutions, weakening the enemy's social fabric and creating opportunities for manipulation.²⁰ As Sun Tzu stated: "Successful war follows the path of deception."²¹

¹³ For example HANDEL 2001: 1.

¹⁴ SUN TZU 2012: 7.

¹⁵ SUN TZU 2012: 11.

¹⁶ BALL 2023.

¹⁷ MUMFORD 2020: 3.

¹⁸ CLARKE-KNAKE 2010: 12.

¹⁹ MUMFORD 2013: 40.

²⁰ FOREST 2021: 15.

²¹ SUN TZU 2012: 11.

This principle is readily apparent in cyber warfare, a key component of hybrid strategies. For example, malicious actors often pose as trustworthy sources to trick individuals into divulging their login credentials.²² Indeed, data suggests that a significant percentage of security breaches occur because of phishing attacks,²³ emphasising the continued relevance of deception in the digital realm. This highlights how classical strategic thinking remains relevant even in the face of technological advancements.

Another well-known principle of Sun Tzu is to "defeat the enemy without even coming to battle".²⁴ The non-lethal element of hybrid warfare reflects this wisdom, suggesting that the best victory is one without casualties and widespread destruction. This aligns with the concept of achieving strategic objectives through coercion, subversion and influence operations, rather than direct military confrontation.²⁵

Also, he gave special importance to intelligence and the use of information gained. Even in a time when news was not as central as it is today, he suggested using disinformation by using a "doomed spy" to spread false intelligence to the opponent.²⁶ Bilal (2021) argued that disinformation is cost-effective and can inflict real damage on opponents, even when they possess advanced military technology, highlighting its continued utility in modern conflict. The challenge, of course, lies in effectively disseminating disinformation while maintaining credibility and avoiding detection.²⁷

Furthermore, Sun Tzu stressed the importance of adaptability and flexibility in the face of changing circumstances. He argued that a successful commander must be able to adapt their plans to the enemy's actions and exploit any opportunities that arise.²⁸ He said, "attack him where he is unprepared, appear where you are least expected".²⁹ The new domains created by technological advancements often leave defences unprepared, creating opportunities for adversaries to exploit weaknesses and gaps. This requires constant vigilance, intelligence gathering and a willingness to deviate from established plans.

This principle is particularly relevant to hybrid warfare, which is characterised by its fluidity and adaptability. Hybrid actors often shift seamlessly between different tactics and strategies, exploiting vulnerabilities in their opponents' defences and adapting to changing political and technological landscapes.³⁰ Sun Tzu ever keeps emphasis on "knowing your enemy"³¹ that allows commanders to anticipate their opponent's moves and develop effective countermeasures. He stresses the importance of understanding "both your strengths and weaknesses as well as those of your opponent to achieve victory".³² It requires not only understanding the enemy's military capabilities but also their political, economic and social vulnerabilities in the context of hybrid warfare.

²² CISA 2023: 4.

²³ Home Office 2024.

²⁴ SUN Tzu 2012: 17.

²⁵ MILEVSKI 2014: 79.

²⁶ SUN Tzu 2012: 61–62.

²⁷ RID 2020: 11.

²⁸ SUN Tzu 2012: 11.

²⁹ SUN Tzu 2012: 11.

³⁰ HOFFMAN 2007: 15.

³¹ SUN Tzu 2012: 21.

³² DENSMAR-SUREN 2024: 3.

By understanding the underlying principles of Sun Tzu's teachings, military strategists can gain a deeper appreciation for the enduring relevance of deception and adaptability in the face of modern hybrid threats. The focus on intelligence gathering,³³ understanding the adversary's intentions, and adapting one's strategy accordingly are all crucial elements for success in the complex environment of hybrid warfare.

While Sun Tzu's *Art of War* does not provide a specific blueprint for countering hybrid threats, it offers a valuable framework for thinking strategically about conflict and for developing effective strategies to achieve one's objectives in a complex and uncertain world. His wisdom remains remarkably relevant, even centuries after it was first written.

Emperor Maurice and the Byzantine approach to multifaceted warfare

Maurice (582–602) was an Emperor of Byzantium who successfully concluded a war with the Persians and negotiated a treaty in which the Persians yielded most of their Armenian conquests.³⁴ This victory was not solely the result of military prowess, but also of careful diplomacy, economic manoeuvring, and skilful exploitation of internal divisions within the Persian Empire – all elements that align with a hybrid approach.

One of the key aspects of the *Strategikon* that is relevant to hybrid warfare is its focus on unconventional tactics and operations. Maurice recognised the importance of using deception, ambushes and raids to disrupt enemy operations and exploit their weaknesses in book four *Ambush*.³⁵ He also emphasised the need to adapt to different terrains and enemy tactics, highlighting the importance of flexibility and innovation in warfare.

The Byzantine army, as described in the *Strategikon*, was not a monolithic force, but rather a collection of specialised units designed to operate in diverse environments and against different types of enemies.³⁶ In his command to his generals, Maurice mentioned that they should plan to gain victory "not only by arms but also through their food and drink"³⁷ suggesting unconventional ways of fighting and thinking outside the box.

This implies that all available means should be considered, reflecting the comprehensive approach required in hybrid warfare. Fighting takes on a new dimension: soldiers no longer face each other on the battlefield, but food and drink become a threat to them. This can be interpreted to mean that all available means can be used to achieve victory, and if this were advice, today's army commanders would say the same thing. There is no restriction on the means to be used. This perspective aligns with the concept of total war where all aspects of a society's resources are mobilised

³³ SUN TZU 2012: 91.

³⁴ MAURICE 1984: xi.

³⁵ MAURICE 1984: 52.

³⁶ HALDON 1999: 114.

³⁷ MAURICE 1984: 91–92.

for the war effort.³⁸ However, Maurice's focus remained primarily on military strategy and tactics.

These principles are particularly relevant in the context of hybrid warfare, which often involves the use of irregular forces, cyberattacks and information operations to achieve strategic objectives.³⁹ Modern examples of this include the annexation of Crimea in 2014, which was achieved through the use of "deniable" special operations personnel, local armed groups, economic influence, the dissemination of misleading information, and the manipulation of existing socio-political divisions within Ukraine.⁴⁰ These tactics, which employ modern technologies, echo Maurice's emphasis that all available means must be used to weaken the enemy and achieve strategic goals.

Furthermore, Maurice's attention to logistics and supply is also crucial in understanding hybrid warfare. He recognised that a well-supplied army is essential for sustained operations and that disrupting the enemy's supply lines can be a decisive factor in warfare.⁴¹ The Byzantine army maintained an impressive logistical system that allowed it to project power across vast distances, a feat that required careful planning, efficient resource management and a secure network of supply routes.⁴² This principle is particularly relevant in modern hybrid conflicts, where economic coercion and "information flows" can be used to disrupt the enemy's economy and weaken their ability to "compel policy change, and deter unwanted actions [waging war]".⁴³ Sanctions, trade embargoes and cyberattacks targeting power grids and communication networks can have a devastating impact on a nation's ability to function, both economically and militarily.

By examining Maurice's *Strategikon*, military strategists can gain a deeper appreciation for the enduring relevance of multifaceted warfare and the importance of adapting to the complexities of modern hybrid threats. The *Strategikon* offers a valuable reminder that successful military strategy requires not only tactical skill and technological prowess but also a deep understanding of logistics, diplomacy and the political landscape.⁴⁴

While the specific tactics and technologies described in the *Strategikon* may be outdated, the underlying principles of adaptability, resourcefulness and the integration of different instruments of power remain highly relevant to the challenges of 21st-century conflict. His insights continue to provide a valuable framework for understanding and responding to the complexities of hybrid warfare.

Unlike Sun Tzu's more philosophical approach, the *Strategikon* provides practical guidance on a wide range of military matters, including organisation, logistics, tactics and strategy, reflecting the complex challenges faced by the Byzantine Empire in defending its vast and diverse territories. Maurice's emphasis on adaptability, resourcefulness and the integration of different military arms aligns closely with the core tenets of hybrid warfare. The *Strategikon* offers a remarkably detailed account of

³⁸ IMLAY 2008: 47.

³⁹ BALL 2023.

⁴⁰ BILAL 2021.

⁴¹ MAURICE 1984: 117.

⁴² HALDON 1999: 170–171.

⁴³ FARRELL-NEWMAN 2019: 45.

⁴⁴ PRICE 2005: 31–32.

how to manage a complex military force, secure its supply lines and adapt to a wide range of enemy tactics and environmental conditions.

The Quran and strategic and ethical guidance in warfare

The Quran, as the central religious text of Islam, is not a military manual in the traditional sense. However, it contains verses and narratives that have been interpreted to provide ethical and strategic guidance on the conduct of war.⁴⁵ These interpretations, while diverse and sometimes contested, offer valuable insights into the Islamic perspective on the use of force, the importance of justice and proportionality, and the role of faith and morality in warfare.

It is vital to know that "no verses in the Quran encourage or permit violence against innocent people, regardless of faith, and no verses encourage or permit war against other nations or states that are not attacking the Islamic *ummah*".⁴⁶ As an aspect of struggles that Islam passed through war and fighting became an evitable part of it. Due to this fact, there are some parts related to war in Quran. Examining these teachings from the perspective of classical military theory can illuminate their potential relevance to understanding hybrid warfare. The first and most important thing to emphasise is that, according to the Quran, self-defence based on defending "freedom to worship, dignity, honor, lives, and property" is legitimate.⁴⁷

Much of the discussion in the Western world centres around the concept of *jihad*, a word often associated with terrorism and violence. However, it is crucial to understand the diverse meanings and interpretations of this term within Islamic thought. Ghazi 2008 describes *jihad* as having several stages, with *jihad bi'l-saif* (jihad with the sword) being the last resort. "Jihad is a struggle and endeavor to achieve an object."⁴⁸ In his analysis, drawing from the Prophet Mohammed and the Quran, the ultimate aim of *jihad* is not the physical elimination of opponents but to bring peace to everyone.⁴⁹ This highlights the complex relationship between the use of force and the pursuit of peace within Islamic thought.

It is important to consider the perspective presented by General S. K. Malik (1992) in *The Quranic Concept of War*. Malik examines the Quranic perspective of war from a military standpoint, viewing it as a holy war. In his work, he uses several of the Prophet Mohammad's battles as case studies on how to conduct war. Malik draws on verses of the Quran such as Surah Al-Baqarah (216) "Fighting has been made obligatory upon you »believers«, though you dislike it. Perhaps you dislike something good for you and like something bad for you. Allah knows and you do not know."⁵⁰ He presents these verses without always referring to the explanations of Quranic experts.

Interestingly, Malik (1992) suggests that:

⁴⁵ ESPOSITO 2015: 1068–1069.

⁴⁶ HAYWARD 2010: 58.

⁴⁷ SALIFU 2017.

⁴⁸ GHAZI 2008: 74.

⁴⁹ GHAZI 2008: 80.

⁵⁰ *Quran* s. a.

"In war, our main objective is the opponent's heart or soul, our main weapon of offence against this objective is the strength of our souls, and to launch such an attack, we have to keep terror away from our hearts. [...] Terror struck into the hearts of the enemies is not only a means, it is the end itself. Once a condition of terror into the opponent's heart is obtained, hardly anything is left to be achieved. It is the point where the means and the end meet and merge. Terror is not a means of imposing a decision on the enemy; it is the decision we wish to impose on him."⁵¹

This emphasis on targeting the enemy's "heart or soul" can be interpreted as a form of psychological warfare, aiming to undermine their will to fight and create a condition of submission. Malik's interpretation highlights the potential for using fear and intimidation as tools of war, a strategy that has been employed throughout history and continues to be relevant in contemporary conflicts.

The most relevant thing to the contemporary issue of terror was shown as a strategy for war rooted in Islam. He suggests both "psychological" and "physical" means. Terror, as a means of achieving the attacker's goals, is by its very nature part of hybrid warfare. However, it is crucial to recognise that this perspective is just one interpretation of the Quranic teachings on war and peace, and it is not universally accepted within the Islamic world.

Many Islamic scholars emphasise the importance of adhering to ethical guidelines and avoiding the targeting of civilians, even in times of conflict. Ultimately, the Quran offers a complex and nuanced perspective on warfare, emphasising both the necessity of defending justice and the importance of ethical constraints.

Vegetius Renatus and the enduring importance of military professionalism

Vegetius Renatus, a late Roman military writer, offers a contrasting perspective rooted in practical military administration. Written during the decline of the Roman Empire, Vegetius's *De Re Militari* (c. 390 AD) is not as great a work of strategic theory as Sun Tzu's, but Vegetius's emphasis on discipline, training, logistics and adaptation to the enemy provides valuable insights applicable to the challenges of hybrid warfare. Vegetius specifically in book one stressed the importance of a well-trained and disciplined army. He believed that soldiers should be thoroughly drilled in the use of weapons, formations and tactics, and that they should be constantly prepared for combat.⁵²

This emphasis on military professionalism, while seemingly straightforward, has significant implications for understanding hybrid warfare. In hybrid conflicts, where the lines between conventional and unconventional warfare are blurred, and where adversaries often employ irregular forces and asymmetric tactics, a well-trained and disciplined army is essential for maintaining effectiveness and avoiding costly mistakes. A force that

⁵¹ MALIK 1992: 59.

⁵² VEGETIUS 1996: 2–3.

is well-trained in basic military skills is more likely to adapt effectively to new and unexpected challenges, and to maintain its cohesion and morale under pressure.

Moreover, Vegetius recognised the importance of adapting to the enemy's strengths and weaknesses. He argued that Roman commanders should carefully study their opponents' tactics and strategies and develop appropriate countermeasures. This emphasis on adaptability is particularly relevant to hybrid warfare, which is characterised by its fluidity and constant evolution. Hybrid actors often combine conventional and unconventional tactics, using whatever means are available to achieve their objectives.

Vegetius's emphasis, therefore, highlights the need for military forces to maintain high levels of training, adaptability and logistical preparedness. He famously stated: "He who desires peace, let him prepare for war."⁵³ This principle underscores the necessity of readiness, ensuring that armies are not only well-trained but also capable of responding to emerging threats in an unpredictable security environment.

Furthermore, Vegetius stressed the logistical foundation of military success. He recognised that supply chains, equipment maintenance and the ability to sustain forces in the field were just as crucial as battlefield tactics. In hybrid warfare, where state and non-state actors exploit logistical vulnerabilities – such as targeting supply lines or using irregular forces to disrupt military infrastructure – Vegetius's insights remain pertinent. Ensuring a reliable logistical framework is vital to maintaining operational effectiveness and countering asymmetric threats.

Additionally, Vegetius's warnings about military decline resonate in the context of modern hybrid conflicts. He observed that Rome's military failures were often due to a lack of discipline, training and strategic foresight. Today, military forces facing hybrid threats must avoid similar pitfalls, ensuring they do not become complacent in the face of evolving adversaries who continuously adapt and exploit weaknesses.

Ultimately, while Vegetius was writing for the late Roman world, his principles remain relevant for contemporary military strategy. His focus on discipline, adaptability and logistical preparedness serves as a foundational framework for countering hybrid threats, reinforcing the idea that military professionalism remains a decisive factor in modern warfare.

Hybrid warfare in practice: Echoes of the past in contemporary conflicts

Having explored the strategic insights of Sun Tzu, Emperor Maurice, the Quran and Vegetius, it is now time to examine how these classical theories manifest in contemporary conflicts characterised as hybrid warfare. As Yaron Ezrahi said in 2006: "This war will be studied in all military academies in the world as a new kind of war which requires new and unprecedented definitions of how to fight it and how to win it."⁵⁴ However, a closer examination reveals that many of the tactics and strategies

⁵³ VEGETIUS 1996: 63.

⁵⁴ MOORE 2006.

employed in these conflicts have deep historical roots, aligning with the principles articulated by our chosen classical theorists. Two prominent examples that illustrate this point are Hezbollah's operations against Israel and Russia's annexation of Crimea.

Hezbollah's hybrid approach: A modern application of ancient wisdom

Hezbollah's operations against Israel provide a compelling example of a non-state actor effectively employing hybrid warfare tactics. According to Ben-Ari (2006), Hezbollah leveraged the technologies and expertise provided by Syria and Iran to establish a military infrastructure that successfully anticipated and countered many of Israel's capabilities. This included neutralising Israeli technological superiority through clever bunker construction and camouflage, as well as acquiring advanced military capabilities such as night vision equipment, unmanned aerial vehicles and enhanced anti-tank rockets.⁵⁵

Hezbollah's success in this conflict can be attributed, in part, to its ability to effectively study the IDF's weaknesses and prepare accordingly, a strategy that aligns directly with Sun Tzu's emphasis on knowing the enemy.⁵⁶ As Hoffman (2007) notes, Hezbollah's decentralised tactics combined with the anti-armour missile system surprised the Israeli Defense Forces (IDF).⁵⁷

Moreover, Hezbollah's use of media to shape public perception and "the exploitation of mass media"⁵⁸ reflects Sun Tzu's principles of deception and psychological manipulation, as well as the Quran's emphasis on the power of belief and resilience in the face of adversity, demonstrating the enduring relevance of classical wisdom in understanding modern hybrid conflicts.

Russia's annexation of Crimea: A calculated application of hybrid tactics

The annexation of Crimea by Russia provides another compelling example of hybrid warfare in practice. As Erol and Oğuz noted, Russia employed a range of tactics, including disinformation campaigns, the use of proxy forces and economic pressure, to achieve its objectives. The terror tactics used by Russia included threats and killings by supporters against Ukrainian supporters,⁵⁹ which provided the means to influence and control the population, and achieve their objectives without direct military confrontation.

⁵⁵ BEN-ARI 2006.

⁵⁶ SUN TZU 2012: 21.

⁵⁷ HOFFMAN 2007: 37.

⁵⁸ HOFFMAN 2007: 51.

⁵⁹ EROL-OĞUZ 2015: 269–271.

This approach mirrors Sun Tzu's emphasis on "defeat the enemy without coming to battle, take his cities without a siege",⁶⁰ and Malik's (1992) argument of "our main objective is the opponent's heart or soul",⁶¹ as well as the Quran's emphasis on the permissibility of self-defence, while also recognising the complexities surrounding the use of force.⁶²

Russia's ability to learn and adapt from past conflicts, dog-watching the U.S., NATO and allies, reflects Vegetius's emphasis on studying the enemy and adapting one's tactics accordingly.⁶³ Furthermore, the emphasis on logistics, although not directly visible, showcases how a well-prepared army is essential for dominance on which Vegetius dedicated his work. However, it is important to acknowledge some limitations in this analysis.

While these classical theories offer valuable insights into the underlying principles of hybrid warfare, they cannot fully account for the specific technological and political contexts of modern conflicts. Additionally, there are alternative explanations for Russia's success in Crimea, including the political instability in Ukraine at the time and the strong support for Russian annexation among a segment of the Crimean population.⁶⁴

Despite the limitations of applying old theories to new conflicts, examining these situations from the perspective of classical military strategy still gives us key insights into today's hybrid warfare. By understanding these historical frameworks, strategists and policymakers can develop more effective approaches to both preventing and countering hybrid threats, thus proving the enduring value of classical military thought in the 21st century.

Conclusion

The analysis of classical military theories and their application to contemporary conflicts provides clear answers to the research questions posed in the introduction. First, regarding whether hybrid warfare is a historical or contemporary phenomenon, this study demonstrates that hybrid warfare has deep historical roots. The principles articulated by Sun Tzu, Emperor Maurice, the Quran and Vegetius – such as deception, adaptability, psychological manipulation and the integration of diverse tactics – mirror the core characteristics of modern hybrid warfare. These classical insights, developed across different eras and cultures, confirm that hybrid warfare is not a novel invention but a recurring feature of conflict throughout history.

Second, addressing whether historical hybrid strategies have endured into the modern era, the case studies of Hezbollah's operations against Israel and Russia's annexation of Crimea illustrate the continued relevance of classical principles. Hezbollah's use of deception, media manipulation and asymmetric tactics reflects

⁶⁰ SUN TZU 2012: 19.

⁶¹ MALIK 1992: 59.

⁶² SALIFU 2017.

⁶³ VEGETIUS 1996: 92.

⁶⁴ CHARRON 2016: 252.

Sun Tzu's emphasis on psychological warfare and adaptability, as well as the Quran's focus on resilience. Similarly, Russia's multifaceted approach in Crimea, combining disinformation, proxy forces and economic pressure, echoes Sun Tzu's strategy of winning without battle, Vegetius's focus on logistical preparedness and Maurice's integration of diverse instruments of power. These examples confirm that historical hybrid solutions have not only endured but remain highly effective in addressing the complexities of 21st-century conflicts.

By bridging classical military thought with modern practice, this study underscores the enduring value of historical strategic insights. These lessons provide a robust framework for understanding hybrid warfare and highlight the necessity of blending traditional concepts with innovative tactics to navigate the multifaceted challenges of contemporary and future conflicts.

References

- BALL, Joshua (2023): *The Changing Face of Conflict: What Is Hybrid Warfare?* Global Security Review. Online: <https://globalsecurityreview.com/hybrid-and-non-linear-warfare-systematically-erases-the-divide-between-war-peace/>
- BEN-ARI, Guy (2006): Technological Surprise and Technological Failure in the Current Lebanon Crisis. *Center for Strategic and International Studies, Commentary*, 25 July 2006. Online: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/060725_benari_commentary.pdf
- BILAL, Arsalan (2021): Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote. *NATO Review*, 30 November 2021. Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>
- BODA, Mihály (2024): Hybrid War: Theory and Ethics. *AARMS*, 23(1), 5–17. Online: <https://doi.org/10.32565/aarms.2024.1.1>
- CALISKAN, Murat (2019): Hybrid Warfare through the Lens of Strategic Theory. *Defense and Security Analysis*, 35(1), 40–58. Online: <https://doi.org/10.1080/14751798.2019.1565364>
- CHARRON, Austin (2016): Whose Is Crimea? Contested Sovereignty and Regional Identity. *Region*, 5(2), 225–256. Online: <https://www.jstor.org/stable/24896628>
- CISA (2023): *Phishing Guidance: Stopping the Attack Cycle at Phase One*. Cybersecurity and Infrastructure Security Agency. Online: <https://media.defense.gov/2023/Oct/18/2003322402/-1/-1/0/CSI-PHISHING-GUIDANCE.PDF>
- CLARKE, Richard A. – KNAKE, Robert K. (2010): *Cyber War. The Next Threat to National Security and What to Do About It*. New York: Harper Collins.
- DENSMAA, Oyuntsetseg – SUREN, Baasankhuu (2024): Understanding Certain Aspects of Military Strategy. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 4(44). Online: [https://doi.org/10.31435/ijits.4\(44\).2024.3049](https://doi.org/10.31435/ijits.4(44).2024.3049)
- EROL, Mehmet S. – OĞUZ, Şafak (2015): Hybrid Warfare Studies and Russia's Example in Crimea. *Akademik Bakış*, 9(17), 261–277. Online: <https://doi.org/10.19060/gab.22813>

- ESPOSITO, John L. (2015): Islam and Political Violence. *Religions*, 6(3), 1067–1081. Online: <https://doi.org/10.3390/rel6031067>
- FARRELL, Henry – NEWMAN, Abraham L. (2019): Weaponized Interdependence: How Global Economic Networks Shape State Coercion. *International Security*, 44(1), 42–79. Online: https://doi.org/10.1162/isec_a_00351
- FOREST, James J. (2021): Political Warfare and Propaganda an Introduction. *Journal of Advanced Military Studies*, 12(1), 13–33. Online: <https://doi.org/10.21140/mcu.20211201001>
- GHAZI, Mahmood A. (2008): The Law of War and Concept of Jihad in Islam. *Policy Perspectives*, 5(1), 69–86. Online: <https://www.jstor.org/stable/42909187>
- GRAY, Colin S. (2007): Irregular Warfare. One Nature, Many Characters. *Strategic Studies Quarterly*, 1(2), 35–57.
- HALDON, John (1999): *Warfare, State and Society in the Byzantine World, 565–1204*. Abingdon: Routledge.
- HANDEL, Michael I. (2001): *Masters of War. Classical Strategic Thought*. London: Frank Cass.
- HAYWARD, Joel (2010): The Qur'an and War: Observations on Islamic Just War. *Air Power Review*, 13(3), 41–63. Online: <https://raf.mod.uk/what-we-do/centre-for-air-and-space-power-studies/aspr/apr-vol13-iss3-3-pdf/>
- HOFFMAN, Frank G. (2007): *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies. Online: https://www.potomac institute.org/images/stories/publications/potomac_hybridwar_0108.pdf
- Home Office (2024): Cyber Security Breaches Survey 2024. *Department for Science, Innovation and Technology*, 9 April 2024. Online: <https://www.gov.uk/government/statistics/cyber-security-breaches-survey-2024/cyber-security-breaches-survey-2024>
- IMLAY, Talbot (2008): Preparing for Total War: The "Conseil Supérieur de la Défense Nationale" and France's Industrial and Economic Preparations for War after 1918. *War in History*, 15(1), 43–71. Online: <https://doi.org/10.1177/0968344507083993>
- MALIK, S. K. (1992): *The Quranic Concept of War*. Delhi: Adam Publishers and Distributors. Online: <https://dn790005.ca.archive.org/0/items/thequranicconceptofwar-sk-malik/The%20Quranic%20Concept%20of%20War%20-%20SK%20Malik.pdf>
- MAURICE (1984): *Maurice's Strategikon. Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press. Translated by George T. Dennis.
- MELLO, Patrick A. (2010): In Search of New Wars: The Debate about a Transformation of War. *European Journal of International Relations*, 16(2), 297–309. Online: <https://doi.org/10.1177/1354066109350053>
- MILEVSKI, Lukas (2014): Asymmetry Is Strategy, Strategy Is Asymmetry. *Joint Force Quarterly*, 75, 77–83. Online: <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/577565/asymmetry-is-strategy-strategy-is-asymmetry/>
- MOORE, Molly (2006): Israelis Confront 'New Kind of War'. *The Washington Post*, 9 August 2006. Online: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/2006/08/09/israelis-confront-new-kind-of-war-span-classbankheadhigh-tech-tactics-fail-to-halt-rocket-firespan/af1e6e04-7db7-4c42-b097-1ef529536059/>

- MULLINS, Sam (2024): *The Role of Non-State Actors as Proxies in Irregular Warfare and Malign State Influence*. Arlington: Irregular Warfare Center. Online: https://irregularwarfarecenter.org/publications/research-studies/the-role-of-non-state-actors-as-proxies-in-irregular-warfare-and-malign-state-influence/#_ednref10
- MUMFORD, Andrew (2013): Proxy Warfare and the Future of Conflict. *The RUSI Journal*, 158(2), 40–46. Online: <https://doi.org/10.1080/03071847.2013.787733>
- MUMFORD, Andrew (2020): Ambiguity in Hybrid Warfare. *Hybrid CoE Strategic Analysis*, (24). Online: <https://doi.org/10.1080/03071847.2013.787733>
- PRICE, Jason T. (2005): *An Analysis of the Strategy and Tactics of Alexios I Komnenos*. Master Thesis, Texas Tech University. Online: <https://deremilitari.org/wp-content/uploads/2013/07/pricej.pdf>
- Quran (s. a.). Online: <https://quran.com/en/al-baqarah/190>
- RID, Thomas (2020): *Active Measures. The Secret History of Disinformation and Political Warfare*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- SALIFU, Shamsudeen (2017): Warfare and War Ethics: An Islamic Perspective. *The Strategy Bridge*, 23 June 2017. Online: <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2017/6/23/warfare-and-war-ethics-an-islamic-perspective>
- SUN TZU (2012): *The Art of War*. New York: Chartwell Books. Translated by James Trapp.
- VEGETIUS (1996): *Vegetius: Epitome of Military Science*. Liverpool: Liverpool University Press. Translated by N. P. Milner.
- WITHER, James K. (2020): Defining Hybrid Warfare. *Per Concordiam*, 10(1), 7–9. Online: https://perconcordiam.com/perCon_V10N1_ENG.pdf

Rakaczki István¹

A Ciróka-völgy és az Orosz-hágó második világháborús védelmi rendszere

The Ciróka Valley and the Orosz Pass Defence System During World War II

Absztrakt

A tanulmány bemutatja a magyar–szlovák „kis háborúban” Magyarországhoz csatolt Ciróka-völgy és az Orosz-hágó környékének védelmi rendszereit, azok kiépítését. A völgy stratégiai jól védhető területein a tábori erődítések kialakítása a frontvonal megérkezéséig, 1944. október közepéig folyamatos volt. A német–magyar védelmet a Kárpátok hadműveletre létrehozott 4. Ukrán Front legerősebb hadserege, az 1. gárdahadsereg seregtestei támadták. A Kárpátokban és a Ciróka-patak völgyében a tábori erődítések sora és a rendszeres ellenlökésekre képes védelem állta útját a támadó szovjet csapatoknak. Az 1. gárdahadsereg egységei 40 napos, folyamatos támadó hadműveletek eredményeként csak 1944. október 18-án tudták birtokba venni a Kárpátok főgerincét az összes hágóval. A fontos logisztikai központként funkcionáló Takcsány települést és környékét csak november közepén foglalta el véglegesen a Vörös Hadsereg.

Kulcsszavak: Ciróka-völgy, Orosz-hágó, tábori erődítés, 1. gárdahadsereg, német–magyar védelem

Abstract

The study presents the defence systems and their construction in the Ciróka Valley and Orosz Pass areas, which were annexed to Hungary during the Hungarian–Slovakian “Little War”. The construction of field fortifications at the strategically well-defendable areas of the valley continued until the arrival of the front line, in mid-October, 1944. The German–Hungarian defence was attacked by the army corps of the 1st Guards Army, the strongest army of the 4th Ukrainian Front, created for the Carpathian operation. In the Carpathian Mountains and

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: irakaczky@gmail.com

the Valley of the Ciróka stream, a series of fortifications and defences capable of regular counter-attacks stood in the way of the attacking Soviet troops. As a result of 40 days of continuous offensive operations, the units of the 1st Guards Army were able to occupy the main Carpathian ridge with all the passes only on 18 October, 1944. The settlement of Takcsány and its surroundings, which functioned as an important logistical centre, were only finally occupied by the Red Army in mid-November.

Keywords: Ciróka Valley, Orosz Pass, field fortification, 1st Guards Army, German–Hungarian defence

Bevezető

Az első világháború elején az orosz cári hadsereg nagy erővel támadta Galíciát² és Magyarország területét. Minél hamarabb ki akart jutni a magyar Alföldre, hogy veszélyeztesse Budapestet, és békekötésre kényszerítse – kivonva ezzel a háborúból – az Osztrák–Magyar Monarchiát.

Az Orosz-hágó környékén sikerült a betörés, és a cár csapatai nagy pusztítással egészen Homonnáig hatoltak. Az 1914–15-ös téli offenzíva során a Monarchia hadereje kiszorította az orosz egységeket, és elhárította az uzsoki betöréseket is. Az események nyomot hagytak a magyar katonai vezetés emlékezetében. A tapasztalatok alapján 1944-ben a Kárpátok előterében és a Kárpátok gerincén kialakított tábori erődítések, valamint a Ciróka- és az Utcás-patak völgyében kiépített védelmi rendszerek biztosították a területet. Az utcási völgyzár az Árpád-vonal része volt, a Kárpátgerinc tábori erődítései, reteszállásai a Czerenin csúcstól az Orosz-hágón, az Okraglik magaslaton keresztül az Uzsoki-hágóig a Szent László-állás részét alkották.

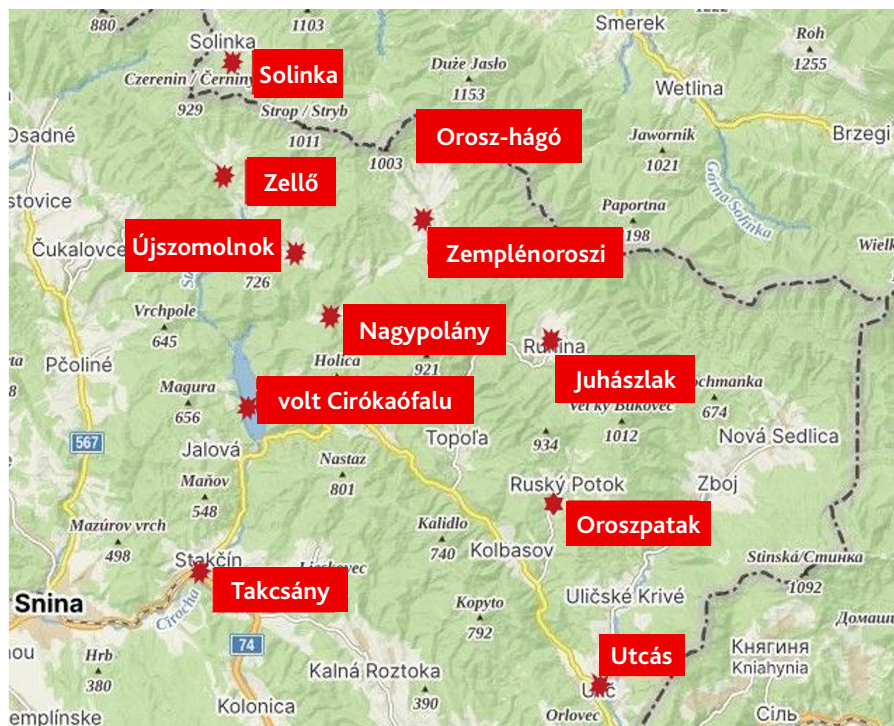
A második világháború erődítései, működésük

Az első világháború erődrendszerei (Verdun, Przemyśl stb.) nem állták ki a gyakorlat próbáját. A tapasztalatok felhasználásával új elméletek születtek, amelyek figyelembe vették az új fegyverek hatásait és az új hadművelleti elméleteket. Ezek közül ki kell emelni a légierő és a páncélosok hadrendbe állását, valamint a mély hadműveletek elméleteit.

Az új francia védelmi rendszer elvét André Maginot hadügyminiszter vezetésével dolgozta ki a Határerődítési Bizottság. A miniszter irányításával olyan védelmi rendszer kiépítése vette kezdetét, amely nemcsak az ellenség időszakos feltartóztatását biztosítja, hanem teljes mértékben megállítja annak támadását. Az új elmélet és építészeti megvalósítása meghatározóvá vált a két világháború közötti erődépítészet terén. A francia–német határ mentén kialakított „Maginot-vonal” hossza elérte

² 1772. augusztus 5-én írták alá a szomszédos nagyhatalmak (az Orosz Birodalom, a Porosz Királyság és a Habsburg Birodalom) Lengyelország első felosztásának dokumentumát. Ausztria – az Árpád-házi magyar királyokra hivatkozva – Galíciát, a régi Halicsot követelte. A Galíciát és Kis-Lengyelország egyes részeit elfoglaló Habsburgok többek között Wieliczka és Bochnia gazdag sóbányáira tehettek rá a kezüket.

a 350 kilométert, mélysége a legerősebb részen 20–25 kilométert tett ki.³ A rendszer azonban csak a védelemre volt alkalmas, támadó hadműveletre nem volt lehetőség.

1. ábra: Az Orosz-hágó, a Círóka-völgy és Utcás elhelyezkedése

Forrás: a szerző szerkesztése a <https://pl.mapy.cz/zakladni?l=0&x=22.2898764&y=49.1113108&z=12> alaptérképre

A Maginot-elvet nagyon sok ország alkalmazta védelmi rendszerének kiépítése során. A leginkább hasonló rendszer francia műszaki tisztek irányításával épült ki 1935–38 között Csehszlovákia északi-északnyugati határvidékén.

A német Nyugati fal – vagy más néven Siegfried-vonal – Brünner tábornok elve alapján épült ki. Az összefüggő, nagy mélységű, arányosan elhelyezett erődelemek biztosították a széles körű védelmi tevékenységet, de lehetőség volt támadó hadműveletek kifejlesztésére is.⁴ A mélységi védelemre kialakított Nyugati fal fő szakaszainak előterében összefüggő aknamezők jelentettek védelmet. A harckocsiakasztó gúlasorokkal kombinált harckocsiárkok mögött kisebb méretű vasbeton tüzelőállások biztosították a terület védelmét. A nagy alapterületű vasbeton védelmi létesítmények kis száma nem jelentett hátrányt, mert a kis méretű tüzelőállások előtt kialakított

³ Kayфман 2006: 11–14.

⁴ RAKACZKY–RUSZ 2009: 22.

komplex akadályrendszerek, a mélységi tűzérési támogatás biztosította az ellenség támadásának lassítását, annak megállítását, illetve ellenlökés indítását.⁵

A Maginot-vonal leküzdésének német katonai tapasztalatai és a magyar hadmérnökök szemlézési lehetőségei alapján a magyar katonai vezetés leállította a Maginot-elven működő erődök építését. Egy ilyen típusú védelmi rendszer épült ki Felsőőregben területén a Latorca völgyében. Az új védelmi rendszer elvét Hárosy (Haszala) Teofil hadmérnök vezérkari ezredes vezetésével dolgozták ki.⁶ Ez egy úgynevezett aktív védelmi rendszer volt, amely nem kárhoztatja a katonát egy zárt, föld alatti térben való tétlen várakozásra. 1940 őszétől már az új elv szerint épültek a Kárpátok völgyzárai.

Az elfogadott védelmi elv alapján úgynevezett hármass védelmi rendszer kialakítása valósult meg. A Kárpátok előterében helységtámpontok, tábori erődítések épültek. Ezek feladata volt az ellenség támadásának megállítása, előre jutásának lassítása, ellenlökések, hogy menetből ne tudja támadni a Kárpátokat. A Kárpátok vízválasztóján a járható irányok lezárására tábori erődítések rendszerét (8., 9., 10. ábra) alakították ki a műszaki csapatok. A legfontosabb, legtöbb időt és költséget igénylő az országhatáron belüli, a Kárpátok harcjárművekkel járható völgyeit lezáró, vasbeton építményekből kialakított védelmi rendszer kiépítése volt.

A magyar–szlovák „kis háború”

Az első bécsi döntés értelmében Kárpátalja tiszaháti területe visszatért az anyaországhoz. Ez a terület védhetetlen volt, és továbbra is megmaradt a közvetlen csehszlovák–román határ. Különböző politikai és katonai események (például Volosin szervezkedése,⁷ cseh támadás a tiszaháti magyar terület ellen) hatására 1939. március 15–18. között kisebb harci cselekmények eredményeként Kárpátalja – az ezeréves határig – magyar kézre került. Ezzel a keleti ellenséges gyűrűt (Kisantant) sikerült megszakítani, és Kárpátalja teljes szakaszán helyreállt a magyar–lengyel államhatár. Kárpátaljától nyugatra Csehszlovákia felbomlásával Cseh Protektorátus és független Szlovákia jött létre.

A bizonytalan katonai és politikai helyzet hadászatiilag sebezhetővé tette az Ung-völgyet és az Uzsoki-hágót. Az éppen kialakult határ a stratégiaiag fontos Ung-völgytől mindössze néhány kilométerre nyugatra húzódott. A magyar katonai vezetés – értékelve a jelen helyzetet és emlékezve az első világháború 1914-es helyi eseményeire – biztonsági szempontok alapján úgy ítélte meg, hogy a fontos közúttal és vasútvonallal rendelkező Ung-völgy nincs megfelelően biztosítva nyugatról. Az út- és vasútvonal túl közel esik a határhoz, így katonailag védhetetlen.

⁵ Kayфман 2006: 70–71.

⁶ BALLA–PADÁNYI 2023.

⁷ Az 1938. október 9-én Kárpátalján megalakult autonóm kormány első miniszterelnöke a rutén pártok ajánlására a magyarbarát Bródy András lett. Volosin Ágoston (Augusztin) görögkatolikus pap az egészségügyi tárca irányítását vette át. Bródy Andrást október végén Prágában letartóztatta a csehszlovák államrendőrség, mert a közös minisztertanácsi ülésen népszavazást követelt arról, hogy Kárpátalja népe maga dönthesse állami hovatartozásáról. Utódjává 1938. október 26-án Volosint nevezték ki, aki az ukrán irányzat elkötelezett híve volt. A magyar kormány stratégiai okokból a lengyel–magyar közös határ megteremtése érdekében rendkívül fontosnak tartotta Kárpátalja elfoglalását. Csehszlovákia szétesése után a Volosin-kormány proklamálta Kárpátalja önállóságát, és kérte Németország védnökségét. Hitler március 12-én reggel közölte Sztójayval: Szlovákia függetlenségét el fogja ismerni. A Volosin-féle kormánynak azonban 24 óráig nem ad hasonló elismerést, ami azt jelentette, hogy Magyarországnak van 24 órája, amely idő alatt megoldhatja Kárpátalja kérdését.

A katonai akció végrehajtására három magyar dandárt jelöltek ki, amelyek északon Kisberezna és Nagyberezna körzetében, középen Ungvárnál, délen Nagykapos környékén indították meg a támadást. A felvonult magyar csapattest harci állománya összesen 20 000–25 000 főt tehetett ki.⁸ Az 1939. március 23-án megindított úgynevezett „kis háború” Szlovákia ellen mindössze két napig tartott. Ekkor már felbomlott a csehszlovák államalakulat. A cseh nemzetiségű katonaság és fegyverzet nagyrészt kivonult Szlovákiából. Az önálló szlovák nemzeti hadsereg még csak szervezés alatt állt. Az Ung-völgy irányából megindult magyar csapatok március 23–24 között a Círóka-patak nyugati vízválasztójáig tolták ki a magyar határt. A területi nyereség nyugati irányban mintegy 20 km, észak–déli irányban körülbelül 60 km, összességében 1056 négyzetkilométer volt. Az elfoglalt területek lakossága döntő részben ruszin nemzetiségű volt.⁹ A katonai vezetés Zemplénorosziba – az Orosz-hágó védelmére és a határátkelő ellenőrzésére – határvadászegységet telepített.

2. ábra: Német–magyar határ az Orosz-hágón, 1941

Forrás: MIELNIKIEWICZ 2023

A „kis háború” történetéhez tartozik, hogy

„Egy korabeli szlovák jelentés szerint 1939. március 18-án a Szlovákiában szolgálatot teljesítő német konzul, Ernst von Druffel egy szlovák minisztériumi dolgozót arra kért, hogy jelezze a szlovák kormánynak a következőket: a magyar kormány közölte a német kormánnyal, hogy fontos katonai érdekekből a magyar hadsereg kénytelen lesz átlépni a jelenlegi határt az Ung-folyótól 10 kilométerre, Ungvártól északnyugati irányba, valamint Szobráncától nyugatra, és itt létrehozni az új demarkációs vonalat.”¹⁰

⁸ JANEK [é. n.]: 2.

⁹ JANEK [é. n.]: 3.

¹⁰ JANEK [é. n.]: 17.

A német kormány azt kívánta a szlovák kormánytól, hogy ez ellen ne tegyen semmi-féle akadályt, valamint arra kérte a magyar kormányt is, hogy „a magyar hadsereg semmiféleképpen ne lépjen túl azon, amit a katonai védelmi intézkedések feltétlenül megkövetelnek”.¹¹ E diplomáciai lépés alapján a szlovák vezetés tudott a készülő katonai akcióról. Ezek ellenére megpróbált katonai ellenakciót szervezni, ami elsősorban az iglói repülőtérről indított, 2–4 gépből álló rajok támadását jelentette a magyar egységek ellen.

Pontos határvonalat meghúzni nehéz lett volna, mivel Trianon előtt mind Szlovákia, mind Kárpátalja területe Magyarországhoz tartozott, majd Csehszlovákia része lett. Erre alapozott a magyar diplomácia okfejtése is, mert Szlovákia és Kárpátalja között korábban soha nem volt kialakított és rögzített határvonal. Az első bécsi döntés sem határozta meg pontosan Szlovákia keleti határait, így a magyar hadvezetés a jelzett hadászati szempontok alapján feljogosítva érezte magát a vitatott területek megszállására.

A magyar diplomácia folyamatosan együttműködött Németországgal és Lengyelországgal. Ezt igazolja Sztójay Döme berlini magyar követ tájékoztatása, amely szerint az elfoglalt terület nagyjából megfelel annak a vonalnak, amelyet ő személyesen még március 22-én térképen berajzolva bemutatott Ribbentrop német külügyminiszternek

József Beck lengyel külügyminisztert már március 24-én tájékoztatta a magyar külügy, hogy az Ung-völgyi vasútvonal védelmére foglaltatta el a fontosabb stratégiai pontokat. Kifejtette továbbá, hogy a ruszin–szlovák határ mindig vitatott volt. A szlovákok heves tiltakozására a magyar csapatok előrenyomulása befejeződött, mert katonai szakértőink szerint elértük a stratégiai célt.¹²

A határvonal kijelölése a német közreműködés eredményeként gyorsan lezajlott. Az új hármashatárt jelző határkő az 1944. április 4-én aláírt magyar–szlovák határ-megállapító bizottsági jegyzőkönyvben foglaltak alapján¹³ került a Cserény-hegy (Czerenin) északi oldalára, ahol a vízválasztón áthaladt a Solinka–Zellő (Zvala) szekérút.

Védelmi rendszerek kiépítése

Az első világháború Ung-völgyi, Círóka-völgyi nagy harcai során számtalan lövészárkot, tüzelőállást alakított ki a Monarchia hadserege, amelyeket a második világháború során fel kellett újítani: megszabadítani a benőtt fáktól és a beomlott földtől, valamint a második világháborús fegyverek számára alkalmas tüzelőállásokat létesíteni.

Az új országhatárok védelmére a Kárpátok területén elkezdődtek az erődítési munkálatok. Az első világháborús tapasztalatok alapján az egyik legerősebb védelmi rendszert az Ung-völgy mentén építették ki. Az Ung-völgyben fontos közút és a Csap–Ungvár–Lemberg-vasútvonal haladt. A többlépcsős védelmi rendszert Malomrét, Csontos, Sóslak területén építették ki, de gondoskodtak Fenyvesvölgy, valamint az északkeleti irányban húzódó oldalvölgy védelméről is Viharos térségében

¹¹ JANEK [é. n.]: 17.

¹² JANEK [é. n.]: 18–20.

¹³ JANEK [é. n.]: 35.

(3. ábra). Az Utcás-patak völgyében út és fontos keskeny nyomközű vasút vezetett, amely az Ung-völgyben Révhelynél (ma Ukrajna, Забридь – Zabrigy) csatlakozott a fő közlekedési rendszerhez. E völgy védelmét is tervezni kellett. Itt épült az utcási völgyzár, amely védte az Ung-völgyet, és biztosította, hogy az északnyugati irányból támadó ellenség ne kerülhessen az ungi védelem hátába (3. ábra).

Ezenkívül a „kis háborúban” Magyarországhoz csatolt terület védelmét is meg kellett oldani. E célból az utcási völgyzár mellett a Ciróka-patak völgyében épültek kisebb vasbeton védelmi létesítmények. A cirókaófalui kiserődök és a német utászok által kiépített tábori védelmi rendszerek kutatására ma már nincs lehetőség, mivel az 1980–1988 között megépített víztározó az érintett területet elnyelte. A Cirókaófalutól délre eső közúti híd előtt a folyót és partvidékét lezáró, többsoros harckocsiakasztó védelmi rendszer és több föld-fa bunker biztosította a Takcsány felé tartó fontos szállítási út védelmét.¹⁴ A Cirókaófalú körzetében épült védelmi rendszerről Ungváry Krisztián tesz említést. Az előretörő szovjet csapatokat itt tudta a gyorsan átcsoportosított német haderő megállítani, majd visszavetni a Kárpátok irányába.¹⁵

A Ciróka-völgy védelme

A kétezres évek elején nagyon sok katonai dokumentum vált kutathatóvá. Az 1. gárdahadsereg tüzérségének tevékenysége a Kárpátok hadműveletben (Действия артиллерии 1 гв. А в наступательной операции в Карпатах [с 9.9 по 31.10.44 г.]) című összefoglaló hadijelentésből kapunk információt a cirókai völgyzáról. A felderítés által rendelkezésre álló adatok alapján többek között a Zemplénoroszi–Szinna-útvonalon megerősített szakasz létezik. Az erősített körzet tartalmazhat vasbeton és föld-fa erődöket, harckocsiakasztó gúlasorokat, vasúti sínekből készült útzárat. Az egyéb közlekedési lehetőségeket aknamezőkkel és drótkadályrendszerekkel zárják le.¹⁶ A cirókaófalui erősítés lengyel térképen is megjelenik, ami alátámasztja Ungváry Krisztián információját, és egyezik a szovjet felderítés adataival (3. ábra).

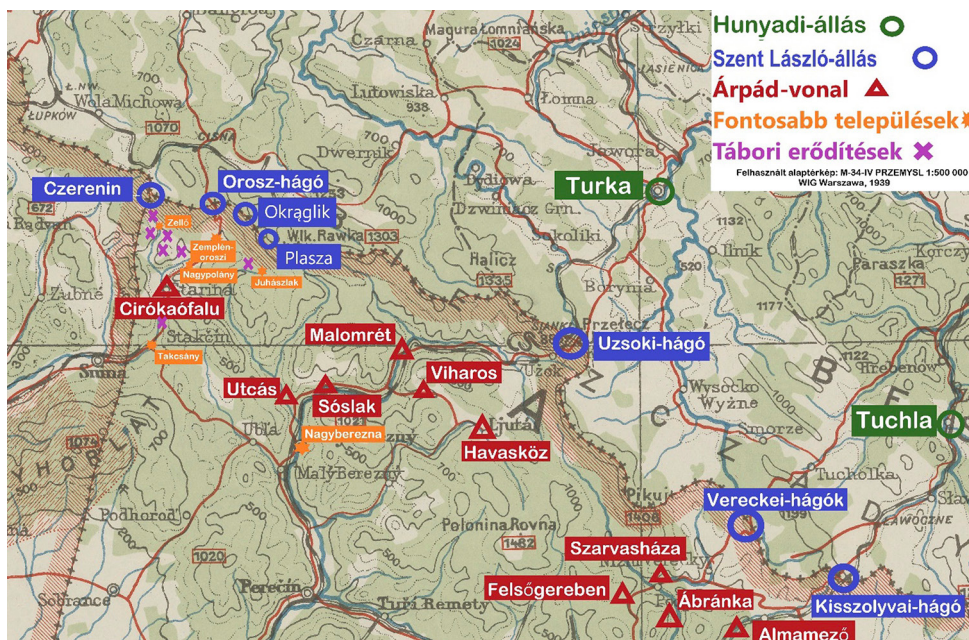
A Kárpátok gerincén e területen is épültek a Szent László-állás tábori erősítései – egészen a Czerenin csúcsig, a hármashatárig. A magyar vezetés már 1944 elején elkezdte a munkálatokat. A Zemplénorosziban lévő magyar határőrség intézkedéseket tett a közelgő front miatt. A téli időszakban a fő hangsúlyt az utak karbantartására helyezték. A nagypolányiak a Zemplénorosziig vezető utat, a zemplénoroszi lakosok pedig a Mohlicáig vezető gerincutat tartották karban. Mohlica alatt egy őrzött táborn állítottak fel, amelynek lakói jelentős részben zsidók voltak. Az ő feladatuk volt a Krivule és Mohlica közötti út előkészítése a robbantásra. Ezen a szakaszon (a munkatáborban lévők beszámolóí szerint) mély árkokat ástak az út alá. A munkálatokban részt vevő többi személy a környező falvakból, de leginkább Zemplénorosziból származó férfiakból állt. Őket a hegyoldalak erdőirtásánál és a Mohlica területén lévő védelmi csomópont építésénél alkalmazták.¹⁷

¹⁴ NARA T314 R1229 F000401-500

¹⁵ UNGVÁRY 2006: 294–299.

¹⁶ Действия артиллерии 1 гв. А. ЦАМО, Фонд: 456, Опись: 6850, Дело: 531, Лист 78.

¹⁷ História obce Ruské 2. svetová vojna (1939–1945). Kézirat a szerző birtokában.

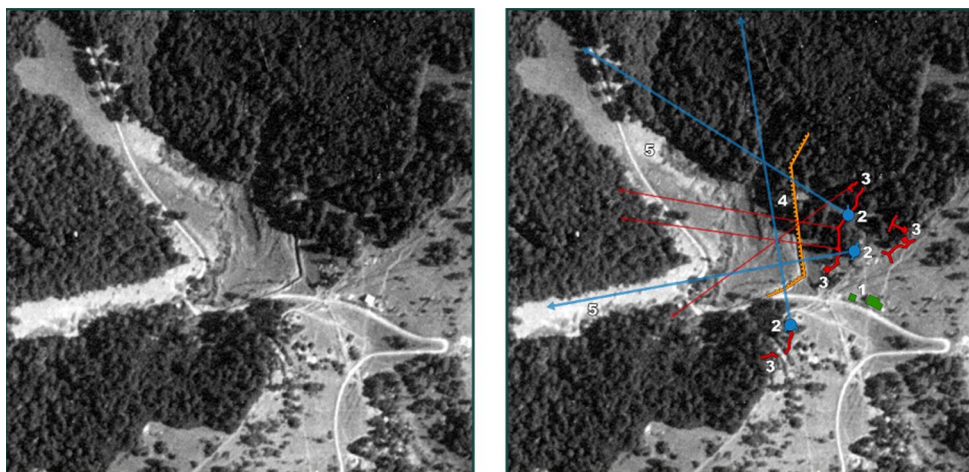
3. ábra: Védelmi rendszerek

Forrás: 1:500 000, ark. Przemysl, 1939. térkép felhasználásával, magyar, német, orosz, lengyel információk alapján a szerző szerkesztése

Zemplénorosi körzetében csak néhány vasbeton építményt hoztak létre a hágóról levezető út hajtúrkanyarjában (a második kanyarban lévő rombolt vasbeton építményt mi is megtaláltuk). Az Orosz-hágó védelmétől keletre két további védelmi rendszer állt az 1046 magassági ponton és az 1098 magas Okraglik-csúcson. A Roztoki Górnéból Zemplénorosziba vezető út védelmét biztosították a keleti irányból várható támadás ellen a Kárpátok vízválasztója előtt húzódó Maty Skaleniec (903 m) és Duży Skaleniec (983 m) hegyvonulatok északi irányból járhatatlan lejtői. A hágó védelmét a gerinc északi, elülső lejtőin elhelyezkedő, jó kilövési lehetőségekkel rendelkező lövészárkok alkották. Az egész elülső perem mentén szögesdrót- (Bruno spirál¹⁸) rendszer húzódott, ez előtt pedig egy harckocsielhárító árok védett (10. ábra). Az árok előtt gyalogsági aknamezőket telepítettek az út és az erdő egyes szakaszainak védelmére. Az erdőszéleket, amelyek a harckocsi árok oldalaihoz nyúltak, kivágták és torlaszok kialakítására használták fel. A lövészárkok mögötti állásban páncéltörő ágyúk álltak, amelyek közvetlenül a határra vezető utat védték. A front közeledtekor a lengyel oldalon lévő közúti hidat lerombolták.¹⁹

¹⁸ A Bruno spirál szögesdrót spirális formában van feltekercselve. Nagy hatékonysággal alkalmazható a katonai mozgás akadályozásában, miközben alacsony költséggel és viszonylag gyorsan telepíthető volt.

¹⁹ *História obce Ruské 2. svetová vojna (1939–1945)*. Kézirat a szerző birtokában.

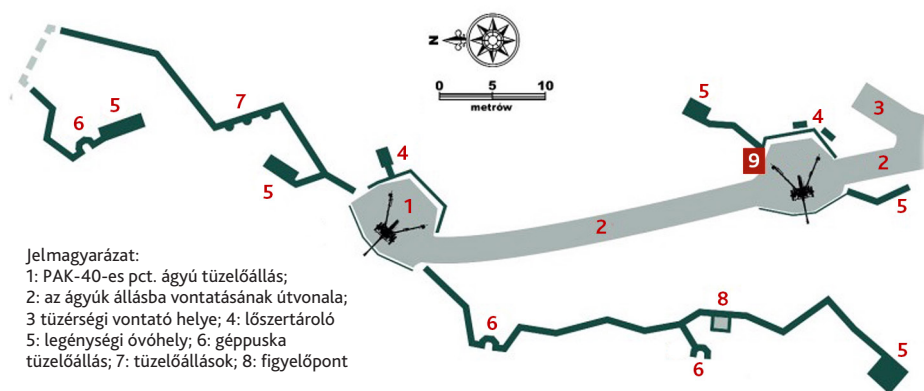

4. ábra: Német légifelvétel, Orosz-hágó, 1944. nyár

Forrás: NARA archívum

Megjegyzés: A pozíciók Andrzej Olejko szerkesztése, ő bocsátotta rendelkezésemre a dokumentumot. A kép információi: 1: a magyar határőrség épületei; 2: páncéltörő ágyúállás; 3: gyalogsági állások és óvóhelyek; 4: harckocsi árok; 5: fáktól megtisztított nyiladékok a szabad kilövés biztosítására.

A fotó alapján helyszíni bejárásunk során a terepen megtaláltuk az úthoz közeli két páncéltörő ágyúállás telepítési helyét. A közelben felfedezhetők a lőszertároló helyek nyomai. A hágón a védelem PAK-40-es páncéltörő ágyút használt. Ugyanitt, lejjebb megtalálható a géppuska tüzelőállást is magába foglaló gyalogsági állás (5. ábra). A hágóért vívott harc idején (szeptember 28. – október 9.) a hágót az ellenséges harckocsiktól a német 100. vadászhadosztály páncéltörő zászlóalja kezelésében lévő három PAK-40-es páncéltörő ágyú védte. A Páncéltörő tüzérséget a 887. gyalogos zászlóalj katonái biztosították. A hágón kialakított megerősített védelem miatt az 1. gárdahadserег arcból nem támadta az Orosz-hágót. Inkább megkerüléssel próbálkoztak a Szent László-állás jelentősen megerősített Rypi Wierch és Okraglik magaslatain keresztül.

5. ábra: Tábori erődítés terve az Orosz-hágón

Forrás: Andrzej Olejko lengyel történész által rendelkezésemre bocsátott dokumentum

6. ábra: Vasbeton géppuskaállás, Utcás

Forrás: a szerző felvétele, 2009. július

Utcási völgyzár

A „kis háborúban” Magyarországhoz csatolt terület másik fontos védelmi pontját az Utcás-patak szűkülő völgyében alakították ki. Az utcási völgyzár már az Árpád-vonal Ung-völgyi védelmi rendszeréhez tartozik. Kárpátaljai kutatásaink során az Ung-völgyben feltártuk a malomréti, viharosi és a sóslaki erődített körzetek vasbeton építményeit, valamint azonosítottuk a nagybereznai egykori laktanya ma is meglévő épületeit. A Hárosy-féle védelmi elv gyakorlati alkalmazásának ismeretében a magyar katonai vezetés nem hagyhatta figyelmen kívül az Utcás-patak völgyét, amely Nagyberezna fölött, de a két védelmi körzet alatt csatlakozik be az Ung-völgybe. A 2005–2008 közötti időben (kutatásunk első szakasza) a rendelkezésre álló szakirodalom az Utcás-völgygel kapcsolatban nem tartalmazott adatokat.

Az ukrán oldalon, a kiszélesedő völgyszakaszon találtunk lövészárkokat, kisebb földműveket, de az államhatár közelébe nem mehettünk, mert az utat sorompó zárta le. A kutatást a szlovák oldalon Utcás településen folytattuk. Megtaláltuk az utat, amely eredetileg az Ung-völgyi Révhelyig vezetett. A részletesebb terepkutatást nehezítette, hogy a keskeny nyomtávú vasútnak mára nyoma sincs, és a szlovák–ukrán államhatár kettévágja az egykori védelmi rendszert. Utcás határában, az Utcás-patak

szűk völgyében több vasbeton építményt azonosítottunk: géppuska állásokat (6. ábra), rombolt páncéltörő ágyúállást, harckocsiakasztó gúlasorok, drótakadály maradványait, egykori útzárak fészkeit. Az utcási völgyzáról az első leírás a kutatási eredményeinket bemutató, 2009-ben megjelent könyvben olvasható.²⁰

Az 1. gárdahadsereg törzsfőnökének készült szovjet hadijelentésben megtalálható az Utcás-patak szűkülő völgyében kialakított védelmi rendszer vázlata, amelynek 1944-es helyszínrajza (7. ábra) a hadijelentés egyik melléklete. A jelentés részletesen bemutatja a teljes védelmi rendszert. A dokumentum az Árpád-vonal egy védelmi körzetét 1944. október végi állapotában írja le.

„Az erődített körzet építését 1941-ben kezdték a magyarok, ami az ellenséges katona-ság távozásának napjáig tartott. A védelmi rendszer területén megtalálhatók: kiásott gödrök, cement, kavics, több más előkészített építőanyag, melyek arról tanúskodnak, hogy az építés nem fejeződött be. Az ellenség, távozásakor felrobbantotta az elkészült építmények nagyobb részét.

Az állandó vasbeton építmények falvastagsága 80-100 cm. A fém tüzelőharang 20-30 mm falvastagságú, golyószóró állvánnyal, lövés-szög kijelzővel az éjszakai használat esetére. Színezetlen vasbeton kupolák 20-50 cm falvastagsággal. A föld-fa építmények göm-bfa fedéssel készültek, melyre 0,5-0,7 m földtakarás került. A föld-fa építményeket közlekedőárokokkal kötötték össze, melyek az építményektől mindkét irányban futnak. Az építményen belül és a közlekedőárokban rőzsefonatok vannak. A harckocsi akasztók háromszög alapú gúllak, magasságuk 0,8 m, az alapnál 1 m szélesek, vasbetonból készültek és a tetejüket szögesdrót akadály köti össze. Az itt haladó úton három helyen van útzár, mely fém keretbe illesztett „T” vasból összeállított sorompót jelent, szögesdróttal körbetekerve. Elsősegélyhely, konyha, raktárak 80-100 cm falvastagságú vasbeton fallal épültek. A konyha vasfüggönnyel védett fém ablakokkal és fém ajtóval épült, melyek vastagsága 20 cm.

A harckocsi árok trapéz keresztmetszetű, szélessége fent 5 m, lent 3 m. Az óvóhelyek fából épültek, és földdel fedettek. Belül priccsek vannak 10-12 fő számára.”²¹

A 4. Ukrán Front létrehozása

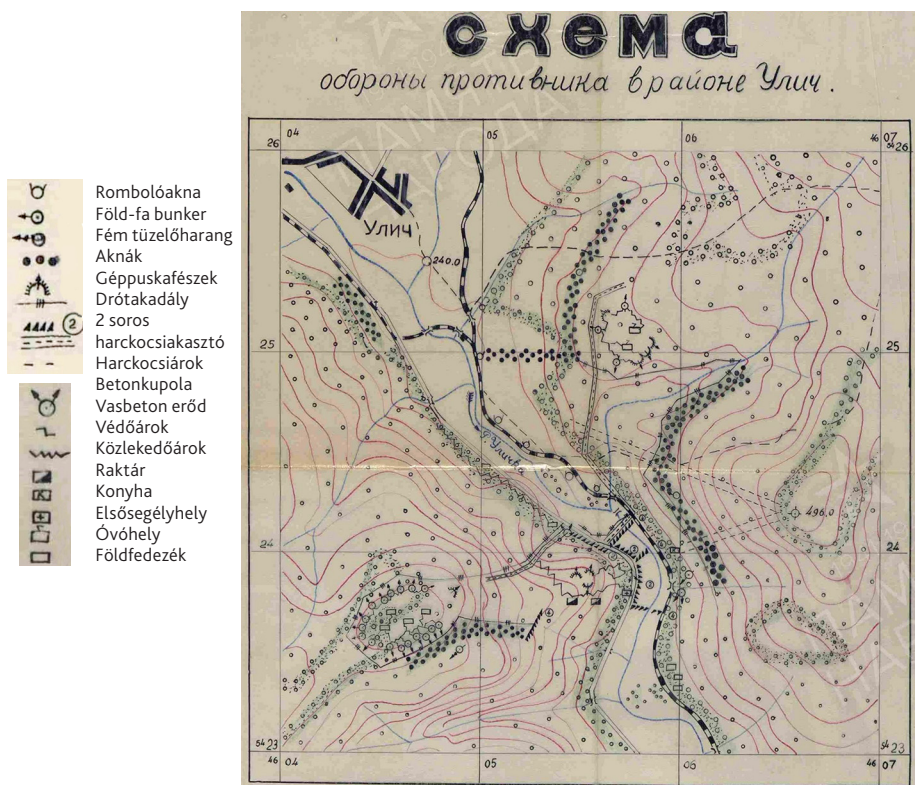
Az 1944. július–augusztusi Lemberg–sandomierzi hadműveletben az 1. Ukrán Front csapatai vettek részt. A hadművelet eredménye Lemberg elfoglalása, átkelés a Visztula folyón Varsó irányába és a San folyó keleti partjának elérése. A hadművelet eredményeként a Vörös Hadsereg elérte az Északkeleti-Kárpátok előterét. Az erősödő német ellenállás és ellentámadások hatására a szovjet fél beszüntette a hadműveletet, a birtokba vett terepszakasz megtartására törekedett.

Ekkor felmerült a kérdés, hogy folytassa-e a Vörös Hadsereg a nyugati irányú hadműveletet, vagy támadjon a Kárpátokon keresztül. A harci cselekmények és az elfoglalt terület eredményeként (például júliusban rövid idő alatt 200 km széles és

²⁰ RAKACZKY–RUSZ 2009: 118–120.

²¹ Действия артиллерии 1 гв. А. ЦАМО, Фонд: 456, Описание: 6850, Дело: 531, Лист 20.

50–80 km mély áttörést ért el a támadó fél), a főparancsnokság (Sztavka) döntése alapján július végén a front csapatainak két önálló irányba kellett folytatni az előretörést: Sandomierz és a Kárpátok.

7. ábra: Az Árpád-vonal védelmi rendszere Utcás körzetében

Forrás: Действия артиллерии 1 гв. А ЦАМО, Фонд: 456, Опись: 6850, Дело: 531, Лист 74–76.

Az 1. Ukrán Front parancsnoka, Konyev hadseregtábornok azt kérte a főparancsnokságtól, hogy a párhuzamosan teljesítendő feladatot két front hajtsa végre. Konyev javaslatát Sztálin elfogadta. A főhadiszállás iránymutatása alapján az 1. Ukrán Fronttól átcsoportosított 1. gárdahadsereg, a 18. hadsereg, valamint a 17. gárda lövészhadtest és a 8. légihadsereg²² részvételével 1944. augusztus 5-én másodszor hozták létre a 4. Ukrán Frontot,²³ amelynek feladata lett a Kárpátok hadművelet végrehajtása.²⁴ Az ide átcsoportosított haderő összetétele: a két hadsereg állománya összesen

²² Az augusztus 8-i állapot szerint a 8. légihadsereg összetétele: 5 hajózó hadosztály, 626 repülőgéppel. A géppöszetétel: vadászipülő 256, csatarepülő 241, bombázó 82, felderítő 47. A bombázó gépek nagy részét az USA Lend-Lease programja keretében biztosított B-25-ös gépek alkották.

²³ A 4. Ukrán Frontot 1944. május 31-én a főhadiszállás (VGK Sztavka) 1944. május 16-i utasítása alapján feloszlatták, a második formációt 1944. augusztus 6-án a Sztavka 1944. július 30-i utasítása alapján hozták létre.

²⁴ Бенков 1974: 187.

18 hadosztály és támogató egységei, továbbá megerősítésként a front kötelékébe vezényelt öt hajózó hadosztályból álló 8. légihadserg, egy légvédelmi hadosztály, hat páncélvadászrezd, négy hegyimálhás aknavető ezred, két gárdaaknavető ezred, két tarackos tüzérezd, egy műszaki rohamdandár. A felsoroltakon kívül a Főhadiszállás tartálékából vezényeltek négy hegyimálhás aknavető ezredet, két harckocsidandárt, két önjáró tüzérezredet és két hegyiműszaki dandárt.²⁵

A 4. Ukrán Front tevékenységére kijelölt frontszakasz hossza mintegy 330 km-t tett ki. Ebből az 1. gárdahadsereg – a Front legerősebb elit hadseregére mintegy 60–70 km széles hadműveleti szakasz jutott, ami az 1. Ukrán Front balszárnyától az Uzsoki-hágóig terjedt.

Az 1. gárdahadsereg állománya a következő volt: 60 531 fő, 11 594 ló, 2012 jármű, 74 harckocsi és önjáró rohamlöveg, 6 páncélozott jármű; megerősítő egységek: 5243 fő, 888 ló, 44 páncéltörő fegyver, 174 jármű.²⁶

A szovjet adatok alapján az 1. gárdahadsereg előtt 33 500 élőerő, 272 ágyú, 178 páncéltörő ágyú, 235 aknavető, 1165 géppuska, 25 rohamlöveg állt. Ezek alapján Grecsko vezérezredes hadserege gyalogságban 1,8-szoros, tüzérségben 1,7-szeres (páncéltörő ágyúban az arány 1:1 volt), aknavetőkben 2,4-szeres, géppuskákban 1,8-szoros túlerőben volt. Az 1. gárdahadsereg legnagyobb erőfölénye az ellenséggel szemben élőerőben, tüzérségben, harckocsikban és géppuskákban volt.²⁷

A létrehozott új front – amelynek csapatai komoly veszteségeket szenvedtek a nyári hadművelet során – alakulatai számára augusztus végén hadműveleti szünetet rendelt el a főparancsnokság, az elfoglalt terepszakasz megtartásával. A rendelkezésre álló idő alatt feltöltötték a csapatokat, a kaukázusi és kercsi hadműveletek hegyvidéki harcaiban tapasztalatot szerzett egységekkel egészítették ki. A csapatok feltöltése és a kaukázusi harcokban tapasztalatot szerzett csapattestek beérkezése után az egységeket napi szintű, 10–12 órás gyakorlatokkal készítették fel a hegyvidéki hadműveletre.²⁸

A terület katonaföldrajza

A hegyek mindig nagy hatással voltak a hadviselésre, és mindig nagy jelentőségük volt az összeköttetés fenntartásában. Az utak csekély száma, a hegyoldalak meredeksége, a számos híd és egyéb műtárgy, a keskeny utak, valamint kanyargós ösvények – mindezek együttesen a hegyvidéki harc nehézségét adják. Egy hadsereg előrenyomulásának üteme ilyen esetben három tényezőtől függ: a terep fekvésétől, a gyorsan változó meteorológiai viszonyoktól és a csapatok védelmi készségétől (mind a természetes és kiépített terepakadályok hatékonyságát, mind az erkölcsi erőt, azaz a harci akaratot tekintve). A hegyi hadviselést nagy nehézségek és veszteségek jellemzik.²⁹

Az oroszoknak a Kárpátokban való harcról még a nagy háborúból volt tapasztalatuk, amikor az osztrák–magyar hadsereg ellen vívtak súlyos csatákat. Az akkori

²⁵ Карпатская операция 4 УкрФ ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 736, Лист 4.

²⁶ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 620. Л. 9; Д. 626. Л. 10; Д. 835. Л. 28–30.

²⁷ Филоненко, 2017: 131, 134.

²⁸ GRECSKO 1977: 75, 93–99.

²⁹ AKSAMITOWSKI 2005: 84.

sikerekre az egységek politikai tisztjei a hegyi harcra való felkészülés során fel is hívták a katonák figyelmét.

A terepnek a katonai műveletek végrehajtásában játszott szerepét már az ókorban is ismerték. Abban az időben nagyobb figyelmet fordítottak a hegyvidéki harcokra. A hegyvidéki területeket „különösen igényesnek” tekintették mind az egyes katonák kiképzése és felkészítése szempontjából, mind pedig a parancsnokok minden szintjén, akiknek a hegyvidéki katonai műveletek megszervezése és irányítása volt a feladatuk. Henry Lloyd (1729–1783) a parancsnokok különleges felkészítését javasolta a harcok helyszínéül szolgáló terep sajátosságainak figyelembevételére. „Minden olyan hadművelet, amely nem veszi figyelembe a terepviszonyokat, értelmetlen. A terep a háború nagykönyve. Aki nem tud benne olvasni, annak be kell érnie azzal, hogy kemény katona legyen, de nem tarthat igényt a tábornoki rangra.”³⁰

A Vörös Hadsereg a nagy kiterjedésű mély hadműveletek végrehajtására kapott kiképzést. A mintegy tíznapos gyakorlás a hegyi harcra nem tudta megváltoztatni a harcosokba ivódott gyakorlatot. A parancsnokok csak a kiadott parancsok alapján vezették a támadást. Az önálló kezdeményezés nem működött a szovjet katonai hierarchiában. Ez nagy hátrányt és rengeteg elkerülhető veszteséget jelentett a hegyvidéki harc során.

A hadműveleti terület katonaföldrajza a támadó szempontjából

Az 1944. július 30-i Sztavka-direktívában a feladat Homonna, Ungvár és Munkács elfoglalása volt. Ez az Orosz-, Uzsoki-, Vereckei- és más hágók elfoglalását jelentette az Északkeleti-Kárpátok kelet felé növekvő magasságú részén (több tucat párhuzamos hegyvonulat, több szakaszon akár 100 km szélességben), 1100–1500 m-es uralkodó magassággal, 800–900 m magas hágókkal; sziklás szurdokok, sok, meredek partú folyó és patak mentén, ahol nagyon kevés az út, azok is főleg máhás utak.³¹

A hadszíntér domborzata és vízrajza jelentős nehézségeket okoz az előrenyomuló csapatoknak. A Keleti-Beszkidek hegyeinek átlagos magassága eléri a 1000–1200 métert, a lejtők meredeksége egyes területeken meghaladja a 45°-ot. A sűrű bozótosokkal és erdőkkel borított hegyvidéki területek nagy nehézségeket jelentenek a támadó félnek. A talaj agyagos, vályogos, sziklás és nehezen alakítható. A folyóvölgyek erősen kanyargósak, mély, meredek partokkal. A folyók nem bővizűek, sok gázlóval rendelkeznek, homokos-köves talajjal, de csapadékos időben a vízszint és az áramlási sebesség gyorsan és erősen megnő, a keskeny, mély völgyeket nehéz akadályokká változtatva. Az úthálózat a Kárpátok e határvidékén igen gyér volt. Vasútvonalak az Ung-völgyben és a Lupkowi-hágón áthaladó Homonna–Mezőlaborc–Sanok-vonalak voltak. A kevés országút és földút többnyire egysávos volt. A 20–30°-os meredek emelkedők miatt az őszi esőzések idején csak az épített utak voltak alkalmasak kerek járművek számára, a földutakon még az állati vontatású szekerek közlekedése is erősen akadályozott volt.

³⁰ ŚLIPIEC 2005: 105–106.

³¹ ЦАМО. Ф. 236. Оп. 2673. Д. 1298. Л. 2.

A meredeken zord terep, a nagy szakadékok és az erdős területek miatt a harcokcsik és a gépesített egységek mozgási lehetőségei rendkívül korlátozottak. Ugyanakkor ezek a terepviszonyok kedveztek a védelemnek, amely a változatos, természetes határra támaszkodva kevesebb számú erővel és eszközzel tudta megvédeni a hágókat. A hegyvidéken folyamatos védelmi vonal kialakítása szükségtelen volt. Úgy lehetett hatékonyan védekezni, hogy a védelmi rendszer kialakítása során ki kellett használni a terep természetes adottságait, elfoglalni és berendezni a legfontosabb magaslatokat, védelmi vonalakat, hágókat, hegyi átjárókat. A kialakított védvonalakat, nyílt tüzelőállásokat, föld-fa fedezékeket a szükséges helyen megerősíteni tüzérséggel, géppuskákkal, az erősített területet védeni dróttakadályokkal, aknamezőkkel, torlaszokkal.

A mélységben települt nehéztüzérség lövéseit a hang- és fényhullámok torzulása miatt a hegyvidéki és erdős terepen nehéz volt műszeres felderítéssel pontosan észlelni. Az első védelmi vonal környéki erdős területek és a terep a védelmet folytató fél számára kedvező lehetőségeket nyújtott a gyalogság és a haditechnikai eszközök rejtett összpontosítására.³²

A hegyvidéki terep, a talajviszonyok, a domboldalak nagy dőlésszögei lassítják a támadó mozgását és fárasztják a csapatokat. A területen sok a patak és a vízfolyás, amelyek a változékony időjárási viszonyok között gyorsan veszélyes folyókká duzzadnak. A hegyvidéki viszonyok között lehetetlen összefüggő frontot kialakítani, és a harcot nyitott szárnyakkal, főként völgyek és hegygerincek mentén kell megvívni. Mindig kell tartalékkal rendelkezni. A hegyvidéki és erdős terepen a frontális támadások ritkán vezetnek sikerre. A hegyes terepen vívott harc alapja a manőverezés – megkerülő és fedező mozgások, önállóan harcoló különítmények és csoportok akciói, beleértve a felderítő csoportokat is. A harc sikere az egységek aktivitásától és mozgékonyaságától, a csapatok és a felszerelés rugalmas kezelésétől, a felderítés hatékonyságától, helyes adataitól, valamint a tisztek és a harcosok kezdeményezésétől, helyzetfelismerésétől függ.³³

A terep ismerete a harcokcsiegységek alkalmazása során kiemelt fontosságú, hiszen az adott terep járhatósági viszonyai korlátozhatják a páncélos egységek mozgását. A szűk térben alkalmazott, a támadó által nem teljesen felderített, összetett műszaki védelmi berendezések akadályozzák, megállítják vagy visszavetik a támadást. Ezzel lehetőséget adnak a hatékony páncélelhárításra, gyors ellenlökések indítására.

A felsorolt sajátosságok, nehézségek nem leküzdhetetlenek. „Határozottan tudni kell, hogy nincsenek átjárhatatlan hegyek” – állt az utasításban, amelyet nemcsak a Vörös Hadseregnek a kaukázusi sikeres harcokban szerzett tapasztalataira való hivatkozással indokoltak, hanem arra a tényre való hivatkozással is, hogy az első világháború idején az orosz csapatoknak sikerült áttörniük az osztrák–magyar védelmet a Kárpátokban az Uzsoki- és az Orosz-hágón és elfoglalniuk Homonna városát. „A csapatok hadműveletei hegyvidéki erdős terepen nehéz és változatos körülmények között zajlanak, amelyeket nem lehet teljes mértékben előre látni” – zárul a dokumentum.³⁴

³² ЦАМО. Ф. 236. Оп. 2673. Д. 652. Л. 2; Д. 1298. Л. 1–3.

³³ Латыпов 2019: 103–105.

³⁴ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 561. Л. 52–53.

Terepviszonyok a védő német 101. vadászadosztály szempontjából

„Parancs: nem engedni az oroszok áttörését a Kárpátok gerincén!”

A hegység északi része viszonylag kevés nehézséget jelent egy kellő előrelátással megtervezett támadás számára. Amit az útvonal nehézségeinek leküzdésével időben veszít, azt megnyeri azzal a lehetőséggel, hogy a hegyi ösvényeken beszivároghat a védelem állásai közé, és így megbontható az összefüggő védelem.

A főgerinctől délre a terep ismét meredekké válik, nagyobb mértékben, mint az északi oldalon. Különösen a gerincen található összefüggő sűrű növényzet hátrányos a kisebb erőkkel történő gyors védelem esetében. A gerinc déli oldalán a terep szabdaltsága és összetettsége okoz gondot a védelem szempontjából, de a támadó nehézségei sokkal nagyobbak.

Mint minden hegység esetében, a Kárpátok legkedvezőbb védelmi helyzete a főgerincen kiépített védelmi állás a hegység erre alkalmas peremén, a magaslatokon, és közvetlenül a lankásabb térszínre való kilépés előtt. Oda a támadónak a legnagyobb, a védőnek a legkevesebb nehézséggel jár az eljutás.³⁵

A német parancsnokok az általuk vívott manőverező harc közepette, az állandóan változó harchelyzethez igazodva általában nem adtak alárendeltjeiknek részletes parancsokat. A parancskiadás során legtöbbször csak a megvalósítandó feladatot határozták meg. A részleteket az alárendelt parancsnokokra bízták, akik a helyszínen jobban el tudták dönteni, mi a jobb megoldás, s a bekövetkező váratlan eseményekre is gyorsabban tudtak reagálni. Ezt Guderian így fogalmazta meg: „Az ember egy menetjegyet kap a végállomás megnevezésével. A legmegfelelőbb útvonalat, a különböző kerülőket az utazóra kell bízni.” Többek között ennek köszönhetően sikerült a német páncélos és gyalogos seregtesteknek sokszor feltartóztatni a túlerőben lévő szovjet csapatok gyalogsági és harckocsirohamait, és eközben jelentős veszteséget okozni nekik.³⁶

A szovjet erők

A hadosztállyal szemben álló ellenség harcértékben alulmarad a saját csapatokkal szemben. Felszerelése sem jobb. Az ellenség azonban fölényben van gyalogos egységeinek nagyobb ereje miatt. Megengedheti magának, hogy támadásait széles fronton és a járható utakon kívül is megindítsa, kihasználva minden rendelkezésre álló lehetőséget. Még akkor is, ha támadásainak többsége eredménytelenül végződött, néhány támadócsoportnak sikerült a német védelem mögé behatolnia és visszavonulásra kényszeríteni a védelmet. Az oroszok igénytelensége azt is lehetővé tette, hogy nagyon kevés védelmi felszereléssel hosszú magaslati támadásokat hajtsanak végre.³⁷

³⁵ NARA, T314, R1229, F000432.

³⁶ SZÁMVÉBER 2001: 111.

³⁷ NARA T314, R1229, F000432-000433.

Orosz-hágó

A tárgyalt időszakban az Uzsoki- és a Radoszycei-hágók között az egyedüli, zúzottkő-kavics borítású fontos útvonal az Orosz-hágón haladt át. Északról Csnától az Orosz-hágóig tart az emelkedő hosszú, elnyúlt kanyarokkal. A hágó nyerge 20-40 m széles, amelyet 100-120 m relatív magasságú, kúpszerű csúcsok határolnak. A Zemplénorosziba vezető szakasz a Círóka-patak oldalában halad szűk kanyarokkal és nagy lejtéssel. A könnyebb lejutást öt kanyar biztosítja. Az utat összefüggő erdővel borított masszívumok határolják. A hágó környezetét sűrű fenyves borítja. Ezen a területen keskeny földutakon, hegyi ösvényeken kisebb gyalogsági egységek, esetleg fogatolt járművek száraz időben tudnak mozogni, de gépesített egységek számára járhatatlanok ezek az utak. Esős időben, a felázott talajon csak kisebb gyalogsági egységek mozgása lehetséges.³⁸

Az Orosz-hágó védelmére nagy hangsúlyt fektetett a német-magyar hadvezetés. A „kis háborúban” megszerzett területen itt létezett épített közút a Kárpátokon át, és közel volt a hágótól északra a lengyel Cisna, majd Sanok település mint fontos közlekedési csomópontok. A hágótól délre, a Círóka-völgyön keresztül elérhető Takcsány, majd a fontos közúti és vasúti csomópont Homonna, ahonnan gyorsan ki lehet jutni Nagymihály térségébe, az alföldi jellegű területre. A szovjet főparancsnokság többször módosított parancsa is az volt, hogy legkésőbb 1944. október 3-ig el kell jutni Nagymihály térségébe.

A Kárpátok hadművelet kezdete

A 4. Ukrán Front parancsnoka, Petrov vezérezredes által javasolt hadműveleti terv három szakaszból állt. Az első szakaszban öt napon belül a Kárpátok gerincével párhuzamos Radoszyce–Cisna-vonal mentén a kiinduló állások elfoglalását tervezték az 1. gárdahadsereg 30. és 107. lövészhadtestek erőivel, egyidejűleg a 3. gárda lövészhadtest, a 18. hadseregtől a 11. lövészhadtest és a támogató erők Sanok térségében történő összpontosításával. A második szakaszban négy napon belül 6 hadosztálynyi erővel kellett volna áttörni a német védelmet a Kárpátok főgerincén Łupków, Maniów térségében és elérni a Jabłoń, Utcás vonalat. A sikeres támadás után kezdik meg az együttműködést az 1. Ukrán Front 38. hadseregével (az elképzelés az volt, hogy a főgerinc szlovák oldalán északi, északnyugati irányban haladó utakat foglalják el, különben több gerincet kellett volna egymás után legyőzni). A harmadik szakaszban, amelynek időzítése nyitva maradt, az 1. gárdahadsereg erőinek egy részével Nagymihály települést kell elfoglalni, a többi egységgel Ungvár irányába kellett volna előrenyomulni.

A Sztavka utasítására a hadműveleti tervben jelentős változtatások történtek, amelyek közül a legfontosabb az volt, hogy a támadás fő iránya Komańcza, Homonna, Nagymihály legyen, és az 1. Ukrán Front 38. hadseregével az egész hadművelet alatt, ne pedig a Kárpátok gerincének leküzdése után működjön együtt az 1. gárdahadsereg.³⁹

³⁸ Карпатская операция 4 УкрФ. ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 736, Лист 15–16.

³⁹ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 723. Л. 58–59.

Az 1944. szeptemberi hadműveletek

Az 1944. szeptember 9-én megindított támadó hadművelet célja a Kárpátok gerincének elérése néhány napos harccal. A védelem felkészült a várható támadásra: minden alkalmas helyet megerősített, a magaslatokat megszállta. A támadó hadművelet csak nagy nehézségek árán haladt előre. Korovikov vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hadműveleti parancsnoka írja visszaemlékezésében:

„a Kárpát-gerincért folytatott harcban minden méter előre haladásért keményen meg kellett küzdeni. Csapataink folyamatos nyomás alatt tevékenykedtek (a főparancsnokság elvárásai nem teljesültek – szerz. megj.). Míg a szeptemberi harcokban a Kárpátok előterében napi átlagban 5-8 km-t haladtunk előre, de ahogy közeledtünk a Kárpátok főgerincéhez, az előre haladásunk napi 2 km-re csökkent, a vízválasztó közelében ennél is kevesebb lett. Ahhoz, hogy néhány száz métert előre haladjunk, vagy megszerzett pozícióinkat javítsuk, egész napi harcot követelt.”⁴⁰

A 4. Ukrán Front egységei az augusztusban befejezett Lemberg-sandomierzi hadművelet során megszerzett terepszakaszról indították az újabb támadást. Az 1. gárdahadsereg bal szárnya a Hunyadi-állás előtt, Turkától északra, a többi egység a Krosno–Sanok–Lesko – Ustrzyki Dolne-vonaltól északra volt állásban. Ez mintegy 25–50 km-re volt a Kárpátok főgerincétől.

A Duklai horpadás jól kiépített védelmével és a jelentős erejű német páncélos csapatokkal szemben nem tudott tért nyerni az 1. Ukrán Front 38. hadserege. Ezért egyre erőteljesebben forszírozták a Lupkovi- és a Radoszycei-hágók mellett a magyar területek elleni támadó hadműveleteket. Ez a feladat a jelentősen megerősített 1. gárdahadsereg egységeire hárult, amelyet segített az öt légihadosztályból álló 8. légihadsereg is több mint 600 repülőgéppel. 1944 őszén különösen az Orosz-hágó környékén folytak komoly harcok. A szovjet katonaföldrajzi értékelések az Orosz-hágót az öt legfontosabb Kárpátokbeli hágó között tartották nyilván a 4. Ukrán Front hadműveleti területén.⁴¹

A hágó megerősített védelme arra kényszerítette a támadó Vörös Hadsereget, hogy alternatív megoldásokat keressen. Így jelentős csapatösszevonást hajtottak végre a Czerenin magaslat környékén, valamint az Orosz-hágótól kissé keletre, az Okraglik magaslat előterében.

Szeptember 20-án Zsukov marsall főparancsnok-helyettes, aki előző nap az 1. Ukrán Front főhadiszállásán tett látogatást, megérkezett a 4. Ukrán Front főhadiszállására. Sztálin azért küldte, hogy a helyszínen tájékozódjon, és megtegye a szükséges intézkedéseket a két ukrán front csapatai offenzívájának fokozására és a hadműveleteik hatékonyabb koordinálására. Sztálin nevében Zsukov elrendelte, hogy az 1. gárdahadsereg frontján azonnal vessék ütközetbe a 3. hegyilövész hadtest és a 11. lövészhadtest összes hadosztályát, erőteljes támadó hadművelettel csatlakozzanak a 18. hadsereg és a 17. lövész hadtest folyamatban lévő támadásához.⁴²

⁴⁰ Венков 1974: 207.

⁴¹ Карпатская операция 4 УкрФ ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 736, Лист 11.

⁴² Штеменко 1989: 471.

Heinrici vezérezredes, a Heinrici hadseregcsoport parancsnoka szeptember 23-án kelt táviratában értékeli a hadművelet két hetét:

„A Sanok – Krosno térségében végrehajtott 14 napos nagyszabású orosz támadás során még mindig nem sikerült döntő áttörést elérniük. Csapataink bátorsága, kitartása, a fáradhatatlan vezetés megakadályozta a szlovák területhez való közelebbjutást. Csapataink 260 harcokcsit semmisített meg. Az ellenség sok katonája kiválik a támadásból, átadja fegyvereit és hadifogolyként megadják magukat. Az ellenség továbbra is hadosztályt hadosztály után küld támadásba. A terep azonban egyre kedvezőtlenebbé válik a támadó számára. Amint beköszönt az őszi időjárás, megnehezíti és akadályozni fogja a támadó mozgását. Minden ellenséges áttörést minden erőnkkel meg kell akadályozni, hogy a döntő, politikailag is fontos feladatot a Kárpátok védelmében teljesíteni tudjuk.”⁴³

A szovjet 30. lövészhadtest továbbra is eredménytelenül támadta az Orosz-hágót és közvetlen környékét. 1944. szeptember 26-án az 1. gárdahadsereg parancsnoka úgy döntött, hogy meg kell kerülni a hágó megerősített területét, ezért megparancsolta a 276. és 237. lövészadosztályoknak Smerek, Topolya felé támadni, a 30. lövészadosztályt pedig Solinka felé rendelte előrenyomulni. Szeptember 27-én a 30. lövészadosztály megközelítette a Kárpátok gerincét Solinka térségében, a 276. lövészadosztály birtokba vette Csnát és Zemplénorosi térségében a hágóhoz közeledett. A 237. lövészadosztály leküzdötte a hágótól keletre a főgerinc egy kis szakaszát és elfoglalta Juhászlakot (Runina), de még aznap a német 100. és a 101. vadászadosztályok egységeinek ellentámadása visszavetette a támadókat a gerincre.⁴⁴

A Kárpátok hadművelet terve szerint az 1. gárdahadsereg csapatainak szeptember 29-ig el kellett volna érniük a Hanusovce, Homonna, Takcsány vonalat, de ezt a feladatot nem tudták teljesíteni. Az előrenyomuló szovjet csapatoknak minden kilométernyi terepért, minden magasságért, minden útért, minden településért meg kellett küzdeniük. A szovjet adatok szerint az 1. gárdahadsereg szeptember 20–30. között komoly veszteségeket szenvedett: elesett 1994 fő, sebesült 7956 fő, eltűnt 195 fő, összesen 10 145 fős a veszteség.⁴⁵

A hegyvidéki és erdős terepen folytatott támadó harc nehézségeihez hozzájárult az, hogy a szeptemberi viszonylagos jó időjárás után októberben az időjárási viszonyok napi szinten változtak: sűrű köd reggelente és esténként, alacsony magasságú felhőzet, gyakoribb esőzés, ami szinte járhatatlanná tette a burkolatlan utakat.⁴⁶ A rossz időjárás csökkentette a tűzéréség hatékonyságát és a légi műveletek lehetőségeit.

A támadó súlyos emberi veszteségeinek pótlására biztosított újoncok esetében hiányzott a megfelelő katonai képzés és a harci tapasztalat. Emellett volt példa arra is, hogy a Nyugat-Ukrajnában mozgósított katonák nem akartak a Vörös Hadseregben szolgálni. Különböző betegségeket színleltek, lassan követték a parancsnokaik utasításait, különböző ürügyekkel próbálták elhagyni a frontot, és megpróbáltak dezertálni.

⁴³ NARA, T314, R1229, F000454. A táviratot a magyar 2. hegyidandár, a 6. gyalghadosztály és a német 101. vadászadosztály kapta. Ezek a seregtestek harcoltak az Uzsoki-hágó és a San folyó keleti partja közötti területen.

⁴⁴ Латыпов 2019: 173.

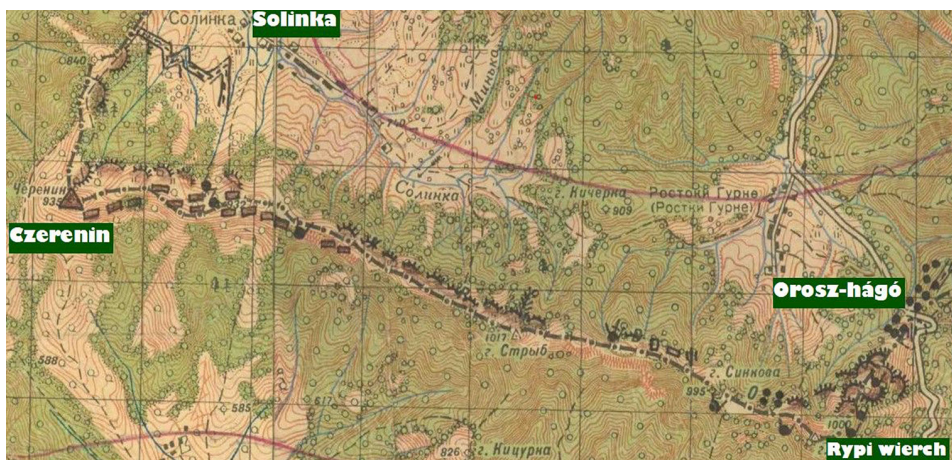
⁴⁵ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 835. Лист 101.

⁴⁶ A német tábori naplók tartalmazzák a napi általános meteorológiát. NARA T314 R1228.

Voltak közöttük az OUN (Ukrán Nacionalisták Szervezete) szimpatizánsai, és nem csak szimpatizánsok: a 30. lövészadosztályban és a 256. lövészrezdben a kémelhárítás négy, volt UPA- (Ukrán Felkelő Hadsereg) harcost leplezett le. Az említett személyek agitációs tevékenysége a bejövő újoncok között rontotta az aktív alakulatok morálját és politikai szellemét, ami csökkentette támadólendületüket és akadályozta feladataik teljesítését.⁴⁷

Az 1. gárdahadsereg jelentős élőerő- és eszközfelnyben volt a német–magyar alakulatokkal szemben, de a hegyvidéki és erdős terepen folyó harci műveletek körülményei között ezt nagymértékben kiegyenlítette a Szent László-állás tábori erődítésrendszere és a német dinamikus hadvezetés. Az Orosz-hágó térségében összetett védelmet kialakított magyar–német egységek nemcsak a természetes akadályokra, hanem a műszaki erődítések jól kiépített rendszerére is támaszkodtak. A hágó birtoklása szükséges volt ahhoz, hogy a Zemplénoroszi–Takcsány–Homonna-országúthoz és a Mezőlaborc–Homonna-vasútvonalhoz hozzáférjen a támadó fél.⁴⁸

Zemplénoroszi fölött, a hágó mindkét oldalán, az 1000, 1046 és 1098-as magaslatokon a Szent László-állás részeként a védelmi csomópontokat folyamatosan fejlesztették a magyar és német utászalakulatok irányításával. Mindegyikhez tartozott egy-egy lövészárókvonal a magaslatok északi lejtőin föld-fa fedezékekkel és géppuskaállásokkal, jól fejlett tűzrendszerrel, jó kilövessel a peremvonalhoz vezető irányokba. A fő védelmi vonal előterét torlaszokkal, aknamezőkkel, drótkadályokkal (Bruno spirál) fedezték. Minden védelmi pont tűzkapcsolatban állt egymással, azokat fejlett tűzrendszer kötötte össze, és egy erős ellenállási csomópontot képeztek, amelynek minden megközelítését aknavető és tüzérségi tűz akadályozta a mélyből (8., 9., 10. ábra).⁴⁹ A lövészárkok mögött, a hágón páncéltörő ágyúk tüzelőállásai voltak, amelyek közvetlen tűz alatt tartották a Roztoki Gőrne felőli utat, amelynek hidját felrobbantották.

8. ábra: A Czerenin – Orosz-hágó-szakasz védelmi rendszere a Kárpát-gerincen az 1. gárdahadsereg felderítési adatai alapján, 1944

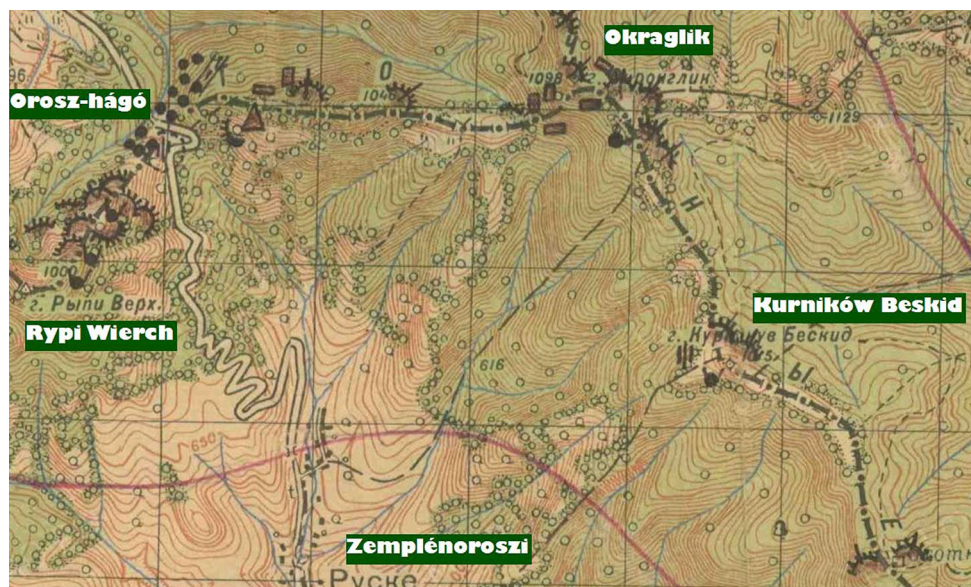
Forrás: Действия артиллерии 1 гв. А ЦАМО, Фонд: 456, Опись: 6850, Дело: 531, Лист 68–72.

⁴⁷ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 2980. Д. 72. Л. 145–148; Оп. 3000. Д. 626. Л. 25–27; Д. 723. Л. 104.

⁴⁸ ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 746. Л. 11–12.

⁴⁹ Латыпов 2018: 197–198.

A Círóka-völgyi út a védelemben lévő hadsereg számára fontos szállítási útvonalat biztosított, ezért a németek megerősített védelmet építettek ki a Keleti-Beszékide gerince mentén, amelynek fő csomópontja az Orosz-hágó volt. A tábori erődítés balszárnyát Mohlicától és az 1000-es magasságtól (Rypi Wierch csúcs) kezdődően és nyugatabbra nagy magasságú, megközelíthetetlen lejtők fedték, a jobb szárnyat a 1046-os és 1098-as (Okraglik) magasságokon kiépített védelmi rendszer védte. Az Okraglik és környéke védelmi erődítései megakadályozták, hogy az 1. gárdahadsereg egységei Juhászlakon (Runina) keresztül elérjék a Zemplénoroszi–Homonna utat.

9. ábra: A Rypi Wierch – Orosz-hágó – Kurnikow Beskid szakasz védelme, 1944

Forrás: Действия артиллерии 1 зв. в ЦАМО, Фонд: 456, Опусь: 6850, Дело: 531, Лист 68–72.

Megjegyzés: A szovjet felderítés rendelkezett információkkal a védelem nagyságát illetően, de a pontos részleteket csak a Szent László-állás elleni harcok során ismerték meg. A térképet az 1. gárdahadsereg felderítési adatai alapján állították össze.

10. ábra: A térképi jelölések jelmagyarázata

Forrás: ЦАМО, Ф: 456, О: 6850, Д: 531, Л 68–72 térkép jelmagyarázata alapján a szerző szerkesztése

A Vörös Hadsereg gyors előrehaladásának szükségét fokozta az a tény, hogy a szovjet pártvezetés ígéretet tett a tervezettnél hamarabb, 1944. augusztus 29-én⁵⁰ Besztercebányán kirobbantott szlovák nemzeti felkelés megsegítésére. A felkelő partizánok csapatát a Partizánmozgalom Ukrán Törzsének kijevi iskoláiban katonai és politikai felkészítésen átesett, és Szlovákiába beszivárgó, valamint repülőgépeken szállított szlovák és szovjet harcosok alkották. Sztálin a feladatot az 1. és a 4. Ukrán Front parancsnokainak adta ki. A hadművelet végrehajtására az 1. Ukrán Front kötelékéből a 38. hadsereg, és a 4. Ukrán Front nyugati támadó szárnya, az 1. gárdahadsereg lett kijelölve. A 38. hadsereg fő támadási iránya a Duklai-hágó volt mint a Kárpátok jól megközelíthető, legalacsonyabban fekvő átjárója (502 m tszf.). Az 1. gárdahadsereg feladata volt a Lupkovi-hágó (fontos vasútvonal) és a Radoszyce-hágó (közút), az Orosz-hágó (fontos közút) és a Círóka-völgy leküzdése, valamint kijutni Nagymihály térségébe, és gyorsan elfoglalni az Uzsoki-hágót és az Ung-völgyet.⁵¹ A parancs szerint köztes célt jelentett Homonna település mint fontos vasúti és közúti csomópont. Itt ágazott el a vasútvonal, amelynek északi ága a Lupkovi-hágón keresztül haladt, míg a másik ág a Círóka völgyében futott Takcsány településig. A védelem utánpótlási útvonala Magyarországon keresztül e vasútvonalakon volt lehetséges (a szlovákiai területen történő utánpótlás-szállítás az augusztus végén kezdődött nemzeti felkelés és a partizánmozgalmak miatt bizonytalanná vált). A hadtáp biztosítása szempontjából fontos közúti és vasúti csomópont volt Nagymihály is, emellett e térségből már alföldi jellegű területen lehetett folytatni a támadó hadműveletet. A szovjet főparancsnokság többször módosított parancsa is az volt, hogy 1944. október 3-ig el kell jutni Nagymihály térségébe.

Az Orosz-hágó védelmi rendszere

Az Okráglík és a Plasza magaslatok a főgerincen, valamint ezek déli előterében, a Juhászlak és Zemplénoroszi között, 550–650 m magas dombvidéki jellegű, de átszegdelt területeken haladó szekérút fontos védelmi terepszakasz volt Zemplénoroszitól keletre. A településtől északnyugatra a főgerinc Czerenin, Rypi Wierch uralgó magaslatai és az Újszomolnok környéki magaslatok különösen fontos szerepet játszottak a védelem elgondolásában. A jelentések szerint a német egységek folyamatosan harcban álltak, hogy fenntartsák ezeket a védelmi pontokat. A szovjet erők ismétlődő támadásai ellenére a németek hosszú ideig sikeresen tartották állásaikat. 1944 októberének első hetében az 1. gárdahadsereg csapatai ádáz harcokat vívtak az Orosz-hágóért. A német védelem a XI. hadtest (168. gyaloghadosztály) és a XXXIX. hegyivadász hadtest (100. vadászadosztály, 101. vadászadosztály) alakulataival folyamatosan támadta a 30. szovjet lövészhadtest előrenyomuló hadosztályait századtól zászlóaljig terjedő erővel, 2–12 harcocsival és rohamlöveggel támogatva.

Az Orosz-hágó elleni frontális szovjet támadások néhány, nagy veszteségeket hozó roham után megszűntek, helyette keletről és nyugatról igyekeztek áttörni a Szent

⁵⁰ Az eredeti terv az volt, hogy az 1944. szeptember 8-án (1. Ukrán Front) és szeptember 9-én (4. Ukrán Front) meginduló támadással egy időben kezdődik a szlovák nemzeti felkelés.

⁵¹ GRECSKO 1977: 50–59.

László-állás magaslatokon kiépített tábori erősítéseit. A fő támadási irányok a nyugati szakaszon az Oroszi-hegy (Rypi Wierch 995 m, más helyen 1003 m) és a Mohlica magaslatok voltak. Egyes részüket időlegesen sikerült a támadónak birtokba vennie, de a gyorsan átcsoportosított új erők segítségével megindított ellenlökésekkel a német csapatok visszaszerezték a magaslatokat.

A hágótól keleti irányban az 1046-os magaslat, az 1098-as Okraglik, Palás (Plasza, 1163 m) és a Gyurkahegy (Gyurkovec, 1190 m) magaslatok voltak az ellenséges támadások fő célpontjai. A Vörös Hadsereg célja az volt, hogy a hágótól nyugatra Újszomolnok felé hatol be, és Zemplénoroszi déli részét támadja. A keletre húzódó magaslatokon keresztül eljuthat Zemplénoroszi északi részére, vagy elfoglalja a gerinctől délre mindössze 2-3 km-re lévő Juhászlak települést, ahonnan az északnyugati irányba vezető szekérúton 600 m fölötti magaslatok között tud eljutni Zemplénoroszi déli területére. A támadó ezzel az elképzeléssel be akarta keríteni Zemplénoroszi területét, és déli irányból hátbatámadni a hágót biztosító védelmet. A szovjet csapatok fő célja a terület birtokba vétele és a német védelem áttörése volt, mivel a Círóka-völgyben futó útvonal kulcsszerepet játszott a térség logisztikai és stratégiai mozgásai szempontjából.

Míg a 4. Ukrán Front keleti szakaszain voltak sikeres támadó hadműveletek, szeptember 30-ig az 1. gárdahadsereg egységei az Orosz-hágó körzetében a folyamatos támadásaik ellenére nem haladtak előre.⁵² A frontjelentés az 1944. szeptember 30-i állapot alapján megállapítja, hogy az 1. gárdahadsereg a 22 napos folyamatos támadása ellenére nem tudta teljesíteni a főparancsnokság által kitűzött célt. A hadművelési területén a Kárpátok főgerincét csak részben sikerült elfoglalni, és végrehajtani kisebb betöréseket, amit a védelem megállított, és ellenlökésekkel visszaszorították a betört egységeket a Kárpátok gerincére.⁵³

Egyhetes, eredménytelen támadás után az 1. gárdahadsereg parancsnoka elrendelte, hogy október 5-én bármilyen körülmények között indítson támadást a 30. és a 107. lövészhadtest. Négy napos folyamatos támadó hadművelet eredményeként sikerült Zemplénoroszit elfoglalni.⁵⁴ A parancs szerint a területen, valamint Zemplénoroszi, Újszomolnok körzetében tartózkodó összes szovjet egység folyamatosan támadott a nyugati frontszakasz áttörésének helyén. Minden támadást a hadosztály és az alárendelt egységek teljes súlyával hajtottak végre erős tűzérési és sorozatvető tűzérési támogatással. A szovjet csapatok több páncélos kötelékkel és tűzérési támogatással igyekeztek áttörni a védelmi vonalakat. A támadás elején Zemplénoroszit együttes tűzérési és aknavető tűzzel támadták. A települést és környékét a 100. vadászhadosztály és a 168. gyaloghadosztály erői védték a szovjet támadásokkal szemben. A harcok során a 227. vadászezred II. zászlóalja is jelentős szerepet játszott a település és a környező védelmi vonalak megtartásában.⁵⁵

1944. október 8-án a szovjet 615. lövészezred első és második zászlóalja a településtől nyugatra lévő magaslatokról támadott és elfoglalta Zemplénoroszi északi részét, míg az 520. lövészezred egy zászlóalja a déli részt érte el, a 465. lövészezred

⁵² ЦАМО. Ф. 244. Оп. 3000. Д. 723. Л. 100–103.

⁵³ Карпатская операция 4 УкрФ. ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 736, Лист 103–105.

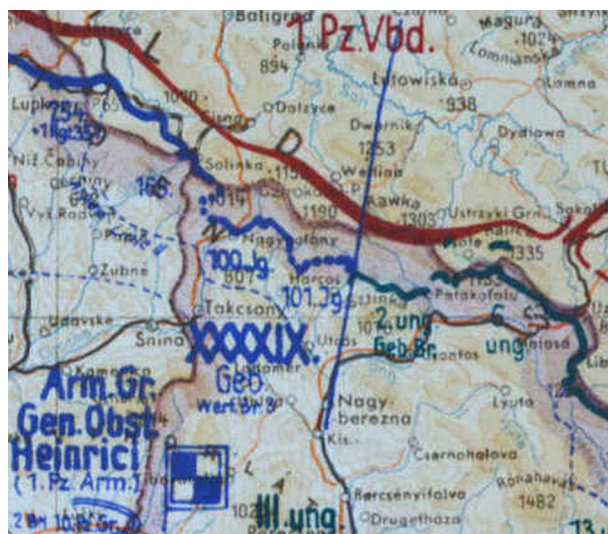
⁵⁴ Латыпов 2018: 198.

⁵⁵ NARA T314, R1228, F000877.

pedig az Orosz-hágó utáni útkanyarból kényszerítette időleges visszavonulásra a német egységeket. A védelem október 9. déli jelentése szerint:

„a támadó szomszédos egységeinek összevonásával, valamint három lövészadosztály, rohamutász dandár és a 31. páncélosdandár együttesen támadja a hadtest balszárnyát az Orosz-hágó mindkét oldalán. A szeptember 28. óta folyó harcban szovjet részről eddig öt lövészadosztály, egy rohamutász dandár, a páncélosdandár részei és egy lángszórós zászlóalj került bevetésre. A nagyerejű támadást erős tüzérségi tűzzel, köztük nagy űrméretű tüzérséggel, valamint a légierő bevetésével (bombákkal és fedélzeti géppuskatűz alkalmazásával) támogatják. A szovjetek folyamatosan pótolják meggyengült egységeiket. A támadó azon szándéka, hogy az Orosz-hágó mindkét oldalán áttörje a frontot, és gyorsan elfoglalja a hegyek déli oldalának kijáratát, eddig nem sikerült, hiába a kíméletlen ember- és anyagi erőforrás bevetése, a védelem gyengülő csapatai hősiiesen ellenállnak.”⁵⁶

Végül kéthetes, folyamatos támadás és hatalmas emberáldozat eredményeként az Orosz-hágó és Zemplénoroszi elfoglalása október 9-én estére megtörtént. A német csapatok viasszasorultak a Czerenin magaslat, Újszomolnok, Nagypolány, Hajdúbérc magaslat (919 m) szakaszra.⁵⁷

11. ábra: A Wehrmacht egységeinek elhelyezkedése, 1944. október 9-én

Forrás: ЦАМО Фонд 500 Опусь 12457 Дело 1202 (1)

Az Orosz-hágó elfoglalását követően a Czerenin magaslat környéke és a szlovák-magyar határon kialakított új védelmi vonal tartotta magát a folyamatos támadások ellenére. A 857-es magaslat (Zellő magaslat) közelébe csak október 14-én jutott el

⁵⁶ NARA T314, R1228, F000881.

⁵⁷ ЦАМО. Ф. 244. Он. 3000. Д. 746. Л. 12-14.

az első zászlóalj nagyságú szovjet kötelék. Ezt követően érték folyamatos támadások a fő védelmi vonalat.⁵⁸ A szovjet csapatok megpróbálták áttörni a védelmi vonalon. Intenzív összecsapások zajlottak a térségben, különösen a stratégiai jelentőségű útvonalak mentén. A védelem erősítése érdekében további védelmi létesítményeket hoztak létre, beleértve páncéltörő árkokat és drótakadályokat, amelyeket a terep természetes adottságaihoz igazítottak.

A Kárpátok főgerincét – az ott található összes hágóval együtt – csak 1944. október 18-án vette birtokába a 4. Ukrán Front. A Kárpátok előterén és a Kárpátok hegyvidékén folytatott negyvennapos, folyamatos és megerőltetett harcok eredményeként, nagy veszteségekkel – együttműködve a szomszédos frontokkal (1. és 2. Ukrán Front) – sikerült csak leküzdeni a német–magyar védelem ellenállását.⁵⁹

A szovjet 30. lövészhadtest folyamatos támadása ellen a német 168. gyaloghadosztály és a 100. vadászhadosztály egységei védekeztek jelentős tűzérési és Nebelwerfer 41 rakétasorozat-vető támogatással. A szovjet támadás célja a Vendégi (Hostovice) – Homonna-vonal megszerzése, hogy a könnyebb terepen elérje a 2. Ukrán Front alakulatait, bekerítve ezzel a Kárpátalján harcoló magyar 1. hadsereget. Az Orosz-hágó megszerzése után, tíz napon át tartó folyamatos támadások eredményeként 1944. október 19-re az 1. gárdahadsereg csapatai elfoglalták Zellőt és Nagypolányt.⁶⁰ A negyvennapos folyamatos támadó hadműveletek eredményeként az 1. gárdahadsereg a Kárpátok déli lejtőin leereszkedve behatolt a Ciróka-patak völgyébe, de a Sztavka parancsa nem teljesült, nem érte el Homonnát.⁶¹

Október 19-én a mind élőerőben, mind anyagiakban nagy veszteségeket szenvedett 30. lövészhadtestet hátravonták tartalékba. Az 1. gárdahadsereg csapatait átcsoportosították, egyes részeit összevonták. Biztosították az elfoglalt pozíciókat, erősítették állásaikat, felderítést végeztek és várták a fegyver, lőszer és az élőerő beérkezését. Pár nap szünet után, október 24-én indított új támadást az 1. gárdahadsereg.⁶²

Erődítések a Ciróka-völgyben 1944. szeptember–október hónapokban

A német parancsnokság elvárása volt a hadművelési mögöttes területek folyamatos erődítése. A Ciróka-völgyben és a völgybe becsatlakozó északi bekötőutak mentén a 620. hegyiutászrezred irányította az erődítési munkákat. Ekkor már nem épültek beton védelmi létesítmények anyag-, de leginkább időhiány miatt. A tábori erődítések kiépítésébe az utászalakulatok bevonták a környező területek lakosságát, a tartalékok és a hadműveletekkel nem érintett egységeket is. Az építkezések 1944 szeptemberében kezdődtek, és a szovjet fenyegetések növekedésével párhuzamosan fokozódott az erődítési tevékenység. A munkálatok szeptember második felében váltak intenzívebbé, és a front megérkeztéig tartottak. A védelem kiépítése harckocsiárkok, drótakadályok,

⁵⁸ NARA, T314 R1228 F000848.

⁵⁹ Венков 1974: 208–209.

⁶⁰ Лапытов 2018: 199.

⁶¹ Лапытов 2019: 182.

⁶² Лапытов 2019: 181.

lövészárkok és föld-fa fedezékek, golyószóró- és géppuskaállások, megfigyelőpontok kialakításával történt. A védelmi létesítmények nagy része 1944 szeptemberében és októberében készült el.

12. ábra: A front és a csapatok elhelyezkedése 1944. október 23–25. között az 1. gárdahadsereg térképén
Forrás: ЦАМО Фонд: 244, Опусь: 3000, Дело: 915.

A Círóka-völgyben három védelmi vonalat alakítottak ki a német utászalakulatok. A völgy keleti oldalán lévő védelmi állás Dara településtől délre a 807-es magaslattól (Takcsony) indul, ahol a fő védelmi vonal előtt egy növényzettől mentes mélyedés található a magaslati vonulat keleti lejtői mentén, a 807 és 647 magassági pontok között. A 647-es magaslaton megtalálhatók a nagy háború idejéből származó védelmi rendszer maradványai. Dara településtől északkeletre található védelmi rész a 723-as csúcstól (Pohár) fut a 839, 919 (Hajdúberc) ponton a 922-es csúcsig (Bakhát). Ez összességében kevés átalakítást igényel, és szinte mindenhol kedvező a növényzet és a terep a tűzvezetésre. A terület legalább kocsíútként használható megközelítési útvonalai keletről és nyugatról is megfelelőek, valamint a magaslatokat az első világháborúban kiépített földút köti össze (13. ábra).⁶³

A 922-es és a 919-es magassági pont egy észak–déli irányú, körülbelül 500 méter hosszú gerinc, amelynek déli pontja a 919 m magas Hajdúberc. A magaslatról tűz alatt lehetett tartani a Zemplénoroszi–Nagypolány-útszakaszt, Juhászlak

⁶³ NARA T314, R1229, F000438.

települést és környezetét, a Juhászlakról Zemplénoroszi felé vezető szekérutat, valamint a Zemplénorosztól keletre húzódó Kárpátgerincet. Ez a terület mint uralkodó pont és a terepviszonyok miatt rendkívül előnyös védelmi és megfigyelési helyzetet biztosított. A környező magaslatok 80–250 méterrel alacsonyabbak, így a mélyebben lévő területek is láthatók voltak. Ezek stratégiai előnyt jelentettek a védők számára, mivel jó rálátást biztosítottak az ellenség mozgására. Ezek a stratégiai pontok az ellenség támadásának kiemelt célpontjai voltak. E magaslat birtoklása nélkül, nehézfegyverzet hiányában nehéz áttörni a védelmi vonalakat, és szállítási útvonalakat biztosítani a támadó feladatokhoz.

13. ábra: A Círóka-völgyi út védelmi rendszere

Forrás: Magyarország 1941-es térképe felhasználásával rajzolta a szerző

A Círóka-völgyi fő közlekedési út védelmére Nagypolánytól nyugatra, az út északi oldalán épültek tábori erődítések. A fő pozíció a 685 (Berenke) és a 719 (Borsuk) között húzódott. Újszomolnok (Smolnik) déli szélétől fut mintegy 500 méterre északnyugati irányban, Zellőtől (Zvala) délre. A tűzvetetés beállításához csak a 719-es magassági pont utolsó harmadában, az északkeleti és északi lejtő igényel jelentősebb tisztítást. A 685-ös és 719-es pontoknál az előretolt pozíciókat a terep domborzati viszonyaihoz igazították. Az út fölötti védelmi vonalak párhuzamosan futottak az említett útszakasszal, és nagyjából 500 méterrel délre, majd északnyugatra húzódtak tovább. A megközelítőutak az állásnak ezen a részén csak

kelet felől érhető el Újszomolnok déli szélén. Nyugat felől nincsenek járható ösvények, kivéve a Szedreske (Osztroznica) – Zellő-szekérutat (13. ábra).⁶⁴

A magasabb pontokon lévő védelmi állások (például a 723-as és 839-es magassági pont) kiváló rálátást biztosítottak az ellenséges vonalakra, ami különösen fontos volt az erődítmények és a tüzelőállások szempontjából. A terepen található természetes akadályok, például a hegygerincek és az erdős területek további védelmi előnyöket nyújtottak.

Helyszíni bejárásunk során az Olsina (589 m) és a Brinky (684 m) magaslatokat elválasztó vízfolyás mentén, az egykori újszomolnokai elágazástól nyugati irányban, az összeszűkülő völgyben találtunk a Círóka-patak partján két, teljesen rombolt betonépítményt, valamint az út fölötti hegyoldalban, valamint a név nélküli kis vízfolyás oldalában tüzelőállások, lövészgödörök, közlekedőárkok maradványait azonosítottuk.

A műszaki parancsnok helyzetértékelése szerint a Czerenin csúcs – Orosz-hágó közötti területet folyamatosan támadják az 1. gárdahadsereg egységei. Ezért a Szedreske–Zellő-útról a fő védelmi vonalat át kell helyezni mintegy 500 méterre nyugatra a 735-ös, 762-es, 814-es, 857-es és 756-os magaslatokra (magyar-szlovák államhatár a Círóka-patak vízválasztóján), majd a Zellő – Czerenin-csúcs (933 m) – Solinka-szekérúttól mintegy 300 méterrel nyugatra. A 933-as magaslaton folyamatos a magyar utászok közreműködésével az erődítés. A Czerenintől mintegy 700 méterre északra lévő 843-as csúcs északi lejtőjére magyar utászalakulatok közreműködésével lövészárkokat, páncélelhárító árkot, páncéltörő ágyúállást, drótkadályokat, óvóhelyeket, nyílt tüzelőállásokat építenek. Különösen a 723-as, 843-as és 933-as pontok voltak fontosak, amelyeknek stratégiai jelentőségük volt. Ezekről a pontokról az ellenséges mozgásokat kiválóan lehetett ellenőrizni (14. ábra).

14. ábra: A Zellő-Solinka védelmi szakasz

Forrás: Magyarország 1941-es térképe felhasználásával rajzolta a szerző

⁶⁴ NARA T314 R1229 F000438.

Az egész új állás a Magyarország északi határa mentén húzódó gerincről (Szent László-állás) látható, különösen a 933 m-es uralgó pont. A Zellő–Solinka-szekérút mentén lévő, növénymentes 600-as magasság a javasolt új védelmi vonalról – különösen a 933-as magaslatról – jól látható, így az ellenség aligha tud ott megkapaszkodni. A 843-as magassági pont védelmi állása megközelíthető a Szent László-állásból, és jól látható a Solinkától északkeletre húzódó, 1000 m feletti gerincsről is. A Szedreske–Zellő-útnak a teljes szakaszán a 843-as bázisig (Solinka) viszonylag kevés munkával biztosítható a megfelelő tűzvezetés. A védelmi állásokhoz keleti irányból használható utak vezetnek. Ugyanígy alkalmas a Szedreske–Zellő- és a Zellő–Solinka-út a védelem számára. A 168. gyalogoshadosztály felelőssége volt a környékbeli védelem biztosítása. A dokumentumok szerint a védelmi vonalat 843-as magasságra koncentrálták, amelyet a magyar 151. utászszázalój irányításával erősítettek.⁶⁵

15. ábra: A 843 magaslat északi oldalán kialakított harckocsiárók
Forrás: a szerző felvétele, 2024

Stratégiaiilag fontos hely volt Círókaófalutól délre a közúti híd, amelynek védelme elengedhetetlen volt a takcsányi irány biztosításához. A híd előtt harckocsik ellen folyóárat⁶⁶ alakítottak ki. A terület többsoros harckocsiakasztó akadályokkal volt biztosítva, amelyeket kombináltak harckocsiárkokkal, drótkadályokkal és aknamezőkkel. Ezek az akadályok a Círóka folyó mindkét partján kiépültek, és céljuk az ellenséges páncélozott járművek mozgásának teljes akadályozása volt. Az akadályokat két oldalról

⁶⁵ NARA T314 R1229 F000439-440.

⁶⁶ A folyóárat általában rönkfából kialakított, kővel töltött harckocsiatorlaszok, valamint egyéb víz alatti és vízparti építmények a folyó teljes keresztmetszetében és járható parti területén, amelyek fontos szerepet játszottak a folyómedrek páncéltörő védelmi rendszereiben. Ezek az akadályok a páncélozott járművek és harckocsik mozgásának megakadályozására szolgáltak a vízpartok és folyók mentén, hogy megnehezítsék azok átkelését vagy előrehaladását a folyók medrében vagy a folyóparton. A torlaszokat gyakran kombinálták más típusú akadályokkal és robbanószerkezetekkel, valamint part menti védelemmel, hogy maximális hatékonyságot érjenek el.

föld-fa szerkezetű bunkerek biztosították, amelyek fedezéket nyújtottak a védőknek. Ezek a bunkerek kiváló rálátást biztosítottak a folyóra és a hídhoz vezető utakat ellenőrző pozíciókra. Az erődöket a terepviszonyokhoz igazították, így rejtve maradtak az ellenséges felderítés elől. A védelmi állások mögött tartalékokat állomásoztattak, amelyek feladata volt a híd esetleges elvesztése esetén az ellenséges áttörés megállítás vagy ellenlökéssel való visszafoglalása. A híd a támadó erők áttörése esetére előzetesen robbantásra volt előkészítve, hogy a támadó csapatok ne tudják használni az átkeléshez. Ehhez robbantóállásokat alakítottak ki a híd mindkét oldalán.⁶⁷

„A jelentős csapatmozgások a 807-es (Darától délre) ponttól DNy-ra arra utalnak, hogy az ellenség nagyobb csapatösszevonásokat hajt végre azzal a céllal, hogy várhatóan október 29-én megnyissa a Takcsány-Szinna utat. E mozgásokkal párhuzamosan Nagypolányon keresztül erősítés érkezik a Círókaófalú és Szedreske között támadó szovjet csapatokhoz, hogy elérjék a magyar határon lévő 606-os csúcsot, ahol szekerút vezet Méhesfalva településre. Így két irányból támadhatják Szinnát.”⁶⁸

Takcsány mint logisztikai központ a Kárpátok hadművelet Homonna előtti fontos célpontja volt. 1944. október 7-én a napos, száraz időt és a jó látási viszonyokat kihasználva⁶⁹ a szovjet légierő bombázta Takcsányt, különösen a helyi lőszerraktárt, amely Kút településrészen volt. A bombázás során 41 ház égett le, a falu négy lakója meghalt, kettő pedig súlyosan megsebesült.

Október végén, november elején a több irányból támadó, a német–magyar védelmet bekeríteni akaró szovjet seregtestek a település egyes részeit időlegesen birtokba vették (16. ábra). A falut véglegesen csak 1944. november 24-én tudta a Vörös Hadsereg elfoglalni.⁷⁰

Október végén már a szovjet csapatok birtokolták Ungvárt és környékét, miután a bekerítés veszélye miatt Kárpátaljáról kivonta az 1. magyar hadsereget a katonai vezetés. Így a Círóka völgyében Takcsány felé közeledő szovjet erőktől keletre, délkeletre, délre 6–20 kilométerre is szovjet csapatok tartózkodtak. A Takcsány környéki legjelentősebb ütközetek 1944. október 31. és november 3. között zajlottak. Az első jelentősebb ellenséges támadás október 31-én kezdődött, amelyet erős tűzérési előkészítés előzött meg. A támadásokat több irányból indították. A német jelentések szerint az ellenség páncélosokkal is támadott, amelyből a védelem többet megsemmisített. A 2. magyar hegyidandár egységeinek egy része a Nagykapos–Pálóc–Szobránc–Remetevasgyár vonalában kialakított védőkörletben harcolt. Egy jelentés szerint:

„október 31-én a szovjet támadó erő a védőkörlethez tartozó Alsóhunkóc térségében áttörést ért el, ami déli irányból veszélyeztette a német állásokat. A támadás 2-3 zászlóalj erejű, Alsóhunkóc felől nyugat felé irányul, 5 harckocsival támogatva, amelyek közül a gyorsan átcsoportosított védelem háromat már kilőtt.”⁷¹

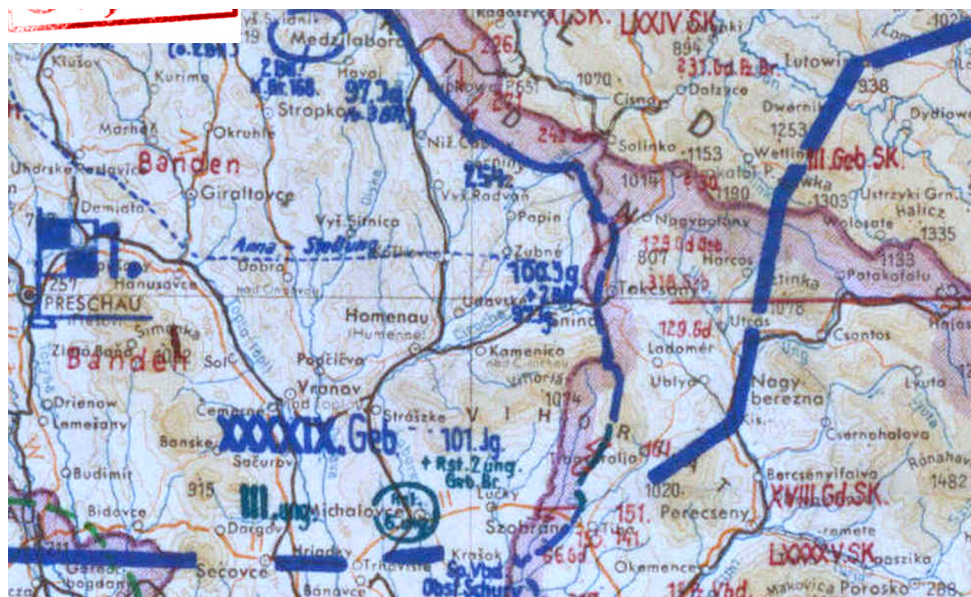
⁶⁷ NARA, T314 R1228 F401-500.

⁶⁸ NARA, T314 R1228 F000775.

⁶⁹ NARA, T314 R1228 F000892.

⁷⁰ Lásd: <https://stakcin.eu/historia/>

⁷¹ NARA T314, R1228, F000499.

16. ábra: 1944. október 31-i állapot német térképen
 Forrás: ЦАМО, Фонд 500 Описание 12457 Дело 1224 (1)

A német erők november 1-jén még próbálták tartani az állásaikat, de november 2-án az egy időben északról és nyugatról támadó, 5–15 páncélossal támogatott ellenség áttörte a védelmet, és a német csapatok visszavonulásra kényszerültek.

A takcsányi harcokban részt vevő német egységek: 100. vadászadosztály, 168. gyaloghadosztály, 229. vadászrezred III. zászlóalja (az egység védőállásban volt és erősítési munkálatokat is végzett), valamint egy páncélvadászegység és egy rohamlövegegység.⁷²

A takcsányi védelmi rendszer jól megerősített vonal volt, amelyet aknamezők, harcoksiakadályok, fedezékek és előkészített robbantási pontok támogattak. A tábori erősítések mélységi, több védelmi vonalból álló rendszert képeztek (17. ábra). A szovjet támadó hadművelet során a település vasúti infrastruktúrája jelentős károkat szenvedett, mivel a vasúti hidakat és síneket több helyen felrobbantották, hogy akadályozzák az ellenséges csapatmozgást. A település épületeinek jelentős része megsemmisült vagy súlyosan megrongálódott a tüzérségi támadások és a harcok következtében. Az anyagi kár hatalmas volt – 277 házból 114 teljesen megsemmisült, 147 súlyosan megrongálódott. Összességében Takcsány a harcok következtében komoly pusztítást szenvedett el, amely mind a közlekedés lehetőségeit, mind a lakóépületeket, mind pedig a természeti környezetet érintette.⁷³

⁷² NARA T314, R1228, F000493-497.

⁷³ BURAL 2016: 25–27.

17. ábra: Harckocsi elleni védelem, Takcsány

Forrás: https://russianphoto.ru/search/photo/years-1944-1945/?index=6&page=82&tag_tree_ids=13322&page_nate_page=82

A Kárpátok hadművelet során a szovjet légierő (8. légihadsereg) a repülésre alkalmas időjárású napokon aktívan támadta a védelmi vonalakat és a stratégiai pontokat, beleértve a bombázásokat és géppuskás támadásokat. A légitámadások különösen a Zemplénoroszi, Újszomolnok és más védelmi körletek környékén voltak intenzívek. A szovjet bombázók és alacsonyan szálló vadászgépek folyamatos támadásokat hajtottak végre a hátsó logisztikai vonalakon és a hadtáp utak mentén is, különösen az Orosz-hágó és Zemplénoroszi környékén, de támadták a Takcsány–Zemplénoroszi-utat is mint a védelem fontos szállítási vonalát. A szovjet légierő frontvonalak közelében folytatott támadásai miatt a magyar és német tüzérség mozgása is korlátozott volt, mivel a légitámadások hatására a szállítási vonalak egy része károsodott. A szovjet légierő intenzíven támogatta az előrenyomuló szárazföldi csapatokat, különösen a harcok döntő napjaiban. A Takcsány környéki harcok során, november 2–3. között több hullámban támadták a német állásokat, elsősorban tüzérségi és csapatösszevonási pontokat célozva. Ezenkívül a közlekedési infrastruktúrát, különösen a hidakat és vasúti csomópontokat bombázták, hogy akadályozzák a német utánpótlást.

A Sztavka által kitűzött feladatot azonban nem sikerült teljesíteni. A Tapolyhanusfalva (Hanusovce), Varannó (Vranov nad Topľou), Homonna, Takcsány határvonalat, ahová az eredeti Sztavka parancs alapján az 1. gárdahadsereg csapatainak szeptember 29-ig el kellett volna érniük, nem sikerült teljesíteni.⁷⁴ Szeptember 29-én a Kárpátgerincen

⁷⁴ Лапытов 2018: 200.

a Szent László-állás ellen folyt a harc. A Sztavka-parancsot mintegy két hónapos késéssel, november végére tudta csak teljesíteni az 1. gárdahadsereg.

Összefoglalás

A szlovák–magyar „kis háborúban” Magyarországhoz csatolt Círóka-völgy és a Kárpátok főgerincének védelmét ki kellett építeni. Az utcási völgyzárat 1941-től, a tábori erősítéseket 1944 tavaszától a front megérkezéséig folyamatosan építették, bővítették a magyar és német utászalakulatok irányításával.

Az 1944. szeptember 9-én megindított szovjet Kárpátok hadművelettől ugyanolyan gyors eredményt várt a Sztavka, mint a sík terepen lefolytatott mély hadműveletek esetében. A nagy területen, több hadsereg bevonásával indított támadásokhoz szokott Vörös Hadsereg a parancsban foglalt határidőknek képtelen volt megfelelni a magas-hegyi terepen folytatott hadműveletek során. A mozgékony, döntési szabadsággal rendelkező német parancsnokok által vezetett német egységek és a velük együtt harcoló magyar csapatok hősie kitarása eredményeként a parancsban szereplő 20 (később 24) nap helyett mintegy nyolcvan nap alatt jutott el az 1. gárdahadsereg Homonna, Nagymihály térségébe. Az itt folyó harctevékenységet jelentősen befolyásolta a 2. Ukrán Front előretörése a magyar Alföldön. A bekerítés veszélye miatt Kárpátaljáról október végén ki kellett vonni az 1. magyar hadsereget, ami a keleti védelmet jelentősen meggyengítette. Ez elősegítette a Homonna–Nagymihály-vonal elérését, ezzel a 4. Ukrán Front kijutását az alföldi jellegű területre.

Felhasznált irodalom

- AKSAMITOWSKI, Andrzej (2005): *Karpaty jako teren działań wojennych jesieni 1944 roku Karpatsko-duklianska operácia – plány, realita, výsledky (1944–2004)*. Bratislava: Vojenský historický ústav.
- BALLA Tibor – PADÁNYI József (2023): Műszaki kiválóságok: Hárosy (Haszala) Teofil vezérőrnagy. *Műszaki Katonai Közöny*, 33(3), 41–50. Online: <https://doi.org/10.32562/mkk.2023.3.4>
- BURAL, Miroslav (2016): *Kniha o Stakčine, Zboji, Kolonici a okolí*. Stakčín. *Действия артиллерии 1 зв. А в наступательной операции в Карпатах (с 9.9 по 31.10.44 г.)*. ЦАМО Фонд: 456, Опись: 6850, Дело: 531. Online: <https://bit.ly/4lij2td>
- Филоненко, Н. В. (2017): *Крах агрессора: разгром советскими войсками 1-й венгерской армии в Карпатах осенью 1944 г.* Воронеж.
- GRECSKO, Andrej Antonovics (1977): *A Kárpátokon át*. Budapest: Zrínyi.
- JANEK István [é. n.]: *A szlovák–magyar „kis háború” története és eseményei 1939 márciusában*. Online: www.publikon.hu/application/essay/107_1.pdf
- Карпатская операция 4 УкрФ (сентябрь-октябрь 1944 года)*. ЦАМО, Фонд: 244, Опись: 3000, Дело: 736. Online: <https://bit.ly/4lij9VF>

- кауфман, Дж. Э. (2006): *Фортификация второй мировой войны 1939–1945*. Москва: Европа.
- латыпов, Тимур Рустямович (2018): В боях за перевалы: наступление 1-й гвардейской армии в ходе Карпатско-Ужгородской фронтовой операции (сентябрь — октябрь 1944 г.). *Вестник Оренбургского государственного педагогического университета*, 26(2). Online: <https://doi.org/10.32516/2303-9922.2018.26.13>
- латыпов, Тимур Рустямович (2019): *История боевых действий советских войск в период освобождения Чехословакии от немецко-фашистских захватчиков (сентябрь 1944 – май 1945 гг.)*. докторская диссертация. Воронеж.
- Magyarország 1941: Magyarország katonai felmérése (1941) térkép. Online: <https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941>
- MIELNIKIEWICZ, Kamil (2023): Przełęcz nad Rostokami Górnymi. Ponad 15 lat temu, niedaleko Cisnej istniało przejście graniczne ze Słowacją [ARCHIWALNE ZDJĘCIA]. *Bieszczady*, 2023. november 30. Online: <https://bit.ly/4fPHO81>
- NARA Kriegstagebuch XXXXIX. Geb. A.K., XI: A.K. Maryland, USA: National Archives and Research Administration College Park.
- RAKACZKY István – RUSZ Ferenc (2009): *Magyar katonai erődítések a Keleti-Kárpátokban*. Göd: Fiatalok a Vidékért Egyesület.
- ŚLIPIEC, Jeremiasz (2005): *Wybrane aspekty walk w terenie górzystym na przykładzie operacji Karpatsko-duklińskiej 1944 roku. Karpatsko-duklińska operacja – plány, realita, výsledky (1944–2004)*. Bratislava: Vojenský historický ústav.
- штеменко, С. М. (1989): *Генеральный штаб в годы войны*. Москва: Воениздат.
- SZÁMVÉBER Norbert (2001): *Konrad 3. Páncéloscsata Budapestért 1945*. Budapest: Hadtörténelmi Levéltár.
- UNGVÁRY Krisztián (2006): *A magyar honvédség a második világháborúban*. Budapest: Osiris.
- венков, Борис Степанович (1974): *В боях за Карпаты*. Ужгород.

Burány Judit¹

A katonai jelzések rendszerezése – 1. rész

Jóslatok, előjelek. Jelszavak, titkos kódok és
üzenetek. Zászlók, lobogók. Fény- és hangjelek

Organisation of Military Signals – Part 1

Predictions, Preemptive Signs. Passwords, Secret Codes and
Messages. Flags, Banners. Light and Audio Signals

Absztrakt

A hadtudományi teoretikusok műveiben fellelhető jelzések rendszerezésével abból a célból kezdtem foglalkozni, hogy kontextusba helyezzem a katonai tetoválásokat. A katonai jelzések és a tetoválások egyaránt jelen vannak a civilizáció kezdete óta, sőt, 2 és fél év kutatás után kimondható, hogy a tetoválások szervesen illeszkednek a katonai jelzések rendszerébe. A jelzések így csoportosíthatók: 1. A jelzések eredete – jóslatok, előjelek. 2. Jelszavak, titkos kódok, titkos üzenetek. 3. Zászlók, lobogók. 4. Fényjelek. 5. Hangjelek. 6. Hivatalos vagy nem hivatalos, kollektív vagy individuális megkülönböztető jegyek: jelvények. Rangjelzések. Egyenruhák, álruhák. Haditechnikai eszközök festése, díszítése. Tetoválás és egyéb testmódosítás. A kétrészes tanulmány első részében a jelzések 1–5. csoportját mutatom be, például olyan kérdésekre keresve a választ, hogy változások következtek be a katonai jelzésekben az idő előrehaladtával, vagy átvihető-e a korábbi csoportosítási mód az újabb időkre, vagy szükséges-e egyes csoportokat elhagyni, másokat hozzáadni a felsoroláshoz?

Kulcsszavak: katonai jelzések, jelhordozó, előjel, kód, zászló, fényjel, hangjel

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, e-mail: burany.judit@gmail.com

Abstract

I began to organise the markings found in the works of military theorists with the aim of placing military tattoos in context. Military markings and tattoos are equally present from the dawn of civilisation, in fact, it is declarable after 2.5 years of research that tattoos organically fit into the system of military markings. The markings can be grouped as follows: 1. The origin of markings – predictions, preemptive signs. 2. Passwords, secret codes, secret messages. 3. Flags, banners. 4. Light signals. 5. Audio signals / sound cues. 6. Official or unofficial, collective or individual distinguishing marks: Badges. Rank insignias. Uniforms, disguises. The painting and decoration of military equipment. Tattoos and other bodily modifications. In the first part of the two-part study, I'll introduce groups 1–5, for example looking for answers for such questions as what changes have gone into effect in military markings over time, whether the previous classification system can be applied to modern times, or should some group categories be abandoned, or others added to the listing?

Keywords: military markings, signifier, (preemptive) sign, code, flag, light signal, audio signal

Bevezetés

A humán erőforrás a 21. századi honvédség legfontosabb erőforrása, az emberek motivációinak megértése, toborzásuk, támogatásuk és megtartásuk kulcsfontosságú. Kutatási területem, a katonai tetoválások vizsgálata is a hadtudomány ezen területét szolgálja. A tetoválás és a harci/ katonai tevékenység kapcsolatára az őskortól napjainkig vannak adataink, a témában már magam is megjelentettem több tanulmányt.²

A tetoválások által hordozott információk feltárása innovatív, interdiszciplináris ismeretanyaggal gazdagíthatja a védelem társadalomtudományi kérdéseinek területét, amennyiben azokat a megfelelő kontextusba helyezzük és módszeresen elemezzük. A katonai jelzések ókortól a jelenkorig bezáródó rendszerezése részben ezt a célt szolgálja, mivel az elérhető adatok zavarba ejtően ömlesztve, egyben kiszámíthatatlanul bukkannak fel a forrásokban, ezért szükséges egy nagyobb, átfogóbb rendszerbe illeszteni ezt a jelenséget.

A rendszerező áttekintés önmagában is hasznos, mivel már az első, ókori hadtörténeti tárgyú írásművekből egyértelműen kiolvasható, hogy a kezdetektől fontos szerepet játszottak a jelzések a harci tevékenység és hadseregszervezés kapcsán. A jelzések és jelzэшordozók csoportokra osztása, változásuk, fejlődésük nyomon követése támpontot nyújthat a hadtörténettel, logisztikával, infokommunikációval, katonaszociológiával, katonapszichológiával vagy a biztonságpolitikával foglalkozó kollégáknak egyaránt.

A *Katonai értelmező szótár* így határozza meg a jelzés fogalmát:³

² BURÁNY 2022; 2024a, 2024b.

³ TÓTH-MÓRICZ-KOVÁCS 1976: 261.

„A parancsnokok, törzsek, csapatok, egyes személyek érintkezésének az a módja, amikor egyszerű eszközök igénybevételével jeleket, rövid parancsokat, jelentéseket továbbítanak egymásnak. E jelzések célja: egymás kölcsönös tájékoztatása, valamiről való értesítése, a felismerés elősegítése, célmegjelölés, a saját csapatok jelölése, az együttműködés biztosítása stb. A jelek hang-, rádiótechnikai és látjelek.”

A *Katonai terminológiai értelmező szótár*⁴ már elhagyja ez utóbbi, évtizedekkel korábbi felosztást, és közli az angol rövidítéseket és megjelöléseket is, mint „signal”, „warning”, „SGS.”, „S.”, „WNG.” és „W”. A terminust kiegészíti egy másodlagos jelentéstartalommal is, mint „hdm-hc”, azaz valamely pont megjelölésére használt vizuális vagy elektronikus segédeszköz. Napjainkban már jóval árnyaltabb a kifejezés meghatározása, mivel a „jelzés” mellett a „jel” is feltűnik, amely alatt kifejezetten a sugárzott elektronikus impulzus értendő. Sőt! Míg 1976-ban a „jelzés” kifejezés mellett csak a „jelzőeszközök” szerepel a szótárban, addig 2015-ben már fellelhető a „jelátvitel”, „jelfelderítés”, „jelfeldolgozó számítógép”, „jelhang”, „jelmagyarázat”, „jelmező”, „jelölt felszerelés”, „jelszó”, „jelzőcsoport”, „jelzőhajó”, „jelzőpanel” és „jelző repülőgép”. Mindkét szótárban megtalálható a „jelzőeszközök” szócikk, amely 1976-ban így hangzott: „Tájékoztatásra, kölcsönös felismerésre, célmegjelölésre, az arcvonal megjelölésére, az egységek és alegységek együttműködésének biztosítására és értesítésére szolgáló eszközök. Ezek vagy lát- vagy hangjelzők lehetnek.”⁵ Ez a meghatározás 2015-re kiegészült még azzal, hogy a jelzőeszközök segíthetik az arcvonalon való áthaladást, illetve az egységek és alegységek riasztását is.⁶ A szócikkek gyarapodása néhány évtizednyi különbséggel mutatja, hogy a jelzés fogalomköre nagymértékben árnyalódott a 20–21. század folyamán. Meglátásom szerint ennek hátterében a mentalitás változása és a technikai fejlődés áll. Ez a változás – ha nem is ilyen gyors tempóban – már tetten érhető a történelem korábbi korszakaiban is. A 18. századi tömeghadseregek bevezetésétől már a következőket is érdemes vizsgálni:

- Az addig megfogalmazható elvek folytonosan felfedezhetők a modern korban is?
- Milyen változások következtek be a katonai jelzésekben az idő előrehaladtával?
- Átvihető a korábbi csoportosítási mód az újabb időkre, vagy szükséges egyes csoportokat elhagyni, másokat hozzáadni a felsoroláshoz?

Források, módszerek

A tanulmány elkészítéséhez elsősorban a hadtudósok munkáit elemeztem. Felhasználtam az ókori egyiptomi, mezopotámiai, iráni (perzsa), indiai, kínai, görög és római hadtörténetírók munkáit, N. Machiavelli (1469–1527), G. Basta (1544–1607), R. Montecuccoli (1609–1680), Zrínyi M. (1620–1664), Hadik A. (1710–1790), H. Jomini (1779–1869) és C. v. Clausewitz (1780–1831), Forinyák Gy. (1837–1906), G. Douhet (1869–1930), L. A. v. Eimannsberger (1878–1945), H. Guderian (1888–1954), J. F. C. Fuller (1878–1966),

⁴ BERKÁNYÉ 2015: 295–296.

⁵ TÓTH-MÓRICZ-KOVÁCS 1976: 261.

⁶ BERKÁNYÉ 2015: 295–296.

B. H. Liddell Hart (1895–1970), C. de Gaulle (1890–1970), valamint az orosz–szovjet teoretikusok vonatkozó írásait. Ezekben a művekben a „jel” kifejezést kerestem, annak minden lehetséges megnyilvánulásában. Ezen eredményeket egészítettem ki egyéb szakirodalmi és tárgyi források – fényképek, hadieszközök –, valamint visszaemlékezések, személyes beszámolók elemzésével. A vizsgálat eredményeként a jelzéseket a következőképpen csoportosítottam:

1. A jelzések eredete – jóslatok, előjelek
2. Jelszavak, titkos kódok, titkos üzenetek
3. Zászlók, lobogók
4. Fényjelek
5. Hangjelek
6. Hivatalos vagy nem hivatalos, kollektív vagy individuális megkülönböztető jegyek:
 - 6a. Jelvények
 - 6b. Rangjelzések
 - 6c. Egyenruhák, álruhák
 - 6d. Haditechnikai eszközök festése, díszítése
 - 6e. Tetoválás és egyéb testmódosítás

A nagy lélegzetvételű tanulmányt – terjedelmessége okán – két részre bontottam. Az első részben az első öt pontot – a jelzések eredetétől a hangjelekig – mutatom be, a második részben a 6. pont, a megkülönböztető jegyek szerteágazó rendszerét tárom az olvasó elé. Mindkét rész végén következtetéseket vonok le a vizsgálat eredménye alapján, illetve a 2. rész végeztével további kutatási kérdéseket fogalmazok meg, amelyek alátámasztják a kérdésben az induktív megközelítési mód hitelességét, s amelyek jogalapot adhatnak a további, immár deduktív kutatásokhoz a témában.

A jelzések eredete – jóslatok, előjelek

Véleményem szerint az emberek jelek iránti fogékonysága abból az ősi világszemléletből fakad, miszerint az őket körülvevő környezetben a felsőbb hatalmak által küldött jeleket, üzeneteket kutatták. Ezek a jelek segítettek eligazodni a világban, eldönteni, hogy mikor mit tegyenek, és enyhítette kiszolgáltatottságérzetüket a tudat, hogy nincsenek egyedül, létezik a világban egy nem látható, de a rendet megteremtő és fenntartó erő.⁷ Jeleket véltek felfedezni az állatok mozgásában, a természeti jelenségekben, mint szél, napsütés, a folyó áradása vagy a csillagok mozgása. Ez a gondolkodás a korai időkben a hadművészetben is tetten érhető. Beszédes párhuzam, hogy a jóshelyek hagyományosan a hőroszok és alvilági (halálhozó) istenek kultushelyeinél rendezkedtek be, akik a hadművészeti tevékenységgel is kapcsolatban álltak (1. ábra).

⁷ Egy másik tanulmányomban kifejtem, hogy a tetoválások és egyéb testmódosítások kialakulásának okát is a kiszolgáltatottságból fakadó stresszhatás enyhítésében kell keresni, amely stresszhatást „eredendő stressznek” neveztem el, és amely folyamatos harci készenlétet eredményezett a mindennapi életben (BURÁNY 2024b).

1. ábra: Oresztész Delphoi-ban, Kr. e. 4. század
Forrás: DEEPA 2022

Az ókori görögök *divinationak* nevezték a jóslás művészetének adományát. Az istenek önként is adhattak jósjeleket ihletettség vagy álmok formájában, de azokat kérni is lehetett. Tudatos módszereket dolgoztak ki a jelek pontosabb megfejtése érdekében, előbbire a természetes vagy mesterkéletlen,⁸ utóbbira a mesterséges *divinatio* módszereit.⁹ A jövődöléseket négy csoportra osztották: szóbeli jóslatok, jóslatok jelek segítségével, álmójóslatok és halotti jóslatok.¹⁰

Az ókori hadtudósok gyakran tesznek említést műveikben azokról az előjelekről, amelyek garantálják vagy ellehetetlenítik a csaták sikeres kimenetelét. A görög és római írók véleménye a jóslás kérdésben nem tükröz egységes álláspontot, egyesek kifejezetten ajánlják e jelek komolyan vételét, mások helytelenítik. A kínai mentalitás azonban egyöntetűen azt az elvet vallja, hogy egy igazán jó hadvezér képességei mellett eltörpül a jóslatok fontossága. E tekintetben a kínai kultúra modernebbnek tekinthető, mint kortársai.

A görögök sorozásnál a kedvező előjelű névvel bíró fiatalembereket szólították először. A rómaiak gyakran alkalmazták a tyúkok táplálkozásának megfigyelését, ennek „szakértője” volt az úgynevezett *pullarius*, aki a tyúkokra felügyelt és kísért a hadsereget menetében. Jó ómennek tartották, ha a tyúkok gyorsan kiszaladtak ketreceikből, és annyira mohón ettek, hogy egy-egy szem a csőrükből kiesett, de ha

⁸ Amikor nincs szükség külső behatásra a jósláshoz.

⁹ A jóslatkérő tesz valamit azért, hogy jóslatot kapjon, mint például az áldozatok beleiből vagy jóscsontocskák vetéséből történő előrejelzés.

¹⁰ PECZ 1984.

nem szívesen mentek ki, vagy egyáltalán nem távoztak ketrecükből és nem akartak enni, az rossz jel volt.¹¹

Xenophón (i. e. 5–4. század) görög történetíró vetette papírra *Kürosz nevelkedése* című művében Kürosz imáját megörökítve:

„Te, legfőbb isten, te, fényes nap, és ti többi istenek mind! Vegyétek utolsó áldozatomat, hálából a sok szépért, amit velem tettetek. Köszönöm, hogy mindig jeleztétek áldozatok, égi jelek vagy madárjóslatok útján, sőt szavakkal is, hogy mit tegyek, és mit ne.”¹²

A görög Thuküdidésznel (i. e. 5. század) olvasható *A babona hatása az athéni sereg sorsára* című értekezésében, hogy „Nikiasz, aki amúgy is túlságosan hitt a jóslatokban és hasonló dolgokban, kijelentette, hogy egyáltalán nem indulhatnak el addig, míg a jósok utasításának megfelelően nem vártak háromszor kilenc napot.”¹³ Aineiasz Taktikosz (i. e. 4. század) görög szerző ezt ajánlja *Hogyan kell az ostromlottaknak ellenállniuk?* című eszmefuttatásában: „Jós ne áldozzék maga, városi tisztviselő jelenléte nélkül.”¹⁴ Livius (i. e. 1. század) római történetíró írja a trasimenusi csata kapcsán: „az előre-zuhanó consult a fején keresztül levetette [a ló]. Mindazokat, akik körülötte voltak, elfogta erre a rémület, mintha a baljóslatú jel a vállalkozás kimenetelére vonatkozott volna.”¹⁵ Arrianosz (1–2. század) görög filozófus jegyezte le a gaugamélai csata kapcsán: „így teljesült Arisztandrosznak az a jóslata is, hogy amely hónapban a Hold elsötétül, Alexandrosz csatát vív és győzelmet arat.”¹⁶ Szun-ce (i. e. 6. század) kínai tudósnál olvashatjuk *A hadviselés törvényeiben*: „Az előretudást nem lehet szellemektől, lelkektől nyerni, jelenségekből kikövetkeztetni, vagy épp az ég mértékeiből megbecsülni, mert azt kizárólag az ellenség valós helyzetét ismerő személyektől kell megszerezni.”¹⁷ Sima Rangjune (i. e. 6–5. század) kínai író szintén ezt tanácsolja *A tábornagy módszerében*:

„Tedd nyilvánvalóvá, hogy katonáid mire esküsznek fel, és máris erősebbek lesznek, sőt a baljós előjeleket is kiolthatod. A szerencsétlen előjelek kioltásának módja: az egyik az igazságosság, melyhez meg kell nyerned embereid bizodalmát, és büntetésekkel kell félelemben tartanod őket.”¹⁸

Wu Qi (i. e. 5–4. század) így ír a kínai hadtudományi klasszikusban, a *Wuziban*: „Az ellenség felmérésekor mindig nyolc körülményt kell figyelembe vened, amelyek esetében felveheted vele a harcot, és nem kell jóslatra várnod.”¹⁹ Wei Liao (i. e. 4–3. század) így érvel nevével azonos című művében:

¹¹ PECZ 1984.

¹² Xenophón 1979: 151.

¹³ HAHN 1963: 311.

¹⁴ HAHN 1963: 340.

¹⁵ HAHN 1963: 478.

¹⁶ HAHN 1963: 389.

¹⁷ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 64.

¹⁸ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 113.

¹⁹ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 82.

„A mai kor hadvezérei azonban a szerencsés napokat kalkulálják, a Xianchi-csillag alapján végeznek jóslást, a teknőspáncél jósjeleit ókumlálják, a szerencsés és baljóslatú előjeleket fürkészik, a bolygók, a csillagképek, a szelek és a felhők változásain merengenek azt remélve, hogy ezek révén győzedelmeskedhetnek, és biztosíthatják a sikert. Én azt gondolom, hogy ez bizony igen bajos.”²⁰

Bár a jósjelek fénykora az ókorban volt, már ekkor megjelent a jósjelek helyett a hadvezér szakértelmének hangsúlyozása. Nem meglepő, hogy a véletlen és a váratlan körülmények (tehát bármilyen külső, az emberek által nem uralható hatás) jelenléte egyre kevésbé elfogadott a hadi cselekményekben az idő előrehaladtával. Ez már a személyes képességek kapcsán is megfogalmazódik mint mentális vagy fizikai rátermettség, de a hadieszközök gyorsuló fejlődésével és az évszázadok tudásanyagával felvértezve végképp kiszorulnak az úgynevezett szerencsés és szerencsétlen véletlenek vagy a felsőbb erők.

A modern korba lépve a véletlen és a váratlan események olyannyira nem elfogadottak, hogy a teoretikusok eszmefuttatásai elsősorban a precíziós csapásmérésről, az új eszközök és módszerek használata következtében megtapasztalt hibák kiküszöböléséről, illetve az eszközök és módszerek még hatékonyabbá tételéről szólnak. Napóleon (18–19. század), Clausewitz (18–19. század) és Forinyák (19–20. század) után a szerzők főképp a haditechnikai eszközök, és ebből fakadóan a harcászat változásának kérdéseit járják körül.

Joggal gondolhatnánk, hogy a modern korra a hadviselésből teljesen kiszorul a jelekből való tájékozódás, ám ez nem teljesen igaz. Tény, hogy a hagyományos, ókori értelemben véve nyomát sem találjuk a jelek kémlelésének, az előjelekből való olvasás mégsem tűnik el teljesen, csakhogy ezek forrása már a tapasztalat és a gyakorlati megfigyelés lesz. A hadászati munkákban a „jel” kifejezés gyakran olyan szövegkörnyezetben fordul elő, mint „ez és ez azt jelzi előre, hogy...” vagy „ez és ez előjele annak, hogy...” Ezek a következtetések a már több mint 1000 éves hadi hagyomány összegzéséből, a valószínűségszámítási ismeretekből, az aktuális technikai fejlesztésekből, és legfőképp a megváltozott életkörülményekből fakadnak.

Nemcsak a haditechnika, de a kommunikáció és az információszerzés lehetősége is kiszélesedett és felgyorsult, ez pedig nagyobb bizonyossággal beláthatóvá tette a jövőt. Ez a folyamat már a porosz Clausewitznél is megjelenik, gondolkodásában átmenetet képezve a régi és modern, a múlt és jövő között, híven tükrözve az ipari forradalom megindulásának időszakát:

„Tényleg előfordultak – bár ritkábban – esetek, midőn a csata már egy igen határozott irány felé hajlott s mégis ellenkező eredménnyel végződött [...] előbb azonban az egyensúly fölbillenésének jeleit fogjuk fölsorolni. [...] a hadvezér felismeri azt a vesztes irányt, melybe a csata jutott. Minél tovább halad a csata ebben az irányban, annál nehezebb lesz annak más fordulatot adni és annál inkább közeledik az a pillanat is, melyben a csatát fel kell adni.”²¹

²⁰ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 145.

²¹ CLAUSEWITZ 1917: 217–218.

„S ha mindezeket látja a hadvezér s tudja a végeredményt, miért nem adja fel idejekorán a küzdelmet? Mert, bár a vészjósló jelek ritkán csálnak, a rossz végnek nem kell szükségképpen bekövetkeznie; a véletlenség és vaksors közbejátszhatnak, kis okok: részletgyőzelmek, nagy okozatot: a dolog jobbrafordulását idézhetik elő; szóval csak emberi dolog – és megbecsülendő emberi dolog –, hogy e téren optimisták vagyunk.”²²

Azonban már ő is felismeri a jövő útját: „Könnyen elképzelhető tehát, hogy a támadó jól tervezett és végrehajtott rajtaütése a részleges ütközetekben jelentékeny diadal jeleket eredményez, amelyek azután az általános siker lényegének mutatkoznak.”²³ A nyomdokait követő szerzők számos előjelzést tesznek a közeljövő háborúinak és háborús sikereinek mibenlétére, amelyek azóta már bekövetkeztek vagy napjainkban zajlanak, s összességében igen pontosnak bizonyultak. Érzékletes példa erre a brit Fuller (19–20. század) észrevétele, ami napjainkban banálisnak tűnik, de akkor forradalmasította a hadviselést: „Az ellenség közeledését először valószínűleg repülők fogják jelezni. Az első tényleges érintkezés pedig a két fél páncélgépkocsijai és motorizált egységei és gerillái között fog bekövetkezni.”²⁴

Jelszavak, titkos kódok

A jelszavak egyezményes információt vagy parancsot jelölhetnek. Jelszavak használatáról olvashatunk a kínai Guan Zhong (i. e. 8–7. század) *Guanzi* című könyvében, a kínai Szun-ce (i. e. 6. század) *A hadviselés törvényei* című művében, a kínai Mo mester (i. e. 5–4. század) által írt *Moziban*, a görög Xenophón (i. e. 5–4. század) által írt *Kürosz nevelkedésében* és *Anabázisban*, a görög Taktikosznál (i. e. 4. század) *a Hogyan kell az ostromlottaknak ellenállniuk?*-ban, a kínai *Három stratégia* című hadművészeti kánonban (i. e. 3–2. sz. k.), amelynek szerzője nem tisztázott, a római Publius Flavius Vegetius Renatusnál (4. század) *A hadtudomány foglalata* című munkában, G. Basta (16. század) német-római császári hadvezér *A könnyűlovasság vezetése* című értekezésében és R. Montecuccoli (17. század) olasz származású német-római császári hadvezérnél *a Magyarországi török háborúban*.

Taktikosz például azt javasolja, hogy a városfalon kívül kiküldött őrszemek közti jelszó más legyen, mint a városban maradottaké, biztonsági okból.²⁵ Vegetius a „győzelem”, „pálmaág”, „vitézség”, „isten velünk”, „a császár diadala” jelszavakról tesz említést, amelyet a legfőbb parancsnoknak kell kiadnia, és ajánlja, hogy azok naponta váltoozzanak.²⁶ Taktikosznál megjelenik a „Isten a segítőnk és a vezérünk”,²⁷ Xenophónnál²⁸ a „Zeusz a megmentőnk és a győzelem”²⁹ és a „Zeusz a megmentőnk,

²² CLAUSEWITZ 1917: 230.

²³ CLAUSEWITZ 1917: 509.

²⁴ *A páncélos háború elméletének képviselői. Liddel Hart, Fuller, De Gaulle. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből.* 3. 1972: 84.

²⁵ HAHN 1963: 339.

²⁶ HAHN 1963: 803.

²⁷ HAHN 1963: 113.

²⁸ Xenophón 1979.

²⁹ HAHN 1963: 172.

Héraklész a vezérünk!”³⁰ jelszavak. Mo mester egy seregbe három dobokért és zászlókért felelős tisztet ajánl, akiknek feladata többek között a jelszavak és rejtjelezett parancsok megalkotása.³¹ Ez Basta idejére a szállásmester hatáskörébe tartozott.³²

A jelszavakon kívül a titkos kódok és üzeneteket jelentő apró tárgyak is ismertek voltak, utóbbiak inkább az ókorban. Az ókori görögök hordtak például fülbevalóként henger alakúra formált ólomlapocskákat, amelyekre üzeneteket véstek. Máskor a sebeikre erősített falevelekre kerültek ezek az üzenetek. Kifejezetten a titkosíráshoz kifejlesztett spártai találmány volt az úgynevezett *szkútálé* mint a világtörténelem első katonai rejtjelkulcsa. Egy lapos tekercs tartalmazta a titkos üzenetet, amely csak úgy vált olvashatóvá, ha a tekercset megfelelően vastag pálcára tekerték fel. Ehhez a fogadónak a megfelelő pálcavastagságát kellett ismernie. Lüsandrosz (i. e. 4. század) spártai hadvezér és Taktikosz (i. e. 4. század) is tesz ezekről említést.³³

Ez a jelzércsoport hagyományos értelemben már nem létezik a modern időkben. Clausewitznél találhatjuk az egyetlen klasszikusnak számító okfejtést a kérdésben:

„ha a laktábor fél átmérője gyanánt az elővéd távolsága szolgálna és a gyülekező pont jóformán a közepén lenne, akkor az ellenség előnyomulásának feltartóztatásából nyert idő a tudósításra és kivonulásra maradna; ami a legtöbb esetben elegendő lenne, még akkor is, hogyha a tudósítás nem tűz jelekkel, jelző lövésekkel stb.-vel, hanem az egyedüli biztos levélküldönc-vonallal történik.”³⁴

A többiekénél inkább olyan összegző megállapításokkal találkozhatunk, amelyek szintén a technika irányába mutatnak. Forinyák megfigyelése például az információs hadviselést vetíti előre:

„Nagy része ama híreknek, melyeket a háborúban kapunk, egymásnak ellentmond, nagy része álhír – legnagyobb része pedig bizonytalan. Amit itt a tiszttől követelni lehet, abban áll, hogy e híreket egymástól megkülönböztetni képes legyen. [...] aránytalanul nehezebb ott, hol a háború zaja közt, egy hír a másikat követi. Szerencse még, ha e hírek egymásnak ellentmondanak s így egy bizonyos egyensúlyt idézván elő, kritika és alapos megbírálásra okot nyújtanak. De annál rosszabb a fiatal tisztre nézve, ha a véletlen tőle e szolgálatot megtagadja, ha egyik hír a másikkal azonos, sőt egyik a másikat nagyítja s ezáltal őt határozatra bírja, míg aztán későn már eme hírek mindnyáján valótlanok vagy túlzottaknak bizonyulnak.”³⁵

A technika fejlődésével a kódokat már kézzelfogható jelzeshordozó nélkül alkották meg, az elektromágneses és rádióhullámokra támaszkodva. Egyik legkiemelkedőbb csúcspontnak minden bizonnyal a második világháború alatt a németek által használt Enigma-kódrendszert, illetve annak britek általi megfejtését tekinthetjük³⁶ (lásd

³⁰ HAHN 963: 249.

³¹ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 220.

³² Basta-kézirat.

³³ GYURÁK 2014: 18.

³⁴ CLAUSEWITZ 1917: 298.

³⁵ FORINYÁK 1872: 9.

³⁶ ZSIGA 2021.

2. ábra). Izgalmas azonban az a jelenség, hogy amikor már a fejlettebb technika nem hozott áttörő eredményt egyik félnek sem, visszanyúltak olyan archaikus nyelvekhez és módszerekhez, amelyeket pont régi mivoltuk miatt kevesen ismertek. Remek példa erre az amerikaiak csaktó indiánnyelv-használata az első, a navahóé a második világháborúban.

2. ábra: Guderian tábornok várja a rádióüzenet dekódolását Franciaországban 1940 májusában
Forrás: ZSIGA 2021

Sajátos jelenség még a modern kori kódok kapcsán a különféle hívószavak vagy szakmai kódnyelvek kialakulása, amelyek a modern kori hadieszközökhöz kötődnek. Például a vietnámi háború során a mentőhelikoptereket biztosító repülőgépek közül kiemelkedő A-1 Skyraider típus hívójele általában a „Sandy” volt. Az elnevezés a 602. Air Commando század hadműveleti tisztjétől származik, akinek kutyáját így nevezték, és minden kísérő feladatnál ezt a hívójelet alkalmazta. Hamarosan a „Sandy” hívónév eggyé vált a kutató-mentő kíséréssel.³⁷ Ez a személyes ihletésű hívójel előrevetíti a tanulmány következő, 2. részének egyik tanulságát, miszerint az elszemélytelenedő, gépek által meghatározott világban – az identitás megőrzése céljából – rendre felbukkannak majd a személyes ihletésű jelzések³⁸ a hivatalos katonai jelzések kavalkádjában.

³⁷ NAGY 2012: 35.

³⁸ Mint például hadieszközfestések, jelszavak, csapatjelvények, tetoválások.

A „Sandy”-nél közismertebb a vészjelzésre szolgáló nemzetközi kifejezés, a francia „Venez m'aider” vagy „Venez m'aidez”³⁹ kifejezésből származó „Mayday”. 1923-ban fogadta el a Nemzetközi Rádiótávírási Egyezmény Frederick Stanley Mock rádiós-tiszt javaslatára mint nemzetközi vész hívó kifejezést, ám ennek előfeltétele volt a rádió elterjedése. Először a hajósok használták, napjainkban hajósok és repülősök egyaránt alkalmazzák globálisan háromszor ismételve a kifejezést, de egyes országokban a rendőrség és tűzoltóság is átvette.⁴⁰ A történelem során több speciális változata megjelent, mint például a vietnámi háborúban a „Mayday17”. Ez a hívójel a HC-130 repülőgéphez kötődve terjedt el, amely légi vezetési pontként funkcionált, s amely a tervezett légi csapások helyszínéhez közel, a biztonságos terület felett körözött, így elsőként értesült a beavatkozást igénylő vész helyzetről. A személyzete az információt általában a bajba jutott pilóta „Mayday17” rádiólevelezése által vagy légicsapásban részt vevő más repülőgépek vagy helikopterek személyzetétől kapta.⁴¹

Szintén máig használatos a pilóták nemzetközi szaknyelvezte, akik 1944-től meghatározott rend szerint kommunikálnak rádión keresztül egymással és az irányítással. Minden kapcsolatfelvételkor köteles a pilóta lajstromjével⁴² azonosítani magát és a repülőgépet. A lajstromjelet a repülésben egyezményesen, általánosan és kötelezően használatos fónia szerint kell kiejteni, vagyis a repülés nemzetközi, angol eredetű hatszáz szavas nyelve szerint.⁴³ Például a „HA-5509” kiejtése Magyarországon, magyar pilóta esetén: „Hotel Alfa ötvenöt nulla kilenc”, külföldön vagy nem magyar pilóta esetén: „Hotel Alfa five five zero niner”.⁴⁴ A rendszert folyamatosan csiszolják, fejlesztik, kiveszik belőle a hasonlóan csengő kifejezéseket, amelyek magukban rejtik a hibalehetőséget.

Zászlók, lobogók

A zászlókról számos említés esik a vizsgált forrásokban, korszaktól függetlenül. Rangjelző, üzenetküldő, vezényszó, csapattesthez tartozás vagy vész hívó jelentéstartalmuk egyaránt volt, sőt, Wei Liaónál még kis zászlók jutalomként is szerezhetők.⁴⁵ Előnye, hogy távolról is jól látható – értelemszerűen nappal –, és a nagy lármában, csatazajban is egyértelmű üzeneteket hordoz. Ezzel együtt az ellenséget is össze lehet vele zavarni. Lényeges, hogy a zászlók különféle színűek voltak, illetve más-más motívum díszítette őket. Ez a szokás a későbbiekben is fellelhető.

A zászló mozgatása a kezdetektől egy erre kiképzett katona feladata volt. Vegetius⁴⁶ leírja, hogy ők a *draconariusok*.⁴⁷ Az indiai Kautilja *Arthasásztra* című írásában rámutat,

³⁹ Jelentése magyarul: „Segítsetek nekem!”.

⁴⁰ Marine-Knowledge 2013.

⁴¹ NAGY 2012: 39.

⁴² Az eszközökön található festésekről és jelvényekről, így a lajstromjelről is a tanulmány 2. részében írok részletesen.

⁴³ G. B. 2009.

⁴⁴ AERO CLUB Hajdúszoboszló Sportegyesület 2017.

⁴⁵ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 162.

⁴⁶ HAHN 1963: 781–782.

⁴⁷ Draconarius: a zászlós és a Draco, azaz sárkány, sárkány alakú zászló kifejezések után. Eredetileg parthus hadijelvény volt, a rómaiaknál Traianus óta van használatban.

hogy a királynak „gondoskodnia kell a hadsereg fegyelméről nemcsak a táborozás és a menet alatt, hanem a csatában is, s irányítani kell tudnia a harcrendeket jelek révén a trombiták, a zászlók és a lobogók segítségével!”⁴⁸ Emellett azt javasolja, se korona, se zászló ne jelezze a király és legfőbb hozzátartozói és emberei hadseregben elfoglalt helyét, bizonyára biztonsági okokból. Szun-ce úgy fogalmazza meg, hogy: „A bronzdobok és jelzőzászlók tehát arra valók, hogy velük egyesíteni tudjuk embereink fülét és szemét; és ha minden emberünket egyetlen célra tudjuk összpontosítani, akkor a bátor nem tud egyedül előretörni, a gyáva pedig nem képes egyedül hátrafordulni.”⁴⁹ Ezzel együtt arra is felhívja a figyelmet, hogy a folyamatosan lengetett zászlók rendezetlenséget jelentenek.⁵⁰

Az újkorra a zászlók eredeti funkciója kibővül, és az uralkodói hatalmat reprezentálják az ezt hirdető jelképekkel és jelmondatokkal. Mindig is volt egyfajta szakrális jelképertéke, azonban ez az újkorra egyre inkább kötődik majd az uralkodó személy hatalmához.

Basta (16. század) például egyenesen elvárta, hogy a zászlós akár élete árán is megvédelmezze a zászlót mint szent tárgyat, de hogy az mivel ékesíthető, arról szintén határozott véleményt formált. Kifejezetten illetlennek tartotta az akkor divatba jövő szokást, miszerint a lovasság körében a zászlókra ráfestik egyes szentek arcképeit. Ezt ritkán érezte indokoltnak, inkább azon a nézeten volt, hogy „nem a szenteket, hanem egyéb ábrákat és alakzatokat nyomtassunk, vagy hímeztessünk a zászlókra, mert a szentek képeit más helyeken hozzájuk sokkal illendőbb módon is tisztelhetjük.”⁵¹

Megemlíti még, hogy a könnyűlovas csapatok nem is zászlót, hanem csak úgynevezett banderollát⁵² használtak lándzsájukra tűzve, mivel ezeknek a csapatoknak csak a saját egységükön belül kellett kommunikálniuk mozgékonyaságuk miatt.⁵³ Ennek oka feltételezhetően abban keresendő, hogy a nehézlovasokkal szemben nem tartották túl sokra a könnyűlovas egységeket Nyugat-Európában, ez a szemlélet majd csak a 18. századra fog megváltozni.

A 18. század vált fénykorává a zászlókon fellelhető jelképeknek, mivel az abszolutista, központosított birodalmak korszakában az egyenruhák mellett az egyes ezredeknek a birodalmi függést is tükröznie kellett. A 18. század közepére állandósult az ezt hirdető jelzések hordási kötelezettsége, amely az egyénre és a felszerelés minden darabjára kiterjedt. Ilyen volt Mária Terézia alatt az „MT” jelzés vagy kétfejű sas fekete-sárga szín párral kombinálva, II. József alatt szintén az uralkodó névjele és az uralkodóház színei korona vagy államcímér formában. Ezek a sabrákon,⁵⁴ tarsolyfedelen, sisakon, drapérián, dobon, trombitán, zászlócsúcson vagy zászlón is feltűntek.⁵⁵ Bati Berkó István⁵⁶ hadtörténész, a korabeli *Magyar Katonai Szemle* főszerkesztője szintén megemlékezik

⁴⁸ HAHN 1963: 195–196.

⁴⁹ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 2018: 219.

⁵⁰ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 223.

⁵¹ PADÁNYI 2023: 89.

⁵² Hosszú és keskeny kéthegyű szalag vagy zászlócska.

⁵³ PADÁNYI 2023: 86–87.

⁵⁴ Hímzett, bélelt lópokróc.

⁵⁵ SÁGVÁRI 2010: 78.

⁵⁶ BATI BERKÓ 1918: 19.

egy hasonló, de fehér huszárezredzászlóról és az egyes osztályok zászlairól, amelyek sárgák voltak, mindkét oldalukon a császári sassal (lásd 3. ábra).

A szentek és az uralkodó tisztelete ötvöződhetett is a zászlókon: a 4. magyar huszárezred lobogójának egyik oldalán zöld alapon Szűz Mária, Magyarország védőszentjének képe volt látható arannyal hímzett „Maria Mater Dei, Patrona Hungariae” felirattal, másik oldalán a birodalmi kékfejű sassal.⁵⁷

3. ábra: A Császári és Királyi Hadsereg 72. (báró David von Rhonfeld gyalogsági tábornok) gyalogezred (Pozsony) 1859 M ezredzászlója a zászlótartóval, a laktanya udvarán. A zászlószalag felirata: Marie Erzherzogin von Österreich, vagyis Habsburg-Tescheni Mária Karolina főhercegné, Rainer Ferdinánd főherceg neje. Őt kérte fel az ezred zászlóanyának az 1862-ben tartott zászlószentelésre, 1916
Forrás: Fortepan/Urbán gyűjtemény

A reprezentációs szerep felértékelődése után a zászlók fokozatosan elvesztették fontosságukat a hadi cselekmények során. Megítélésem szerint ennek egyik oka, hogy

⁵⁷ TEUBER 1895: 43.

szerepüket felváltották a modern találmányok és egyéb változások. Rangjelző funkcióját átveszik⁵⁸ a 18. században rendszeresített egyenruhák, a csapattesthez tartozás szintén vagy az egyenruhákön, vagy a modern hadieszközök festésein fog feltűnni, az üzenetküldő, vezényszókiadó szerepet, amint lehet, rádióon fogják megvalósítani, végül a vészjelző szerep is átkerül az elektromágneses térbe, és az erre szolgáló zászlót csak a biztonság kedvéért őrzik meg arra az esetre, hogyha használhatatlanná válnának az elektromos berendezések. Ez a változás összefügg a harcmódor átalakulásával is. A gyorsabb fegyverek, hadieszközök és kommunikáció az eredményes hadmozdulattól is fokozott gyorsaságot követelt. Ahogy Fuller is kimondja:

„A jövőben a terveket inkább fogják a mozgásra, mint a támadó műveletekre alapozni. Ezen nem azt értem, hogy a támadás kevésbé lesz fontos, csupán azt, hogy hatása inkább függ a pontos és gyors mozgástól. Amikor eljön a támadásra alkalmas pillanat, a mozgásnak azonnal következnie kell, mégpedig jelre és nem hadműveleti utasításra.”⁵⁹

Ez a gyorsaság, mozgékonyaság vagy reakciósebesség azonban nem valósítható meg „felesleges teher” cípelésével, amit a zászlórudak és a súlyos anyagú zászlók jelentenek.

Nem meglepő, hogy zászlókról és lobogókról már szó sem esik a 20. századi vizsgált szakirodalomban... Ezzel együtt fontos hangsúlyozni, hogy ez az a jelzéstípus, amely napjainkban is fontos darabja a katonai hagyományőrzésnek, a zászlót övező szakrális tisztelet máig létezik, s a zászló felvonása vagy adományozása része az ünnepélyes ceremóniáknak. Ezt mi sem támasztja hívebben alá, mint hogy a hatályos magyar törvények külön jogszabályban is – 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet a katonai jelképekről és jelzésekről, valamint a Magyar Honvédséghez köthető megjelölésekről és használatuk engedélyezéséről – megemlékeznek a zászlóról.

Hangjelek

A keleti kultúrában volt használatos a síp, gong, harang és dob, a nyugatban a dob mellett a kürt és trombita. Ezek nappal és éjjel egyaránt bevetethetők voltak. A hangjelek szerepe a zászlóhoz volt hasonló, viszont zajkeltő minőségében az ellenség összezavarására és megfélemlítésére is használhatták. Konkrét parancsot is jelölhetett, mint megállás, előrehaladás vagy visszavonulás. Szemléletes a Diodórosz (i. e. 2. század) által említett példa, miszerint a táborra kolomppal felszerelt, előzetesen borral megitatott tehéncsordát vagy más állatokat érdemes hajtania a vezérnek.⁶⁰

Wu Qi elő részletesen tárgyalja a dobhangokat:

„a bátrak kezeljék a jelzőgongokat és dobokat [...] Egy dobszó jelzi, hogy elő kell készíteni a fegyvereket; két dobszó azt jelzi, hogy gyakorolni kell a harci alakzatokat; három dobszó a gyors étkezés idejét jelzi; négy dobszó jelzi, hogy meg kell tenni az utolsó előkészületeket;

⁵⁸ Ahogy azt a tanulmány második részében is olvashatjuk.

⁵⁹ *A páncélos háború elméletének képviselői. Liddel Hart, Fuller, De Gaulle. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből.* 3. 1972: 73.

⁶⁰ HAHN 1963: 349.

és ha felhangzik az öt dobszó, el kell indulni. Csakis a dobszó felhangzásakor emeljék fel a csatakezdést jelző zászlókat.”⁶¹

A kínai *Hét hadtudományi klasszikus* egyik darabja, a *Tang Taizong és Li Weigong beszélgetései* (7. század) egy bonyolultabb mozdulatsort mutat be: „A kürtök megfújásával az öt keresztezett zászló szétválik, és újra tíz osztagra oszlanak fel [a csapatok].”⁶² Basta (16. század) említést tesz nyergelésre hívó, gyülekezésre és visszavonulásra utasító kürtjelről.⁶³ Montecuccoli (17. század) azt ajánlja, hogy a felfegyverzett emberek „egyedül gyakorlatoznak [...] midőn a jeleket és a hangjelzéseket tanítjuk nekik”,⁶⁴ vagy ha „titokban menetelünk [...] csak a tompa hangú trombitát használjuk...”⁶⁵ Hadik (18. század) a török szokások kapcsán említi a dobokat mint jeladó eszközöket: „a pasa osztagai nagy tömegben a támadási pontokra gyülekeztek, s amint ez megtörtént, a dob gyors és heves ütései adták a jelet az általános támadásra.”⁶⁶ Úgy ítélte meg, hogy „több bátorságot és bizalmat önt a harchoz a közönséges hadinépbe, mint amennyire megalapozottan biztos lehet a vezér a győzelemben.”⁶⁷

Összességében a hangjelek igen változatos módon voltak használatban, egyszerű és összetett parancsokat egyaránt adhattak velük.

Fényjelek – füst és tűz

A fényjelek sötétben és nagyon messzire is elhatolnak. A füst (nappali kommunikáció) megrakott tűzből származott, de fényt nagyobb tűz vagy fáklya, esetleg gyertya (éjjeli kommunikáció) egyaránt adhatott. Nemcsak üzeneteket közvetíthettek ily módon, de a sajátos fényjáték adta lehetőségeket is a maguk javára fordíthatták. A görög Polübiosz (i. e. 2. század) arról tájékoztat bennünket, hogy a „tűzzel való jeladás, azaz a fáklyákkal való jelzés módszere háborúban nagyon hasznos lehet, de ennek módoszatait még nem dolgozták ki”. Azt is megtudhatjuk, hogy „a váratlan fordulatok nagy részét fáklyákkal nem lehet hírül adni, például, hogy a polgárok egy része elpártolásra készül, fel akarják adni a várost, a városban vérengzés tört ki, és más hasonló, gyakran előforduló jelenségeket, amelyeket azonban előre senki sem láthat”.⁶⁸ Dio Cassius (2–3. század körül) görög író a teutoburgi csata kapcsán említi, hogy „amikor fény gyúlik ki a fellegrvárban, nyomban maguk is adnak fényjeleket”.⁶⁹ A kínai „Három stratégiából” tájékozódhatunk, hogy a felderítők külön figyelték, ha az ellenségénél fáklyák gyúltak, s ezt egy speciális síphanggal adták csapatuk tudtára.⁷⁰

⁶¹ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 86.

⁶² TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 295.

⁶³ Basta-kézirat 41, 59, 121.

⁶⁴ MONTECUCCOLI 2019: 56.

⁶⁵ MONTECUCCOLI 2019: 115.

⁶⁶ HAUSNER 2021: 58–59.

⁶⁷ HAUSNER 2021: 58.

⁶⁸ HAHN 1963: 464–468.

⁶⁹ HAHN 1963: 658.

⁷⁰ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 231–232.

A szintén kínai Mo mester egy igen összetett rendszert mutat be, ahol a fény- és dobjeleket közösen alkalmazták:

„Riadó esetén füstjelzésre is szükség van, de ötször verjék meg a dobokat is! Tűzjelzéssel kell hírt adni az ellenség számáról és mozgásáról is. Ha felbukkan az ellenség, egy fáklyával kell jelezni; ha benyomul a körzetbe, két fáklyával kell jelezni; ha lőtávon belül van, három fáklyával kell jelezni, s a dobokat háromszor kell megszólaltatni; ha eléri a külső városfalat, négy fáklyával kell jelezni, a dobokat pedig négyszer kell megszólaltatni; ha megközelítik a városfalat, öt fáklyával kell jelezni, a dobokat pedig ötször kell megszólaltatni. Éjjel a fáklyákkal történő jeladás ugyanígy történjék! A védelmi tűzjelzéseket a lehető leggyorsabban kell végrehajtani.”⁷¹

Xenophón az *Anabázisban* így írta le, hogy

„Szeuthész azért gyújtatott tüzet az éjjeli őrség vonala előtt, hogy az őrköt ne lehessen észrevenni a sötétben – sem azt, hogy hányan vannak, sem azt, hogy hol helyezkednek el –, de a közeledőket észrevegyék, és jól megvilágítsa őket a tűz.”⁷²

Montecuccoli (17. század) megjegyzi, hogy „ha a közelben fekvő falvakban szétesztva táborozunk, [...] akkor a riasztást ágyúlövéllyel, tűz- és füstjelekkel vagy a szokásosnál nagyobb trombitákkal adjuk...”⁷³

A fényjelzések közül a füstjelek vannak jelen napjainkban is a legarchaikusabb formában, ugyanis, ha a körülmények alkalmazása nem teszi lehetővé a modern technika használatát, a használata igen hatékony és látványos kommunikációs megoldás (lásd 4. ábra).

Mesterséges hang- és fényjelzések

A hagyományos fény- és hangjelek mesterséges előállítása a 17. századtól került előtérbe a technika fejlődésével, mint a zsinortelefon, táviró, heliográf, telefon, rádió, televízió és komputer, ám szerepük nem változott. Láthatóan az motiválta a szakembereket, hogyan lehetne a természeti folyamatokat – mint nappal, éjszaka és köd – uralni, vagy a korábbi tökéletlen körülményeket és eszközöket – egyben a kommunikációt – megbízhatóbbakkal, kevésbé körülményesekkel és hosszabb életűekkel helyettesíteni (például gyertya, máglya vagy különféle hangszerek). Már Clausewitz is kijelentette: „Ahol az egyszerű jelzés, intés és beszéd elégséges, ott az összetett és hatványozott dolog pedáns lesz.”⁷⁴

⁷¹ TOKAJI – P. SZABÓ 2018: 393–394.

⁷² Xenophón 1979: 257.

⁷³ MONTECUCCOLI 2019: 118.

⁷⁴ CLAUSEWITZ 1917: 145.

4. ábra: 10. Hadsereg, füstjelzés a repülőnek a leszálló hely megjelölése céljából, 1917

Forrás: Fortepan/Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum/Témagyűjtemény/Vértess Vilmos István gyűjteménye/
Leltári jelzet: MMKM_TEMGY_78_15

A hagyományos fényjelekről Napóleon (18. század) még említést tesz: „Egy, két-három sorban szabadon táborozó hadseregből messziről nem látszik más, mint a füst, amit az ellenség ködnek néz. Lehetetlen megszámolni a tábortüzeket, annál könnyebb a sátrakat, és könnyű vázlaton rögzíteni helyzetüket.”⁷⁵ A hagyományos hangjelek szintén nála – „A dob az ágyú hangját utánozza; az összes hangszer között a legjobb, mert nem lehet hamisan játszani rajta.”⁷⁶ – és Forinyáknál találhatók meg: „A pihenés alkalmával nagyobb csapattestekbe felvonulni nem szabad, hanem ha az állj és pihenj jelszó fúvatik: az alosztályok élei megállanak, a gyalogság zászlóaljainkat, a lovasság osztályonként fejlődik és mindjárt pihen”⁷⁷ és

⁷⁵ KOC SIS 1985: 40.

⁷⁶ KOC SIS 1985: 38.

⁷⁷ FORINYÁK 1872: 75.

„A sereg összpontosítása, illetőleg a csapatok magatartása végett ellenséges támadás esetében, czélszerű riadó-rendszer szervezendő. Az egész sereg számára t. i. egy általános, minden nagyobb csapattest számára egy külön riadó-intézkedés adandó ki, melyben különböző pontok tartalmazzák: 1. A riadó jel. Ez lehet riadótűz (Fanale), bizonyos ágyulövések, stb.”⁷⁸

5. ábra: Fényjelző berendezés az első világháborúban

Forrás: Fortepan/Jankó Attila

A mesterséges hang- és fényjelek közül – úgy tűnik – elsősorban a mesterséges köd és fény keltése foglalkoztatta a szakértőket (lásd 5. ábra). A mesterséges köd az álcázáshoz és az ellenfél összezavarásához kellett, mivel rájöttek, hogy a tűzfegyverek által keltett füst jól használható ilyen célra, s ezt követően már a modern eszközöket és járműveket akarták ezzel a képességgel felruházni. Valamennyire az éj leplét is képes volt helyettesíteni a mesterséges köd, így már kevésbé függtek a napszaktól és időponttól a hadműveletek. A mesterséges köd azért is hasznos volt, mert ezeknek a modern eszközöknek hátránya volt a működésüket kísérő zaj, ami feltűnést keltett, ezt a köddel bizonyos mértékig semlegesíteni lehetett.

A mesterséges köd alkalmazásáról bőven írt Guderian,⁷⁹ az egyik legszemléletesebb példa:

⁷⁸ FORINYÁK 1872: 89.

⁷⁹ GUDERIAN 1999: 43–45, 101.

„A saját figyelőivel felderített, vagy a páncélosok igényére a támadás alatt felfedett célokat, különösen a páncéltörő fegyvereket, szükség esetén az ellenséges harckocsikat is kódosítja. A támadás sikertelensége esetén a tűzéség kódosítással segítheti az ellenségtől való elszakadást. A lövegekkel vagy különleges eszközökkel való kódosításon kívül ismerjük még a harckocsi kódosítást is. Minthogy a kódforrások rendszerint jól megfigyelhetők, fennáll az a veszély, hogy megállapítják a magát a kódosító harckocsik tartózkodási helyét, vagy mozgási irányát, a harckocsi gyakran kénytelen a saját ködben mozogni s így maga is vak, vagy jól kivehető. Ezért a kódosításnak ez a módja csak kedvező szélirány esetén alkalmazható; az ellenségtől való elszakadást azonban megkönnyítheti.”⁸⁰

És Fuller is:

„Ami a ködvető harckocsikat illeti, a széljárásnak megfelelően tevékenykednek. A legkedvezőbb szélirány tőlünk az ellenség felé, ennél valamivel kedvezőtlenebb, ha a szél a támadó irányában fúj, a legkedvezőtlenebb pedig, ha a szárny felől jön: vagyis az előnyomulás irányával derékszöveget zárva be. Az első két esetben a ködvető kocsik a rohamozó harckocsik szárnyán, azaz mindkét oldalon füstöt fejlesztenek. A hidaknál a harckocsik közelednek egymáshoz, átkelés után azonban a romboló harckocsik és a ködfejlesztő harckocsik újból szétbontakoznak.”⁸¹

Eimannsberger külön fejezetet is szentelt a kódosításnak:

„A harcászati követelmények áttekintése érdekében szükséges legalább nagyvonalakban megjegyezni, hogy a kód hogyan hat majd a harccselekményekre. A légierő bevetésével egyik fél részéről sem lehet számolni, a tűzéség pedig csak addig hatásos, amíg az eredeti állásaiból tüzel és feladatát hely és idő szerint lehet meghatározni. Az összes tűzfegyverek célzott tüze a legkisebb távolságra, csak néhány méterre korlátozódik. Mondhatnánk, hogy az összes tűzfegyverek hatótávolsága célzott lövést illetően mérhetetlenül lecsökkent. A harckocsik esetében csökken a sebesség, mert nem látnak, viszont az ellenfél sem láthatja őket. Mindkét fél részéről megszűnik a vezetés, az ütközet kis részek közvetlen távolságból vívott harccselekményeire bomlik. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a sűrű kód félhomálya erősen akadályozza a barát és ellenség tevékenységét, nekem úgy tűnik, hogy inkább a támadóét, mert egyedül neki van pozitív célja, amely mozgást igényel, végül is ismeretlen terepen végrehajtott előremozgást.”⁸²

A szerzőnél egy rövid említés erejéig még a zászlók és fényjelek is szóba kerülnek, de ezek szerepe már korlátozott:

„Minden harckocsit ködképző berendezéssel látnak el, és a jövőben minden harckocsiban lesz rádió, távbeszélő és távíró üzemmóddal és a kis harckocsik legalább a parancsot

⁸⁰ GUDERIAN 1977: 130.

⁸¹ KOCIS 1985: 506.

⁸² *A páncélos háború elméletének képviselői. Eimannsberger, Guderian. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből.* 2. 1971: 49–50.

képesek lesznek venni. A rádiók rendeltetése a harckocsik harcászati vezetése, a kísérő gyalogsággal viszont zászló- és fényjelekkel tartják az összeköttetést.”⁸³

Guderian is említi, hogy a kommunikáció csak „[...] a századnál kisebb egységeknél jelzésekkel is történik. Amíg rádiótilalom van érvényben, a parancstovábbítást és a hírközlést repülőgépekkel vagy távbeszélővel biztosíthatják.”⁸⁴

A mesterséges fényforrásokról Liddel Hart ír megkapóan:

„A nehézségek csökkentése érdekében először az éjszakai vállalkozásokra való gondos kiképzést követeltem, továbbá azt, hogy tudományos kutatást folytassanak olyan mesterséges holdfény létrehozására, amelyet a szükség szerint alkalmazhatnánk, főképpen azonban az első betörés utáni siker kihasználásakor. [...] A következő évben kísérleteket folytattak a harcmező mesterséges megvilágítására szolgáló eszközökkel a betörés kihasználásának elősegítésére, továbbá különösen erős fényszórókkal szereltek fel arra alkalmas harckocsikat, amelyek vagy a löveg irányzó számára tették lehetővé éjszaka a pontos tüzelést, vagy pedig az ellenség páncéltörő kezelőinek vakítására szolgáltak. Ezekre a kísérletekre azonban nem volt elég pénz ahhoz, hogy olyan eredményeket érjenek el, amelyeket ráfordítással és erőfeszítéssel remélhattünk volna. A mesterséges holdfénynek mint az éjszakai vállalkozásokhoz szolgáló segédeszköznek kifejlesztése csak lassan haladt, és először csak 1944-ben, a normandiai partraszállásnál került alkalmazásra. Ettől kezdve jelentős szerepet játszott és Montgomery záró beszámolójában dicsérettel adózott értékének. Az éjszakai vállalkozásokra való hajlandóságot rendkívüli mértékben elősegítették a mesterséges holdfény biztosításával. Az éjszakai támadások támogatására hivatott másik lehetőség, a különleges fényszórók fejlesztése még többet ígérőnek látszott, amikor 1933-ban de Thoren, egy szolgálaton kívüli tengerésztiszt ajánlatot tett a hadügyminisztériumban egy olyan eszközre, amely villogásával erősebb vakító hatást fejtett ki.”⁸⁵

Következtetések

Általában elmondható, hogy a hadtudományi művek tükrében a figyelem az ókortól a modern korbá érve az isteni tényezőről először az emberire, majd az emberről a gépekre vándorol. Ez igaz általánosságban, de a jelzések tekintetében is. Azóta a technikában rejlő lehetőségeket kell kiismerni, a teljesítményt fejleszteni a „bejósolható” győzelem érdekében. Ezért is izgalmas a napjainkban zajló folyamat, amikor a figyelem újra az emberi tényező felé is irányul, még ha más okból is, mint mondjuk a középkorban.

Kifejezetten a jelzések kapcsán megállapítható, hogy az ókori írók arányaiban részletesebben és hosszabban tárgyalják azok szerepét. A későbbi korokban nem állítják, hogy ez nem fontos alkotóeleme egy jól működő hadseregszervezésnek, de

⁸³ A páncélos háború elméletének képviselői. Eimannsberger, Guderian. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből. 2. 1971: 12.

⁸⁴ GUDERIAN 1999: 93.

⁸⁵ A páncélos háború elméletének képviselői. Liddel Hart, Fuller, De Gaulle. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből. 3. 1972: 35.

a hangsúly más kérdésekre esik. A talált, vonatkozó szövegrészek körülbelül 80%-a az ókorból származik.

A korábbi számos információ(jel)hordozó variációja és ötlete eltűnik a modern korra a hadtudományi munkákból, s mind egy irányba mutat – egyfajta Szent Grál felé – az új technikai találmányok és elektronikus eszközök irányába. A katonai jelhordozó eszközökről, így a jelzésekről közel sem értekeznek már annyit a szerzők, mint a korábbi történelmi korszakokban, mivel ezek megjelenését elsősorban elektronikai eszközök útján tudják elképzelni, így a jelzések kérdése alárendelődik, betagozódik az elektronikai eszközök kérdéskörébe. De Gaulle-t idézve:

„Ha ragaszkodni akarnánk az utóbbi évek általános gyakorlatához, tehát a vezetékekhez, rádiókészülékekhez, fénytávírókhoz, egyezményes repülőjelekhez, és rövid lélegzetű hívóvívő láncokhoz ismét ugyanazok a nehézségek lépnének fel, melyek ezekre az eszközökre jellemzőek voltak. Ezáltal lelassulna az ütközet menete. A technika fejlődése jóvoltából azonban jobb összeköttetésekkel számolhatunk.”⁸⁶

Nemcsak a jelzések variációinak száma és jellege csökken számottevően az ókortól a kora újkorig tartó időszakhoz képest, de az üzenet és az üzenethordozó sem feltétlenül kézzelfogható már. Például hiába a rádió az üzenetet kibocsátó eszköz, de az üzenethordozó rádióadás nem tárgy, az üzenet is csak egy kód vagy egyéb jelhalmaz. Ezt a folyamatot Guderian szemléletesen foglalja össze:

„A páncélosokon belüli kapcsolattartást fényjelek, szócső, fedélzeti telefonok és más effélék szolgálják. A külső hírközlésre általában valamennyi parancsnoki páncélost rádió adó- és vevőkészülékkel, az újabb típusú egyéb páncélosokat rádió-vevőkészülékkel szerelték fel; a gyalogszerrel vagy lóháton páncélosai elé siető századparancsnok, akit a világháborúban láttunk, ezzel a történelmi múltához tartozóvá vált. A rádiókészülékek gyors fejlődése különösen nagy jelentőségű a nagy páncéloskötélekek vezetése és nagy távolságra szóló feladataik szempontjából.”⁸⁷

Ezzel párhuzamosan egy átlagos katona – még egy kiváló hadvezér sem – fog érteni olyan magas szinten ezen eszközök előállításához és fejlesztéséhez, mint egy mérnök vagy egy speciálisan képzett tiszt, így a teoretikusok által írt értekezések sem szólhatnak olyan hosszan erről a témáról, mint a korábbi korszakokban. A hadvezér polihisztor jellege megmarad, de tartalmilag változik. Ez a folyamat már akkor elindult, amikor a kürt vagy trombita megszólaltatásához egyfajta szakismeret kellett, azonban az elektronikus eszközökhöz és a jeltovábbításhoz és -fogáshoz már komolyabb és összetettebb ismeret szükséges. Ehhez külön kézikönyvek készültek, amelyeket szakemberek írtak az eljövendő szakemberek számára.

Szintén kijelenthető, hogy a modern kori értelmező szótárakban megjelenő fogalmak tartalmilag már a megelőző korokban is léteztek – már amennyit a korszak technikai színvonala lehetővé tett –, csupán nem különültek el egymástól, nem jelent

⁸⁶ DE GAULLE 1972: 154–155.

⁸⁷ GUDERIAN 1999: 66.

még meg a specializáció. A modern kori írásokban ezzel szemben a specializálódás és az ebből fakadó szűkebb keresztmetszetű, de mélyebb problémafeltárás érhető tetten.

Az írások egyre gyakorlatiasabb hangvételűek, egyre konkrétabb problémákra fókuszálnak az általános elvek bemutatása helyett. A nyelvezet már szintén mellőzi az irodalmiságot és a filozófiai magasságokat, a praktikum és az újonnan kialakuló szaknyelv kerül előtérbe. Ahogy De Gaulle is rámutat:

„Egy 1830 táján élő polgár ugyanolyan életkörülményeket talált maga körül – tehát lakást, ruházatot, világítást, fűtést –, mint amilyenek nagyapja idejében voltak. A mai generációk ezt már aligha tudják elképzelni; az ő esetükben napról-napra változnak a házak, ruhák, kocsik, lámpák, híradó készülékek, és gépezetek. Ugyanez érvényes katonai területen is.”⁸⁸

Összefoglalás

Kétrészes, a katonai jelzések rendszerezésére irányuló tanulmányom jelenlegi, első részében a jöslatok, előjelek, jelszavak, titkos kódok és üzenetek, zászlók, lobogók, fény- és hangjelek jellemzőit és változásait vizsgáltam. Elsődleges forrásként a hadtudományi művek szolgáltak, az ókortól napjainkig.

Minél régebbre megyünk vissza az időben, annál több említés esik a jelzések vizsgált csoportjai kapcsán, illetve a modern kor felé haladva már a jelzésekkel kapcsolatban is rendre a technika fejlődésére és a gépesítés jelenségére esik a hangsúly.

A tanulmány következő, 2. részében a jelzéseknek néhány láthatóan szövevényesebb, kevésbé elhatárolható csoportja kerül górcső alá, amelyek csoportba sorolása is kihívást okozott a kutatómunka során. Nem egyszer gondoltam újra az elkészített csoportosítást, ám jelen álláspont szerint az individuális és kollektív, hivatalos és nem hivatalos megkülönböztető jegyek bemutatása van előkészületben, ahol a jelvényeket, rangjelzéseket, egyenruhákat, álruhákat, a haditechnikai eszközök festéseit, illetve a tetoválást és egyéb testmódosítást elemzem majd.

Felhasznált irodalom

- 15/2021. (VIII. 11.) HM rendelet a katonai jelképekről és jelzésekről, valamint a Magyar Honvédséghez köthető megjelölésekről és használatuk engedélyezéséről. Online: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2100015.hm>
- AERO CLUB Hajdúszoboszló Sportegyesület (2017): *HA-VER és HA-RAP – avagy röviden a lajstromjelekről*. 2017. május 5. Online: <https://hajdufly.hu/blog/43-ha-ver-es-ha-rap-avagy-roviden-a-lajstromjelekről>
- A páncélos háború elméletének képviselői. Eimannsberger, Guderian. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből*. 2. (1971). Budapest: Zrínyi.

⁸⁸ *A páncélos háború elméletének képviselői. Liddel Hart, Fuller, De Gaulle. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből*. 3. 1972: 142.

- A páncélos háború elméletének képviselői. Liddel Hart, Fuller, De Gaulle. Szemelvények a burzsoá teoretikusok műveiből.* 3. (1972). Budapest: Zrínyi.
- BATI BERKÓ István (1918): *A magyar huszárság története.* Budapest: Liptsey Kálmán Könyvkiadóhivatala.
- BERKÁNÉ DANESCH Marianne szerk. (2015): *Katonai terminológiai értelmező szótár.* Budapest: Zrínyi.
- BURÁNY Judit Rita (2022): „Szíves” – A legférfiasabb magyar tetoválás. In MOLNÁR Dániel – MOLNÁR Dóra – NAGY Adrián Szilárd (szerk.): *XXV. Tavaszi Szél Konferencia 2022. Tanulmánykötet III.* Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége, 303–330.
- BURÁNY Judit (2024a): A tetoválás szerepe a harci stressz csökkentésében. In GÖCZE István (szerk.): *A hadtudomány aktuális kérdései 2023.* Budapest: Ludovika, 89–124. Online: https://doi.org/10.36250/01207_07
- BURÁNY Judit (2024b): „Eredendő stressz”. A tetoválás „ösmotivációja”. *Kultúra és Közösség*, 15(4), 75–85. Online: <https://kulturaeskozosseg.hu/pdf/KEK202404.pdf>
- CLAUSEWITZ, Carl von (1917): *A háborúról.* Budapest: Athenaeum.
- DEEPA (2022): Pythia: The Oracle of Delphi. *HubPages*, 2022. május 27. Online: <https://discover.hubpages.com/religion-philosophy/Pythia-The-Oracle-of-Delphi>
- FORINYÁK Gyula (1872): *Hadászat.* Pest: Ráth Mór kiadása.
- G. B. (2009): Egy nyelv, amin életek múlnak: a repülés nyelve. *Nyelv és Tudomány*, 2009. november 13. Online: <https://www.nyest.hu/hirek/egy-nyelv-amin-eletek-mulnak-a-repules-nyelve>
- Giorgio Basta, a tudós katona.* Kézirat II. c. file.
- GUDERIAN, Heinz (1999): *Riadó! Páncélosok! A páncélos fegyvernem fejlődése, harcászata és hadműveleti lehetőségei.* Szekszárd: Kossuth.
- GYURÁK Gábor (2014): A kriptográfia és a hírszerzés hadtudományi gyökerei. *Hadtudományi Szemle*, 7(3), 15–24. Online: http://epa.oszk.hu/02400/02463/00024/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_03_015-024.pdf
- HAHN István szerk. (1963): *A hadművészet ókori klasszikusai.* Budapest: Zrínyi.
- HAUSNER Gábor szerk. (2021): *Hadik András válogatott hadügyi írásai.* Budapest: Ludovika.
- KOCSIS Bernát szerk. (1985): *Válogatás a burzsoá hadtudományi írásokból.* Budapest: Zrínyi.
- Mayday Distress Signal.* Online: <https://marine-knowledge.in/2013/03/mayday-distress-signal/>
- MONTECUCCI, Raimondo (2019): *A magyarországi török háborúkról.* Budapest: Dialóg Campus.
- NAGY János (2012): A harci kutatás-mentés a vietnámi háborúban. *Repüléstudományi Közlemények*, 24(1), 25–42. Online: http://real.mtak.hu/9141/1/Nagy_Janos.pdf
- PADÁNYI József szerk. (2023): *Giorgio Basta hadtudományi művei.* Budapest: Ludovika.
- PECZ Vilmos szerk. (1984): *Ókori lexikon.* Budapest: Könyvtérképző Vállalat. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-okori-lexikon-CA894/>
- SÁGVÁRI György (2010): *Magyar uniformisok a honfoglalástól napjainkig.* Budapest: Kossuth – Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- TEUBER, Oscar (1895): *Die österreichische Armee: von 1700 bis 1867.* Wien: Berté.

- TOKAJI Zsolt – P. SZABÓ Sándor szerk. (2018): *A kínai hadtudomány klasszikusai*. Budapest: Dialóg Campus.
- TÓTH Lajos – MÓRICZ Lajos – KOVÁCS József szerk. (1976): *Katonai értelmező szótár*. Budapest: Zrínyi.
- Xenophón (1979): *Kürosz nevelkedése. Anabázis*. Budapest: Európa.
- ZSIGA Nikolett Evelin (2021): X, Y, Z – Így törték fel az Enigmát a nagy kódjatszma résztvevői. *Újkor*, 2021. március 9. Online: https://ujkor.hu/content/x-y-z-igy-tortek-fel-az-enigmat-nagy-kodjatszma-resztvevoi_

M. Takács Péter¹

A legitim autoritás problémája: kora újkori magyar esettanulmányok²

The Problem of Legitimate Authority: Early Modern Hungarian Case Studies

Absztrakt

A háború elmélete hosszú filozófiai és teológiai hagyományra épül, amely erkölcsi, jogi, politikai és filozófiai szempontok alapján igyekszik igazolni vagy elutasítani a fegyveres konfliktusokat. Jelen tanulmány e háborús igazolási technikák sokféleségét vizsgálja, kiemelt figyelmet fordítva a kora újkori magyar gondolkodók – Werbőczy István, Pázmány Péter, Zrínyi Miklós és Bethlen Gábor – nézeteire. A premodern magyar elméletek elemzésével a kutatás egyrészt e gondolkodók helyét kívánja meghatározni az egyetemes filozófiai hagyományban, másrészt feltárja, miként értelmezték a háború kérdését saját koruk politikai és vallási kihívásainak tükrében.

A vizsgálat középpontjában a legitim autoritás problémája áll, amely az igazságos háború elméletének egyik alapvető elveként határozza meg, hogy ki rendelkezik a háború indításának jogszerű és erkölcsi felhatalmazásával. A tanulmány feltárja a háború etikai és jogi megítélésének változásait, valamint ezek alkalmazhatóságát különböző társadalmi és politikai kontextusokban. Az elemzett szerzők eltérő legitimációs megközelítéseinek bemutatásán keresztül a kutatás rávilágít a háború igazolásának dinamikusan változó alapjaira, valamint annak következményeire a szuverenitás, kormányzás és erkölcsi felelősség kora újkori magyar diskurzusában.

Kulcsszavak: igazságos háború, keresztény filozófia, legitim autoritás, politikai gondolkodás, háború és béke, premodern háborúkép

¹ Doktori hallgató, Nemzeti Községi Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola; hallgató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, e-mail: eltetaki@vipmail.hu

² A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-3-88 kódszámú egyetemi kutatói ösztöndíj programjának a nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs alapról finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Abstract

The theory of war is rooted in a long-standing philosophical and theological tradition that seeks to justify or reject armed conflicts based on moral, legal, political, and philosophical considerations. This study examines the diverse techniques of war justification, with a particular focus on the perspectives of early modern Hungarian thinkers such as István Werbőczy, Péter Pázmány, Miklós Zrínyi, and Gábor Bethlen. By analysing premodern Hungarian theories, the research aims to situate these figures within the broader intellectual tradition while also exploring how they interpreted the problem of war in light of the political and religious challenges of their time.

At the core of this investigation lies the problem of legitimate authority, a fundamental principle of just war theory that determines who possesses the legal and moral right to wage war. The study examines the shifting ethical and legal assessments of warfare and their applicability across different social and political contexts. By highlighting the varying approaches to legitimacy among the analysed authors, this research sheds light on the evolving foundations of war justification and its implications for sovereignty, governance, and moral responsibility in early modern Hungarian discourse.

Keywords: just war, Christian philosophy, legitimate authority, political thought, war and peace, premodern image of war

Bevezetés

A háború igazolásának kérdése hosszú évszázadok óta alapvető szerepet játszik a politikai és etikai diskurzusban, mivel a háborús cselekmények gyakran súlyos következményekkel járnak az emberi életre és társadalmi struktúrákra nézve. A háború megindításának és lefolytatásának erkölcsi alapjai és jogi legitimációja különböző filozófiai és jogelméleti megközelítések tárgyát képezik, amelyek arra keresnek választ, hogy miként lehetséges a háború szükségességét és igazságosságát megalapozni.

Az igazolás egyik legfontosabb formája az „igazságos háború elmélete”, amely a háború etikai és jogi elfogadhatóságának feltételeit meghatározó filozófiai keretet biztosít. Az elmélet központjában az a kérdés áll, hogy mely körülmények között és milyen morális alapelvek figyelembevételével tekinthető egy háború jogszerűnek, és mi az, ami erkölcsi szempontból indokoltá teszi annak lefolytatását. Az igazságos háború elmélete így nemcsak a háború jogszerűségi aspektusait vizsgálja, hanem azokat az alapvető erkölcsi normákat is, amelyek biztosítják, hogy egy háború indítása és végrehajtása megfeleljen a nemzetközi jog és az etikai normák követelményeinek. A háborús cselekmények és a háborús döntéshozatal ilyen komplex etikai értékelése lehetővé teszi, hogy elválasszuk a jogszerű és erkölcsileg elfogadható háborúkat a jogtalan agresszióktól és az aránytalan erőszak alkalmazásától.

Az igazságos háború³ elmélete évezredekre nyúlik vissza, és alapvetően azt próbálja meghatározni, hogy mikor és hogyan legitimálható egy háború, valamint

³ BODA 2023a.

mi az, ami etikailag elfogadható a konfliktusok kezelésében. Az igazságos háború fogalma nem csupán elméleti síkon létezik, hanem egy olyan praktikus iránymutató, amely a mai társadalmak számára is releváns válaszokat adhat, amikor a konfliktusok elkerülhetetlenné válnak. Az igazságos háború elveit hagyományosan kétféleképpen lehet alkalmazni.

Az első alkalmazási forma az igazságos háború elméletének teljes körű vizsgálata. Ilyenkor nemcsak az egyes elvek helytállóságát elemezzük, hanem azt is, hogy maga az elmélet mennyiben alkalmazható a modern világ összetett konfliktusaira. Ez a megközelítés olyan kérdéseket vet fel, mint például: képes-e az igazságos háború hagyományos modellje adekvát módon kezelni a nem állami szereplők által vívott harcokat, a kibertámadásokat vagy a globális terrorizmus problémáját? A kortárs diskurzusban egyre gyakoribb az a kritika, hogy az igazságos háború klasszikus elvei – amelyek még a középkori és kora újkori hadviselési normákra épültek – nem feltétlenül alkalmazhatók a mai geopolitikai helyzetekre, és szükség lehet azok átértelmezésére vagy újragondolására.

A második alkalmazási forma az igazságos háború egyes elemeinek használata konkrét esetekben. Ilyenkor nem a teljes elméletet vizsgáljuk, hanem annak egyes kulcsfogalmait alkalmazzuk egy adott konfliktus értékelésére. Ilyen például a legitim autoritás elve, amely szerint csak megfelelő jogi és erkölcsi felhatalmazással rendelkező szereplők indíthatnak háborút, biztosítva ezzel a jog és rend fenntartását, különös tekintettel annak alkalmazhatóságára a modern háborús és politikai helyzetekben. Ez az elv a nemzetközi jogban is kiemelkedő jelentőségű, hiszen meghatározza, hogy egy állam vagy nemzetközi szervezet (például az ENSZ) mikor tekinthető jogosultnak katonai akció végrehajtására. Emellett az igazságos háború egyéb fogalmai – például a proporcionális erőszak alkalmazása vagy a civilek védelme – szintén segíthetnek egy adott katonai beavatkozás erkölcsi megítélésében.

A legitim autoritás fogalma napjainkban sem egységes, hiszen különböző típusú autoritások léteznek párhuzamosan, és mindegyik más-más alapokra épül. A politikai hatalom,⁴ a jogi rendszer, a vallási intézmények, a tudományos közösség vagy akár a vállalatok és nemzetközi szervezetek mind legitim autoritásként működhetnek saját területükön belül. Az ebből fakadó probléma az, hogy ezek az autoritások nem mindig követik ugyanazokat az alapelveket, és így a hozzájuk kapcsolódó szabályok között konfliktusok merülhetnek fel.⁵

Ezen autoritások közötti összefonódás különösen éles kérdéseket vet fel, ha az állami és nem állami szereplők közötti kapcsolatokat vizsgáljuk. Az állami autoritás legitimációja sokszor a demokratikus választásokon vagy jogi intézményeken keresztül valósul meg, ahol a kormányok és a jogalkotó hatóságok elfogadott szabályokat hoznak létre, és biztosítják azok végrehajtását. Ezzel szemben nem állami szereplők – mint például nem kormányzati szervezetek (NGO-k), vallási közösségek, vállalatok, nemzetközi szervezetek vagy társadalmi mozgalmak – egy más típusú legitimációval rendelkeznek, amely nem feltétlenül a politikai vagy jogi hatalomra épül, hanem gyakran a közösségi konszenzusra, a piaci elvárásokra vagy morális és etikai alapú normákra.

⁴ FORGÁCS 2017, vö. WALZER 1977: 44.

⁵ UJHÁZI 2017.

A probléma akkor merül fel, amikor az állami és nem állami szereplők közötti kapcsolatok összefonódnak, és mindkét fél jogosultságot érez arra, hogy szabályokat alakítson ki és érvényesítsen. Ilyen esetekben a kérdés az, hogy ugyanaz a szabálycsoport vonatkozik-e minden legitim autoritásra, vagy különböző szabályrendszerek kell hogy irányítsák az állami és nem állami szereplők tevékenységét. Például egy nemzetközi szervezet, mint az ENSZ, olyan globális szabályokat hozhat létre, amelyek egyes államok számára kötelező érvényűek, miközben egyes államok nem feltétlenül tartják be azokat, ha azok ellentétesek a nemzeti szuverenitással vagy az állami érdekeikkel. Hasonló problémák merülhetnek fel egy multinacionális vállalat és a nemzeti jogi rendszer közötti összefüggésben, amikor a vállalatok saját etikai szabályait vagy üzleti érdekeiket helyezik előtérbe.

A kérdés tehát az, hogy létezhet-e egy olyan átfogó és koherens rendszer, amely minden típusú legitim autoritás számára egyesíti a szabályokat, vagy inkább a különböző autoritások által hozott szabályok közötti kölcsönhatásokat kell figyelembe venni, és a megfelelő kompromisszumokat kialakítani. Az állami és nem állami szereplők közötti interakciók egyre bonyolultabbá váló dinamikája azt mutatja, hogy a szabályok összehangolása nem csupán jogi kérdés, hanem politikai, gazdasági és társadalmi aspektusokat is magában foglal, amelyek mind szükségessé teszik a különböző legitim autoritások közötti párbeszédet és együttműködést.

Werbőczy és a Szent Korona-eszme⁶

Werbőczy István (1458–1541) a középkori magyar jogtörténet egyik meghatározó alakja, legismertebb műve, a *Tripartitum* (1514), a magyar nemesi jogok összegzését tartalmazza. Bár a mű nem fogalmaz meg önálló háborúelméletet, a háború kérdése szorosan összefügg benne a nemesi jogokkal, a keresztény hit védelmével és a Szent Korona eszméjével. „a nemzetek joga pedig megosztotta az uradalmakat, kitalálta a vagyonelkülönítést, meghonosította a háborút, fogságot, szolgálókat és más ilyen a természeti joggal ellenkező dolgokat.”⁷

Különösen fontos szerepet kap a háború indításának jogosultsága, azaz a legitim autoritás kérdése, amely Werbőczy gondolkodásában több tényezőtől függött. Werbőczy jogi rendszerében a Szent Korona az ország függetlenségének, egységének és szuverenitásának legfőbb szimbóluma volt. A háború akkor tekinthető igazságosnak és jogosnak, ha az a Szent Korona jogait védi, vagy ha azt a Szent Korona nevében eljáró uralkodó hirdeti meg. Ez az elv biztosította, hogy a háború nem pusztán egy uralkodói önkény következménye, hanem a magyar államiság és jogrend védelmének eszköze legyen.

„Mert a királyi fényhez méltóbban, alattvalói nyugalma és békességére mi alkalmasabbat nyújthatott volna, mint azt, hogy az ellenségtől való félelmet messzeűző háborúk és fegyvercsorogások után a békéről gondoskodik? A mely állandó és szilárd nem lehet,

⁶ WERBŐCZY 1995: 32, vö. BODA 2019a.

⁷ WERBŐCZY 1995 8.

hacsak a jog kormányzatán nem nyugszik; bizonyos pedig az, hogy sokkal többet ártanak a belső viszályok, mint a külső háborúk és hogy több és hatalmasabb országot döntött romba hazai méreg, semmint ellenséges fegyver.”⁸

Az uralkodó rendelkezett azzal a törvényes joggal, hogy háborút hirdessen és hadjáratot vezessen, hiszen ő volt az ország legfőbb katonai vezetője. A legitim háború feltétele, hogy azt a király a Szent Korona nevében és az ország védelmében indítsa. Ez különösen fontos volt a török hódítás időszakában, amikor Magyarország a „kereszténység védőbástyájaként”⁹ (*antemurale christianitatis*) jelentős szerepet játszott a török elleni háborúban. Werbőczy jogfelfogásában a védekező háborúk mindig igazolhatók voltak, mivel azok a keresztény közösség és az ország függetlenségének megőrzését szolgálták.

A Szent Korona-jog elve, amely a 13. századtól kezdve egyre inkább fontos szerepet kapott, azzal az alapvetéssel élt, hogy a király hatalma nem abszolút, hanem a nemességgel együtt, közösen gyakorolt hatalom. Ez a közös uralkodói hatalom egyensúlyozta a királyi és a nemesi jogokat. A nemesség, a főurak és a király az uralkodás jogát mind a Szent Koronától nyerték. A királyt a nemesség választotta meg, de a választás az isteni akaratot is tükrözte, mert a Szent Korona az isteni hatalmat is közvetítette. A királyi hatalom és a nemesi jogok egyaránt a Szent Korona szimbolikus hatalmán alapultak.

A „nemesi ellenállás jog” azt jelentette, hogy ha az uralkodó igazságtalan intézkedésekkel korlátozta a nemesség kiváltságait vagy az ország szuverenitását, a nemesek jogosultak voltak fegyveresen is fellépni ellene. Ez a gondolat erősen kötődött az igazságos háború klasszikus elméletéhez, amely az igazságtalanság megszüntetését és a jogok helyreállítását tartotta a fegyveres konfliktus alapfeltételének.

A háborúindítás joga – mint létező legitim autoritásnak –, a királyi hatalom részeként természetes jogként jelenik meg, amelynek célja nem csupán a területi integritás fenntartása, hanem az állam védelme is. Az uralkodó feladata, hogy biztosítsa az ország biztonságát, és megvédje azt minden külső és belső fenyegetéssel szemben.

„És ezután (irigység nélkül legyen mondva) nem volt oly nép vagy nemzet, a mely a keresztyén köztársaság megvédése és tovább terjesztése mellett erősebben és állhatatosabban állott volna őrt, mint a magyar; a mely (hogy a régiebbeket ne is említsem) mintegy száznegyven éven át a rettenetes törökökkel szemben, hol támadva, hol védekezve, a mohamedán undokság egész vadsága ellen legnagyobb dicsőségére küzködven, különféle kétes háborúkban soká és gyakran a legvérengzőbb csatákat vívta és a többi keresztyénséget (nehogy mintegy széttört gátakon túl terjedjen az ellenség dühe) vére hullásával, élte odaadásával és sebeivel biztosította és mentette, akkora vitézséggel és oly természeti erő kifejtéssel, hogy élete jobbadán fegyver alatt tölt el.”¹⁰

A török elleni védekező háború különleges helyet foglal el, mivel az a kereszténység védelmére irányult. A Szent Korona eszméje, amely a királyi hatalom és az ország

⁸ WERBŐCZY 1995: 3.

⁹ BODA 2021, vö. BODA 2019b.

¹⁰ BODA 2023b: 142–143, 209, 292–293, 334, 387–389.

jogrendjének alapját képezte, az igazságosság és a jog védelmét szimbolizálta. Ez a rendszer az úgynevezett *koronás jog* (vagy *koronás elv*) alapelveire épült, ahol a Szent Korona a nemzet közösségét képviselte, és minden hatalom forrása ebből származott. Bár Werbőczy nem dolgozott ki külön igazságosháború-elméletet, a *Tripartitum* elvei alapján világosan kirajzolódik, hogy számára a háború jogosultsága elsősorban jogi és erkölcsi keretek között értelmezhető, és a legitim autoritás kérdése döntő szerepet játszik benne.

Pázmány és az igazságos háború elmélete¹¹

Pázmány Péter (1570–1637) a magyar katolikus megújulás meghatározó alakja, esztergomi érsek és politikai gondolkodó, teológiai és erkölcsi szempontból is foglalkozott a háború kérdésével. Nézetei a katolikus teológiai hagyományokhoz, különösen Aquinói Szent Tamás (1225–1274) igazságos háborúról szóló tanításaihoz igazodtak. A háború igazolhatóságát több tényező mentén vizsgálta, de különösen fontosnak tartotta a legitim autoritás elvét, amely szerint háborút kizárólag jogszerű és Isten által rendelt hatalom hirdethet. Pázmány határozottan kiállt amellett, hogy háborút csak törvényes uralkodó vagy más legitim hatalom hirdethet. Ez az elv a skolasztikus hagyományokból ered, amely szerint a háború akkor tekinthető jogosnak, ha azt egy Isten által rendelt és elismert politikai vezető indítja el az igazság és a közjó védelmében. Ennek alapján Pázmány a Habsburg-dinasztia uralkodóit tekintette Magyarország törvényes vezetőinek, akik jogosultak voltak a török elleni háborúk megvívására. Szerinte a Habsburgok uralkodása nemcsak politikailag, hanem erkölcsileg is igazolható volt, hiszen a keresztény hit védelmére voltak hivatottak, és az ország függetlenségét biztosították.

Pázmány Péter igazságos háborúval kapcsolatos elmélete a keresztény vallás tanításain alapul, amelyek a középkor és kora újkor vallási és politikai viszonyait tükrözik. A jezsuita teológus számára az igazságos háború fogalma egy olyan morális elvet jelentett, amely meghatározza, mikor és hogyan lehet háborút folytatni vallási vagy politikai indokok alapján. Pázmány elmélete a katolikus egyház tanításaihoz igazodott, és a háború igazságosságának elvét a vallás, a jog és az erkölcs keretein belül értelmezte.

Az igazságos háború egyik legfontosabb elve a jogszerű ok, vagyis a háború kirobbantásának akkor van legitimációja, ha annak célja valóban igazságos. Pázmány elmélete szerint egy háború akkor tekinthető igazságosnak, ha az a vallási vagy politikai rend megvédésére vagy egy igazságtalan támadás visszaverésére irányul. A háború célját tehát mindig alapos indokokkal kell alátámasztani, és az igazságtalanságot kell helyreállítani.

A háború vezetésére és kirobbantására azonban nem bárki jogosult. Pázmány külön hangsúlyozta a legitim autoritás fontosságát. Az igazságos háború kizárólag olyan személyek vagy hatalmak döntése alapján indítható, akik erkölcsileg és jogilag jogosultak arra, hogy ilyen döntést hozzanak. Ilyen jogosult hatalom lehetett a politikai

¹¹ PÁZMÁNY 2008, vö. BODA 2023b: 202–207, 343, 385, 392.

vezetés, tehát a királyok és uralkodók, akik az állam jogi és vallási tekintélyével rendelkeztek. Pázmány számára a világi hatalomnak az a feladata, hogy a keresztény vallás védelme érdekében vagy az igazságtalan támadások elhárítására háborút hirdessen.

A másik fontos aspektus a vallási autoritás szerepe, különösen a katolikus egyház vezetője, mint a pápa. A pápa és más magas rangú egyházi vezetők jogosultak voltak vallási háborúkat hirdetni, ha azok a kereszténység védelmét, illetve az egyház tisztaságát szolgálták. Pázmány elmélete tehát az egyházi és politikai hatalom összefonódását is tükrözte, és a vallási vezetők szerepét meghatározó tényezőként emelte ki a háború igazságosságának eldöntésében.

A háború folytatásának módja és mértéke szintén fontos szerepet kapott Pázmány elméletében. A háború nemcsak célja, hanem módszerei szerint is igazságos kell hogy legyen. Pázmány azt vallotta, hogy a harcok során tiszteletben kell tartani az erkölcsi normákat, és kerülni kell a civilek szándékos bántalmazását vagy a túlzott erő alkalmazását. A háború eszközei alkalmazásának arányosnak kell lenniük a kitűzött célokkal, hogy a cselekedetek ne váljanak erkölcsileg kifogásolhatóvá.

Pázmány igazságos háborúról alkotott elképzelése tehát szorosan összefonódott a politikai és vallási hatalom tekintélyével. A háború igazságosságának egyik legfontosabb feltétele a megfelelő és jogszerű autoritás megléte, amely jogosult annak eldöntésére, hogy mikor és hogyan szükséges háborút indítani.

Pázmány gondolkodásában a török elleni háború legitimációját is az uralkodói hatalom biztosította. Úgy vélte, hogy az ország védelme nemcsak politikai szükség-szerűség, hanem erkölcsi kötelesség is. Ebben a harcban a Habsburgok vezető szerepét természetesnek és igazoltnak tartotta, hiszen ők voltak az a legitim hatalom, amely a keresztény világ védelmét biztosíthatta. Pázmány gondolkodásában a török elleni harc nem egyéni vagy helyi érdekek mentén szerveződő fegyveres konfliktus volt, hanem az egész keresztény világ közös ügye, amelyet csak legitim hatalom irányíthatott. Az ország védelme és a hit megőrzése tehát csak a törvényes uralkodó vezetése alatt volt igazolható.

Bár Pázmány a katolikus megújulás egyik vezető alakja volt, nem tartotta kívánatosnak a vallási háborúkat, és úgy vélte, hogy az egyház szerepe elsősorban a prédikáció és a meggyőzés révén érvényesülhet.

„Mialatt az 1618-ki pozsonyi országgyűlésen II. FERDINÁND királlyá választása és a templomok kérdése miatt ingerültviták folytak: Csehországban kitört a vallásháború, mely csakhamar lángba borította alsó és felső Ausztriát is és alkalmul szolgált, hogy Erdély nagyratörő fejedelme, BETHLEN GÁBOR, saját és a protestantizmus érdekében megindítsa támadását.”¹²

Nem támogatta az egyéni kezdeményezésű fegyveres konfliktusokat, és hangsúlyozta, hogy a hit terjesztése és védelme nem lehet egyéni vagy helyi érdekek mentén szervezett harc tárgya, hanem azt is a törvényes hatalomnak kell irányítania.

Pázmány gondolkodásában a háború igazolhatósága elsősorban a legitim autoritás meglététől függött. Főbb elvei a következők voltak: a háború kizárólag törvényes

¹² RAPAICS 1894: 8.

uralkodó által hirdethető, hiszen csak ő rendelkezik Isten által rendelt hatalommal. A király vagy uralkodó jogát a háború indítására nemcsak politikai hatalom, hanem vallási legitimáció is biztosítja, hiszen az uralkodó Isten megbízottja, aki az országot és annak népét védi. „[M]ert mihelyt egyik háborúság vagy késértet eltávozik, ottan más következik, sőt még az első ütközet fen vagy, és véletlenül sokkal több harc érkezik.”¹³ Így a háború kinyilvánítása nemcsak a világi érdekek, hanem a vallási és erkölcsi rend fenntartásának eszköze is.

A Habsburgok legitim uralkodónak tekintendők, így jogosultak voltak a törökellenes háborúk vezetésére. A Habsburg-ház uralkodása alatt Magyarország a dinasztikus és vallási legitimációt is biztosította a háború vezetésére. Mivel a Habsburgok a keresztény Európa védelmezőiként és a Szent Korona örököséiként szerepeltek, jogukban állt az Oszmán Birodalommal szembeni védekezést irányítani, ezzel biztosítva az ország és a keresztény hit védelmét.

A keresztény hit és Magyarország védelme erkölcsi kötelesség, de ennek végrehajtása a legitim uralkodóra tartozik. A vallási és nemzeti védelem egyaránt erkölcsi kötelesség, amely minden hívő számára fontos, de a gyakorlati megvalósítás és annak irányítása az uralkodó feladata. A király az, aki a Szent Korona eszméje alapján felelős a háború és béke kérdéseinek eldöntésében, így ő az, aki legitim módon képviseli az ország és a vallás érdekeit.

A vallási háborúk nem kívánatosak, és a hit terjesztése békés eszközökkel kell hogy történjen. A vallás terjedését nem szabad erőszakos módon kényszeríteni, mivel a hit igazi ereje a meggyőzésben rejlik, nem pedig a fegyverekben. A vallási háborúk elkerülendők, mivel ellentétesek a keresztény erkölcsökkel, és a békés hittérítés a vallási élet természetes módja, amely a szeretet és a megbecsülés eszközeivel valósulhat meg. Pázmány tehát a háború jogosultságát nem egyéni vagy helyi kezdeményezésnek, hanem egy magasabb, Isten által elrendelt hatalom döntésének tekintette. Ezzel szoros kapcsolatot teremtett a háború teológiai és politikai legitimációja között, ami jelentős hatással volt Magyarország 17. századi politikai és katonai stratégiájára.

Zrínyi Miklós és a legitim autoritás¹⁴ kérdése a háborúban

Zrínyi Miklós (1620–1664) költő, hadvezér és politikai gondolkodó, a 17. századi törökellenes harcok egyik kiemelkedő alakja volt. Gondolkodásában a háború nemcsak katonai szükségszerűségként, hanem erkölcsi és politikai kérdésként is megjelent. Különösen fontosnak tartotta a legitim autoritás szerepét a háború igazolhatóságában, amelyet sajátos módon értelmezett: míg elismerte a Habsburgok uralmát, a magyar nemzeti vezetők önálló szerepvállalását is elengedhetetlennek tartotta.

¹³ RAPAICS 1894: 258, 260, 262–264, 290.

¹⁴ ZRÍNYI 1956: 23, vö. PERJÉS 1965: 73, vö. HAUSNER 2019.

A legitim autoritás és az igazságos háború elvei

Zrínyi gondolkodása az igazságos háború klasszikus elméletére épült, amely szerint egy háború akkor tekinthető erkölcsileg indokoltnak, ha jogos célja van, legitim hatalom hirdeti ki, és a szükséges körülmények fennállnak. Azonban Zrínyi értelmezése eltért a korabeli Habsburg-párti felfogástól: Zrínyi elismerte a Habsburgok szerepét a törökellenes harcban, hiszen a magyar királyi cím birtokában joguk volt a háború vezetésére. Az *török áfium ellen való orvosság*¹⁵ című művében azonban kifejezi elégedetlenségét a császári udvar passzivitásával és a magyar ügyekkel szembeni közömbösségével. Zrínyi szerint a háború erkölcsi és politikai igazolásának másik pillére a magyar nemzeti vezetők felelőssége volt. Véleménye szerint, ha az uralkodó nem cselekszik határozottan, akkor a magyar nemesség és hadvezérek is jogosultak kezdeményezni a török elleni harcot, hiszen a közjó és a haza védelme mindenképp felett áll. Ezzel szembement azzal a felfogással, amely szerint kizárólag az uralkodói hatalom jogosult háborút indítani.

Zrínyi úgy vélte, hogy Magyarországnak nem szabad pusztán a Habsburgokra hagyatkoznia, hanem saját kezdeményezéssel kell vezetnie a védekezést. A *Mátyás király életéről való elmélgedések* című művében példaként állította Mátyás királyt, aki független magyar politikát folytatott, és saját haderejével védte az országot. Ez a gondolat azt sugallta, hogy a magyar nemesség és hadvezérek is legitim hatalmat gyakorolhatnak a nemzet védelmében, ha az uralkodó nem cselekszik kellőképpen.

Zrínyi a török elleni háborút nem csupán katonai szükségszerűségként, hanem erkölcsi kötelességként is értelmezte. A háború erkölcsileg igazolható, ha célja a kereszténység (keresztény hit védelme) és a magyar nép fennmaradásának biztosítása. A vallás és az ország védelme közös érdek, amelynek érdekében a fegyveres küzdelem elfogadható, különösen akkor, ha az a keresztény hit megőrzését és a magyar nép biztonságát szolgálja. A vallási és nemzeti közösség védelme nemcsak jogi, hanem erkölcsi kötelesség is, amely a társadalom jólétéhez és a közjóhoz vezet.

A török hódítás elleni harc nem csupán jogos, hanem elengedhetetlen. A külső fenyegetés, különösen az Oszmán Birodalom terjeszkedése, közvetlen veszélyt jelentett Magyarországra függetlenségére és keresztény vallására. Ezért a Magyar Királyság számára a védekezés nem csupán jogi kötelesség, hanem a túlélés és a nemzet identitásának megőrzésének alapvető eszköze. Az önvédelem nem csupán egy lehetőség, hanem a közösség számára szükséges lépés. Ezt tekinthetjük Zrínyinél az önvédelem elsődlegességének. Amennyiben a legitim uralkodó nem lép fel kellő határozottsággal, akkor a magyar vezetők is jogosultak kezdeményezni a háborút. A királyi hatalom felelőssége, hogy megvédje az országot, de ha az uralkodó nem cselekszik megfelelő módon, akkor a nemzeti vezetők és a nemesség feladata, hogy cselekedjenek az ország védelme érdekében. A közjog és a nemesi szabadságjogok figyelembevételével a magyar vezetők jogosultak arra, hogy kezdeményezzék a háborút, ha az uralkodó nem biztosítja az állam védelmét.

Zrínyi háborúval kapcsolatos nézetei műveiben is megjelennek: *Szigeti veszedelem* – Az eposzban a háború nem csupán katonai esemény, hanem a hősiesség és

¹⁵ ZRÍNYI 2003: 12, vö. ZRÍNYI 1990: 30–46, vö. VALLIN 2019: 639–650, vö. BODA 2020: 79–91.

a keresztény hit védelmének eszköze. A főhős, Zrínyi dédapja, a keresztény közösség és a nemzet védelmében áldozza életét. A mű legitimálja a háborút az erkölcsi felelősség és az önfeláldozás révén. Az *török áfium ellen való orvosság* – Ez a politikai értekezés a gyakorlati hadvezetés mellett azt is hangsúlyozza, hogy a magyar vezetőknek önállóan kell cselekedniük, ha az uralkodó nem képes megfelelően védeni az országot.

Zrínyi háborús gondolkodásában tehát egyfajta kettősség figyelhető meg a legitim autoritás tekintetében: Elismerte a Habsburg uralkodó törvényes hatalmát, de bírálta annak tértelenségét. A magyar vezetők számára is jogot formált a háború indítására, ha az uralkodó nem lép fel kellő határozottsággal. A háború legitimitását erkölcsi és politikai alapon is igazolta, hangsúlyozva a keresztény hit és a nemzeti önállóság védelmét.

Zrínyi gondolkodása egyensúlyozott a Habsburg-lojalitás és a magyar önállóság eszméje között, és a legitim háború alapját nem pusztán az uralkodói hatalomban, hanem a nemzeti felelősségvállalásban is látta. Ez a szemlélet meghatározta a későbbi magyar politikai és katonai gondolkodást is, különösen a Rákóczi-szabadságharc és a 19. századi függetlenségi törekvések idején. Zrínyi élesen bírálta a magyar nemességet, amely szerinte nem tett eleget a török elleni küzdelem érdekében. Úgy vélte, hogy a nemesi önérdek és a belső megosztottság gyengíti az ország védekezőképességét, és a nemzet sorsát a külső hatalmak kezébe adja. A legitim autoritás kérdése Zrínyi számára nem pusztán a Habsburg-uralkodó hatalmának elismeréséről szólt, hanem a magyar politikai elit felelősségéről is, amelynek feladata a közjó és a nemzet védelme. A nemesség passzivitása és széthúzása miatt Zrínyi szerint Magyarország képtelen volt hatékonyan fellépni a török veszéllyel szemben. Úgy gondolta, hogy a magyar politikai vezetőknek nem csupán saját birtokaik és privilégiumaik megőrzésére kellene törekedniük, hanem az ország egységének megteremtésére is. A legitim hatalom Zrínyi értelmezésében nem pusztán örökölt vagy felsőbb tekintély által biztosított pozíciót jelentett, hanem a felelős cselekvés és a közösség iránti elkötelezettség követelményét is.

A felelősség elve három fő szempont szerint jelent meg Zrínyi gondolkodásában: a nemesi rétegnek nemcsak politikai döntéshozatalban kell részt vennie, hanem fegyveresen is meg kell védenie az országot. A nemesség felelőssége nem csupán a jogi és társadalmi rend fenntartásában rejlik, hanem a nemzet védelmében is, amelyben aktívan kell közreműködniük. A nemesi réteg nem vonulhat vissza csupán politikai játszmákba, hanem kötelessége, hogy a fegyvereket is ragadja, amikor az ország védelme vagy szuverenitása veszélybe kerül. A törökellenes harc sikeréhez elengedhetetlen a nemzet belső egysége. A megosztottság és a belső konfliktusok gyengíthetik az ország védelmi képességeit, és lehetőséget adhatnak a külső ellenség számára a támadásra. A közös cél érdekében, amely a kereszténység és Magyarország védelme, minden politikai és társadalmi csoportnak össze kell fognia, és félre kell tennie a személyes vagy pártpolitikai érdekeket, hogy hatékonyan szembenézzenek a török hódítással. Bár Zrínyi a Habsburgokat szövetségesének tekintette, úgy vélte, hogy Magyarország nem hagyhatja magát passzívan Bécs segítségére várva. Szerinte Magyarország számára elengedhetetlen, hogy saját kezdeményezéssel cselekedjen, és ne függjön teljes mértékben a Habsburgok döntéseitől. Zrínyi kritikája arra mutatott rá, hogy Magyarországnak saját, független politikai és katonai stratégiát kell kialakítania, és nem szabad teljes mértékben a külső hatalmak segítségére hagyatkoznia.

Bethlen Gábor és a legitim autoritás kérdésköre¹⁶

Bethlen Gábor (1580–1629) Erdély fejedelme (1613–1629), a 17. század egyik legkiválóbb magyar államférfija, a háború és béke kérdését pragmatikus módon közelítette meg. Bár a fegyveres konfliktusokat nem kerülte, politikai és katonai stratégiájában a békét részesítette előnyben, ha az Erdély és a magyar protestánsok érdekeit jobban szolgálta. Működése során a háborút mindig jól meghatározott célok érdekében alkalmazta, és a diplomáciai megoldások híve volt. Uralkodása során nem csupán az Erdélyi Fejedelemség függetlenségének megőrzésére törekedett, hanem a legitim autoritás kérdését is új alapokra helyezte.

Bethlen hatalma nem csupán származási vagy dinasztikus jogon alapult, hanem a rendi országgyűlés általi megerősítés is biztosította legitimitását. Politikai programját úgy alakította ki, hogy az összhangban legyen a protestáns magyar nemesség érdekeivel, így sikerült széles társadalmi támogatottságot elnyernie. Ez a támogatottság segítette őt abban, hogy megerősítse hatalmát, és megszilárdítsa vezetői pozícióját a magyar történelem egyik legviharosabb időszakában. Bethlen külpolitikájában kulcsfontosságú szerepet játszottak a protestáns európai hatalmakkal, különösen Svédországgal és a német fejedelemségekkel kialakított szövetségek. Ezek a szövetségek nemcsak katonai és diplomáciai támogatást jelentettek számára, hanem megerősítették politikai tekintélyét is. Bethlen sikeres külpolitikája lehetővé tette, hogy Magyarország nemcsak a Habsburgokkal, hanem az európai protestáns hatalmakkal is szoros kapcsolatokat építsen ki. Bethlen legfőbb politikai ellenfelei a Habsburgok voltak, akik a magyar királyságot a katolikus centralizáció eszközeként irányították. Bethlen nemcsak a belső rendi ellenszéllel, hanem a Habsburgokkal folytatott politikai és katonai harccal is szembesült. A magyar rendek szemében ő vált az ellenállás legitim vezetőjévé, aki a magyar protestánsok és a nemzet függetlenségi törekvéseinek képviselőjeként fellépett a Habsburgokkal szemben, így ő volt a legfontosabb alakja az oszmán-török és a katolikus Habsburg birodalom közötti politikai küzdelemnek.

Gyalókay Jenő *Bethlen Gábor mint hadvezér*¹⁷ című tanulmányában Bethlen hadvezéri pályafutását és katonai teljesítményét elemzi. A szerző hangsúlyozza Bethlen katonai tehetségét, valamint azt, hogy miként alakította a fejedelem Erdély haderejét és védelmi rendszerét a 17. század első felében. Gyalókay bemutatja Bethlen hadvezéri stratégiáit, amelyek között különösen kiemelkednek a jól megtervezett hadjáratok és a modern katonai taktikák alkalmazása.

A legitim autoritás és a háború igazolhatósága

Bethlen politikájában a háború eszközként szolgált a legitim uralom biztosítására. A harmincéves háborúhoz való csatlakozása nem csupán Erdély érdekeit szolgálta, hanem a Habsburgok abszolutista hatalmával szembeni ellenállást is kifejezte.

¹⁶ BETHLEN 1983: 26, vö. DRĂGAN 2011.

¹⁷ GYALÓKAY 1929.

A politikai autoritás nem önmagáért létezik, hanem azt a rendek érdekeinek szolgálatában kell gyakorolni. Bethlen uralkodása alatt a hatalmát arra használta, hogy megvédje a magyar protestantizmust és Erdély autonómiáját, amelyek kiemelten fontosak voltak a magyar társadalom számára. Mivel a rendek támogatását élvezte, politikai döntéseit és háborús törekvéseit az ő érdekeikhez igazította, így a közösség védelme és jóléte állt politikai programjának középpontjában. A legitimitás egyik alapja az volt, hogy Bethlen figyelembe vette a politikai közösség vallási érdekeit. A vallásszabadságot és a protestáns hit védelmét nem csupán politikai feladatként, hanem vallási kötelességként is kezelte. Bethlen nem csupán politikai vezető volt, hanem vallási vezetőként is tekintett magára, és minden lépését annak érdekében tette, hogy biztosítsa a szabad vallási gyakorlatot és megvédje a protestantizmus helyzetét Erdélyben és Magyarországon. Bethlen szerint a fegyveres konfliktusok csak akkor igazolhatók, ha azok az igazságtalan elnyomás megszüntetésére irányulnak, és a háború célja a jogszerűség és az igazság védelme. Ezzel a szemlélettel Bethlen a politikai döntéseit és a háborús politikáját a vallási és erkölcsi normákhoz igazította, biztosítva, hogy azok a közjót szolgálják.

A legitim uralkodó diplomáciai kötelezettségei, „a béke mint politikai eszköz”

Bethlen nem csupán katonai, hanem diplomáciai eszközökkel is igyekezett biztosítani uralma legitimitációját: Bethlen politikai tekintélyének megerősítésében kulcsszerepet játszott a Habsburg-ellenes protestáns szövetségben betöltött szerepe. A különböző protestáns európai hatalmakkal, különösen Svédországgal és a német fejedelemségekkel való szoros együttműködés lehetővé tette számára, hogy Erdélyt a nemzetközi politikai térképen fontos szereplőként pozícionálja. Ez a szövetségi rendszer segített neki abban, hogy megerősítse saját vezetői pozícióját, miközben a magyar és erdélyi protestáns közösségek védelme is prioritás volt.

Bár Erdély formálisan az Oszmán Birodalom hűbérese volt, Bethlen ezt a helyzetet tudatosan kezelte úgy, hogy megőrizze Erdély belső politikai autonómiáját. Az Oszmán Birodalom alá tartozás nem akadályozta meg őt abban, hogy erősítse a rendek támogatását és fenntartsa a helyi vezetés kontrollját. Bethlen ügyes diplomáciai manőverekkel, például a törökökkel való tárgyalásokkal, biztosította, hogy Erdély politikai függetlensége és vallási szabadsága megmaradjon, miközben elkerülte a közvetlen oszmán beavatkozást. Bethlen háborúi mindig béketárgyalásokhoz vezettek, amelyek során a fejedelem kiemelkedő szerepet játszott Erdély jogainak és autonómiájának biztosításában. A háborús konfliktusokat nemcsak katonai, hanem politikai eszközként is használta, hogy elérje hosszú távú céljait, amelyek középpontjában a területi és vallási autonómia állt. A békefolyamatok során Bethlen eredményesen biztosította, hogy Erdély megtartsa politikai függetlenségét, és megerősítette a protestáns vallási közösséget az országban.

Bethlen politikája és háborús stratégiája a legitim autoritás fogalmának új értelmezését hozta el. Az általa követett politika az igazságos háború elveihez illeszkedett, amelyben a hatalom legitim gyakorlása és a béke fenntartása egyensúlyban állt. Bethlen politikájában a háború kérdése nem elsősorban teológiai vagy erkölcsi szempontból

merült fel, hanem inkább gyakorlati és politikai megfontolások mentén. Nézetei szerint a háború akkor igazolható, ha: Bethlen számára a fegyveres konfliktusok alapvető célja Erdély függetlenségének megőrzése és védelme volt, különösen a Habsburgokkal és a törökökkel szemben.¹⁸ Bár Erdély török hűbéres állam volt, Bethlen sikeresen lavírozott a nagyhatalmak között, és háborúi gyakran az aktuális politikai érdekekhez igazodtak. Egyik legismertebb katonai vállalkozása a harmincéves háborúban való részvétel, amely a Habsburgok elleni protestáns összefogás része volt. Bethlen a harmincéves háborúba (1619–1626 között) a Habsburgokkal szemben lépett be, elsősorban az alábbi okokból: mint a protestáns hit támogatója, Bethlen fellépett a Habsburgok rekatolizációs törekvései ellen, és Erdélyből kiindulva a magyarországi protestánsok politikai és vallási jogainak védelmét tűzte ki célul. Bethlen célja nem csupán Erdély megőrzése volt, hanem az is, hogy a királyi Magyarországon erősítse a Habsburg-ellenes politikai befolyást. Ezt a harmincéves háború során többször is sikeresen elérte.

A harmincéves háború során Bethlen a protestáns hatalmakkal, például Svédországgal és a német fejedelemségekkel szövetségben harcolt, így Erdély európai szinten is jelentős szereplővé vált. Bethlen katonai és politikai tevékenysége a harmincéves háborúban több jelentős eredménnyel járt: 1619-ben elfoglalta Kassát, majd szinte egész Felvidéket. 1620-ban Magyarország királyává választották a beszercebányai országgyűlésen, bár koronázására nem került sor, mert nem tudott tartós politikai egyezséget kötni. Ugyanakkor Bethlen óvatos és diplomatikus hozzáállásának köszönhetően a konfliktusok végén, például az 1621-es nikolsburgi békében, sikerült Erdély autonómiáját és területi integritását biztosítani, miközben Magyarország protestáns lakosságának vallásszabadsága is erősödött. Bethlen politikájának egyik legkiemelkedőbb jellemzője az, hogy a háborút sosem tekintette öncélúnak. Mindig hangsúlyozta a diplomácia fontosságát, és háborúit úgy alakította, hogy azokat a békés megoldás alapjának tekintse.

Ennek példái: Bethlen egyszerre épített jó viszonyt a törökkel, a protestáns hatalmakkal és a Habsburgokkal. Ez a politikai egyensúly lehetővé tette számára, hogy Erdély a nagyhatalmi konfliktusok között is megőrizze önállóságát. Bethlen a békét mindig Erdély érdekeinek szolgálatába állította. Az általa kötött békeszerződések, például az 1626-os bécsi béke, Erdély számára kedvező feltételeket biztosítottak. Bethlen nem írt filozófiai értekezéseket az igazságos háborúról, de politikai tettei és levelezése alapján következtethetünk nézeteire: a háború mint szükségszerűség. Bethlen pragmatikusan tekintett a háborúra, amelyet elkerülhetetlennek tartott bizonyos helyzetekben. Ugyanakkor mindig a politikai stabilitás és a közjó érdekében vetette be a fegyveres erőket. Bethlen szemében a háború célja Erdély biztonságának megőrzése, valamint a magyar protestánsok és a vallási szabadság védelme volt.

Diplomáciájában Bethlen gyakran kereste a konfliktusok békés lezárását. Úgy vélte, hogy a háború értelme a tartós béke megteremtése, nem pedig a hódítás vagy a másik fél teljes megsemmisítése. Bethlen idejében a háborúk gyakran vallási konfliktusokhoz kötődtek, különösen Közép-Európában. Ő maga azonban nem pusztán vallási alapon politizált, hanem a vallási ellentéteket politikai eszközként is kezelte. Bethlen mint református fejedelem fontosnak tartotta a magyar protestánsok vallásszabadságát, és

¹⁸ PAPP 2013.

a Habsburgok rekatolizációs törekvései ellen lépett fel. A vallási konfliktusok politikai megoldása: Bethlen felismerte, hogy a vallási háborúk csak a nagyhatalmak érdekét szolgálják, ezért igyekezett a vallási kérdéseket politikai kompromisszumok révén kezelni.

Bethlen háborúval kapcsolatos gondolkodása a korabeli politikai realitásokhoz igazodott, és pragmatikus megközelítésével tűnt ki.¹⁹ A háborút nem erkölcsi kötelességként, hanem a politikai célok eszközeként kezelte, miközben mindig a béke megteremtésére törekedett. Politikájának legfontosabb jellemzői: az Erdélyi Fejedelemség érdekeinek következetes védelme. A magyar protestánsok vallásszabadságának biztosítása. A háború és a diplomácia rugalmas alkalmazása a politikai célok elérésére. Bethlen tevékenysége a magyar történelemben a bölcs államférfi példája, aki a háború és béke kérdésében a politikai realizmus elveit követte, és sikeresen őrizte meg Erdély autonómiáját a 17. századi nagyhatalmi küzdelmek közepette. A premodern igazságos háború elméletei szorosan összefonódtak a kor vallási, jogi és politikai kontextusával. Külföldi teoretikusok (például Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás, Francisco de Vitoria) az egyetemes elvekre és a keresztény etika alapjaira helyezték a hangsúlyt. Hazai gondolkodók (például Werbőczy, Zrínyi, Pázmány) a török hódítások elleni védekezést és a magyar államiság megőrzését tekintették a háborúk igazságos alapjának. Az igazságos háború elmélete mindkét környezetben a béke helyreállítására és a társadalmi rend fenntartására törekedett.

Werbőczy, Pázmány, Zrínyi és Bethlen legitim autoritásának összevetése

Werbőczy, Pázmány, Zrínyi és Bethlen mind kiemelkedő történelmi személyek voltak, akik különböző módon kapcsolódtak a legitim autoritás kérdéséhez a háborúban, főként a Habsburg Birodalom és a Magyar Királyság politikai, vallási és katonai konfliktusai idején. A kérdésben való hasonlóságok és eltérések több aspektusból is vizsgálhatók, például a politikai és vallási ideológiák, a háborúhoz való viszony, illetve a jogi és politikai autoritás kérdései mentén.

Werbőczy a *Tripartitum* című jogi művével vált híressé, amely a magyar közjogot és a magyar nemesi jogokat alapvetően határozta meg. Ő inkább jogásként és politikai gondolkodóként van jelen a történelemben, és az autoritás kérdése számára a jogrend és a nemesség kiváltságainak megvédésében öltött testet. Werbőczy a magyar állam függetlenségét és a nemesek jogait védte, és nem támogatta a királyi hatalom korlátlan kiterjesztését, hanem inkább a rendi monarchiát. A háborúban a legitim autoritás kérdésében Werbőczy egy olyan jogi keretet képviselt, amely a királyi hatalmat a rendek és a nemesség jogai mellett korlátozta.

Pázmány, a jezsuita szerzetes és teológus a Habsburgok mellett állt, és az egyház szerepét a politikai és katonai konfliktusokban is hangsúlyozta. Az ő felfogása szerint a vallásos és politikai autoritás elválaszthatatlanul összefonódik, és a királyi hatalom nemcsak politikai, hanem vallási legitimációval is rendelkezik. Pázmány a katolikus vallás szempontjából támogatta a Habsburgokat a törökökkel szemben, és a legitim

¹⁹ ALMÁSI 2013.

autoritást a királyi és egyházi hatalom szoros összefonódásában látta. A háborúban tehát Pázmány számára a vallásos és politikai autoritás kérdése nemcsak politikai, hanem spirituális és erkölcsi aspektusokat is magában hordozott.

Zrínyi, a híres hadvezér és költő, aki a törökökkel szemben küzdött, a legitim autoritás kérdését inkább gyakorlati, katonai szempontból közelítette meg. Zrínyi számára a háborúban a vezetői autoritás alapját a hadvezéri képességek és a harci sikerek adták. Ő a hazafias és nemzeti autoritást is képviselte, és inkább a függetlenség, valamint a szabad és erős Magyarország eszméjét támogatta. A politikai autoritás számára nemcsak a királyi hatalmon alapult, hanem a nemzet és a katonai elismerés is fontos szerepet játszott. Zrínyi számára a háború legitimációja nemcsak a dinasztikus jogokon, hanem a hősi cselekedeteken is alapult.

Bethlen, Erdély fejedelme, a legitim autoritás kérdését más szempontból vizsgálta. Ő az erdélyi fejedelmi hatalmat erősítette meg, és az oszmánokkal való politikai manőverekben próbálta megőrizni Erdély függetlenségét, miközben a Habsburgokkal is kapcsolatot tartott. Bethlen számára a legitim autoritás kérdése egyensúlyt jelentett a függetlenség és a politikai pragmatizmus között. Mivel Erdély a Habsburgok alá tartozott, de Bethlen törekedett a saját fejedelmi hatalmának megerősítésére, a háborúban való részvétele és az autoritás kérdése inkább a politikai tárgyalások és hatalmi kompromisszumok mentén alakult.

Mindegyikük számára a legitim autoritás kulcsa az uralkodó hatalom, de más-más aspektusból. A közös vonás az, hogy mindannyian a hatalom jogi, politikai, vallási vagy katonai alapjait próbálták megérteni és legitimizálni a háborúval kapcsolatosan. Werbőczy inkább jogásként, a rendi monarchia híveként képviselte a király hatalmának korlátozását. Pázmány vallásos és politikai szempontból is támogatta a Habsburgok autoritását. Zrínyi számára a legitimáció a katonai siker és hazafias szellem alapjain nyugodott. Bethlen pedig pragmatikus politikai manőverekkel, a függetlenség és a diplomáciai kapcsolatok mentén közelítette meg a kérdést. Ez a sokszínű megközelítés rávilágít arra, hogy a legitim autoritás kérdése a háborúban nemcsak egyetlen szemszögből vizsgálható, hanem több tényező összjátékától függően formálódott.

Összegzés

Werbőczy a legitim autoritást jogi és társadalmi szempontból vizsgálta, hangsúlyozva, hogy a király hatalma csak akkor tekinthető legitimnek, ha tiszteletben tartja a rendek jogait. A rendi monarchia elvére építve, számára a hatalom legitimációja a társadalmi egyensúlyban és a jogi alapokban rejlett.

Pázmány a vallási alapú legitimációt képviselte, szerint a király hatalmának legitimációja nemcsak világi, hanem szakrális alapokra is épült, és a katolikus egyház elismerése nélkül nem volt teljes.

Zrínyi a katonai és hazafias szempontokat helyezte előtérbe, ahol a vezetői tekintély a hősiességen és a nemzeti függetlenség védelmén alapult.

Végül Bethlen politikai pragmatizmusa és diplomáciai érzéke határozta meg a legitim autoritást, számára a diplomáciai eszközök és hatalmi kompromisszumok biztosították Erdély függetlenségét. A háború igazolására alkalmazott különböző

típusú legitim autoritások eltérő aktorokhoz kapcsolódnak. Ezek a különböző megközelítések jól tükrözik a legitim autoritás sokféle alapját, legyen az jogi, vallási, katonai vagy diplomáciai. A legitim autoritás kérdése nemcsak egyes uralkodók vagy politikai rendszerek, hanem a társadalmi, vallási, katonai és diplomáciai kontextusok függvényében is változott és alakult a háborús időszakokban.

A háborúról való gondolkodás is idomult az adott korszak jelleméhez. Amikor a „társadalmi biztonság” már nem a hagyományos értelemben vett, központi hatalom általi garantálás révén valósul meg, akkor az eltérő legitim autoritások értelmezésének felértékelődése elengedhetetlen feltétele lesz a háború igazolásának, mivel a konfliktusok legitimitásának megítélése egyre inkább a különböző hatalmi és ideológiai struktúrák közötti versengés eredményeként formálódik.

Felhasznált irodalom

- ALMÁSI Gábor (2013): Bethlen és a törökösség kérdése a korabeli propagandában és politikában. In KÁRMÁN Gábor – TESZELSZKY, Kees (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 311–367.
- BETHLEN Gábor (1983): *Politikai írások*. Kolozsvár: Erdélyi Történeti Múzeum.
- BODA Mihály (2019a): A háborús igazságosság elméletének egy példája a magyar hadtörténelemben. Az igazságos háború szentkorona-eszmére alapozott elmélete. *Hadtudomány*, 29(4), 3–15. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.4.3>
- BODA Mihály (2019b): A humanista háborús ideológia Magyarországon a 15–16. században: a „kereszténység védőbástyája”. *Hadtudomány*, 29(4), 100–109. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2019.29.4.100>
- BODA Mihály (2020): Zrínyi hősiességfogalma a katonai hősiesség változó formáinak tükrében. *Hadtudományi Szemle*, 13(2), 79–91. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2020.2.7>
- BODA, Mihály (2021): The Hungarian Theory of Just War Based on the Idea of the Holy Crown. *Journal of Military Ethics*, 20(3–4), 269–280. Online: <https://doi.org/10.1080/15027570.2021.2018797>
- BODA Mihály (2023a): Az igazságos háború elmélete és a teremtvédelem: az igazságos háború elméletének története a középkortól a 20. századig a teremtvédelem szempontjából. *Hadtudományi Szemle*, 16(4), 123–137. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2023.4.6>
- BODA MIHÁLY (2023b): *A háborús ideológiák története. A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika. Online: <http://real.mtak.hu/id/eprint/149230>
- DRĂGAN, Ioan (2011): Az erdélyi román nemesség a 16–18. században (I.). *Korunk*, 22(7), 82–88. Online: https://epa.oszk.hu/00400/00458/00570/pdf/EPA00458_korunk_2011_07_082-088.pdf
- FORGÁCS Balázs (2017): A háború és a politika viszonyrendszere. In GÖCZE István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest: Dialóg Campus, 123–130. Online: https://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkia2017.pdf

- GYALÓKAY Jenő (1929): Bethlen Gábor mint hadvezér. *Hadtörténelmi Közlemények*, 30(1), 288–330. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00018/00192/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1929_288-330.pdf
- HAUSNER Gábor (2019): A Zrínyi-életmű modern katonai-szakmai interpretációja: Perjés Géza Zrínyi-képe. *Hadtudományi Szemle*, 12(Ksz.), 111–125. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.ksz.8>
- PAPP Sándor (2013): Bethlen Gábor ismeretlen hadjáratí terve II. Ferdinánd és a katolikus Európa ellen. In KÁRMÁN Gábor – TESZELSZKY, Kees (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft., 103–129.
- PÁZMÁNY Péter (2008): *A keresztény vallás és igazságos háború*. Budapest: Képzőművészeti.
- PERJÉS Géza (1965): *Zrínyi Miklós és kora*. Budapest: Gondolat.
- RAPAICS Rajmond szerk. (1894): *Pázmány Péter összes munkái*. I. kötet. Budapest: Magyar Királyi Tudományegyetem.
- UJHÁZI Lóránd (2017): Az „igazságos háború” tan elemeinek tovább élése a jelenkori fegyveres konfliktusoknál. In GÖCZE István (szerk.): *Az igazságos háború elvétől az igazságos békéig*. Budapest: Dialog Campus, 21–39. Online: https://meot.hu/dokumentumok/2017szocet/Gocze_Istvan_Az_igazsagos_h_konfkiad2017.pdf
- VALLIN, Jean-Louis (2019): Zrínyi Miklós *Az török áfium ellen való orvosság* című műve Augier Ghislain de Busbecq *Exclamatió*jának tükrében. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 123(5), 639–650. Online: https://epa.oszk.hu/00000/00001/00461/pdf/EPA00001_ItK_2019_5_639-650.pdf
- WALZER, Michael (1977): *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations*. New York: Basic Books.
- ZRÍNYI Miklós (1990): *Mátyás király életéről való elmélkedések*. Budapest: Magyar Bibliofil Társaság, 30–46.
- ZRÍNYI Miklós (1995): *Szigeti veszedelem*. Budapest: Szépirodalmi.
- ZRÍNYI Miklós (2003): *Az török áfium ellen való orvosság, avagy Az töröknek magyarral való békessége ellen való antidotum*. Budapest: Neumann. Online: <https://mek.oszk.hu/06100/06115/html/gmzrinyi0002.html>
- WERBŐCZY István (1995): *Hármaskönyv*. Budapest: MTA.

Szabó Lajos¹

Az orosz–ukrán háború társadalmi és politikai háttere, az ukrán nacionalizmus gyökerei

The Social and Political Background of the Russian–Ukrainian War, The Roots Of Ukrainian Nationalism

Absztrakt

Európában a második világháború vége óta először folyik egy kiterjedt, hagyományos eszközökkel vívott háború, két független ország részvételével. Az orosz–ukrán háború harmadik évének végén úgy gondolom, hogy kijelenthetjük, ez a konfliktus – a kimenetelétől függetlenül – visszavonhatatlanul megváltoztatja Európa biztonságpolitikai és katonai architektúráját. Az orosz–ukrán háború nemcsak az elmúlt évtizedekben megszokott biztonságpolitikai status quo végét jelenti, hanem hosszabb távon egy több országra kiterjedő, akár az európai kontinens egy részét közvetlenül is érintő regionális fegyveres konfliktussá is válhat.

Megítélésem szerint ahhoz, hogy megértsük, miért tört ki a háború, vizsgálnunk kell a több mint 20 éve elkezdődött ukrán–orosz politikai és katonai szembenállás egyik alapvető elemét, az ukrán nacionalizmust. A független Ukrajna 1991-ben jött létre, az ukrán nemzeti gondolkodás azonban sokkal régebbi múltra tekint vissza. Az ukrán politikai vezetés a 2004-es „narancsos forradalmat” követően szakított Moszkvával és az EU-, illetve NATO-csatlakozást tűzte ki célul, majd Viktor Juscsenko és Petro Porosenko elnöksége alatt intenzív nemzetépítés vette kezdetét. Ez az orosz nyelv, kultúra és a Moszkvai Patriarchátus alá tartozó ukrán ortodox egyház háttérbe szorításához vezetett. Ez a politikai irány a 2013-ban kitört „méltóság forradalmában” csúcsozott ki, ami elmozdította a Moszkvával szoros kapcsolatokat ápoló Viktor Janukovics elnököt a hatalomból. Mindezek a lépések hozzájárultak a két ország kapcsolatának elmérgesedéséhez, majd a háború kirobbanásához vezettek.

¹ Nemzeti Közszolgálati Egyetem, e-mail: szabo.lajos@uni-nke.hu

Az ukrán nemzeti eszme fejlődése napjainkra az európai biztonságpolitika egyik fontos alakítójává vált. Mindezeket figyelembe véve az ukrán nemzettudat történelmi gyökerei, fejlődése, jellemzői és az ukrán nemzetállam kialakítására vonatkozó törekvések vizsgálata segít jobban megérteni a háború kirobbanásának okait, és hozzájárulhat a lehetséges rendezési elvek kialakításához.

Kulcsszavak: Ukrajna, Oroszország, nacionalizmus, Balparti Ukrajna, Jobbparti Ukrajna

Abstract

For the first time since the end of World War II, a large-scale, traditional war is taking place in Europe, involving two independent countries. At the end of the third year of the Russian–Ukrainian war, I believe we can state that this conflict – regardless of its outcome – will irreversibly change Europe's security and military architecture. The Russian–Ukrainian war not only marks the end of the security policy status quo that has been established over the past decades, but in the long term, it could also evolve into a regional armed conflict involving multiple countries.

In my opinion, to understand the reason of war, we need to examine one of the fundamental elements of the Russian–Ukrainian political and military confrontation that began more than 20 years ago: Ukrainian nationalism. Independent Ukraine was established in 1991, but Ukrainian national conception has a much older history. After the 2004 "Orange Revolution", the Ukrainian political leadership broke with Moscow and set the goal of joining the EU and NATO, and then intensive nation-building began under the presidencies of Viktor Yushchenko and Petro Poroshenko. This led to the marginalisation of the Russian language, culture and the Ukrainian Orthodox Church under the Moscow Patriarchate. This political direction culminated in the "Revolution of Dignity" that broke out in 2013, which removed the President Viktor Yanukovich from power, who maintained close relationship with Moscow. All these steps contributed to the souring of relations between the two countries, and then led to the outbreak of open armed conflict.

The development of the Ukrainian national idea has become one of the important shapers of European security policy. Taking all this into account, examining the historical roots, development, characteristics of Ukrainian idea, and the efforts to establish the Ukrainian nation-state helps to better understand the causes of the war's outbreak and can contribute to the formulation of possible settlement principles.

Keywords: Ukraine, Russia, nationalism, Left Bank Ukraine, Right Bank Ukraine

Miért fontos foglalkozni az ukrán nacionalizmussal?

Megítélésem szerint a 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háború Európa legnagyobb biztonságpolitikai kihívása a második világháború vége óta, amely egzisztenciális fenyegetést jelent az egész kontinens számára. Az orosz támadás megcáfolta

azt – az utólag már kimondottan naivnak tűnő – elképzelést, ami szerint a kontinens már túllépett a hagyományos, független országok által vívott háborúkon, és az európai államok már nem fognak nyílt, kiterjedt, hagyományos eszközökkel vívott háborút viselni egymás ellen. Ennek megfelelően az Ukrajna elleni orosz támadás politikai és katonai szempontból is teljes mértékben felkészületlenül érte a kontinenst, és visszavonhatatlanul megváltoztatta Európa biztonságpolitikai és katonai architektúráját.

Ahhoz, hogy megértsük, Oroszország hogyan jutott el odáig, hogy nyílt katonai támadást indított Ukrajna ellen, vizsgálni kell a háború hátterét, okait és forrását. Ezen belül vizsgálni kell az orosz–ukrán kétoldalú kapcsolatok alakulását és leépülésének folyamatát, illetve tágabb értelemben, történelmi távlatokban az ukrán nemzeti eszme, az ukrán nemzeti identitás kialakulását, illetve a nemzetállami Ukrajna létrehozására irányuló törekvéseket.

Ez természetesen nem azt jelenti, hogy politikai vagy ideológiai okok keresésével igazolni akarom az orosz katonai agressziót. Nincs olyan politikai ok, társadalmi probléma vagy ideológia, amely igazolná Moszkva katonai támadásra vonatkozó döntését. A kérdés nem az, hogy Moszkva lépése igazolható-e, hanem az, hogy milyen okok miatt, körülmények között hozta meg az orosz vezetés a támadásra vonatkozó döntést. Hogy jutott el odáig, hogy támadást indítson a „közélkülföldhöz” tartozó és hosszú évekig szoros gazdasági szövetségesként számontartott Ukrajna ellen? Miért gondolta azt Putyin elnök, hogy egy katonai támadással jobb eredményeket tud elérni Ukrajna befolyásolása tekintetében, mint a rendelkezésre álló politikai és gazdasági eszközökkel?

Carl von Clausewitz szerint a háború egyik célja, hogy az állam a fegyveres konfliktus révén jobb eredményeket érjen el, mint amit politikai eszközökkel el tudna érni.² Megítélésem szerint döntő kérdés, hogy Oroszország miért gondolta úgy, hogy a nyílt háborúval jobb eredményt érhet el, mint a politikai és gazdasági nyomásgyakorlással.

Az ukrán nép eredete, az ukrán államiság történelmi gyökerei

Azt gondolom, hogy kevés olyan kifejező országnév van, mint Ukrajnáé. Nomen est omen: az Ukrajna szó jelentése ukránul maga is azt jelenti: „a határvidéken”. Az ukrán nép valóban közel egy évezrede a határon, a civilizációk, vallások és kultúrák határán él. A Kijevi Rusz az európai és a sztyepei kultúra határán helyezkedett el a középkorban, majd a bukása után, előbb a Lengyel Királyság alattvalóiként a kereszténység és a muszlim vallás, majd a katolicizmus és az ortodoxia frontvonalára került, később a felvilágosodás és az abszolutizmus, illetve 1939-ig a demokrácia és a kommunizmus közé szorult.³ A helyzet alapvetően napjainkra sem változott meg, hiszen Ukrajna jelenleg a NATO és Oroszország határán létezik.

Mind Ukrajna, mind Oroszország a Kijevi Ruszig vezeti vissza az államiság gyökereit, de ez inkább konfliktusforrás és nem közös eredettörténet. Mindkét nép ugyanis a Rusz kizárólagos örökösének tekinti magát, kizárva ebből a másik népet.

² PERJÉS 1983: 233.

³ JEKELCSIK 2014: 20.

Az ukránok szerint Kijev már akkor egy virágzó európai város volt, amikor Moszkva helyén még erdő zöldellt, míg az oroszok – nem kis mértékben az elmúlt húsz év intenzív orosz propagandájának köszönhetően – nemes egyszerűséggel kétségbe vonják a mai Ukrajna létét, több államalakulatból összefércelt „Frankenstein-államnak” beállítva azt.⁴ Lássuk be, ezekből az álláspontokból kiindulva nehéz eljutni a közös múlt és a testvérnépek koncepciójáig. A két ország jelenlegi kölcsönös megítélése ennek megfelelően inkább az ezeréves szembenállást és konfliktust hangsúlyozza ki mindkét oldalon.

Az ukrán nacionalizmus történelmi gyökerei – nehéz örökség I.

Az ukrán történetírás, és ebből adódóan az ukrán nemzeti gondolkodás és nacionalizmus, komoly bajban van, mivel a Rusz bukását követően az önálló ukrán államiságról 1917-ig nem beszélhetünk. Amennyiben az ukrán nacionalizmus az ukrán nemzeti gondolatot képviselő történelmi szereplőket keres annak érdekében, hogy megfelelő történelmi mélységet adjon az ukrán nemzetnek, alapvetően az ukrainai kozáksághoz kénytelen nyúlni, de ez több szempontból is problémás örökség.

Az egyik legismertebb ukrán kozák, Bohdan Hmelnickij hetman⁵ Lengyel Királysággal szemben vívott háborúja valóban mélyreható változást okozott az ukrán nép történetében, de a személye egy szempontból nehezen vállalható örökség. Az 1648-ban kitört, Hmelnickij vezette lengyelelles kozák felkelés gyors sikereket ért el a lengyel feudális haderő ellen, elfoglalta a Dnyeszter-melléki területeket és Galíciát, majd vallásháborúvá vált, amelyben Hmelnickij a pravoszláv hitet védelmezte a katolikus lengyelekkel szemben. Az 1649-es békeszerződés a kozákság és Hmelnickij teljes győzelmét jelentette, a békemegállapodás alapján gyakorlatilag megalakult egy autonóm kozák állam, amely a Lengyel Királyság három vajdaságát foglalta magában. Ezzel az ukrán történetírás számára Hmelnickij igazi nemzeti hőssé vált, hiszen az ukrán történészek szerint Hmelnickij a felkelést a független Ukrajna megteremtése érdekében robbantotta ki. Ez a kép azonban erősen eltúlzott, maga Hmelnickij egy ellengyelesedett ukrán nemes volt, aki kimondottan személyes okokból, a birtokának törvénytelen elfoglalása miatt robbantotta ki a felkelését, a harcok során pedig az „orosz nép” felszabadításáról beszélt.⁶

Napjaink ukrán nacionalizmusa számára az igazi problémát Hmelnickij esetleges ukrán nemzeti érzelmei tekintetében a Moszkvával 1654-ben megkötött perejaszlavi béke jelenti. 1653-ra a kozákok helyzete a kiújult harcok miatt katonai értelemben annyira súlyossá vált, hogy Hmelnickij az orosz cári birodalomhoz fordult segítségért. A lépés a közös történelmi múlt és az ortodox vallás miatt logikusnak tűnik, de történelmi szempontból végül döntő jelentősége volt mind az önálló kozák állam, mind a Dnyipro (Dnyeper) folyó mentén és az attól keletre élő ukránok, azaz a „Balparti

⁴ Malorosszija – az ukránok lakta terület orosz történelmi elnevezése, Norosszija – a 18. században a Fekete-tenger, oroszok által meghódított északi partvidéke.

⁵ Hetman: kozák vezér, fejedelem.

⁶ SZABÓ 2023a: 41.

Ukrajna"⁷ számára. A perejaszlavi béke a kozák államot az Orosz Birodalom „pártfogása alá helyezte”. Hogy ez pontosan mit jelentett a szerződést aláíró Hmelnickij vagy a kozákok szándéka szerint, az máig nem egyértelmű. Az ukrán történészek álláspontja szerint a megállapodás katonai szövetséget vagy protektorátust jelentett, míg az orosz történelemtudomány szerint Ukrajna és Oroszország „újraegyesítését”.⁸ Bármilyen is volt a kozákok szándéka, a gyakorlatban elismerték a cári hatalmát, így végül az expanzív politikáját éppen elkezdő Oroszország fokozatosan felszámolta a kozák államot.⁹

Hasonló problémát jelenthet a kortárs ukrán nacionalizmus számára Ivan Mazepa, a Hmelnickij követő időszak történelmi szempontból kiemelkedő ukrán kozák hetmanja. Mazepa a perejaszlavi békét követően létrejött „Balparti Ukrajna” kozák hetmanja volt 1687 és 1708 között. Ezt megelőzően fokozatosan bejárta a ranglétrát az ukrán kozák hadseregben, aminek során egy ideig a Lengyel Királyság zászlói alatt harcolt az orosz birodalom ellen is, és részt vett több diplomáciai küldetésen.

Mazepa 1687-ben orosz segítséggel szerezte meg a hetmani címet. A cári támogatás érdekében beleegyezett abba, hogy azt követően a hetmant csak a cári jóváhagyásával lehet megválasztani. A Moszkvától való függés állandóvá vált, a „Balparti Ukrajna” kozákjai Mazepa vezetésével Oroszország mellett harcoltak a 17. század végén. Maga Mazepa egészen a nagy északi háborúig Nagy Péter orosz cár egyik legsikeresebb hadvezére és támasza volt, amit az is jelez, hogy 1700-ban megkapta a legmagasabb orosz kitüntetést, az Első Meghívott Apostol Szent András Rendet.¹⁰ Mazepa csak hetvenévesen fordult szembe Nagy Péterrel és állt át a kozák hadakkal XII. Károly svéd király oldalára. A hetman magyarázata önmagáért beszél, az oldalváltást – mai szemmel nézve kissé szerencsétlen megfogalmazásban – Ukrajna és Malorosszija népének érdekeivel magyarázta.¹¹ A „Malorosszija” kifejezés jelenleg rendkívül népszerű eleme az orosz propagandának, mivel egyértelműen arra utal, hogy az ukrán nem egy önálló nép, hanem egy orosz népcsoport, „kisoroszk”.

Mazepa mindezekről függetlenül jelenleg még mindig vállalható történelmi hős Ukrajna számára, hiszen végül szembefordult Moszkvával. Elfogadottságát az is jelzi, hogy a 2022-ben Törökországban vízre bocsátott Ada osztályú ukrán korvetten Ivan Mazepáról nevezték el.

Két Ukrajna

A 17. század második felére Lengyelország és Oroszország felosztotta a mai Ukrajna területének jelentős részét, amelynek során a Dnyepertől nyugatra lévő területek lengyel befolyás alatt maradtak, míg Kijev és a folyótól keletre lévő területek orosz ellenőrzés alá kerültek. Erre az időszakra tehető a „Jobbparti” és „Balparti Ukrajna” kialakulása, ami egyben a mai Ukrajna nyelvi, etnikai, kulturális és vallási megosztottságát

⁷ A „Balparti Ukrajna” és a „Jobbparti Ukrajna” Ukrajna történelmi megosztottságát takaró kifejezés, amely a Dnyipro folyó folyási irányának megfelelő oldalait takarja.

⁸ JEKELCSIK 2014: 49.

⁹ SZABÓ 2023a: 41.

¹⁰ ZIGAR 2024: 30–33.

¹¹ ZIGAR 2024: 35.

is véglegesítette. A Lengyel Királyság, majd Lengyelország felosztását követően az Osztrák Császárság/Osztrák–Magyar Monarchia területén maradt ukrán népesség a közép-európai népekhez hasonló történelmi utat járt be, és nemcsak megőrizte a nemzeti öntudatát, hagyományait, nyelvét, kultúráját, hanem a 19. századtól megindult a nemzetfejlődés útján, míg az Oroszország területén maradt ukránok lassan, de biztosan eloroszosodtak.¹²

A „Jobbparti Ukrajna” Lengyelország végleges, 1795-ös felosztását követően a Habsburg Birodalom/Osztrák–Magyar Monarchia területére került. Ebben az esetben a „Jobbparti” megnevezés részben félrevezető, mivel a Habsburg Birodalom a 19. században nem kontrollálta a mai Ukrajna teljes nyugati területét, a délnyugati rész külön utat járt be, ami tovább bonyolítja Ukrajna etnikai és nyelvi viszonyait. Délnyugat-Ukrajna a 17. század végén az Oszmán Birodalomhoz tartozott, majd a 18. században Oroszország foglalta el, így az Odessza körzetében élő lakosság egy jelentős része jelenleg is inkább orosz gyökerű, orosz anyanyelvű. Ennek megfelelően a Habsburg Birodalom a 19. századtól 1917-ig a mai Ukrajna északnyugati területét, ezen belül elsősorban Galíciát, azaz a mai Lviv és Ivano-Frankivszk megye területeinek egy részét kontrollálta. Ez a relatíve kis terület ugyanakkor rendkívül fontos szerepet játszott a mai ukrán nemzettudat, a nacionalista ukrán gondolkodás kialakulásában.

A Bécs fennhatósága alatt lévő területeken több tényező is elősegítette az ukrán nemzettudat fennmaradását és megerősödését. Az osztrák államigazgatás a soknemzetiségű birodalmat az „oszd meg és uralkodj” elve alapján irányította, és ennek érdekében nem nyomta el a birodalom nemzeti kisebbségeit, ami az ukránok esetében a „rebellis lengyelekkel” szembeni felhasználhatóságukat jelentette. Az osztrák kormányzat nemcsak elismerte az ukrán nemzetiségű lakosság jelentős része által követett görögkatolikus vallást, de a papság a 18. század végétől állami fizetést is kapott, és Bécs támogatta az egyház anyanyelvi (ukrán) oktatásának fejlesztését is. Ez azért volt fontos az ukrán nemzeti identitás megtartása szempontjából, mivel Galíciában az ukrán nacionalizmus egyik legfontosabb megtartó ereje a görögkatolikus egyház volt, és ebben a tekintetben hosszabb távon is jól elkülönült egymástól a római katolikus lengyel és a többségében görögkatolikus ukrán lakosság.¹³ Mindez természetesen teljes mértékben öncélú volt Bécs részéről, mivel úgy gondolták, hogy az ukrán parasztok jobban megértik és követik az egyházi prédikációban megjelenő bécsi „üzenetet”, mintha németül szólna hozzájuk az egyházuk képviselője.¹⁴

Összefoglalva úgy gondolom, hogy a mai ukrán nacionalizmus és nemzettudat bölcsője Nyugat-Ukrajna Habsburg Birodalomhoz tartozó, Galíciának nevezett részén helyezkedett el. A bécsi udvar politikája a 19. században egyértelműen elősegítette az ukrán nyelv fennmaradását a birodalom területein. A Galíciában kialakuló erős ukrán nemzettudat a két világháború között megfelelő táptalaja volt a szélsőséesebb nacionalista eszmék kialakulásának, ami aztán visszaköszönt mind az 1991-et követő ukrán politikai életben, mind napjaink orosz propagandájában.

A „Balparti Ukrajna” ugyanakkor nem jelentett támogató környezetet az ukrán nyelv, kultúra és nemzeti identitás kifejlődéséhez. Oroszország a 18. század elejétől

¹² SZABÓ 2023a: 43.

¹³ Грицак 2000: 41.

¹⁴ JEKELCSIK 2014: 57.

fokozatosan felszámolta a kozákok önrendelkezését, a kozák hetmanok hatalmát, majd magát a kozák államot, amelynek az utolsó, már csak formális elemeit II. Katalin cárnő szüntette meg 1781-ben. Oroszország a 19. században nem ismerte el az ukrán nyelv és nemzet létét, az ukránokat „kisoroszk”-nak tartották, az ukrán nyelvet pedig az orosz egy dialektusának. Moszkva a 19. században uralma alá tartozó közép- és kelet-ukrajnai területeken az ukrán lakosság asszimilálására törekedett, amit a nagyszámú orosz etnikumú, elsősorban a nagyvárosokba betelepülő lakosság is elősegített. Az orosz hatóságok általában véve korlátozták az ukrán nyelv, irodalom és kultúra használatát, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy az ukrán kulturális mozgalmakat a cári hatalom többször is betiltotta, illetve egy-egy rövidebb időszakra engedélyezték vagy megtűrték. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az ukrán nyelv és kultúra ne lett volna jelen a 19. századi Oroszországban, de annak lehetőségei sokkal korlátozottabbak voltak a Monarchia viszonyaihoz képest.¹⁵

A Putyin vezette Oroszország 2004 óta fokozatosan visszatért az ukránság 19. századi megítéléséhez, ami nemes egyszerűséggel az ukrán nemzet, nyelv, illetve Ukrajna mint független állam tagadását jelenti. Amint láthatjuk, ennek azért vannak történelmi hagyományai Oroszországban.

Ukrán államalakulatok a két világháború között

Az első világháború befejező szakasza az önálló államiság létrehozásának esélyét jelentette az ukrán nép számára, mivel mindkét – ukrán identitású lakossággal rendelkező – birodalom felbomlott. Az ukrán lakosság ki is használta a kialakult politikai vákuumot, és gyors egymásutánban öt ukrán államalakulatot hoztak létre 1917 és 1920 között. Ebből csak a Nyugat-Ukrajnai Népköztársaság jött létre az Osztrák–Magyar Monarchia területén, a többi négy államalakulat alapvetően Oroszország területén alakult meg. További fontos különbség, hogy csak a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság kiáltotta ki azonnal a teljes függetlenségét, a másik négy államalkulat nem, vagy csak rendkívül nehéz politikai helyzetben lépte meg ezt.

Az orosz területen létrejött államalakulatok közül a legfontosabb az Ukrán Népköztársaság volt. Ezt első lépésben az úgynevezett Centralna Rada 1917 júniusában mint egy Oroszországon belüli autonóm területet hozta létre, és deklaráltan nem akart elszakadni az akkor az Ideiglenes Kormány által vezetett Oroszországtól. Az Ideiglenes Kormány 1917. november 7-i bukása és a kommunista/bolsevik hatalomátvétel lépéskényszerbe hozta az ukrán vezetést, amely kikiáltotta az Ukrán Népköztársaság megalakulását, ami azonban továbbra is csak egy Oroszországon belüli autonóm köztársaság létrejöttét jelentette. Az orosz kommunista vezetés számára azonban még ez is túl nacionalista elképzelés volt, így 1917. december 25-én Harkivban kikiáltották az Ukrán Szovjetköztársaságot, majd az orosz fegyveres alakulatok segítségével megtámadták a Centralna Rada által ellenőrzött területet, ezen belül elsősorban Kijevet. A fenti események hatására az Ukrán Népköztársaság 1918. január 25-én végül kimondta az ország teljes szuverenitását, de ez egyértelműen külső kényszer hatására

¹⁵ SZABÓ 2023a: 46.

meg tett lépés volt, és nem a teljes ukrán függetlenség eszméjének térnyerése. Ezt maga Mihail Hruscsevszij, az Ukrán Népköztársaság vezetője is elismerte.¹⁶

Mind az Ukrán Szovjetköztársaság, mind az 1919 februárjában létrejött Ukrán Szocialista Szovjetköztársaság a bolsevik Szovjet-Oroszország politikai és gyakorlati támogatásával alakult meg, és mint ilyen, mentes volt az ukrán nacionalizmus vagy Ukrajna teljes függetlenségének ideológiájától. Hasonlóan semleges volt az ukrán nemzeti eszme szempontjából a breszt-litovszki békét követően a német haderő által megszállt ukrán területen kikiáltott, úgynevezett Hetmanátus is, amely német protektorátusként elsősorban a német haderő ellátásának biztosítása érdekében jött létre. A Hetmanátus ettől függetlenül 150 ukrán tannyelvű általános iskola és két egyetem felállításával, kimondottan támogatóan állt az ukrán kultúrához, oktatáshoz és nyelvhez, ami azért is meglepő, mivel az ország vezetője Pavel Szkoropadszkij orosz ajkú arisztokrata volt.¹⁷

Az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását követően a galíciai ukránok Lvivben megalakították az Ukrán Nemzeti Tanácsot, és 1918. november 1-jén ukrán fegyveresek megszállták a várost és kikiáltották a független Nyugat-ukrajnai Népköztársaságot. Tekintettel arra, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia megfelelő környezetet biztosított az ukrán nemzeti gondolkodás, oktatás és kultúra fejlődésére a 19. században, így az új ukrán állam – a többi ukrán államalakulathoz képest – sokkal jobb helyzetben volt az államépítés területén, sőt egy ütőképes haderőt is sikerült felállítania Ukrán Galíciai Hadsereg néven.¹⁸ A Nyugat-ukrajnai Népköztársaság esetében nem volt kérdéses, hogy egyértelműen ukrán nacionalista alapokon áll, és a teljes függetlenség elérését tűzi ki célul.

Lényeges különbség volt a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság és az Ukrán Népköztársaság helyzete között az államra egzisztenciális veszélyt jelentő ellenség. A Nyugat-ukrajnai Népköztársaság esetében ez nem elsősorban a bolsevik szovjet-Oroszország, hanem az első világháború végét követően ismét létrejövő önálló lengyel állam volt, ami az ukrán–lengyel háború kirobbanásához vezetett. A kialakult összecsapások miatt a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság tartósan csak Kelet-Galíciát tudta kontrollálni, de az ismét felszínre törő ukrán–lengyel szembenállás tragikus következménye az volt, hogy megágyazott az első világháborút követően kialakult szélsőséges ukrán nacionalizmus lengyelellenességének.

Az ukrán nacionalizmus történelmi gyökerei – nehéz örökség II.

Az első világháborút lezáró békeszerződések megkötése során Ukrajnának nem sikerült elérni a független állami státuszt, a két legjelentősebb ukrán államalakulat, a Nyugat-ukrajnai Népköztársaság és az Ukrán Népköztársaság elbukott az ismét létrejövő Lengyelországgal, illetve a hatalmát megszilárdító Szovjetunióval szemben. A világháborút követő évtizedekben az ukrán nemzeti eszme fennmaradásának a két állam közül inkább Lengyelország jelentett megfelelő politikai környezetet, de az ukrán nacionalizmus érvényesítése itt is problémákhoz vezetett, ami hozzájárult a szélsőséges ukrán mozgalom kialakulásához az 1930-as évekre. Ez a szélsőséges nacionalista ideológia, illetve az azt képviselő

¹⁶ JEKELCSIK 2014: 98.

¹⁷ субтельний 1993: 440.

¹⁸ SZABÓ 2023a: 55.

szervezetek és politikusok jelenleg is jelentős hatással vannak az ukrán közéleti gondolkodásra, és így hasznos eszközt biztosítanak az orosz propaganda számára.

Lengyelország az Osztrák–Magyar Monarchia szétesését követően az úgynevezett Volin és Halics területét „örökölte” meg, a Monarchia politikai viszonyai között megerősödött és határozottabb elképzelésekkel rendelkező ukrán nemzeti kisebbséggel együtt. Az ukrán kisebbség azonban annak ellenére nem kapott formális önrendelkezést Lengyelországon belül, hogy az antant elhúzódo tárgyalásokat folytatott a lengyel vezetéssel Kelet-Galícia státuszáról. Az antant és Varsó közötti tárgyalások során előzetesen abban állapodtak meg, hogy a lengyel kormány tiszteletben tartja az ukrán nemzetiség jogait (ami a lengyel alkotmányba is bekerült), illetve egyfajta autonómia biztosításának a lehetősége is felmerült. Az antant később visszalépett az ukrán autonómia kérdésében, és a területet Lengyelországnak ítélte. Ezt követően a lengyel vezetés teljes mértékben ignorálta az ukrán kisebbség jogait, kultúráját, és abszolút lengyel nemzetiségű tartományként kezdte el kezelni az ukránok által lakott keleti területeket.¹⁹

A lengyel kormány az 1920-as években fokozatosan csökkentette az ukrán kisebbség oktatási lehetőségeit: megszüntették a Lvovi Egyetem ukrán tagozatának működését, 1924-ben betiltották az ukrán nyelv használatát az állami intézményekben, majd megszüntették a még az Osztrák–Magyar Monarchia alatt felállított ukrán tannyelvű állami iskolákat, és kétnyelvű iskolákat hoztak létre helyette.²⁰ A feszültség 1930-ra ukrán nacionalista hátterű parasztlázadásokba torkollott, ami ellen a lengyel állam katonai erővel lépett fel, és tömegesen tartóztatta le az ukrán aktivistákat. Mindez még jobban eltávolította az ukrán lakosságot a lengyel államtól, és megágyazott az addigiaknál szélsőségesebb és erőszakosabb ukrán nacionalizmus megjelenésének.²¹

A két világháború között létrejött ukrán nacionalista szervezetek közül a legfontosabb az 1929-ben megalakult Ukrán Nacionalisták Szervezete (Організація українських націоналістів, OUN) volt. Az OUN-t a lengyel hatóságok betiltották ugyan, de a harmincas évekre tömegmozgalommá vált, és számos terrorakciót hajtott végre a lengyel állam intézményei, illetve a kollaboráns ukránokkal szemben. Az ukrán nacionalizmus a két világháború között alapvetően lengyel- és oroszellenes volt, így nem meglepő, hogy ideológiai szempontból közösséget érzett a náci eszmével, és szimpatizált a német revansizmussal. Mindez egyértelműen megágyazott az ukrán nacionalizmus és a fasiszta Németország kapcsolatának a második világháború kitörését követően.²² Az OUN 1938-ban kettészakadt, és a két utódszervezet közül a radikálisabb eszméket valló szervezet a vezetője, Sztepan Bandera után az OUN-B nevet kapta. Bandera neve az elkövetkező évtizedekben elválaszthatatlanul összeforrott a radikális, nácizmussal kollaboráló ukrán nacionalizmussal.

Lengyelország német megszállását követően a német hatóságok toleráns módon álltak az OUN-B-hez, amely a Szovjetunió megtámadását követően úgy gondolta, hogy végre eljött az ideje a független Ukrajna létrehozásának a német haderő által megszállt ukrán területeken. Ennek megfelelően azt követően, hogy a Wehrmacht 1941. június 30-án elfoglalta Kijevet, az OUN-B Bandera vezetésével kikiáltotta Ukrajna

¹⁹ Субтельний 1993: 524.

²⁰ JEKELCSIK 2014: 158.

²¹ SZABÓ 2023b: 106.

²² JEKELCSIK 2014: 162.

függetlenségét. A német vezetés ezt már egyértelműen nem támogatta, Banderát letartóztatták, és mivel az OUN-B nem vonta vissza a függetlenségi nyilatkozatot, felszámolták a szervezetet. A német hatóságok ezt követően csak az ukrán kulturális és apolitikus társadalmi szervezetek, így az Ukrán Központi Bizottság működését engedélyezték.²³

Az OUN-B felszámolásával és a szélsőséges ukrán nacionalista elveket valló politikusok bebörtönzésével, illetve kivégzésével ugyanakkor nem ért véget a fasiszta Németország és a szélsőséges ukrán nacionalizmus kapcsolata. A német haderő már a Szovjetunió megtámadása előtt felállított két, ukrán önkéntesekkel feltöltött zászlóaljat „Nachtigall” és „Roland” néven, amelyek részt vettek a Barbarossa hadműveletben. 1943-ban, az Ukrán Központi Bizottság bevonásával, a megszállt területeken felállítottak még egy önálló ukrán alakulatot, a 14. „Halicsina” SS hadosztályt, amely előbb 1944-ben az előrenyomuló szovjet haderő ellen, majd a balkáni hadszíntéren harcolt. Az ukrán SS hadosztály felállítása az ukrán nacionalista ideológia történetének egyik legellentmondásosabb eleme, ami rendkívüli mértékben hozzájárult a 20. századi ukrán nacionalizmus és a náciizmus összemosásához, és aminek jelenleg is kézzelfogható politikai hatása van.²⁴

1. ábra: A „Halicsina” SS hadosztály ukrán nyelvű toborzóplakátja
Forrás: Reddit 2022

²³ JEKELCSIK 2014: 180.

²⁴ SZABÓ 2023b: 109.

2. ábra: Nemzeti érzelmű fiatalok felvonulása 2010-ben, Lvivben
 Forrás: Venik4 2014

A képek (1. és 2. ábra) megítélésem szerint jól tükrözik a jelenlegi ukrán nacionalizmus problémáját a második világháborús örökséggel kapcsolatban. Az oroszlán motívum jelen van a „Halicsina” hadosztály toborzóplakátján és a 2010-es lvivi felvonuláson is, ráadásul a toborzóplakáton a német horogkereszt társaságában szerepel. Így az orosz propaganda könnyen megérthető, vizuális eszközt kap arra, hogy párhuzamot vonjon a német náci ideológia és a jelenkori ukrán nacionalizmus között. Azt már csak kevesen tudják, hogy a mindkét képen szereplő oroszlán motívum Lviv város címerében található, és ez az oka annak, hogy napjainkban is megjelenik rendezvényeken, elsősorban természetesen Lviv megyében.

Az ukrán politikai helyzet és az ukrán nacionalista szervezetek szerepe Ukrajna függetlenné válását követően

A Szovjetunió 1991-ben a belső határok között esett szét. Ennek megfelelően a függetlenné vált Ukrajna határai nem tükrözték sem a történelmi, sem az etnikai, sem a nyelvi viszonyokat. Ukrajna 1991-ben egyértelműen nem volt nemzetállam, és ezzel az első bő tíz évben kormányon lévő ukrán politikai erők is tisztában voltak. Az ország magával hordozta az elmúlt bő háromszáz év történelmi megosztottságát: Kelet- és

Délkelet-Ukrajnában a lakosság többségének az orosz volt az anyanyelve, míg az ukrán anyanyelvi szinten elsősorban Közép- és Északnyugat-Ukrajna területén volt domináns, azokban a megyékben, amelyek a 19. századtól 1945-ig az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve Lengyelország részét képezték. A megosztottság vallási területen is jelen volt, a korábban Oroszországhoz, illetve Szovjetunióhoz tartozó területeken a Moszkvai Patriarchátus alá tartozó ortodox egyház, míg Északnyugat-Ukrajnában a görögkatolikus egyház volt a domináns.

Az etnikai viszonyok ugyanakkor sokkal kevésbé voltak egyértelműek, mivel Ukrajnában az anyanyelv és a nemzeti hovatartozás kérdése nem volt olyan egyértelmű, mint más közép-európai államokban. A gyakorlatban ez azt jelentette, hogy az orosz anyanyelv meglelte nem feltétlenül jelenti azt, hogy az illető orosz és nem ukrán nemzetiségűnek vallja magát. Ez a megosztottság a választók politikai preferenciáiban is megnyilvánult 2004-től, így Nyugat-Ukrajna általában véve az európai integrációt képviselő elnökjelöltre szavazott, míg Kelet-Ukrajna a Moszkvával szorosabb kapcsolatokat ápoló elnököt támogatta.

A pontos nyelvi és etnikai viszonyokat ugyanakkor nehéz megvizsgálni, mivel Ukrajna függetlenné válása óta csak egy alkalommal, 2001-ben végeztek népszámlálást.

Az orosz anyanyelv elterjedése nem esik egybe a magát orosz nemzetiségűnek tartó lakosság arányával. 2001-ben Dél- és Kelet-Ukrajna lakosságának többsége orosz ajkú volt, ugyanakkor csak a Krím lakosságának több mint fele vallotta magát orosznak, Ukrajna többi területén az orosz nemzetiségűek aránya a 40%-ot sem érte el. Ukrajna társadalmi békéjét etnikai és nyelvi szempontból 2004-ig megítélésem szerint egy egyszerű szabályszerűség, *status quo* tartotta fenn: a független Ukrajna hivatalos nyelve az ukrán nyelv lett, de mindenki szabadon használhatta az anyanyelvét a magán és hivatalos kapcsolattartás során, illetve az ukrán nyelv nem kapott pozitív diszkriminációt. Ezt a *status quo*t borította fel a 2004-es elnökválasztást követően elindult nyelv- és oktatáspolitikai, amely az ukrán nyelvet előbb pozitívan diszkriminálta, majd Porosenko elnök idején jogfosztott állapotba hozta a kisebbségi nyelveket. Ennek a politikának a célja az orosz nyelv visszaszorítása volt, ami érthető módon elfogadhatatlan volt Moszkva számára.

Ukrajna függetlenné válását követően a politikai palettán azonnal megjelentek a szélsőséges nacionalista eszméket valló pártok is. Ezek a pártok általában a két világháború közötti ukrán nacionalista pártok és politikusok politikai örökösének tekintették magukat. Az 1990-es években megalakult ismertebb ukrán szélsőséges nacionalista szervezetek, az UNA-UNSO (Українська Національна Асамблея – Українська Народна Самооборона, Ukrán Nemzeti Gyűlés – Ukrán Népi Önvédelem), Ukrán Nacionalisták Kongresszusa (Конгрес українських націоналістів) és az Ukrán Szociál-Nemzeti Párt (Соціал-національна партія України, SNPU) nyíltan felvállalták az OUN-B szellemiségét, politikai elveit és szimbolikáját. Ezek a szervezetek az országos politikában ugyanakkor egyetlen parlamenti választáson sem érték el a parlamentbe való bejutáshoz szükséges támogatást, és csak alkalmanként juttattak be egy-egy képviselőt az ukrán parlamentbe. Kivételnek ez alól csak a SNPU utódpártjának számít, 2004-ben megalakult Szvoboda (Всеукраїнське об'єднання „Свобода” – Összukrán Szövetség: Szabadság) ultranacionalista párt tekinthető, amely a 2012-es parlamenti választásokon 10,45%-ot ért el. A Szvoboda ugyanakkor ezt az eredményt úgy érte

el, hogy a párt vezetője, Oleh Tjahnibok szakított az OUN-B-t idéző szélsőséges ideológiával, és a követőit kizárta a pártból.²⁵

A nyugat-ukrajnai nacionalista szervezetek politikai jelentőségét nem az országos politikában betöltött szerepük adja, hanem a látványos és alkalmanként erőszakos utcai politizálásuk és katonai jellegű felvonulásaik, illetve a nehezen vállalható politikai örökségük. Ezek a pártok és a hozzájuk köthető paramilitáris alakulatok tökéletes alanyaivá váltak az orosz propagandának annak igazolására, hogy az ukrán nacionalizmus szélsőséges és agresszív ideológia, amely fenyegetést jelent Oroszországra.

A független ukrán ortodox egyház létrehozása – az egyház mint biztonságpolitikai tényező

Az önálló – értsd Oroszországtól független – ukrán nemzeti identitás kialakításában a vallás is fontos szerepet játszik, az önálló ukrán ortodox egyház létrehozását célzó törekvés a 2014-es méltóság forradalmát követő időszakban gyorsult fel. Mind az ukrán, mind az orosz ortodox egyház gyökerei a Kijevi Ruszig nyúlnak vissza, amikor a Kijev központú keleti ortodox egyház a Bizánci Patriarchia felügyelete alá tartozott. A mongol inváziót követően a kijevi metropolita hosszabb ideig Moszkvába helyezte át a székhelyét, így a Moszkvai Fejedelemség fokozatosan a befolyása alá vonta az ortodox egyház vezetését, és 1722-re a kijevi patriarcha a Moszkvai Patriarchátus egyik egyházmegyéjének vezetőjévé vált.

A Gorbacsov-éra politikai enyhülésének keretei között 1990-ben megalakult az Ukrán Ortodox Egyház, de az a Moszkvai Patriarchátus alárendeltségébe került (UPC-MP). A Moszkvai Patriarchátushoz való tartozás a kezdetektől fogva egyfajta orosz politikai befolyást is jelentett az ukrán ortodox egyház alá tartozó felekezetek irányában, mivel a mindenkor orosz politikai vezetés szoros kapcsolatot ápol a moszkvai pátriárkával. Az orosz egyházi befolyás ellensúlyozására 1989 decemberében ismét megalakult az Ukrán Autokefál (önálló) Pravoszláv Egyház, majd 1990-ben a Ukrán Ortodox Egyház Kijevi Patriarchátus (UPC-KP), amelyek függetlennek nyilvánították magukat a Moszkvai Patriarchátustól, de mivel nem tartoztak egyetlen patriarchátus alárendeltségébe sem, a legitimitásuk egyházi jogi szempontból kérdéses volt.

Az önálló ukrán ortodox egyház létrehozására már 2004-től Juscsenko elnök időszakában történtek lépések, de az egyházi jogi szempontból is *független ukrán ortodox egyház* létrehozása 2014-et követően, Petro Porosenko elnök regnálása alatt vált kiemelt politikai prioritássá. A Krím elcsatolására és a Donbaszban kitört fegyveres konfliktusra adott egyfajta politikai válaszreakcióként Porosenko meghirdette a „Haderő, Nyelv, Hit” hármas programot, amiből a „Hit” az önálló ukrán ortodox egyház létrehozását célozta meg. Porosenko ezzel a lépéssel az önálló ukrán ortodox egyház létrehozásának jelentőségét egy szintre hozta az ukrán nyelv használata hivatalossá tételének, illetve az ukrán haderő fejlesztésének programjával.

Az ortodox keresztény egyház szabályai szerint egy egyház csak akkor válik hivatalosan önállóvá, ha az elismert pátriárkák közül az egyház hivatalos dokumentumot, dekrétumot

²⁵ Interfax-Ukraine 2012.

(*tomost*) ad ki a függetlenség elismeréseként, és ezzel befogadja az egyházat. Ezt a lépést a Porosenko-adminisztráció intenzív külpolitikai tevékenységének köszönhetően végül I. Bartholomeo konstantinápolyi pátriárka tette meg: 2018. október 11-én bejelentette a független ukrán ortodox egyház elismerését, majd 2019. január 5-én hivatalosan is aláírta az erre vonatkozó dokumentumot. A *tomos* megadását követően formálisan is megalakult az Ukrán Ortodox Egyház Kijevi Patriarchátus (UPC-KP), amely egybeolvadt az Ukrán Autokefál Ortodox Egyházzal.

Jellemző az önálló ukrán ortodox egyház megalakítása kérdésének átpolitizáltságára, hogy Petro Porosenko ukrán elnök 2018 októberében, az ukrán ortodox egyház függetlenségének bejelentése után a lépést „nemzetbiztonsági ügynek” nevezte. A moszkvai pátriárkától független ukrán ortodox egyház elismerése rendkívül nagy csapást jelentett a körülbelül 150 millió követővel rendelkező orosz ortodox egyházra, amely így hosszabb távon akár több millió követőt és 12 ezer plébániát is elveszíthet Ukrajnában.²⁶

Az új ukrán ortodox egyház megalakulását követően azonnal megindult a harc a hívek támogatásáért, elsősorban Nyugat- és Közép-Ukrajnában. Az új ukrán egyház megpróbálta a saját struktúrájába betagozni az egyházközségeket a helyi vallási vezetők megnyerésével, adott esetben a hívek megszavaztatásával vagy az egyházi javak egyszerű elfoglalásával. Az UPC-MP ennek során több alkalommal is azzal vádolt meg ukrán nacionalista csoportokat és félkatonai szervezeteket, hogy támadást követtek el az egyházközségei ellen. Tovább mélyítette a két ortodox egyház közötti szakadékot, és erősítette a kérdés átpolitizáltságát, hogy 2014-et követően az ukrán politikai vezetés az UPC-MP képviselőit az „orosz világ” ideológiájának terjesztőiként bélyegezte meg.²⁷ Az SZBU²⁸ több eljárást is indított az UPC-MP egyes tagjai ellen, és megpróbálták kiszorítani az egyházat Ukrajna legfontosabb vallási intézményéből, a Kijev-Pecszerszki Kolostorból (Lavra).

Az orosz–ukrán háború kitörését követően az UPC-MP helyzete ellehetetlenült, mivel az orosz katonai támadást Kirill moszkvai pátriárka a támogatásáról biztosította.²⁹ Az UPC-MP vezetése végül 2022 májusában kimondta az egyház elszakadását a Moszkvai Patriarchátustól, ugyanakkor az egyház vezetője az orosz egyház szinódusának tagja maradt. Az ukrán parlament végül, hosszas huzavona után, 2024 augusztusában fogadta el azt a döntést, amely alapján gyakorlatilag betiltották a moszkvai pátriárka vezetése alá tartozó ukrán egyházak, ezen belül elsősorban az UPC-MP működését.³⁰

Az orosz–ukrán háború kirobbanásának elemei

Cikkemben igyekeztem bemutatni az orosz–ukrán szembenállás történelmi gyökereit, a politikai, nyelvi, kulturális és vallási ellentétek okait abból a célból, hogy érthetővé

²⁶ BBC 2019.

²⁷ Червоненко 2023.

²⁸ SZBU: Ukrajna Biztonsági Szolgálat, többek között az alkotmányvédelemért és kémelhárításért felelős ukrán titkos-szolgálat.

²⁹ Червоненко 2023.

³⁰ Магуряк 2024.

tegyem a 2022. február 24-én kitört orosz–ukrán háború ideológiai hátterét, illetve az utat, amit a két nemzet bejárt a háború kirobbanásáig. Úgy gondolom, hogy a kétezres évek elejére az orosz és ukrán nemzet olyan mértékben távolodott el egymástól nyelvi, kulturális és vallási szempontból, és annyi történelmi keserűség halmozódott fel, ami megfelelő táptalajt jelentett a háború kirobbanásának.

Írásomban nem tértem ki a kétoldalú politikai viszony megromlásának és az eskaláció egyes lépcsőfokainak részletes bemutatására, de úgy gondolom, hogy a befejező részben, a megfelelő következtetések levonásához erre is ki kell röviden térni. Megítélésem szerint Oroszország számára már 2004-ben elfogadhatatlan volt az ukrán nyelvhasználat pozitív diszkriminációja, majd az orosz nyelv háttérbe szorítása a közigazgatás és az oktatás területén, illetve az önálló ukrán ortodox egyház létrehozására irányuló törekvések. Tovább növelte az orosz vezetés aggodalmát Ukrajna nyugati integrációjának és ezen belül a NATO-tagságnak a lehetősége. Az elmúlt bő húsz év tapasztalatai alapján egyértelmű, hogy Oroszország számára a Nyugathoz, nem Moszkva befolyása alá tartozó Ukrajna elfogadhatatlan jövőkép.

A helyzetet Moszkva számára súlyosabbá tette az, hogy a narancsos forradalmat követően hatalomra kerülő ukrán vezetés elítélte a Krímben található orosz bázisok bérletének 2042-ig történt meghosszabbítását, és kétségbe vonta a 2017-ig tartó bérleti jogi alapjait. A Krím elvesztésének már az elméleti lehetősége is a végletekig fokozta az orosz vezetés aggodalmát, és lépésenként hozta Moszkvát. Ne felejtjük el, hogy Oroszország több száz éves törekvése kijutni a meleg tengerekhez. Erre az első valós lehetőséget Moszkva számára Odessza elfoglalása jelentette a 18. század végén, mint a Fekete-tengerre és ezen keresztül a világtengerekre való kijutás lehetősége. Ukrajna függetlenné válását követően a Krím töltötte be ezt a funkciót, amelynek politikai és történelmi jelentőségén túl a katonai stratégiai szerepe is hatalmas Oroszország számára: a félsziget a bázisa az Orosz Fekete-tengeri Flottának, amelynek elvesztése esetén az orosz flotta gyakorlatilag kiszorulna a Fekete-tengerről, mivel az alternatívaként felmerülő abháziai Novorosszijszk sem elhelyezkedésében, sem lehetőségeiben nem alkalmas a feladatra. A Krím ezenfelül az orosz haderő repülő-, radar- és rádiófelderítő alakulatai számára is bázist jelent, lehetővé téve a Fekete-tenger teljes medencéjének ellenőrzését.³¹

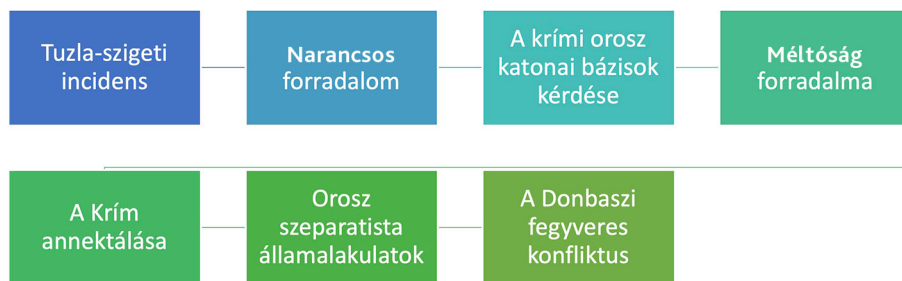
Úgy gondolom, hogy a krími orosz bázisok jövőjére vonatkozó bizonytalanság vezetett oda, hogy az orosz vezetés tervet készített a Krím katonai megszállására a következő ukrán belpolitikai válság, „színes forradalom” esetére. A Krím annektálását követően Moszkva tovább lépett az eskaláció útján, kirobbantva, vagy legalábbis támogatva három oroszbarát államalakulat létrejöttét (Harkivi, Donecki és Luhanszki Népköztársaság), ami tartós belpolitikai és katonai válságot idézett elő Ukrajnában, lehetetlenné téve a Krím visszaszerzését politikai vagy katonai úton. Ezen a ponton a komoly történelmi teherrel rendelkező ukrán szélsőséges nacionalista pártok, illetve a hozzájuk köthető paramilitáris alakulatok szerepe kiváló ideológiai alapot biztosított az Ukrajna elleni fellépéshez.

A 2014 és 2022 közötti donbaszi fegyveres konfliktus egyfajta *status quó*t alakított ki Ukrajna és Oroszország között, amelyet Kijev többek között a még erősebb nacionalista

³¹ SAKWA 2016: 102.

politikai kurzus kialakítására használt, míg Moszkva az Ukrajna elleni ideológiai hibrid hadviselés elemeit építette tovább, elsősorban a „fasiszta Ukrajna”, „a legkorruptabb állam” és „Ukrajna egy mesterségesen összefércelt Frankenstein-állam” elemekkel. Ez a nyolc év a konfliktus tárgyalásos rendezésének lehetőségét is felvetette, igaz Ukrajna politikai rendszerének alapvető átalakítása és a külpolitikai mozgástér jelentős leszűkítése árán. A politikai megállapodás lehetőségét az I. és a II. minszki megállapodások jelentették. A 2014. szeptember 19-én aláírt I. minszki megállapodás magas fokú önrendelkezés és helyi választások megtartását biztosító ukrán törvények elfogadását tartalmazta egyes Luhanszk és Doneck megyei területek számára. A 2015. február 12-én aláírt II. minszki megállapodás már alkotmányos reform bevezetését, Ukrajna föderalizálását és speciális státusz megadását tartalmazta Doneck és Luhanszk megye egyes területeinek. A II. minszki megállapodásban leírt alkotmánymódosítás olyan mértékben gyengítette volna meg az ukrán központi politikai vezetés mozgásterét, és erősítette volna meg a régiók befolyását, hogy kétségessé vált volna bármilyen euroatlanti integrációs politika.

Úgy gondolom, hogy a minszki megállapodások teljesítésének lehetősége egyfajta önmérsékletre kényszerítette az orosz vezetést, hiszen a nyílt – és 2014–15 körül biztosan sikerre ítélt – katonai agressziótól egészen 2022-ig tartózkodott. Félreértések elkerülése végett: Oroszország a két donbaszi szakadár köztársaságot ebben az időszakban is minden eszközzel támogatta, de az orosz haderő nyíltan nem támadott ukrán célpontokat. Moszkva „türelme” megítélésem szerint 2022-re fogyott el, ekkor gondolták azt, hogy Carl von Clausewitz gondolataival élve, a háborúval jobb eredményt lehet elérni, mint a politikai megoldásokkal.

3. ábra: Az ukrán–orosz kapcsolatok megromlásának lépcsőfokai

Forrás: a szerző szerkesztése

Felhasznált irodalom

- BBC (2019): Ukraine Orthodox Church Granted Independence from Russian Church. *BBC*, 2019. január 5.
- Червоненко, Віталій (2023): Рада дала старт забороні УПЦ МП. Як і коли це може запрацювати. *BBC*, 2023. Online: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-65747898>

- Грицак, Ярослав (2000): *Нарис історії України*. Kijev: Geneza.
- Interfax-Ukraine (2012): With All Party Lists Ballots Counted, Regions Party Gets 30%, Batkivschyna 25.54%, UDAR 13.96%, Communists 13.18%, Svoboda 10.44%. *Kyivpost*, 2012. november 8. Online: <https://archive.kyivpost.com/article/content/oct-28-parliamentary-election/with-all-party-lists-ballots-counted-regions-party-gets-30-batkivschyna-2554-udar-1396-communists-1318-svoboda-1044-315790.html>
- JEKELCSIK, Szerhij (2014): *Ukrajna története, egy modern nemzet születése*. Ford. Jánki András. Budapest: Kairosz.
- Магуряк, Іван (2024): Заборона УПЦ МП: що насправді передбачає закон, як діятиме на практиці і що буде з парафіями. *24tv.ua*, 2024. augusztus 20. Online: https://24tv.ua/zaborona-upts-mp-ukrayini-pro-shho-zakonoproekt-zak-riyut-tserkvi_n2628367
- PERJÉS Géza (1983): *Clausewitz*. Budapest: Magvető.
- r/PropagandaPosters (2022): Join the SS glacia division. Ukrainian Collaborator propaganda poster WW2. *Reddit*, 2022. február 28. Online: https://www.reddit.com/r/PropagandaPosters/comments/t3ktre/join_the_ss_glacia_division_ukrainian/
- SAKWA, Richard (2016): *Frontline Ukraine, Crisis in the Borderland*. London: Bloomsbury. Online: <https://doi.org/10.5040/9780755603756>
- SZABÓ Lajos (2023a): Az ukrán nacionalizmus fejlődése a Kijevi Rusztól 1920-ig. *Felderítő Szemle*, 22(2), 32–57. Online: <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-2.pdf>
- SZABÓ Lajos (2023b): Az ukrán nemzeti eszme fejlődése a két világháború között Lengyelország területén és a szélsőséges ukrán nacionalizmus kialakulása. *Felderítő Szemle*, 22(3), 103–112. Online: <https://www.knbsz.gov.hu/hu/letoltes/fsz/2023-3.pdf>
- Субтельний, Орест (1993): *Україна історія*. Kijev: Libigy.
- ZIGAR, Mihail (2023): *Az Ukrajna lerohanásáig vezető út*. Ford. Bartók Imre. Budapest: Athenaeum.
- Venik4 (2014): Nazi Symbolism in Ukraine. *LiveJournal.com*, 2014. március 4. Online: <https://venik4.livejournal.com/42389.html>

Tarjáni Attila¹

A kockázatmentes háború paradoxona

The Paradox of Riskless Warfare

Absztrakt

A fejlődő technológia magában hordozza annak a lehetőségét, hogy egyre messzebb helyezi a katonát a harcmezőtől, amely alapján a kockázat – hogy egy nemzet fiainak áldozatot kell hozniuk a haza érdekeiért – csökkenését feltételezi. Azonban nem lehet vegytisztán a technológia adta lehetőségek alapján kijelenteni, hogy milyen változások prognosztizálhatók a hadviselésben. A társadalom, a gazdaság és a politika ugyanúgy ki van téve a technológiai változásoknak, mint a hadviselés, amely komplex adaptív rendszerként formálja a lehetséges jövőt. A kockázatmentes hadviselés talán csak bizonyos területein lehetnek mentesek az előre nem látható következményektől, azonban tény, hogy azon anomáliák, amelyek már napjainkban mutatkoznak, alapjaiban rengetik meg az érvényben lévő teóriákat.

Kulcsszavak: kockázatmentes hadviselés, hibrid, technológia, versengés

Abstract

Disruptive technology carries the possibility of placing the soldier further away from the battlefield, which implies a decrease in the risk that the citizens will have to make sacrifices for the interests of the homeland. However, it is not appropriate to assess what changes can be predicted in warfare by the military effects of the disruptive technologies. Society, economy and politics are just as exposed to technological changes as warfare, which shapes the possible future as a complex adaptive system. Riskless warfare may only be unaffected from unforeseen consequences in certain areas, but it is a fact that the anomalies that are already emerging today are fundamentally challenging current theories.

Keywords: riskless warfare, hybrid, technology, competition

¹ Ezredes, katonai képviselő-helyettes, MH Gróf Andrássy Gyula Katonai Képviselő Hivatala.

Bevezetés

A mesterséges intelligencia, az autonóm rendszerek és a robotika meghatározóan fogják alakítani a jövő hadszínterét, és ez által közvetlen, illetve indirekten anomáliát okoznak a hadtudományban. A kérdés nem az, hogy átírják-e ezek a rendszerek a paradigmát, hanem inkább az, hogy hogyan? A válasz nem egyszerű, hiszen a közeli jövőről van szó, amelyben túl sok a bizonytalan, illetve a változó tényező. Paul Kahn, a Yale Egyetem jogprofesszora használta azt a kifejezést, miszerint kialakulhat a *kockázatmentes hadviselés paradoxona*, mivel a technológia egyre messzebb helyezi a katonákat a pusztítástól és a veszélyérzettől, ami egyrészt megszünteti a kockázat érzését, másrészt olyan vizek felé terel minket, ahol a hadviselés etikája nem értelmezhető.²

A kockázatmentes háború paradoxona olyan eshetőség, amely kiemelten foglalkoztat sok olyan elemzőt Paul Kahn professzoron kívül is, akik nyomon követik a robotika és az autonómia fejlődését. Azonban rendkívül nagy kihívás pontos elemzést nyújtani a jövőre nézve, mivel bizonyos keretkörülmények egyrészt ismeretlenek, másrészt a világ komplexitása olyan léptékű, hogy különböző elemzések különböző eshetőségeket fognak valószínűbbnek tekinteni. Az atombomba kifejlesztése is okozott hasonló sokkhatást az eshetőségekben, ami egyrészt predesztinálta a teljes világ megsemmisülését, másrészt olyan erős katonai képességet feltételezett, amely abszolút eltörli a konvencionális háborúkat; azonban napjainkig egyik feltételezés sem valósult meg.³

Amikor a paradigmát feszegető anomáliákról beszélünk, talán a két legmeghatározóbb kérdés, hogy miként alakul a háború tartalma és célja, valamint a háborúban részt vevők spektruma. Egy ilyen elemzés nem fókuszálhat vegytisztán a felkavaró technológia hatásaira a harcmezőn, hiszen ugyanezen technológiai fejlesztések kihatnak a gazdaság, a társadalom és a politika átalakulására is. A változás komplexen átjárja az emberiséget, amelyben nem csupán a háború paradigmája, hanem az emberiség evolúciós változása is mérőföldkőhöz érkezik.

A technológia hatása a társadalomra

Ez a lehetséges evolúciós változás alapjaiban formálja át a világot, és szükséges lesz újraértelmezni az alapvető emberiségi normákat. Természetesen senki nem tudja 100%-os pontossággal prognosztizálni, hogy milyen lesz a jövő világa, de számtalan társadalomtudományi elemzés készült a témában. A legtöbb társadalomtudományi szakértő egyetért abban, hogy a mesterséges intelligencia és a robotika át fogja alakítani a munkaerőpiacot, ezáltal magát az egész társadalmat is. Ez a lehetséges átalakítás nem csupán kiegészítheti vagy hatékonyabbá teheti a gazdaságot vagy a szolgáltatási szektort, hanem egyben azzal a fenyegető képességgel rendelkezik, hogy teljesen kiszoríthatja az emberi tényezőt bizonyos ágazatokban. E munkahelyek lehetősége gyakorlatilag végtelen: a robotika képes hatékonyabban és precízebben

² KAHN 2002.

³ ELLSBERG 2017: 20, 249.

dolgozni a legtöbb munkahelyen, legyen szó kemény fizikai munkáról, precíziós orvosi ellátásról vagy akár rendvédelmi szolgáltatásokról.⁴

A mesterséges intelligencia amellet, hogy elvehet munkahelyeket, valószínűleg létrehoz újakat is a karbantartás, a távirányítás, az adatelemzés és a kiberbiztonság terén. Ahhoz, hogy a robotika és a mesterséges intelligencia képes legyen üzemelni, illetve rendszerszinten legyen képes hatékonyan működni, az emberi tényező valószínűleg elengedhetetlen. Jó példa, hogy az Amerikai Egyesült Államok által Szíria felett működtetett Predator és Reaper drónokat megközelítőleg harminc ember kezelte, és nyolcvannál többen elemezték az azon bejövő felderítési adatokat.⁵ Ez a szinergia, amelyet az ember, a mesterséges intelligencia és a robotika képes nyújtani, tovább gyorsítja a már mostanra is felgyorsult világot. Legyen szó termelésről, szolgáltatásról vagy információkiértékelésről, azon előnyök, amelyeket ezek a rendszerek biztosítanak, további követelményeket támasztanak az azokat kiszolgáló vagy felhasználó emberek felé, ami ördögi körforgásban generálja az előre nem látható sokkhatásokat.

Azonban a kiszolgáláshoz, javításhoz vagy a kiértékeléshez szükséges emberi személyzet egy teljesen egyedi helyzetet teremthet a munkaerőpiacon, mivel különleges képzést és magas fokú rugalmasságot követelhet meg a hatékonysághoz. Bizonyos jelenlegi munkakörök betöltéséhez nem szükséges magasabb szintű iskolai végzettség vagy technológiai szaktudás, de a kiszolgáláshoz, javításhoz vagy a kiértékeléshez valószínűleg ez alapkövetelmény lesz.⁶ Természetesen a mesterséges intelligencia lehetőségei egyelőre beláthatatlanok, és nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy maga a mesterséges intelligencia lesz képes beazonosítani a javításra szoruló alkatrészeket vagy rendszereket, és rögtönzötten elkészített videósegédlettel támogatja a nem képzett humán munkaerőt a javítás végrehajtásában. Mindenesetre nem zárható ki, hogy lesz a társadalomnak egy kialakuló rétege, amely vagy nem rendelkezik kellő rugalmassággal a munkák elvégzéséhez, vagy egyszerűen nem kerül bele abba a kiválasztott tömegbe, ahonnan meríteni fog a piac.

A modern kor társadalmi berendezkedése arra alapszik, hogy azért működteti az állam az oktatást, az egészségügyet és szociális gondoskodást, mert szüksége van a humán erőforrásra a különböző szektorokban a működése fenntartásához. Azonban azáltal, hogy megnövekedhet azon társadalmi réteg mérete, amelyet nem képes az állam alkalmazni, felmerül a kérdés, hogyan fog változni az állami berendezkedés és a politika ezáltal. A kihívás valószínűleg az lesz, hogy az alkalmazhatatlan munkaerő megnövelheti a „haszontalan társadalmi osztály” kialakulásának esélyét. Emellett a képzett munkaerőnek is szüksége lesz azon képességére, hogy gyorsan át lehessen képezni abban az esetben, ha a technológiai fejlődés hirtelen alakítja a keretkörülményeket.⁷ A technológiai fejlődés azonban nem csupán a munkahelyek jellegét, hanem a munkavállalók vagy a társadalom biológiai jellegét is képes átalakítani.

Azok a biológiai jellegű beavatkozások, amelyek képesek kiegészíteni az emberi testet, ezáltal megnövelni a teljesítményét vagy élettartamát, egyre közelebb kerülnek a megvalósításhoz. A világ kezd kiszakadni a biológia béklyóiból. Az emberi test

⁴ HARARI 2018: 42–45.

⁵ HARARI 2018: 36–39.

⁶ HARARI 2018: 45–49.

⁷ HARARI 2018: 36–39.

átalakításával újra kell gondolni a magánszféra és az identitás fogalmát, az egészségügy és az egyenlőség fogalmát, a sportszövetségeknek és oktatási intézményeknek a *fair play* fogalmát, a nyugdíjfolyósító szervezeteknek és a munkaerőpiacnak egy új világhoz kell igazodniuk.⁸ Nem utolsósorban a haderő lehet az a szervezet, amely jelentősen tudna profitálni az emberi képességek átalakításából.

Az első emberi DNS feltérképezésére másfél évtizedre és 3 milliárd amerikai dollárra volt szükség, ma már néhány hét és pár száz dollár elég hozzá. Ezzel új lehetőségek nyílnak meg, amelyek egyrészt egyénre képesek igazítani az orvosi beavatkozások lehetőségét, másrészt azonban lehetőséget nyitnak az állam és a munkáltatók számára etikátlan humánerőforrás-szelekcióra is. A biztosítók vagy a munkáltatók a DNS alapján válhatnak képessé személyre szabni bizonyos feltételeket, amivel egyenlőtlen rendszert tudnak felépíteni.⁹ A világ nemzeteinek egyetemes alkotmányai elismerik, hogy egy humánus társadalom köteles minden tagjának méltányos egészségügyi kezelést adni, de ez nem vonatkozik az emberi képesség feljavítására. Ez olyan privilégium, amelyet csak a tehetősebb társadalmi réteg lesz képes kifizetni, vagy csak azon állami szektor fogja támogatni, ahol a feljavított emberi képességek jövedelmezők. A társadalmi rétegek közötti szakadék még jobban elmélyül, ami kihat a politikára is.¹⁰ Egyrészt azon társadalmi osztály, amelynek jelentősen megnő az élettartama, más politikai döntések meghozatalára lehet hajlamos, másrészt az állami szektor által finanszírozott képesséfejlesztések célcsoportja az állam tulajdonává válik, ami teljes körű kiszolgáltatottságot jelent.

Ebben a kontextusban az egyik legvalószínűbb állami szektor, amelyben központilag szponzorált lehet az emberi képességek feljavítása, a rendvédelem és a haderő. Az a társadalmi réteg, amely nem rendelkezik a megfelelő intelligenciával és rugalmassággal az átképzéshez, és eddig a társadalom-szakértők „haszontalan társadalmi osztályként” hivatkoztak rá, könnyen válhat „feláldozható osztállyá” is.

A társadalmi feszültségek eddig is kihatottak a múlt konfliktusaira, hiszen mindig is jellemző volt, hogy a szegényebb rétegek voltak inkább kiszolgáltatva a toborzásoknak és a konfliktus megvívásának. Mégis prognosztizálható egyfajta elmélyülése a problémának, hiszen a társadalom tehetősebb rétege még inkább megengedheti magának, hogy kibújjon állampolgári kötelezettségei alól, az intelligensebb réteg kulcsfontosságúvá válik a gazdaságban, a szegény és nem képezhető réteg pedig nemcsak teljesen „kiszolgáltatottá” válik az államnak, de az államtársadalmi megítélése is egyfajta kockázatmentességgel felhasználható címkét kaphat. A kockázatmentes háború paradoxona ebben a kontextusban azt a veszélyt hordozza magában, hogy az a társadalmi réteg, amely kiszolgáltatottá válik, kirekesztődik a nemzeti összetartozási megítélésből.

Martin van Creveld hadtörténész szerint az egyén áldozatra vagy önfeláldozásra kész hajlama a modern háborúk legfontosabb faktora. A háború nem akkor kezdődik, amikor emberek elkezdik leölni egymást, hanem akkor, amikor az egyének elfogadják annak kockázatát, hogy megölhetik őket egy konfliktusban.¹¹ Azonban ha eleve egy

⁸ HARARI 2017: 364–366.

⁹ HARARI 2017: 364–366.

¹⁰ HARARI 2017: 364–366.

¹¹ SINGER 2010: 432.

adott társadalmi rétegnek nincs más jelentősége, mint az áldozat maga egy konfliktusban, akkor mi tartaná vissza a politikát attól, hogy könnyebben vállaljon háborút? Természetesen nem célszerű ennyire leegyszerűsíteni a kihívást, hiszen számos egyéb tényező befolyásolja annak természetét, azonban nem elhanyagolható a tény, hogy ha nemzet nem tekinti veszteségnek egy adott társadalmi réteg feláldozását, az nemcsak az ország külpolitikájára hat ki, hanem megkérdőjelezi a béke jelentőségét is egy modern világban.

Béke, versengés, konfliktus

Felmerül a kérdés, hogy ha ilyen léptékben alakul át a világ, akkor nem lehet-e nagyobb esély a békére is, mivel a technológiai fejlesztések első számú célja a jólét és a biztonság növelése kellene hogy legyen. Jelenleg a jólét és a biztonság alapvető logikai kapcsolattal rendelkezik a béke állapotával, annak ellenére, hogy nehéz megfogalmazni, hogy mi is a béke maga. A Hágai Békefelhívás – globális kampány a békére nevelésért szerint:

„Akkor valósul meg a béke kultúrája, ha a világ polgárai megértik a globális problémákat, rendelkeznek konfliktusmegoldó képességekkel, erőszakmentesen küzdenek az igazságosságért, az emberi jogok és a méltányosság nemzetközi normái szerint élik az életüket, értékelik a kulturális sokszínűséget, és tisztelik a Földet és egymást. Mindezt csak módszeres békére neveléssel lehet elérni.”¹²

Ha ebből a meghatározásból indulunk ki, már alapjaiban el kell hogy fogadjuk, hogy ez csak egy ideológia, amely a gyakorlatban talán sohasem fog megvalósulni. A világ polgárainak eltérő a percepciója a globális problémákra nézve, attól függően, hogy a világ melyik részén élnek. Teljesen másban látja a globális problémákat egy fejlett nyugati berendezkedésű ország, mint egy harmadikvilág-béli ország, és teljesen más-képpen látja egy katolikus berendezkedésű, mint egy iszlám. Arról nem is beszélve, hogy hinni abban, hogy a Föld lakossága képessé válhat erőszak nélkül küzdeni az igazságosságért, ellentmond az ember alaptermészetének és társadalmi berendezkedésének. Az embernek azon képessége, hogy hajlandó akár az életét is kockáztatni azért, amit igaznak hisz, meghatározó jelleme a fajfejlődésben. Ennek feladása olyan utópiát feltételez, amelytől még nagyon messze áll az emberiség.

Ha nem ragaszkodunk a Hágai Békefelhívás definíciójához, akkor egy elismert norvég tudós és kutató, Johan Galtung megközelítésében a béke két vetületét határozta meg.

„Eszertint a negatív béke annyit tesz, hogy nincs háború, illetve erőszakos, fegyveres összecsapás az egyes államok között vagy az államokon belül; míg a pozitív béke azt jelenti, hogy nincs háború vagy erőszakos összecsapás, emellett a társadalmi helyzetet a méltányosság, igazságosság és fejlődés jellemzi.”¹³

¹² Council of Europe [é. n.].

¹³ Council of Europe [é. n.].

Johan Galtung megfogalmazása már gyakorlatiasabb, mivel a biztonságot objektív és szubjektív jellege mentén közelítette meg. Azonban kijelenthető, hogy azon állapot, amelyet ő negatív béke alapján fogalmazott meg, nem tekinthető igazán békének, hiszen a méltányosság, igazságosság és fejlődés hiánya feszült alapállapotot feltételez, amely vákuumban elengedhetetlenül megjelenik azon politikai befolyásolás, amely előszobája gyakorlatilag egy konfliktusnak. Jelentős kihívás olyan régiót megnevezni a Földön, ahol létezik a pozitív béke. Ezáltal a biztonsági környezetben folyamatos azon vákuum, amely cselekvésre ösztönzi az országokat politikai befolyásuk gyakorlására. Az a tény pedig, hogy a modern társadalmak gazdasági, jóléti és biztonsági szektora rendkívüli módon függ a ritkaföldfémektől, egy olyan versenyhelyzetet teremt, amelyben a béke nem képes érvényesülni.

A ritkaföldfémek, a fejlődés és konfliktus záloga

Az infokommunikációs technológiák, az akkumulátorok és ezáltal a legtöbb modern fegyverrendszer gyártásához elengedhetetlenek a ritkaföldfémek.¹⁴ A legnagyobb kihívást az jelenti, hogy jelenleg Kína rendelkezik az erőforrásokkal, aki ki is használja az ebből eredő előnyét. Maga a nyersanyag nem csak Kína területén található. Létezett kitermelés az Amerikai Egyesült Államokban, Braziliában, Oroszországban, Dél-Afrikában, Thaiföldön, Törökországban és Franciaországban. Azonban a kitermelése és finomítása rendkívül környezetszennyező, újrahaznosításuk pedig eddig sikertelennek bizonyult.¹⁵

A ritkaföldfémek mindegyike rendelkezik egy közös nevezővel, mégpedig hogy mindegyikük a természetben legnagyobb mennyiségben előforduló ásványokhoz kapcsolódik. A ritkaföldfém-koncentrátum kinyeréséhez hatalmas mennyiségű kőzet kitermelésére és finomítására van szükség. Például egy kilogramm vanádium előállításához nyolc és fél tonna kőzet kitermelése szükséges.¹⁶

A legmodernebb technológiák, köztük a katonai felszerelések gyártása és fenntartása Kína jóindulatától függ, és ez jelentősen aggasztja a nagyhatalmak vezetőit. A kritikus erőforrásért megindult versengés már most formálja a globális külpolitikát.¹⁷ A kockázatmentes háború paradoxonának az első igazi kihívása, hogy egyelőre nem kockázatmentes, hiszen egy olyan kritikus nyersanyag meglététől függ, amely egyelőre nem elérhető korlátlanul az országok számára. Természetesen ebből még nem lehet messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a kitermelés lehetősége sok ország számára elérhető, megfelelő áldozatért cserébe, azaz elfogadja az azzal járó környezetszennyezést, amelynek árát az élőhelyének csökkenésével fizeti meg. De az kijelenthető, hogy az a versengés, amely a ritkaföldfémek – és ezáltal a modern technológia – birtoklásáért zajlik, nem ismer határokat. A hátrány, amely a ritkaföldfémekhez való hozzá nem férésből adódik, sajnos a legtöbb nemzetnek megéri a konfliktust, mivel

¹⁴ Úgymint: lantán, cérium, prazeodímium, neodímium, prométium, samárium, európium, gadolinium, terbium, diszprózium, holmium, erbium, túlium, itterbium, lutécium, szkandium, ittrium.

¹⁵ PITRON 2020: 9–10.

¹⁶ PITRON 2020: 15–16.

¹⁷ PITRON 2020: 22.

ha a szemben álló fél a ritkaföldfémek felhasználásával technológiai előnyre tesz szert, a kockázatmentes hadviselés csak az egyik fél részére válhat igazán azzá.

Ebben a folyamatos versengésben a cél közös: a politikai akarat rákényszerítése a másik félre vagy felekre erőszak útján, ami Clausewitz tézise alapján a háború maga; azonban a nyílt háború kockázatos és nem minden esetben kifizetődő. Mivel az országok eltérő jellemmel, védelmi, illetve társadalmi ellenálló képességgel rendelkeznek, a lehetséges erőketvitési módok teljes tárházát felhasználják, ami felöleli a hibrid hadviselés elemeit. Pedig a politikai, gazdasági, társadalmi és kinetikai elemek ötvözése egy konfliktusban, amely nem ismer el megkülönböztetést a hatáskiváltásban a civil, a polgári és a katonai elemek között, nem számít újnak.

A társadalom kitettsége a háborúban

Az akaratérvényesítés folyamatában a civil lakosság szerepe már régóta fokozódó tendenciát mutat. Az iparosodás után alakult ki az a helyzet, amikor egy nemzet minden állampolgára legitim célponttá vált, hiszen valamilyen módon hozzájárult a katonai műveletekhez, a hadiipar résztvevői mellett mindenki, aki a hadigépezetet tápláló ipari szektorban, mezőgazdaságban vagy a szolgáltató szektorban dolgozott.¹⁸

A gyakorlatban a civil célpontok szándékos pusztítását stratégiai érdekből először William Tecumseh Sherman tábornok valósította meg az amerikai polgárháborúban a georgiai menetelés alatt. Sherman kijelentése alapján „a háború maga a pokol”, amit nemcsak megfigyelésnek szánt, hanem a gyakorlatban is mindent elkövetett, hogy az rideg ténnyé váljon, mivel „büntetés” alkalmazásával akarta megtörni az akaratot. A georgiai menetelés alatt mindent felégették és elpusztítottak, mert Sherman tábornok megítélése szerint az ellenfelet olyan közel kellett vinni a pokolhoz, amennyire csak lehet.

Igaz, az első világháborúban nem alkalmazták ezt a totális pusztítással járó stratégiát – hiszen a harcmezőn morzsolódott fel a társadalom jelentős része –, azonban nem sokkal később Giulio Douhet olasz tábornok megalkotta a légielő alkalmazásának új koncepcióját, ami a városok bombázásában vizionálta azt a hatást, amely az ellenfél akaratát képes lehet megbénítani. Ez több katonai gondolkodót is megihletett, ami alapján kialakult a stratégiai bombázás elmélete.¹⁹ Ez nem igazán váltotta be gyakorlatban a várt eredményeket, hiszen nem volt képes megtörni a lakosság akaratát, azonban olyan brutális újításokra sarkallta a tervezőket, ami jelentősen ellentmondott a hadviselés etikájának.

A második világháborúban a városok éjszakai bombázása közben a brit légielő rájött, hogy a károkozás jelentősebb, ha nem egyszerű házakat, hanem munkáskerületeket pusztítanak, mert mind a kár, mind a hatékonyság jelentősebb. Majd a bombázások közben azt is megfigyelték, hogy a tűz még mindig pusztítóbb, mint a bombarobbanás, ezért késleltetett robbanású bombákat kezdtek alkalmazni a tűzoltók elriasztására. Gyújtóbombák bevetésével képesek voltak hatványozni a pusztítást, majd 1943-ban

¹⁸ ELLSBERG 2017: 218.

¹⁹ ELLSBERG 2017: 218–222.

sikerrel próbálták ki a tűzvihar elméletet, miszerint felhasználják a természet erejét egy város elpusztításához. Az elmélet szerint meghatározott minta alapján gyújtóbombával szórnak egy adott területet, aminek hatására a kisebb tüzek megváltoztatják a helyi szeleket, ami helyi huzatot – ezáltal elolthatatlan tüzet – hoz létre. Az elmélet a gyakorlatban kétszer járt sikerrel, 1943. július 27-én Hamburgban és 1945. február 13-án Drezdában.²⁰ Az eredmény sokkoló volt, mivel az emberek az óvóhelyen is szó szerint elégték vagy megfőttek.

Annak ellenére, hogy a modern nyugati világ arra törekszik, hogy a hadviselés etikája minél inkább normalizálódjon, pontosan az ellenkező hatás várható a modern technológia térnyerésével. A kockázatmentes háború lehetséges paradoxona lehet, hogy messzebb helyezi a katonákat a pusztítástól, azonban közelebb helyezi a civileket a lehetséges pusztításhoz.

A technológia lehet, hogy bizonyos esetekben kiegészíti a katonákat, míg más országok esetében teljesen helyettesíti őket a harcmezőn, mindkét esetben a háttérország nyújtotta támogatás fog kritikussá válni hatáskiváltás szempontjából, hiszen a „súlypont” áthelyeződik a társadalomra.

A súlypont fogalmát először Clausewitz vezette be *A háborúról* című könyvében, amelyben az erőnek és mozgásnak valamiféle központjaként azonosította.²¹ A mai modern megfelelője nem áll messze az eredeti koncepciótól, miszerint az akaratnak vagy az erőnek, illetve a cselekvési szabadságnak az alapvető forrásaként azonosítják.²² A súlypontelemzés folyamatos feladat, és függően az elemzők felkészültségétől és meglátásaitól, a végeredménye nem tekinthető abszolútnak. Jelentős mennyiségű cikk íródott arról, hogy van-e még jelentősége egy ilyen komplikált világban a súlypontelemzésnek, azonban a legtöbb katonai szakértő egyetért abban, hogy mivel az elemzés átfogó folyamat, az eredménytől függetlenül jobban megismerkednek a művelési környezettel és kihívásokkal.

A súlypontelemzés folyamatában elemezzük a kritikus képességeket, a kritikus követelményeket és a kritikus sebezhetőséget, amelyek összefüggéseként állapítjuk meg a következtetést. Többféle konklúziót megállapító metódus létezik, amelyek közül az angolszász verzióban a művelési célkitűzés szempontjából legkritikusabb képességet végrehajtó kritikus követelmény a súlypont maga. Ezt a logikát követve, egy esetleges kockázatmenteshadviselés-paradoxon kontextusban az új generációs erőikivetítési képesség jelentené azt a kritikus képességet, amely bármilyen művelési célkitűzés megvalósításához elengedhetetlen. Amennyiben ez a kritikus képesség, akkor maga az autonómia és a robottechnológia a súlypont, amelyet a karbantartó és üzemeltető háttérintézményein keresztül lehet megtörni. Mit jelent ez a gyakorlatban? Azt, hogy pontosan azon preferált képessége az autonómiának és a robotikának, hogy „nem teszi ki az embert közvetlen veszélynek a hadszíntéren” okozza azt a kihívást, hogy áthelyezi a frontot a hátszakra, ahol a szemben álló felek igyekeznek ellehetetleníteni egymás kritikus képességeit. Természetesen a súlypont megállapítását nagyban befolyásolják a szemben álló felek képességei, esetlegesen eltérő alkalmazási koncepciója a robotika és autonómia terén. Azonban megállapítható, hogy a hadviselésben egyenlő fontosságú

²⁰ ELLSBERG 2017: 232–236.

²¹ CLAUSEWITZ 2013: 655–656.

²² AJP–5, 2019: 3–5.

lesz a műveleti siker a fronton és a hátsószágban. Azaz egyidejű hatáskiváltás szükséges mindkét területen, hiszen hiába a siker az egyik végleten, az nem fogja elérni – vagy legalábbis nem abban a léptékben – a háború szükségszerű célját.

Az új generációs erőketítés, amely a robotikára és a mesterséges intelligenciára fog támaszkodni, átírja a művelettervezés alapjait. Függően attól, hogy a szemben álló fél milyen védelmi képességekkel rendelkezik, az fogja eldönteni, hogy a műveletek jellege mennyire intenzíven fog zajlani a hátsószágban. Bárhogyan is, a megelőző típusú támadás kritikus jelentőségűvé válik az akaratérvényesítésben, amely a hibrid hadviselés további evolúcióját fogja jelenteni.

Hibrid hadviselés

Napjainkban bármilyen biztonsági környezetet értékel egy adott ország vagy szervezet, gyakran felmerül a hibrid hadviselés vagy esetleg hibrid fenyegetés megnevezés. A hibrid hadviselés gyakori előfordulása ellenére nem könnyű egyértelműen kezelni, mit is takar igazán, hiszen a definíció eltérő mintázatot mutat, amelynek az oka, hogy túl sok eltérő jellegét és tulajdonságát próbáljuk meg összetömöríteni egy univerzális fogalomba. Nem véletlen, hogy bizonyos megfogalmazásokban már inkább a „destabilizációs műveletek” kifejezés váltotta fel, mivel maga a hibrid tevékenység önmagában félrevezető lehet.

A modern korban több elemző írásában felmerült a hibrid hadviselés fogalma, amelyek közül az egyik Frank Hoffman amerikai tengerészgyalogos tiszt elemzése 2007-ből. Hoffmann megközelítésének a célja az volt, hogy elősegítse a szükséges változást az Egyesült Államok hadseregében, amely a hidegháború után olyan jellegű műveletekben vett részt, amire eredeti koncepciójában és szervezeti struktúrájában már nem volt alkalmas. A változás szükségessége az amerikai gondolkodásban nem volt alaptalan, hiszen valamilyen elemzéssel alá kellett támasztani, hogy egy viszonylag gyenge ellenfél, mint például a tálibok, az al-Káida vagy a Hezbollah miért és hogyan képes sikerrel harcolni egy nála sokkal erősebb ellenféllel szemben. Ebben a kontextusban Hoffmann hibridhadviselés-elemzése csak egyike volt a sok kapcsolódó koncepciónak, mivel más katonai elemzők az „új háborúk”, „negyedik generációs hadviselés” és „aszimmetrikus hadviselés elméletével álltak elő.”²³ Mégis a hibrid hadviselés ragadta meg leginkább a katonai elemzőket, ami a mai napig visszacseng, csak már más kontextusban.

A NATO megfogalmazása alapján a hibrid hadviselés a hagyományos és a nem hagyományos hatalmi eszközök és egyéb felforgató eszközök kölcsönhatását vagy fúzióját jelenti, amelyben ezeket szinkronizált módon vegyítik, hogy kihasználják a szemben álló fél sebezhetőségét és komplex hatásokat érjenek el.²⁴ A kinetikus és a nem kinetikus eszközök alkalmazásának a célja, hogy a kívánt hatások destabilizálják a szemben álló felet, vagy legalábbis hatékonyan csökkentse az ellenálló képességét. A hibrid hadviselésnek két különálló jellemzője van. Először is, a háború és a békeidő

²³ WEISSMANN 2019.

²⁴ BILAL 2021.

közötti határ homályossá válik, másodrészt pedig nehezen érzékelhető, azaz a célország vagy nem képes észlelni egy hibrid támadást, vagy nem tudja azt bizonyítottan egy olyan államhoz kötni, amely esetleg elköveti vagy szponzorálja azt.²⁵ A háború vagy a közvetlen nyílt erőszak küszöb alatti hibrid hadviselés sajátossága, hogy hatékonyabb az akaratérvényesítésben, mivel könnyebben megtérül, mint a nyílt kinetikus műveletek, és maga a hibrid befolyásolás kevésbé kockázatos.²⁶

A NATO-definíció mellett más források alapján a hibrid hadviselés egyszerűen az, ahol a politikai, gazdasági, társadalmi és kinetikai elemek ötvözve vannak egy olyan konfliktusban, amely nem ismer el megkülönböztetést a hatáskiváltásban a civil és a katonai elemek között. Bármilyen is a kívánt végállapot, minden megengedett és megkövetelt egyben, ami a sikert közelebb hozza.²⁷

Annak ellenére, hogy a hibrid hadviselés talán nem a legtökéletesebb leírása a jelen kor tendenciavezető fenyegetésének, mégis jelenleg jelentősen alakítják a világ biztonságpolitikai légkörét. Elfogultság nélkül kijelenthető, hogy Oroszország globális stratégiája a fő oka ennek, mivel „az orosz imperializmus a kísértet, amely kísérti Európát”.²⁸ Az ok, amiért az orosz gondolkodás preferálja ezt a fajta megközelítést, hogy számukra a biztonságpolitikai gondolkodásmód egy zéró összegű játék, ahol a cél mindig a győzelem, a mögöttes gondolkodás mindig a felforgatáson alapul, és a hadiállapot az állandó státusz. Ebben a kontextusban nem létezik a háború és a béke elhatárolt állapota, ezáltal a nemzetközi jog is egyfajta egyedi értelmezésben részesül.²⁹

Bármennyire nem tolerálható az orosz tevékenység és gondolkodás a Nyugat számára, azt szükséges megérteni, hogy a biztonságpolitikai környezet már megváltozott, és bármennyire kívánt követelmény a „szabály alapú világrend”, amennyiben más államok és nem állami szereplők nem a szabályok szerint tevékenykednek, úgy a Nyugat alulmaradhat, ha csak reaktív szereplője marad a változásoknak. A legnagyobb kihívás a szabály alapú világrenddel, hogy nem hajlandó elfogadni azon változásokat, amelyek folyamatosan aláássák annak létjogosultságát. Ezen változásokat nehéz elkülöníteni, mert egyrészt ok-okozati párhuzamok egymásnak, másrészt pedig egy olyan komplex változás előhírnökei, amelyet jelenleg még csak érzékelünk, de még nem értünk teljesen. Ezen változások egyik fő oka, hogy nem mindenki elégedett azzal a leosztással, amelyet a jelenlegi globalizált világban kapott, másrészt pedig nem létezik a klasszikus értelemben vett békeállapot, hiszen a politikai akarat érvényesítésének globális játékában az eszköztárak lehetősége szinte kimeríthetetlen, és a folyamatos versengés miatt a befolyásolás szükségessége alapkövetelmény. Aki leginkább mutat hajlamot megérteni a jelenkor változásának sajátosságait, az képes leginkább „meghekkelni” a rendszert, valamint akarata szerint formálni a környezetet. Charles Darwin mondása örök életű, és nem elkülöníthető a biztonsági környezet tekintetében sem; nem a legerősebb fogja túlélni és nem is a legokosabb, hanem aki legfogékonyabb a változásokra.³⁰ Márpedig a Nyugatnak megvan az a tévképzete, hogy a megfelelő

²⁵ BILAL 2021.

²⁶ BILAL 2021.

²⁷ WEISSMANN 2019.

²⁸ WEISSMANN 2019.

²⁹ WEISSMANN 2019.

³⁰ DARWIN 2004: 12–18.

intelligencia és a szükséges potenciál garancia lehet a globális békére, pedig a béke nem alapállapot, hanem nyugalmi helyzet, amelyet a forradalmi változások szinte biztosan nem hagynak kilengés nélkül.

Oroszország tevékenysége a biztonsági környezetben a hibrid jellegével egy mód, azonban nem teljesen számít egyedülállónak. Más nagyhatalmak is alkalmazzák a hibrid hadviselést annyi különbséggel, hogy kevésbé érzékelhető, vagy legalábbis jóval diszkrétebb. De a diszkrétebb beavatkozás más ország belügyeibe csak a nyugati gondolkodás alapján tolerálhatóbb, mint a nyílt destabilizációs beavatkozás, hiszen a cél ugyanaz: egy adott ország önrendelkezésének megsértése önös céllal, amelyre lehet „globális érdek” címkét ragasztani, pedig a globális érdek is általában csak indirekten értelmezhető. Amit egy nagyhatalom globális érdekként fogalmaz meg, az attól globális, hogy egy olyan rendszer fenntartására irányul, amelyből leginkább ő profitál.

Hibrid, korlátozott vagy totális háború

Ahogy a hibrid hadviselés egyre inkább globálistrend-jelleget mutat, úgy a jövő háborúinak módját és célját meghatározni jelenleg bizonytalan. Tény, hogy az anómáliák rendszerszinten állítják kihívás elé a paradigmát, amelyet már nem lehet bizonyos megfeleltetési magyarázatokkal alátámasztani. A jelenlegi hadtudományi kategorizálás alapján azon háborúk esetében, amelyek már nem küszöb alattiak, azaz nyílt konfliktust feltételeznek, korlátozott és totális háborút különböztetünk meg.

Arról, hogy mi felel meg korlátozott vagy totális háborúnak, megoszlanak a vélemények. John Garnett, a modern stratégiai tanulmányok alapítója szerint csak azt a konfliktust lehet korlátozottként kezelni, amelyik elszigetelt attól, hogy totális háborúvá váljon.³¹ Robert McClintock diplomata szerint a korlátozott háború olyan rövid időtartamú általános háború, amely különleges politikai célokat próbál elérni korlátozott erőforrással és korlátozott erővel.³² Robert Osgood, aki az egyik legismertebb teoretikusa a korlátozott háborúnak, 1957-ben ezt írta: „Ez az a fajta konfliktus, ahol a kitűzött célok és ez által a harcosok felé támasztott követelmények nem követelik meg azt a legnagyobb katonai erőfeszítést, amelyre a hadviselő felek képesek.”³³ Bár a megfogalmazás kissé homályos, de kivehető belőle, hogy a hangsúly azon a tényen van, hogy az állam nem kezeli létfontosságúnak az elérendő célokat, ezáltal a katonai erejének is csak egy dedikált részét alkalmazza.

A hadtudományban az elmúlt évtizedek felkelés elleni műveletei erősítették azt a tévképzetet, hogy a modern világ a korlátozott háborúk felé mozdult el. De ez tévedésnek tűnt, és nem csupán az orosz–ukrán konfliktus kirobbanása miatt, hanem mert minden azonosított anomália feszegeti a háború lehetséges kategorizálását.

Természetesen felmerül a kérdés, hogy van-e jelentősége annak, hogy tudjuk-e definiálni a korlátozott vagy a totális háborút. Minden olyan elemzés, amellyel próbáljuk megérteni a meghatározó különbséget a háborúk között, támogatja azon érzékelési képességünket, hogy időben megértsük azokat a változásokat, amelyek alakítják és

³¹ STOKER 2016.

³² STOKER 2016.

³³ STOKER 2016.

formálják annak jellegét. Ezáltal szükséges értelmezni, hogy egy lehetséges konfliktust miképpen tudunk kategorizálni.

A korlátozott és totális háború helyett érdemes inkább az alapján kategorizálni a háborút, hogy milyen léptékben érvényesül benne az akarat, amely definiálja az elérhető politikai célokat, valamint a szükséges erőforrásokat az eléréshez. Ez a megközelítés alapján a szerző javaslata, hogy *akaratrákényszerítés* és *akaratérvényesítés* alapján kategorizáljanak egy adott konfliktust.

Az *akaratrákényszerítés* jellegében megegyezik Clausewitz háborús fogalmával. Azaz az egyik fél rákényszeríti az akaratát a másik félre. Azonban ebben a kontextusban megvan annak a lehetősége, hogy a folyamat során valamelyik fél elfogadja a másik fél feltételeit, azaz van lehetőség a közös megegyezésre a későbbiek folyamán. Igaz, ez elnyomással kikényszerített megegyezés, de a nap végén van esély egyfajta kiegyezésalapú békére. Az *akaratérvényesítésben* nem létezik a szemben álló fél együttműködésének lehetősége bármilyen ok vagy alapfeltételezés miatt. A cél a teljes védekezésképtelenség kialakítása, vagy a szemben álló fél totális megsemmisítése, aminek keretében az akarat brutális erő útján, minden jellegében tekintet nélkül érvényesül.

Az akaratérvényesítés és az akaratrákényszerítés közel áll Clausewitz gondolataihoz, amelyeket ő absztrakt és konkrét háborúként értelmezett. Mégis kijelenthető, hogy a modern kor változásai miatt nem ugyanabban a kontextusban érdemes értelmezni. Felmerül a kérdés, hogy van-e még létjogosultsága a korlátozott célú és a totális háborúkategorizálásnak a felmerülő anomáliák miatt. Igaz, magának a háborúnak a meghatározása is folyamatosan változik és alakul, aminek nem csak tudományos szempontból van jelentősége. A stratégiaalkotásra és az elrettentés teóriájára is hatalmas befolyása van annak, hogy egy ország akaratrákényszerítésben vagy akaratérvényesítésben vizionálja az elérhető céljait. Ugyanezen gondolatmenet része, hogy egy esetleges olyan katonai képesség, amely ötvözi a robotika és a mesterséges intelligencia képességeit, milyen kockázatokat és lehetőségeket hordoz magában a két különböző típusú akaratérvényesítésben.

Összegzés

A kockázatmentes háború paradoxona abból az alapfeltételezésből indul ki, hogy a technológia és technika fejlődése egyre messzebb helyezi a katonákat a pusztítástól és a veszélyérzettől, ami egyrészt megszünteti a kockázat érzését, másrészt olyan állapotok felé terel minket, ahol a hadviselés etikája nem értelmezhető.³⁴ Bárhogyan is alakul a jövő, az megállapítható, hogy a társadalom szerepe a háborúban sokkal inkább fokozódik, mintsem csökkenne. Lehet, a katonák messzebb kerülnek a harcmezőtől, azonban a civilek közelebb kerülnek ahhoz. A kockázatmentes háború attól lenne kockázatmentes, hogy egyrészt nem jár jelentős áldozattal, hiteles elemzéseken alapul, és az elért hatás nem jár előre nem számított globális következményekkel.

³⁴ SINGER 2010: 432.

Azonban sem a hiteles elemzés, sem az elérhető hatás nem képes jelenleg kockázatmentességet nyújtani. A döntéshozók – lehet – könnyebben mennek bele egy háborúba, ha a rendelkezésre álló információk alapján úgy érzékelik (értékelik), hogy a modern erőikivetítési képességük megengedi azt, hogy akaratérvényesítéssel formálják a biztonsági környezetet. Az ember-számítógép interakciókkal foglalkozó tanulmányok bizonyították, hogy az ember hajlamosságot mutat túlértékelni a mesterséges intelligencia által biztosított információkat, amely jelenséget automatizálási elfogultságnak hívnak.³⁵ Ez az elfogultság a döntéshozatal minden szintjét fenyegeti. A vezetők túlságosan elfoglaltak ahhoz, hogy elmélyüljenek egy adott problémában, ezért hagyatkoznak a szakértőkre és tanácsadókra, ami nem garancia az objektivitásra. A vezetők kettős kelepcebén vergődnek, ha a hatalom centrumában maradnak: torz képet kapnak a világról, ha a szakértőkre hagyatkoznak, de ha kimerészkednek, hogy elmélyüljenek egy adott problémában, akkor sok értékes időt veszítenek.³⁶ Márpedig az információfeldolgozás, amely elengedhetetlen egy stratégiai kihívás vagy egy lehetséges konfliktus megértéséhez már jelenleg is kiszolgáltatott, legyen szó politikáról vagy katonai műveletekről. Hajlamosak vagyunk feltétlenül bízni a számítógép által közölt adatokban, ami további aggodalmakra ad okot.

A civil lakosság – amelynek társadalmi rétegei valószínűleg elkülönülnek – nagyobb fenyegetésben fog részesülni, mint a hadszíntéren részt vevő harcolók, függetlenül attól, hogy megnövelt képességű katonák vagy autonóm és robotrendszerek vívják a csatákat. Az információktól való kiszolgáltatottság, a technológiai fejlődés által gerjesztett társadalmi változások, valamint a globális versenyfutás a ritkaföldfémekért együttesen olyan eshetőségeket vázolnak fel, amelyekben az akaratérvényesítés és az akaratrákényszerítés két teljesen eltérő karakterű háborút feltételez.

A kockázatmentes háború paradoxona leginkább azon tevékenységekre lehet jellemző, amelyek korlátozott céllal igyekeznek befolyásolni akaratot, azaz egyfajta hibrid tevékenység evolúciójának megfelelő változásként értelmezhetők. A klaszikus hibrid hadviselés helyett, amely politikai, gazdasági, társadalmi és kinetikai elemeket ötvöz, inkább egy korlátozott kinetikai tevékenység az eshetőség, amely igyekszik a szemben álló fél védelmi képességét csökkenteni polgári áldozat nélkül. Azonban amikor ez már nem elég az akaratérvényesítéshez, az olyan eszkalációhoz vezethet, amely előnyben részesíti az elérendő kinetikai hatásokat a civil lakosság egy dedikált körén.

Összeségében megállapítható, hogy a kockázatmentes háború paradoxona egy eshetőség, amely inkább jelenti a befolyásolás egy újfajta hatalmi játékát, mintsem a jövő konfliktusainak leírását. Ebben a kinetikus befolyásolási versengésben az információ döntő jelentőségű lesz, amelyben az emberiség teljesen kiszolgáltatottá válik a mesterséges intelligencia elemzéseinek és döntéseinek. Ezáltal a hatalmi versengés egy új kora köszönhet be, amely alapjaiban tudja átírni a nemzetközi kapcsolatokat jellegét.

³⁵ SPARROW-HENSCHKE 2023.

³⁶ HARARI 2018: 196–197.

Felhasznált irodalom

- AJP–5. *Allied Joint Doctrine for Operational-level Planning* 2019. Online: https://www.coemed.org/files/stanags/01_AJP/AJP-5_EDA_V2_E_2526.pdf
- BILAL, Arsalan (2021): *Hybrid Warfare – New Threats, Complexity, and 'Trust' as the Antidote*. NATO. 2021. Online: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/11/30/hybrid-warfare-new-threats-complexity-and-trust-as-the-antidote/index.html>
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Ford. Szabó Júlia. Budapest: Zrínyi.
- Council of Europe [é. n.]: *Béke és erőszak*. Online: <https://www.coe.int/hu/web/com-pass/peace-and-violence>
- DARWIN, Charles (2004): *A fajok eredete természetes kiválasztás útján*. Ford. Kampis György. Budapest: Neumann Kht. Online: <https://mek.oszk.hu/05000/05011/05011.pdf>
- ELLSBERG, Daniel (2017): *Végítéletgép*. Budapest: Athenaeum.
- HARARI, Yuval Noah (2017): *Sapiens. Az emberiség rövid története*. Budapest: Animus.
- HARARI, Yuval Noah (2018): *21 lecke a 21. századra*. Budapest: Animus.
- KAHN, Paul W. (2002): The Paradox of Riskless Warfare. *Philosophy & Public Policy Quarterly*, 22(3). Online: <https://openyls.law.yale.edu/server/api/core/bitstream-s/27f343e9-91d6-483b-a1e4-81592849433e/content>
- PITRON, Guillaume (2020): *Ritkaföldfémek háborúja*. Budapest: Pallas Athéné.
- SINGER, Peter W. (2010): *Wired for War. The Robotics Revolution and Conflict in the 21st Century*. New York Times Bestseller: Penguin Books.
- SPARROW, Robert J. – HENSCHKE, Adam (2023): Minotaurs, Not Centaurs: The Future of Manned-Unmanned Teaming. *The US Army War College Quarterly*, 53(1), Article 14. Online: <https://doi.org/10.55540/0031-1723.3207>
- STOKER, Donald (2016): Everything You Think You Know About Limited War is Wrong. *War on the Rocks*, 2016. december 22. Online: <https://warontherocks.com/2016/12/everything-you-think-you-know-about-limited-war-is-wrong/>
- WEISSMANN, Mikael (2019): Hybrid Warfare and Hybrid Threats Today and Tomorrow: Towards an Analytical Framework. *Journal on Baltic Security*, 5(1), 17–26. Online: <https://doi.org/10.2478/jobs-2019-0002>

Juliana J. J. Almassri¹

An Investigation of International Legal Marginalisation

Abstract

The Israeli–Palestinian conflict remains one of the most protracted disputes under the United Nations purview. While international law provides a framework for resolving such conflicts, this study demonstrates that the UN's inconsistent application of legal principles in the case of Palestine has institutionalised Palestine's legal marginalisation.

This study critically examines the UN's inconsistent application of international law in the case of Palestine, arguing that such inconsistency has contributed to a condition of international legal marginalisation.

Also, the study presents the actions taken by the UN over the years and how they have kept Palestine in an international state of legal marginalisation. While the UN and the international community promise justice through international law, it is repeatedly postponed or denied. This study highlights the difference between the UN's words and actions, showing how its approach has prolonged injustice in the Israeli–Palestinian conflict.

Keywords: Palestine, conflict, international organisations, international law, the United Nations

Introduction

The question of Palestine remains one of the most contested and enduring challenges in international law, it is, therefore, now more necessary than ever to re-evaluate its position on the issue. The situation should be observed together with its legal, political, social and economic aspects.² While the United Nations has long positioned itself as the guardian of international law, its inconsistent application in the Palestinian case raises critical questions about systemic bias and legal marginalisation and despite

¹ PhD student, Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Sciences, e-mail: julianaalmassri@gmail.com

² IMSEIS 2020.

sustained involvement, the Palestinian aspirations for statehood and justice remain unresolved.

This article revisits the role of the UN in shaping legal outcomes in the Palestine–Israel conflict, emphasising its implications for the credibility of international law and focuses on the following question: How has the UN's approach to international law contributed to the legal marginalisation of Palestine, and how does this approach compare to its handling of other occupation-related cases? This question is explored through a critical and comparative analysis to examine UN interventions in five cases: East Timor, Kuwait, Namibia, Western Sahara and Cambodia. While scholars have examined UN bias in the Palestinian issue, none have systematically compared its legal marginalisation to other occupations. This research fills this gap by examining how the UN's selective enforcement of international law and will reveals significant inconsistencies in legal standards, political will and institutional behaviour, as it is very important to compare the UN's handling of the Palestine issue with other cases of occupation and to briefly describe them.

The examination of the gap between international law application and the UN's position, where the organisation has failed to meet the goal of having lasting peace and raising queries about the rule of the international law as its practice appears to be in effect, rather than the rule of law itself. The actions done by the UN have placed the Palestinians in legal marginalisation with only a promise of justice under legal theory while in reality it is nothing to be.³

This unresolved issue raises further legal questions that require structured examination: what if, as universal guardians of the international system, their actions or inactions are not aligned with international public law? Palestine's case is old and the UN worked on it since its entire existence. Here, it is a good opportunity to show the development of control by law in the contributions of the UN to Palestine's case after World War II. It is critical to examine how the legal position of Palestine within the international order has been challenged.⁴

Moreover, there is a difference between the rule of law and the control by the same law, where the latter are imperialist practices codified in laws and regulations to control and maintain power. And the law as the preferred international principle of governance that demands equality, which the situation in Palestine does not meet according to the UN, results in a state of legal dependency. This invites a deeper inquiry into the origins of international law and whether adherence to its norms would yield different legal outcomes for Palestine.⁵

To interrogate this inconsistency, the analysis proceeds in four parts. First, it traces the origins of Palestine's legal marginalisation to the League of Nations Mandate system,⁶ exposing how Eurocentric legal frameworks embedded subordination. Next, it compares the UN's responses to five occupations, highlighting disparities in enforcement. Third, it examines Palestine's exclusion from full UN membership as

³ ANGHIE 2005.

⁴ FALK 2014.

⁵ JABER 2022.

⁶ ANGHIE 2005.

a symptom of systemic bias. Finally, the conclusion proposes structural reforms to realign the UN with its Charter principles.⁷

The origins of Palestine's legal marginalisation

The idea is not claiming that the UN created the state of legal marginalisation in Palestine, but rather raises the question whether the way Palestine was treated under the Eurocentric international legal order established after 1945 led to this disenfranchisement. It also argues that the institutionalisation of the legal marginalisation of Palestine and its people has its roots in the League of Nations' mandate system.⁸

Historically, the legal and social marginalisation of Palestine was significantly influenced by the Jewish national movement. For instance, Herzl promoted a colonialist idea by calling it a civilisational mission of the Western colonialists. However, the goal was to have a Jewish state from Palestine that would be "protected by law" to civilise an already populated land through the adoption of legal discourses. The British Mandate administered international control favouring the Jewish State movement at the expense of the pre-guaranteed political rights of the indigenous majority.⁹

Here, the Jewish national movement made things worse for Palestinians by adding an existential threat – meaning their very existence as a people was put at risk through systematic efforts to displace or eliminate them. European powers used laws to create a system where Palestinians were marginalised. This marginalisation was not just a one-time thing; it had to be maintained over time to keep the colonial system in place.¹⁰

One of the most important resolutions to mention was proposed and established in 1945 by the UN and supported mainly by Western powers, including the U.S. and the Soviet Union, known as Resolution 181 (II). The resolution aimed at dividing Palestine into two separate states including a Jewish (Israel) state and Arab (Palestine) state, while placing Jerusalem which was originally in Palestine under international control. While it sought peace, it overlooked Palestinian rights and self-determination, leading to conflict instead of resolution. The plan kept the region under international oversight, deepening tensions and marginalising Palestinian voices.¹¹

The argument here is that from the outset, the resolution proposed the partitioning of Palestine against the will of the majority of the native Palestinian population, giving priority to the interests of the West over the existing international law as applied to the Palestinians. Here, according to the rule of law,¹² this partition is not legal because it does not have the approval of the governed and it has created not only a homeland for the Jewish people but also a state.¹³

⁷ KOSKENNIEMI 2001.

⁸ ANGHIE 2005.

⁹ KHALIDI 2007.

¹⁰ PAPPE 2007.

¹¹ United Nations 1947.

¹² TAMANAHA 2004.

¹³ JABER 2022.

Furthermore, the resolution sparked outrage among Arab leaders and Palestinians. They felt it was unfair because the majority of the Palestinians were Arabs, and the plan gave a significant portion of the land to the Jewish minority. The Arab states, including Egypt, Syria, Jordan, Iraq and Lebanon among others, strongly opposed the plan. They submitted their disapproval to the UN, arguing that the resolution ignored the rights of the Palestinians. Palestinians also protested, calling the plan a betrayal.¹⁴ However, the decision was made, and tensions quickly turned into violence. As a result, a conflict ensued between Jews and Arabs in Palestine that led to war. Then, in May 1948, Israel was established under Jewish leadership.¹⁵

The Arabic neighbouring countries denounced the partitioning and made a resolution to engage the military to fight the newly established Israel. When the fighting broke out between the newly created Israel and its neighbours, it marked the beginning of the 1948 Arab–Israeli War. Over 700,000 Palestinians were displaced during the war and the displacement was known as the Nakba (which in Arabic means “catastrophe”). In Palestine, entire villages were destroyed and the residents were made refugees.¹⁶

The UN partition plan was never fully implemented. The proposed Arab state was never created, and the conflict over the land continued. To this day, the Palestinian struggle for statehood and rights remains unresolved, and the legacy of that 1947 decision still shapes the region's history.¹⁷

Moreover, the UN was aware of the existing military confrontations between Jews, Arabs and the British at the time and the military capabilities of all sides involved. Also, the possibility of post-partition violence was overlooked. It indicates the unwillingness of the UN to consider force and the consequences the Arab civilian population might face that could impact the political and demographic situation. Here, it is obvious that there was a misapplication of the law in enacting the two-state (Israel–Palestine) framework as the foundation of the legal position on Palestine by the UN.¹⁸

In Palestine's case, we can observe the “dominance and marginalisation” rooted in legal control. This is evident in the neglect of non-Western concerns asking for neutral intervention and the dismissal of Palestinian opposition to the partition plan. The UN's structure, which allows such divisions, raises questions about whether it truly upholds the rule of law.¹⁹

The UN's role and legal control

The UN's post-1967 approach to Palestine exemplifies ‘rule by law’ – the instrumental use of legal frameworks to maintain political control – as opposed to ‘rule of law’, which requires impartial application of law to constrain power.²⁰ In Palestine, the UN employs legal processes (e.g. resolutions, negotiations) without enforcing substantive rights,

¹⁴ KHALIDI 1987.

¹⁵ United Nations 1947.

¹⁶ PAPPE 2007.

¹⁷ United Nations 1947.

¹⁸ QUIGLEY 2005.

¹⁹ KHALIDI 1987.

²⁰ KOSKENNIEMI 2001.

thus perpetuating occupation under a veneer of legitimacy and despite recognising Palestinian rights, the UN partially applied international law with regard to ending Israel's occupation. Instead, it has relied on a humanitarian approach to documenting violations, while promoting unbalanced bilateral negotiations, making the realisation of Palestinian rights virtually impossible.²¹

The UN has allowed negotiations and bilateral talks, despite the occupation's clear violation of principles prohibiting forceful territory acquisition, right of self-determination, and prolonged illegal and illegitimate military occupation. This double standard has reinforced the marginalisation of Palestinians, unlike the UN's firm stance in other cases of occupation.²² By prioritising cases where the UN's capacity for decisive action was demonstrably deployed, this analysis sharpens the contrast with its systematic deferral of Palestinian self-determination, thereby isolating the role of political bias in shaping legal outcomes. Examples are as follows:

The occupation of East Timor by Indonesia (1975–1999)

UN Action: The UN consistently rejected Indonesia's occupation of East Timor, declaring it illegal and calling for an immediate withdrawal. In 1999, Indonesia was forced to withdraw after the vote for independence in East Timor in a UN-sponsored referendum. The UN did not negotiate the legitimacy of the occupation but instead was determined to end it by pursuing for self-determination of East Timor.²³ Unlike East Timor, where the UN invoked Chapter VII to enforce withdrawal (Resolution 1264), Palestine's occupation persists despite identical violations of *jus cogens* norms (e.g. prohibition on territorial acquisition by force). This disparity underscores how geopolitical interests override legal consistency.²⁴

Iraq's occupation of Kuwait (1990–1991)

UN Action: Following Kuwait's invasion by Iraq in 1990, Resolution 678 was passed by the UN Security Council demanding the immediate and unconditional withdrawal of Iraq. In this instance, the UN went ahead and authorised the use of force to end the occupation, and Iraq was compelled to withdraw without negotiations over the legitimacy of its presence in Kuwait.²⁵ Here, the UN mandated Iraq's unconditional withdrawal under Resolution 678 with military authorisation, while allowing Israel's occupation of Palestine through endless negotiations, violating the same Charter principles.²⁶

²¹ QUIGLEY 2005.

²² United Nations 1967.

²³ United Nations 1999.

²⁴ United Nations 1999.

²⁵ United Nations 1990.

²⁶ IMSEIS 2020.

The occupation of Namibia by South Africa (1966–1990)

UN Action: The UN declared South Africa's occupation of Namibia between 1966–1990 illegal and demanded for an immediate end to its administration. The UN-recognised Namibia had the right to self-determination and independence. In 1990, South Africa was forced to withdraw without negotiations over the legitimacy of its occupation.²⁷ The UN consistently deemed South Africa's occupation illegal and enforced withdrawal, whereas it has tolerated Israel's prolonged occupation of Palestine through bilateral talks.²⁸

The occupation of Western Sahara by Morocco (1975–Present)

UN Action: The UN has called for Morocco's withdrawal from Western Sahara and supported the right of the people from Sahrawi to self-determination through a referendum. While the conflict remains unresolved, the UN has not legitimised Morocco's occupation and continues to push for a solution based on international law, not negotiation over the occupation's validity.²⁹ In this case, the UN denies legitimacy to Morocco's occupation, insisting on a referendum, but has never applied this standard to Palestine, where self-determination remains deferred.³⁰

Vietnam's occupation of Cambodia (1978–1989)

UN Action: The UN rejected Vietnam's occupation of Cambodia, calling for an immediate withdrawal of Vietnamese forces. The UN supported Cambodia's right of self-determination and sovereignty, leading to Vietnam's eventual withdrawal in 1989 without negotiations over the legitimacy of its presence.³¹ In Cambodia, the UN demanded Vietnam's immediate withdrawal without negotiations, contrasting with its acceptance of Israel's "security" claims in Palestine.³²

The UN's approach to occupation reveals glaring inconsistencies when comparing Palestine to other cases. In Kuwait (1990–1991), the Security Council authorised military force to reverse Iraq's invasion, demanding immediate and unconditional withdrawal. Similarly, in Namibia (1966–1990), the UN consistently rejected South Africa's occupation, leading to independence. Yet in Palestine, decades of bilateral negotiations have failed to enforce the same legal standards, allowing Israel's occupation to persist. Even in prolonged conflicts like East Timor (1975–1999), the UN prioritised self-determination through a referendum – a measure never seriously pursued for Palestinians. The most telling comparison is Western Sahara, where

²⁷ United Nations 1966.

²⁸ KHALIDI 2007.

²⁹ United Nations 1975.

³⁰ FALK 2014.

³¹ United Nations 1979.

³² ANGHIE 2005.

Morocco's claims remain unrecognised, while Israel's territorial expansions face only rhetorical condemnation.

Three patterns emerge from these cases: 1. the UN acts decisively when occupiers lack Western patronage (Kuwait, East Timor); 2. it delays justice for 'Cold War orphans' (Cambodia, Namibia) but still rejects occupation legitimacy; and 3. it legitimises prolonged occupation only when aligned with powerful states' interests (Palestine, Western Sahara). This hierarchy of enforcement reveals how international law, as Koskenniemi (2001) notes, "operates as a politics of inevitability" – naturalising Palestinian subjugation while framing other occupations as aberrations.

Moreover, these disparities expose a troubling trend: the UN applies international law selectively, with Palestine often receiving the weakest enforcement. The contrast raises urgent questions about why Palestinian rights are systematically deferred, even as other occupied territories have seen decisive intervention.

Also, during the era of decolonisation, Third World Countries played a vital role in reshaping the dynamics of the UN, particularly through their collective efforts to challenge colonial domination and promote self-determination. These efforts included:

- Non-Aligned Movement (NAM) Formation: NAM, established in 1961, brought together newly independent nations from Asia, Latin America and Africa to oppose colonialism, imperialism and great-power dominance. This movement amplified the voices of Third World nations within the UN, pushing for resolutions that supported decolonisation and the rights of oppressed peoples.³³
- UN General Assembly Resolutions: Third World countries used their growing numbers in the UN General Assembly to pass resolutions that condemned colonialism and supported self-determination. Key examples include Resolution 1514 (1960): The "Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples", affirming that groups of peoples have the right of self-determination and pushed for an end to colonialism;³⁴ and Resolution 3236 (1974), which recognised the right of the Palestinians to self-determination, sovereignty and independence.³⁵
- Challenging Western Dominance: Third World countries worked to reduce the influence of Western powers in the UN by advocating for a more equitable international order. This included calls for restructuring the UN Security Council to better represent the Global South and address its marginalisation in decision-making processes.³⁶
- Support for Anti-Colonial Struggles: Developing nations consistently supported liberation movements in colonised territories, such as in South Africa (against apartheid), Namibia (against South African occupation) and Palestine. They pushed the UN to take stronger stances against colonial and occupying powers.³⁷
- Economic Justice Campaigns: Through initiatives like the New International Economic Order (NIEO), developing nations sought to address global economic

³³ United Nations 1960.

³⁴ United Nations 1974b.

³⁵ United Nations 1974a.

³⁶ KHALIDI 1987.

³⁷ FALK 2014.

inequalities and reduce the exploitation of developing nations by wealthy, industrialised countries.³⁸

Despite these efforts, the UN failed to fully address the marginalisation of Palestine. The UN adopted a negotiating approach that legitimised Israel's position and undermined Palestinian sovereignty.³⁹ Here, there is a need for continued pressure on the UN to align its actions with the principles of justice and equality it claims to uphold.⁴⁰ These lessons can help peoples, especially Palestinians, avoid the repetition of the marginalisation of their rights, and perhaps direct efforts towards radical change in UN structures.

Membership in the United Nations

Palestine's inability to gain full UN membership, when the UN applies different standards to Palestine compared to other countries, goes against its own rules about equality. Historically, statehood applications to the UN are a process where standards are highly inconsistent and often politicised, largely influenced by the interests of a few powerful members. Palestine's admission process to the UN is a good example of how different standards apply in the case of Palestine, the admission process was plagued by arbitrary conditions and double standards, reflecting the broader inequalities embedded in the international legal order.

For instance, while UN admitted Israel in 1949 despite unresolved territorial disputes and ongoing military expansions, Palestine's application was subjected to stricter and often irrelevant criteria, such as the requirement for a "negotiated settlement" with Israel. This effectively granted Israel veto power over Palestine's right to self-determination and statehood, directly contradicting the UN's Charter principles.⁴¹

The UN has been heavily dominated by the influence of powerful nations such as the United States, which have impacted the admission of other Nations to the organisation. The dominance of the powerful states played a vital role in the marginalisation of Palestine in joining the UN. The admissions committee's refusal of Palestine's membership by citing lack of unanimity is a great example of how interests of influential countries can override the rights of weaker states. Such practices weaken the legitimacy of the UN and reinforces ill practices such as the systematic subordination of marginalised groups and countries within the international framework. In addition, imposition of special conditions indirectly unrelated to the criteria under the Montevideo Convention – such as the "broader political context" – further highlights the constant manipulation of international law as a tool of control rather than a justice mechanism.⁴²

³⁸ QUIGLEY 2005.

³⁹ QUIGLEY 2005.

⁴⁰ United Nations 1974b.

⁴¹ United Nations 1949.

⁴² QUIGLEY 2005.

In 2012, Palestine was offered a Non-member Observer State Status by the UN, a significantly symbolic move that still failed to address the systemic structural inequalities within the organisation. A Non-member Observer State Status restricts Palestine from taking part in UN operations, such as voting, nominating candidates, or making appointments. Although the status gives the Palestinian people a platform to voice their issues, it falls short of achieving equality or addressing the root cause of the marginalisation of Palestine and its people. Palestine's participation limitations in UN activities is a representation of partial measures inadequacy in equal justice and underscores the urgency in substantive reforms in the international system.⁴³

The inconsistency in UN membership admission reflects a pattern where international law is constantly manipulated when dealing with different parties. The inconsistency also represents the manipulation of international laws to serve the interests of dominant nations rather than a function for equality and justice. Palestine's case is a stark reminder of systematic bias in the international legal order and the urgent need for fundamental reforms to address these shortcomings.⁴⁴

Palestine's marginalisation in the admission to the UN has implications more far reaching than the issue of statehood. The inconsistent and arbitrary application of the international law undermines its effectiveness and legitimacy as a tool for equality and justice for the member states. The case exposes the biases and flaws in the international system, while highlighting the need for a more inclusive and equitable approach to global governance. Addressing these issues demands a rethinking of the processes and structures that govern the international system, ensuring that interests for all are met and not for just the powerful few.⁴⁵

The handling of Palestine's membership application into the UN highlights and reflects the broader issues of power, control and marginalisation in international organisations and legal order. The inconsistent and arbitrary implementation of international law, coupled with the influence of dominant powers perpetuated the marginalisation and subordination of Palestine and undermines the principles of equality and justice. To address these challenges in the international space, the international community need to urgently rethink the processes and structures that govern global systems to ensure that the interests of all parties are equally met. Such reforms can provide glimmers of hope for the promises of justice and equality for states like Palestine and other marginalised nations.⁴⁶

Conclusion

The Jewish national movement that was proposed and supported has set the foundation for the systemic subordination and displacement of the native Palestinians under the watch of international law and at the expense of the Palestinian people.⁴⁷

⁴³ United Nations 2012.

⁴⁴ FALK 2014.

⁴⁵ KHALIDI 1987.

⁴⁶ QUIGLEY 2005.

⁴⁷ QUIGLEY 2005.

Moreover, the UN's actions have stamped the legal, political, economic and social marginalisation of the Palestinian people. As a result, Palestine's admission process has been met by a stumbling block of control that has denied it justice.⁴⁸ The UN's handling of Palestine exposes a fundamental contradiction: the organisation enforces international law only when doing so aligns with the interests of its most powerful members.⁴⁹ And Palestine's fate has been deferred to endless negotiations that tacitly endorse Israel's violations.

However, Palestine's marginalisation has a broader implication in the legitimacy of international organisations and law. The inconsistent implementation in the legal principles undermines the credibility of international law as a framework for justice. The case exposes the biases and the flaws within which international organisations and laws have operated in over the years, thus creating the dire need for equitable and inclusive approach to global governance. It is a process that requires fundamental rethinking of the processes and structures governing the international system to guarantee equal representation of all interests.⁵⁰

Looking to the future, addressing the issue of Palestine demands a rethinking of the international legal order. On the one hand, this process must tackle the systematic inequalities and biases that perpetuate Palestinian marginalisation, including the unchecked power of dominant states within the UN. On the other hand, it requires renewed commitment by international organisations to the UN Charter's core principles: equality, justice and self-determination.

To realign the UN and its Charter principles, concrete structural reforms must be addressed. First, the Security Council's veto power – routinely wielded to shield Israel from accountability – should be curtailed in cases of prolonged occupation or mass human rights violations, as proposed in the French–Mexican 2015 initiative. Second, the General Assembly could leverage its Uniting for Peace Resolution (377/V) to bypass Security Council deadlock, as it did during the Suez Crisis. Third, the International Court of Justice (ICJ) and the International Criminal Court (ICC) must be empowered to investigate violations of Palestinian rights without political interference, building on the ICJ's 2004 Wall Advisory Opinion and the ICC's 2021 jurisdictional ruling. Finally, grassroots movements like boycott, divestment and sanctions (BDS) and civil society litigation campaigns can pressure states to comply with international law.

Above all, the international community needs to recognise the resilience and the agency of Palestine and its people in the struggle for self-determination, justice and constant request for equal treatment. The UN, as a global unifier, must acknowledge the efforts of civil and social rights movements advocating for Palestinian rights – and confront the narratives and structures that perpetuate their marginalisation.⁵¹

⁴⁸ United Nations 1949.

⁴⁹ ANGHIE 2005.

⁵⁰ KHALIDI 1987.

⁵¹ FALK 2014.

References

- ANGHIE, Anthony (2005): *Imperialism, Sovereignty, and the Making of International Law*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511614262>
- FALK, Richard (2014): *Palestine. The Legitimacy of Hope*. Charlottesville: Just World Books.
- IMSEIS, Ardi (2020): Negotiating the Illegal: On the United Nations and the Illegal Occupation of Palestine, 1967–2020. *European Journal of International Law*, 31(3), 1055–1085. Online: <https://doi.org/10.1093/ejil/chaa055>
- JABER, Dalaal F. (2022): Ardi Imseis: *The United Nations and the Question of Palestine. A Study in International Legal Subalternity*. PhD Thesis Presentation and Review. Online: <https://law4palestine.org/phd-thesis-presentation-and-review-the-united-nations-and-the-question-of-palestine-a-study-in-international-legal-subalternity/>
- KHALIDI, Rashid (2007): *The Iron Cage. The Story of the Palestinian Struggle for Statehood*. Boston: Beacon Press. Online: <https://www.beacon.org/The-Iron-Cage-P669.aspx>
- KHALIDI, Walid ed. (1987): *From Haven to Conquest. Readings in Zionism and the Palestine Problem Until 1948*. Washington, D.C.: Institute for Palestine Studies.
- KOSKENNIEMI, Martti (2001): *The Gentle Civilizer of Nations. The Rise and Fall of International Law 1870–1960*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511494222>
- PAPPE, Ilan (2007): *The Ethnic Cleansing of Palestine*. London: Oneworld Publications. Online: <https://oneworld-publications.com/work/the-ethnic-cleansing-of-palestine/>
- QUIGLEY, John (2005): *The Case for Palestine. An International Law Perspective*. Durham: Duke University Press. Online: <https://doi.org/10.1215/9780822386766>
- TAMANAH, Brian Z. (2004): *On the Rule of Law. History, Politics, Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511812378>
- United Nations (1947): *Resolution 181 (II): Future Government of Palestine*. United Nations General Assembly. Online: <https://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/7F0AF2BD897689B785256C330061D253>
- United Nations (1949): *Resolution 273 (III): Admission of Israel to Membership in the United Nations*. United Nations General Assembly. Online: [https://undocs.org/A/RES/273\(III\)](https://undocs.org/A/RES/273(III))
- United Nations (1960): *Resolution 1514 (XV): Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples*. United Nations General Assembly. Online: [https://undocs.org/A/RES/1514\(XV\)](https://undocs.org/A/RES/1514(XV))
- United Nations (1966): *Resolution 2145: Question of South West Africa*. United Nations General Assembly. Online: [https://undocs.org/A/RES/2145\(XXI\)](https://undocs.org/A/RES/2145(XXI))
- United Nations (1967): *Resolution 242: The Situation in the Middle East*. United Nations Security Council. Online: [https://undocs.org/S/RES/242\(1967\)](https://undocs.org/S/RES/242(1967))
- United Nations (1974a): *Resolution 3201 (S-VI): Declaration on the Establishment of a New International Economic Order*. United Nations General Assembly. Online: [https://undocs.org/A/RES/3201\(S-VI\)](https://undocs.org/A/RES/3201(S-VI))

- United Nations (1974b): *Resolution 3236 (XXIX): Question of Palestine*. United Nations General Assembly. Online: [https://undocs.org/A/RES/3236\(XXIX\)](https://undocs.org/A/RES/3236(XXIX))
- United Nations (1975): *Resolution 380 (XXXX): The Situation Concerning Western Sahara*. United Nations Security Council. Online: [https://undocs.org/S/RES/380\(1975\)](https://undocs.org/S/RES/380(1975))
- United Nations (1979): *Resolution 34/22: The Situation in Kampuchea*. United Nations General Assembly. Online: <https://undocs.org/A/RES/34/22>
- United Nations (1990): *Resolution 678: Iraq–Kuwait*. United Nations Security Council. Online: [https://undocs.org/S/RES/678\(1990\)](https://undocs.org/S/RES/678(1990))
- United Nations (1999): *Resolution 1264: Situation in East Timor*. United Nations Security Council. Online: [https://undocs.org/S/RES/1264\(1999\)](https://undocs.org/S/RES/1264(1999))
- United Nations (2012): *Resolution 67/19: Status of Palestine in the United Nations*. United Nations General Assembly. Online: <https://undocs.org/A/RES/67/19>

Sánta Mária¹

Az Egyesült Államok légierő-stratégiái Kína elrettentésére a második Trump- adminisztráció kezdetén²

U.S. Air Force Strategies to Deter China at the Start of the Second Trump Administration

Absztrakt

A tanulmány az Egyesült Államok Kína elleni elrettentési stratégiáját vizsgálja a második Trump-adminisztráció kezdetén, különös tekintettel a légierő fejlesztési programjaira. A szerző bemutatja a hatodik generációs NGAD-program és az ötödik generációs F-35-ös vadászgépek szerepét, valamint az új Force Design 2030, EABO és ACE műveleti koncepciókat. A cikk arra keresi a választ, hogy ezek a fejlesztések miként járulhatnak hozzá az indo-csendes-óceáni térségben Kína feltartóztatásához, és hogy reális-e ezen képességek 2027-ig történő hadrendbe állítása.

Kulcsszavak: NGAD, F-35, Force Design 2030, EABO, ACE, hatodik generációs vadászgép, Kína elrettentése, Trump-adminisztráció

Abstract

This study explores the United States' strategy to deter China at the beginning of President Trump's second administration, with special attention to the development of air power capabilities. The article examines the role of the sixth-generation NGAD program and the F-35 fighter jets, alongside new operational concepts such as Force Design 2030, EABO, and ACE. It seeks to answer how these developments may contribute to containment efforts in the Indo-Pacific region and whether their deployment by 2027 is feasible.

¹ Hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, e-mail: santa.maria@stud.uni-nke.hu

² A Kulturális és Innovációs Minisztérium EKÖP-24-2-91 kódszámú egyetemi kutatói ösztöndíj programjának a nemzeti kutatási, fejlesztési és innovációs alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

Keywords: NGAD, F-35, Force Design 2030, EABO, ACE, sixth-generation fighter, China deterrence, Trump administration

Bevezetés

Donald Trump 2025. januári elnöki beiktatását követően – csakúgy, mint minden új amerikai elnök hivatalba lépésénél – jogosan felmerül a kérdés, hogy milyen változtatásokat eszközöl majd az új adminisztráció a kül- és védelempolitika terén egyaránt. Egyelőre az látszik, az USA feladni, de mindenesetre gyengíteni tervezi európai szerepvállalását, aminek a NATO jövőjére is súlyos hatásai lehetnek.

Egyelőre azonban a jelek szerint az új amerikai vezetés Kínára továbbra is biztonsági vetélytársként, kihívóként tekint – csakúgy, ahogy a Biden- és az első Trump-kormány is tette –, és még valószínűleg formálódik egy új Nemzeti Biztonsági, és abból következően egy Védelmi és Katonai Stratégia is (a legutóbbit 2022-ben adták ki mindháromból).

A két elnöki adminisztráció közötti különbség viszont az, hogy amíg Biden elnök az Oroszországi Föderációt is tervezte elrettenteni, a legújabb amerikai elgondolás alapján az USA kizárólag Kínára fókuszálna majd. Erre utal az is, hogy 2025 márciusában Pete Hegseth védelmi miniszter minősített, de sajtónyilvánosságra jutott stratégiai iránymutató dokumentumot adott ki a Pentagon számára,³ amelyben kiemelt figyelmet kap Tajvan Kína általi lehetséges elfoglalásának lehetősége. Kína elrettentésére az úgynevezett „megtagadó védelem” felfejlesztését szorgalmazza, ami többek között a haderő térségbeli jelenlétének fokozását jelentené: tengeralttjárókat, bombázó repülőgépeket, hajódrónokat telepítene a térségbe, miközben növelné a hadsereg és a tengerészgyalogság különleges alakulatainak jelenlétét. Ezek mellett megerősített és föld alatti célpontok megsemmisítésére alkalmas rakéták bevetettségére tenné a hangsúlyt — miközben Tajvan védelmi költségvetésének jelentős növelését szorgalmazza.

E védelmi ambíciókkal összhangban a Trump-adminisztráció 1 billió (1000 milliárd) dollárra tervezi növelni az USA katonai költségvetését jövőre, amely közel 12%-os növekedést jelent a 2025-ös adatokhoz képest.⁴

Az indo-csendes-óceáni térség katonai ügyei tekintetében a második Trump-kormány két, meglehetősen ambiciózus kijelentést tett eddig: az izraeli „vaskupolához” hasonlatosan egy igencsak költséges, úgynevezett „aranykupolát” építenének ki a következő 7-10 évben, amely az USA-t a nagy hatótávolságú, ballisztikus és hiperszonikus rakétáktól hivatott megvédeni (bár Izrael esetén rövid hatótávolságú rakéták elleni védelemről van szó), amely legfőképpen Kína és Észak-Korea, illetve Oroszország fenyegetését célozza elhárítani – már ha a gyakorlatban működni tud majd, mondják a kritikusok.⁵

A másik kijelentés szorosan a jelen dolgozat témájához kapcsolódik: Trump elnök március 21-én bejelentette az úgynevezett Következő Generációs Légi Dominancia

³ HORTON–NATANSON 2025.

⁴ SHANE III 2025.

⁵ COHEN–LIEBERMANN 2025.

(NGAD) program előrehaladtát.⁶ A Lockheed Martinnal szemben a Boeing nyerte meg a hatodik generációs, a jövő légi dominanciáját biztosítani hivatott sugármeghajtású repülőgép fejlesztését és gyártását, amely gépet – Trump elnök szavai szerint – „semmi még csak meg sem közelíti a világon”. E bejelentésével Trump elnök egyben el is keresztelte az új multifunkciós jetet F-47-nek – és igazából mindössze ez a valódi újdonság. Az Egyesült Államok csupán néhány sejtetőleges grafikai rajzot tett közzé új légierős büszkeségükről annak ellenére, hogy a bejelentés szerint már 2020 óta folynak tesztrepülések prototípussal, bár igazából 2020-as tesztrepülésekről már akkor is lehetett tudni.⁷

Miért most jelenthette be mindezt Trump, ha már közel öt éve létezik az F-47? Kína 2024. december 26-án, Mao Ce-tung születésnapján nagyszabású légishow során bemutatta az állítólag szintén hatodik generációs vadászgépet, a J-36-ot⁸ – igaz, mesziről láttatva csak, nyilván a hadi-, illetve mérnöki titkok kiadása elkerülése végett, és talán mert kérdéses, hogy ez az új lopakodó harci gép valóban hatodik generációs-e.⁹ A J-36 nyilvános repüléséről felvétel második alkalommal az F-47-es bejelentése előtt mintegy négy nappal jelent meg a kínai médiában.¹⁰ Kínára jellemző az ilyesfajta „szellőztetés”: a szigorúan kontrollált kínai közösségi médiában és nyilvánosságban ilyen tartalmak nem jelennek meg civil kezdeményezésre. A J-36-os „titkos”, a nevét is nem hivatalos forrásokból lehet tudni, de mégis, az egész világ védelmi szakmája tudomására jutott...

Tanulmányom során az Egyesült Államok kurrens légi stratégiáit mutatom be, kitérve arra, hogy mi is az NGAD, illetve hogy az NGAD egyelőre még kissé bizonytalan megvalósulása mellett a gyakorlatban milyen más légierős technológiai fejlesztések és stratégiai átalakulások mentek végbe. Emellett szót ejtek a meglehetősen döcögősen haladó, ötödik generációs F-35-ös fejlesztésekről is, ami jelenleg az USA légi elrettentő erejének magját képezi.

Az USA legalább 2019, Donald Trump első elnöksége óta, vagyis a Biden-kormányzaton is átívelve aktívan foglalkozik a légierő (U.S. Air Force, USAF) és a tengerészgyalogság (U.S. Marine Corps, USMC) légi képességeinek indo-csendes-óceáni térségre való optimalizálásával. Ezeket is bemutatom röviden, majd kitérek arra, hogy az új Trump-kormányzat hogyan viszonyulhat majd ezekhez, vajon érdeke lenne-e ezen programokból visszafogni. A válaszom az, hogy nem, semmiképp sem, még akkor sem, ha az Egyesült Államok önként feladni látszik világcsendőri szerepét, kvázi beleegyezve egy új, multipoláris „poszt-poszthidegháborús” világrendbe.

Miért aktuális Kína elrettentése?

Az Egyesült Államok a 2010-es évektől úgynevezett közeli vetélytárs versenyre készül, és a 2022-ben ténylegesen is eszkalálódott orosz–ukrán háború mellett

⁶ DECKER 2025a.

⁷ NEWDICK 2020.

⁸ JENSEN 2025.

⁹ ROGOWAY 2025.

¹⁰ ROGOWAY 2025.

egyre nagyobb esélyt látni egy várhatóan néhány éven belül kitörő háborúra Kína és Tajvan, vagyis lényegében egy Kína és USA közötti konfliktusra, amely – véleményem szerint – az ukrán–orosz háború kvázi következő hadszínterét jelentheti majd. Egyrészt az Egyesült Államok titkosszolgálatai szerint maga Hszi Csin-ping 2027-re vagy 2035-re adta ki a Tajvan inváziójára való felkészülési parancsot. Ezt az állítást Hszi a nyilvánosság előtt tagadja, de ettől függetlenül Robertson szerint¹¹ a Pentagon és más amerikai védelmi szervek 2027-re koncentrálnak. Ő és sokan mások ennek valószínűségét tagadják, mivel érvelésük szerint nem állna Kína gazdasági érdekében, hogy elzárja a saját megélhetését nyújtó kereskedelmi útvonalakat. Viszont Day meglátása szerint¹² Kína már jelenleg is 5 erős jelet mutat arra, hogy nagy invázióra készül már akár 2027-ben, ezek pedig a következők:

- A szűrkezőnás hadviselés fokozása. Kína 2025 januárjáig több mint 3000 alkalommal sértette meg Tajvan légtérét. „Amellett, hogy megfélemlítik Tajvant, az ilyen tevékenységek lehetővé teszik a Népi Felszabadító Hadsereg (PLA) számára, hogy tökéletesítse képességeit egy teljes körű invázió előtt. Elemzők szerint Kína kíméletlen zaklatása már pszichológiailag is megviselte, és kimerítette Tajvan erőforrásait” – írja a szerző.
- Különböző kényszerítő taktikák. A légballonok Tajvan felett, a (kétes) civil csónakokkal való vízi határsértések, vagy az, hogy egyre gyakrabban bejelentés nélkül végez Kína hadgyakorlatokat Tajvan körül. (Ez azt is felveti, hogy nehezen beazonosítható lesz egy háború tényleges kezdete.)
- Az amerikaiaktól kapott Harpoon nevű, hajók ellen bevethető rakétarendszerek hadrendbe állításának késedelve Tajvanon.
- Propaganda. „A tajpeji nemzetbiztonsági hivatal szerint a Kína által az X-hez és a Facebookhoz hasonló oldalakon terjesztett hamis vagy elfogult információk száma tavaly 60 százalékkal nőtt, a 2023-as 1,33 millióról 2,16 millióra” – írja Day.
- Diplomácia. Miután Hszi „a kínai nemzet nagy megújulásának” egyik alapelemként tűzte ki a Tajvannal való „egyesülést” 2012-ben, talán abban bízik, hogy az üzleti világból érkező Trump elnökkel „el tudja üzletelni” Tajvan védelmét, például ukrainai vagy közel-keleti együttműködésért cserében az USA lemondana Tajvanról – bár ez a szerző által idézett szakértők szerint is kevésbé valószínű.

Emellett Kína háború melletti elszántságát mutatja az is, hogy egy alternatív szárazföldi „Selyemutat” épített ki Ázsiában többek között Kazahsztánon keresztül, amellyel a kínai javak rövid időn belül el tudnának jutni európai piacokra¹³ – meglátásom szerint ezzel nemcsak Oroszországot kerül ki, hanem egy Tajvan elleni invázió vagy kereskedelmi blokád során kialakuló gazdasági sakk-mattot próbálják megelőzni.

Mindezen jelenségek – és minden bizonnyal az Egyesült Államok hagyományos szövetségei fellazításának híre/rémképe miatt Tajvan a rendszeres hadgyakorlatai során idén márciusban deizgnálta 2027-et először egy potenciális Kína-invázió kezdetének,¹⁴ amivel jelentősen eltér az eddigi megszokott protokolltól.

¹¹ ROBERTSON 2024.

¹² DAY 2025.

¹³ EuroNews 2025.

¹⁴ LEE 2025.

NGAD: a csodafegyver, ami még nincs, de lesz...

Az NGAD az Egyesült Államok légierőjének (USAF) fejlesztési programja, amely 2014 óta fut a Fejlett Védelmi Kutatási Projektek Ügynöksége (DARPA) irányításával, és amelynek célja egy újgenerációs, fejlett harci repülőgép és ahhoz kapcsolódó rendszerek létrehozása.¹⁵ Az NGAD nem pusztán egy repülőgépet, az F-47-est jelöli, hanem egy komplex bevetési hálózati szisztémát, a „rendszerek rendszerét”, amely magában foglalja a legmodernebb technológiákat, autonóm drónokat, hálózatba kapcsolt szenzorokat és fegyverrendszereket. Mindezekre szükség lesz, hogy megfeleljenek az indo-csendes-óceáni térség kihívásainak. Mint ahogy arra Newdick és Rogoway rámutat,¹⁶ az NGAD-program létjogosultságát már nem egyszer megkérdőjelezték amerikai törvényhozók, azonban a kínai fenyegetés igazolta végül a szükségét.

Az NGAD-fejlesztések egyik fókuszában úgynevezett *manned-unmanned teaming* (MUMT), vagyis az ember vezette és pilóta nélküli rendszerek együttműködése áll. A fejlett vadászgépet autonóm drónok, úgynevezett *loyal wingman* típusú kísérőgépek támogatják, amelyek felderítést végezhetnek, elektronikai zavaróberendezéseket hordozhatnak, vagy akár fegyvereket is bevethetnek a harci helyzetekben.¹⁷

Bár pontos műszaki adatok és részletek nem ismertek, az NGAD-repülőgépek várhatóan a hatodik generációs vadászgépek kategóriájába tartoznak majd, amely túlmutat az ötödik generációs F-35 képességein. Míg az ötödik generációs vadászgépek, mint az F-22 Raptor és az F-35 Lightning II, a lopakodó kialakításra, az érzékelőfűzióra és a fejlett hálózatba integrált harcászatra épültek – bár a gyakorlatba helyezésük problémát jelent a mai napig (erről később) –, a hatodik generációs típusok ennél jóval összetettebb képességekkel rendelkeznek majd várhatóan:

- Többek között a mesterséges intelligencia (MI) szerepe is kulcsfontosságú lesz,¹⁸ az MI hozhat döntéseket majd a pilóta helyett.
- A hatodik generációs vadászgépek még fejlettebb lopakodó technológiát alkalmazhatnak, amely nemcsak a radarok, hanem az infravörös és egyéb érzékelőrendszerek ellen is hatékonyabb védelmet biztosítana. Emellett az új repülőgépek adaptív aerodinamikai elemekkel is rendelkezhetnek, amelyek repülés közben változtathatják formájukat a feladat követelményei szerint, optimalizálva ezzel a sebességet, az üzemanyag-hatékonyságot és a manőverezőképeséget.¹⁹
- Végezetül, a hatodik generációs vadászgépek hatótávolsága és sebessége is növekedni fog az előző generációhoz képest.²⁰ A jelenlegi F-22 és F-35 vadászgépek viszonylag korlátozott hatótávolságúak, ami azt jelenti, hogy nagyobb távolságú műveletek során légi utántöltésre van szükségük – ami egy indo-csendes-óceáni kinetikus konfliktus esetén különösen problémát okozhat.

¹⁵ U.S. Congress 2025.

¹⁶ NEWDICK–ROGOWAY 2025.

¹⁷ TIWARI 2025.

¹⁸ OSBORN 2023.

¹⁹ MARTIN 2024.

²⁰ NEWDICK–ROGOWAY 2025.

Összességében elmondható, hogy a hatodik generációs vadászgépek nemcsak egy fejlettebb változatát jelentik az ötödik generációs elődeiknek, hanem egy teljesen új harci paradigma kialakulását is előrevetítik, ahol az emberi pilóták, az autonóm rendszerek és az új típusú fegyverrendszerek közösen biztosíthatják a légi fölényt a jövő konfliktusaiban.

A figyelmes olvasóban azonban talán felmerül egy probléma: ha Kína 2027 körül támadna, addigra hogyan készülhetne el és proliferálódhatna ez a technológia? Véleményem szerint addig sehogy, esetleg egyes részfejlesztéseit tudnák adaptálni az ötödik generációs vadászgépekbe, ami így is hatalmas helyzetelőnyt adhatna számos esetben. De addig is jó jel, hogy a Trump-adminisztráció nem tervezi csökkenteni az NGAD-fejlesztéseket, másrészt pedig Kína (és Oroszország) elleni elrettentésként lehet használni a megjelent híreket.

F–35 Lightning II: A jelen csodafegyvere, ami már van, de még sincs teljesen...

Természetesen az amerikai tengerészgyalogság, a haditengerészet és a légierő számos fontos géppel (például F–22 Raptor lopakodó vadászgép, B–21-es bombázó, KC–46 Pegasus tanker, amely utóbbi a legmodernebb a kategóriájában) rendelkezik. Viszont az ikonikus F–35 Lightning II áll a legújabb stratégiák középpontjában. Az F–35 a világ egyik legmodernebb ötödik generációs multifunkciós vadászgépe, amelyet az NGAD-projekt esetében vesztes Lockheed Martin cég fejlesztett ki. 2006 óta létezik, de hadrendbe csak a 2010-es évek közepén állt. Egy olyan lopakodó repülőgép, amely képes légi fölény biztosítására, precíziós csapásmérésre, elektronikai hadviselésre és felderítésre egyaránt és egyszerűen.

Az F–35 három változatban készül: az F–35A (hagyományos fel- és leszállású, úgynevezett CTOL-változat a légierő számára), az F–35B (rövid felszállásra és függőleges leszállásra képes, úgynevezett STOVL-változat, így előretolt bázisokról is üzemeltethető, például a Fülöp-szigeteken vagy Guamon) a tengerészgyalogság számára, valamint az F–35C (hordozófedélzeti üzemeltetésre optimalizált, úgynevezett CATOBAR-verzió) a haditengerészet számára.²¹

Egészen 2025 márciusáig a tengerészgyalogság (USMC) az F–35B-verzió elsődleges fontosságára esküdött Kína elrettentésére, mivel a típus STOVL-képessége miatt rögtönzött felszállópályával is tudtak volna működni, ami a következő fejezetben kifejtett szigetugráló stratégijánál különösen hasznosak ígérkeznek. Azonban az USMC úgy döntött, hogy ugyanannyi – 420 darab – F–35-öst vásárol meg, mint az eredeti tervek szerint, de 352 helyett 280 B-verzióra költ, míg 67-ről 140-re emelkedik majd a megvásárolt F–35C gépek száma.²² E döntést azzal indokolta az USMC főparancsnoksága, hogy jelenleg nagyobb hasznát látják venni a hajóról felszálló gépeknek. Ezzel párhuzamosan azonban a légierő (USAF) 2026-ra csökkenti a megvásárolni tervezett F–35-ösök számát — idén 44, míg jövőre 24 db-ot vásárolnak az A-típusból.

²¹ The ABCs of F-35 2024.

²² DECKER 2025b.

Vélhetően ennek oka az ezen esszé későbbi részében említett szoftverfrissítési késlekedés a gyártó részéről.²³

A repülőgép egyik legfontosabb előnye a lopakodótechnológia, amely jelentősen csökkenti a radarok és más érzékelők általi észlelhetőségét, így képes mélyen behatolni az ellenséges légterbe. Az F-35 emellett fejlett szenzorrendszerekkel van felszerelve (DAS), amelyek lehetővé teszik a pilóta számára, hogy valós időben gyűjtsön információkat a harcterről, és azokat megossza más egységekkel – lényegében a gép maga egy fejlett felderítő rendszer. Ez különösen fontos Kína hozzáférést megtagadó (A2/AD) stratégiájával szemben, amelynek célja, hogy megakadályozza az amerikai és szövetséges erők behatolását a térségbe – ezzel pedig maguk is A2/AD-t végeznek. Az F-35 fejlett EW-rendszerekkel is ellátott, így képes zavarni az ellenség kommunikációját, felderítési rendszereit és radartechnikáját, ami jelentős előnyt biztosít egy konfliktus esetén. „Az F-35-öt úgy tervezték, hogy felülmúlhatatlan helyzetfelismerést, pozitív célpont-azonosítást és precíziós csapást biztosítson a pilótának minden időjárási körülmény között” – írja ismertetőjében a USAF hivatalos oldala.²⁴

A repülőgép másik kulcsfontosságú tulajdonsága a hálózatba kapcsolt működés, amely lehetővé teszi az információk megosztását más vadászgépekkel, hadihajókkal és földi egységekkel. Az indo-csendes-óceáni térségben több ország – például az Egyesült Államok, Japán, Dél-Korea és Ausztrália – közösen dolgozik egy összehangolt védelmi stratégián, amelyben az F-35 központi szerepet játszik.

Az F-35 erőforrása – és egyben sajnos jelenleg az egyik vulnerabilitása – a Pratt & Whitney F135 névre keresztelt hajtómű, amely biztosítani hivatott a szupercirkáló képességet, vagyis azt, hogy utazósebességen is képes szuperszonikus repülésre utánégető használata nélkül. Az F-35B változat esetében egy különleges forgatható fűvókával és liftventilátorral van kiegészítve a hajtómű, amely lehetővé teszi a függőleges leszállást és a rövid nekifutásos felszállást. Azonban a mai napig probléma áll fenn ezzel a hajtóművel: idő előtt elhasználódhat hőtúlterhelés miatt bekövetkező repedésekkel, a hűtése nem megoldott, és különösen a hosszabb repülések során hajlamos a túlmelegedésre,²⁵ bár 2024-ben legalább 1,3 milliárd dollárt kapott a fejlesztő cég a hiba korrigálására.²⁶

Emellett a másik nagy kérdés az úgynevezett TR-3 frissítés késedelve, amely nélkül nem igazi 5. generációs gép az F-35. A TR-3 (*Technology Refresh 3*) az F-35 vadászgépek legújabb hardver- és szoftverfrissítése, amely alapvető előfeltétele az F-35 következő nagy korszerűsítésének, a Block 4 csomagnak. Ezek új fegyvereket, fejlettebb szenzorrendszereket és MI-alapú harci támogatást hoznak a repülőgépek számára.

Bár a TR-3 kritikus fejlesztés az F-35 program számára, bevezetése komoly késedelmeket szenved. A Pentagon az új rendszer teljes bevezetését 2025-re halasztotta, a legfrissebb hírek szerint pedig ez 2026-ra is áttolódhat.²⁷ Ez azt is jelenti, hogy jelenleg az F-35-ösök nem bevetéskészek, de talán 2027-re, Kína előre jósolt támadási

²³ LOSEY 2025a.

²⁴ USAF [é. n.].

²⁵ TREVITHICK 2023a.

²⁶ KUNZLER 2024.

²⁷ DECKER 2025c; LOSEY 2025b.

dátumáig azok lesznek, és valóban be tudják tölteni majd a következő fejezetben ismertetett stratégiai céljukat.

Továbbá még kérdés az is, hogy mennyire lesznek sikeresek a fejlesztések az F-35-ös gépek és a drónrepülő, esetleg drónrepülőrajok működtetésében – ilyen lehet a szintén lopakodó és STOVL-képességű XQ-58A Valkyrie pilóta nélküli repülőgép is, amely tesztelés alatt áll,²⁸ és amelyek forrásmegvonásairól egyelőre nem érkezett hír.

Emellett kardinális kérdés még a légi utántöltés kérdése: a Csendes-óceánon embert és gépet próbáló távolságokat szükséges áthidalni, amelyekhez különösen fontos a logisztika jól szervezettsége és a gépállomány korszerűsége. Ehhez képest a KC-135-ös, ikonikus tankoló repülőgép közel 100(!) éves már, és az NGAD-dal párhuzamos NGAS, vagyis a következő generációs tankerfejlesztések kifejezetten nem a kellő ütemben haladnak. Ez azért is problémás, mert szükség lenne lopakodó légi utántöltő repülőgépekre is, de ezek megvalósulása szinte lehetetlen a 2030-as évek előtt. Bár katonai szakértők szerint a jelenlegi öreg tankerflotta felfrissítésével és más, modern interoperabilizált eszközök együttes bevetésével ezek a tankerek nem veszélyeztetnék a műveleti biztonságot az F-35-ösök és F-22-esek bevetésekor.²⁹

Az USA stratégiai adu ásza: Force Design 2030, EABO és ACE

Ahogy azt már a bevezetőmben is említettem, az Egyesült Államok Nemzeti Biztonsági, illetve Védelmi és Katonai Stratégiái már a 2010-es évek óta kihívóként hivatkoznak Kínára. Ennek megfelelően a katonaságnak is reagálnia kellett a megváltozott prioritásokra: a közel-keleti fókuszú felkelésellenes (COIN-) műveletek ideje 2021-ben – makroszinten legalábbis – leáldozott, és a figyelem a közeli vetélytársak, így Oroszország és Kína fenyegetéseire koncentrált. Ez pedig új stratégiai és taktikai megközelítéseket igényel, és többek között a légierő (USAF) és a tengerészgyalogság (USMC) saját fejlesztési programokat, stratégiákat adott ki. Tanulmányomban kizárólag ezek légi komponensét tárgyalom röviden.

Az USA a Csendes-óceánon utoljára a második világháború alatt vívott háborút, amely kifejezetten sok emberáldozatot követelt, de sikeresnek volt tudható többek között a haditengerészet és a tengerészgyalogság légierőjének „szigetugrálós” műveleteinek köszönhetően.³⁰ Ezt a stratégiát hivatott újjáéleszteni, illetve modernizálni a USMC Force Design 2030 programja, ezen belül különösen az Expeditionary Advanced Base Operations (EABO), valamint ezenkívül az USAF Agile Combat Employment (ACE) nevű hadviselési stratégiák.

Force Design 2030

A legjelentősebb stratégiai átalakítási program az úgynevezett Force Design 2030, a tengerészgyalogság (USMC) modernizációs stratégiája. David H. Berger tábornok

²⁸ TREVITHICK 2023b.

²⁹ DECKER 2025d.

³⁰ KEEGAN 2003.

kezdeményezte 2020-ban, amikor a USMC főparancsnoka volt. A program célja, hogy a hadtestet a jövőbeli konfliktusokhoz igazítsa, különös tekintettel a csendes-óceáni térségben várható kihívásokra. Ennek érdekében az afganisztáni és iraki, hagyományosnak nevezhető szárazföldi hadviselés helyett egy mozgékonyabb, technológiailag fejlettebb és tengerorientáltabb erőt hozna létre.³¹

A reform egyik központi eleme a kisebb, rugalmasabb egységek kialakítása, amelyek könnyebben mozgathatók és gyorsan bevetethetők a harci övezetekben. Ennek érdekében a nehézpáncélos járműveket, például az M1A1 Abrams tankokat kivonták a hadrendből (számos kritika mellett³²), és helyettük könnyebb járművekre, drónokra és rakétafegyverzetre helyezik a hangsúlyt.

A hosszú távú precíziós csapásmérő képességek fejlesztése szintén kulcsfontosságú, így a tengerészgyalogság egyre inkább irányított rakétarendszereket, cirkálórakétákat és autonóm fegyverrendszereket alkalmaz, hogy hatékonyabban tudja ellensúlyozni a feltörekvő katonai hatalmak, különösen Kína fenyegetéseit. Emellett nagyban támaszkodnak vadászgépeikre.

Expeditionary Advanced Base Operations (EABO)

Az EABO nem teljesen új, az USA tengerészgyalogsága és haditengerészete 2019 márciusában adta ki első, akkor még minősített iratnak számító koncepcióját, viszont 2021-ben nyilvánosság elé tárták, majd 2023 májusában frissítették az EABO „tettatívet”, vagyis ajánlásszerű, kidolgozás alatt álló „kézikönyvét”.³³

Az ACE-t és az EABO-t az USA légierője, illetve tengerészgyalogsága a Kína elleni potenciális óceáni háború során alkalmazná, méghozzá minden bizonnyal szövetséges államok haderejeivel (például a Fülöp-szigetekkel, Japánnal, Tajvannal³⁴). Közös, fő elemük az elrettentés és megtagadás (*deterrence and denial*, DD) légből és vízben egyaránt; a szigetek geográfiájának kihasználásával a feltartóztatás (*anti-access/area denial*, A2/AD), a műveletek nagy gyorsaságú végrehajtása a lehető leghatékonyabb csapásméréssel („megjelenünk, de már el is tűntünk”); a taktikai improvizációs képességek kihasználása (például ad hoc „kifutópályák” létesítése mindenféle terepi körülmények között, így országutakon, sík, esetleg jelentősen kedvezőtlen időjárású terepen); valamint a lopakodó képességek, az úgynevezett alacsony szignálú taktikai bevetések csúcsra járatása annak érdekében. Ezzel a második világháborúhoz hasonlóan „szigetugrást” hajtanának végre, vagyis szelektíven kiválasztott, stratégiaiilag jelentős, valószínűleg relatíve kisebb védelemmel rendelkező szigeteket támadnának. Ezek sikeres kézre kerítése esetén kiterjesztett, előretolt bázisokat hoznának létre, amelyekkel elvágnák az ellenfél hadi ellátási láncát, korlátoznák manőverezési lehetőségeit, valamint ahol lehet és stratégiaiilag szükséges, csapásokat mérnének rá, illetve a saját hadi utánpótlást támogatnák a használatukkal. A program a tengerészgyalogságot

³¹ TREVITHICK 2020.

³² Lásd pl. HARMER 2019.

³³ U.S. Navy – Marine Corps 2021, 2023.

³⁴ HLAD 2024.

szorosabb együttműködésre kényszeríti a haditengerészettel és a légierővel, hogy egy hatékonyabb, gyorsreagálású tengerészeti expedíciós erővé váljon.

Emellett fontos megemlíteni, hogy egy új parancsirányítási rendszert találtak ki a műveletek levezénylésére, mivel az EABO taktikailag és műveletileg is nehéz akció. Három lépcsőből áll; az EABO tesztelésére létre hívott egyik, „Obsidian Iceberg” nevű hadgyakorlatot vezénylő Robert Guyette tengerészgyalogos alezredes sajtóinterjújában biciklikerekhez hasonlította az elgondolást.³⁵ Az első szint szerint a „kerék” (*hub*), vagyis egy szárny vagy csoport, amely irányítási központként szolgálna. Ezzel párhuzamosan a „küllő” (*spoke*) összekötést jelentene támogató erők segítségével a „tengely” (*node*) és a „kerék” (*hub*) között. A „küllő” olyan központ lenne, ahol a taktikai erők megpihenhetnek műveletek között, de bármikor bevetethetők lennének, az utóbbi, a „tengely” pedig a konkrét taktikai szintéren részt vevő egységet jelöli. A „tengely” extrém mobilitással bírna, illetve a lehető legkisebb idő-, rádiófrekvencia-, audio- és vizuális lábnyommal (*signature*), hogy az ellenség számára minél kevésbé felderíthetők és ezáltal támadhatók legyenek.

Bár a Force Design 2030-at, így az EABO-t is sokan a jövő háborúinak elengedhetetlen reformjaként üdvözik, a program jelentős kritikákat is kapott. Egyes szakértők szerint a nehézpáncélos erők felszámolása és a szárazföldi harci képességek csökkentése veszélyeztetheti a tengerészgyalogság hagyományos szerepét. Az ellenzők attól tartanak, hogy a könnyű, mozgékony egységek kevésbé lesznek hatékonyak egy hagyományos, nagy léptékű szárazföldi konfliktusban, és sérülhet a túlélési esélyük, különösen Kína rakétaival szemben.³⁶

Ennek ellenére az EABO-t is továbbra is fejlesztik, és a program fókuszja egyértelműen a modern hadviselési környezethez való alkalmazkodás, a technológiai fölény biztosítása, valamint az amerikai tengeri, part menti és légi hadműveletek támogatása marad.

A légi komponens szerepét pedig azért fontos kiemelni ezekben a tervekben, mert annak egyik általánosan meghatározó előnye a sebesség.³⁷ Az EABO esetében pedig kiváltképp fontos az időfaktor: állandóan változó műveleti területre koncentrálni, hogy a légi (valamint tengeri) járművekkel minél gyorsabban, lehetőleg precíziós erőt fejthessenek ki stratégiai fontosságú helyeken.

Általánosságban a légierő meghatározó az erőmegjelenítés hatótávolságát tekintve is. A Csendes-óceánon hatalmas távolságokat szükséges lefedni, és ezt a légierő képes a leginkább biztosítani. A légierő további jellemzője a rugalmasság,³⁸ vagyis képes a csapásmérésre, a felderítésre. Továbbá a légierő képes leginkább az összes haderőnem közül meglepetéses csapást alkalmazni.

Azon túl, hogy a légierő bevetése alkalmas légi szembenállási, felszíni erők elleni, illetve támogató légi hadműveletek elvégzésére,³⁹ fontos megemlíteni, hogy meglátásom szerint az EABO lényegében a lefogás sajátos, talán abszolút formája – azért van

³⁵ DEBOER 2024.

³⁶ STUBBS 2023; RIPER 2022.

³⁷ LÜKÖ–KRAJNC 2010.

³⁸ LÜKÖ–KRAJNC 2010: 70.

³⁹ LÜKÖ–KRAJNC 2010: 34.

kiemelt szükség rá, mert várhatóan tartós légifölény kialakítására egyik szemben álló fél sem lesz képes az ellenfél közel azonos képességei miatt. A légi lefogást

„olyan felszíni célpontok megsemmisítésére (bénítására) tervezik alkalmazni, amelyek rendszerint kívül esnek a saját erők tűzeszközeinek a hatótávolságán, így a végrehajtás során nem igényel olyan szoros integrálást a saját felszíni erők tűzéval és manőverével. A légi lefogás a rendeltetését az ellenséges célok pusztításával, tevékenységének zavarásával, késleltetésével, valamint szabad manőverezésének akadályozásával tölti be”⁴⁰

– szól a definíció. A különbség itt az, hogy az EABO esetében kifejezetten szoros összhang van a többi haderőnemmel, de egyszerre képesnek kell lenniük egyedül is műveleteket végrehajtani, sőt, rögtönözni, de akár más haderőnemi alakulatokkal együttműködve. Viszont az kifejezetten igaz, hogy a körbekerítéssel az ellenség hátráltatása, ellehetlenítése a cél, sőt, az egész stratégia erre alapoz: így mondhatni, hogy az EABO légi komponense (és a továbbiakban bemutatott ACE) a hagyományos légi lefogás egy kiterjesztett, kvázi abszolutizált verziója. Mindez pedig elméletben kiváló lesz arra, hogy az USA haderői az úgynevezett „első szigetlánc” (Okinawa – Taiwan – Fülöp-szigetek) megerősítésével megakadályozza, hogy Kína haderői a kontinenstől keletebbre, az USA-hoz közelebbi úgynevezett „második szigetlánc” (Tokió – Guam – Pápua Új-Guinea) felé kijussanak.⁴¹

Agile Combat Employment (ACE)

Ezzel párhuzamosan és nagyjából megegyező időben az USAF 2018 elkezdte kidolgozni az ACE nevű doktrínáját, amely 2020-ra vált doktrínává, ám 2022-ben vált nyilvánossá. Létrejöttét a stratégiai környezet változása indokolta. A hidegháború végén az Egyesült Államok számos külföldi légitámaszpontját bezárta vagy csökkentette: míg 1990 körül még 95 külföldi bázissal rendelkezett a légierő, napjainkra ez a szám mindössze 33-ra csökkent.⁴² Ez a drasztikus csökkenés a meglévő bázisok túlszűföldéséhez vezetett, amelyek így magas értékű célpontokká váltak egy fejlett ellenfél számára. Emellett a potenciális ellenfelek, különösen Oroszország és Kína, jelentős fejlesztéseket hajtottak végre felderítő (ISR) és precíziós csapásmérő képességeikben, például műholdas felderítés, nagy pontosságú ballisztikus rakéták és manőverező robotrepülőek terén, amelyek révén immár periférikusabb területen lévő támaszpontokat is fenyegethetnek. A kihívás tehát az volt, hogyan vethető be a légierő harci ereje úgy, hogy közben ne váljon az első ellencsapás áldozatává. Ily módon szükségessé vált egy olyan új stratégia, amely rugalmasabbá és ellenállóbbá teszi az amerikai légierőt, és így nem függne néhány nagy bázistól, amelyeket az ellenség gyorsan megsemmisíthetne.

Az ACE lényege – hasonlóan az EABO-hoz –, hogy a légierő repülőgépei nem állandó, nagy bázisokról üzemelnek, hanem kisebb, szétszóró és ideiglenes repülőterekről is képesek működni. A folyamatos mozgatus és helyváltás célja, hogy

⁴⁰ LÜKÖ–KRAJNC 2010: 36.

⁴¹ ISMAY et al. 2024.

⁴² USAF 2022: 1.

megzavarja az ellenfél felderítési-célfogási ciklusát (*kill chain*). Az ACE emellett bevezeti a multi-képességű katonák (Multi-Capable Airmen) koncepcióját, amely lehetővé teszi, hogy egy-egy katona több feladatot is ellásson, például üzemanyag-utántöltést, fegyverzetfeltöltést vagy kommunikációs rendszerek kezelését, így biztosítva a gyors döntéshozatal és a szándékvezérelt végrehajtás alapját,⁴³ így kevesebb támogató személyzetre és infrastruktúrára van szükség. Az ACE célja, hogy az amerikai légierő egységei gyorsan átcsoportosíthatók legyenek, és kevésbé legyenek kiszámíthatók az ellenség számára, ezzel megnehezítve a támadások tervezését.

A megtévesztés és az integrált védelem szintén kulcselemek az ACE-ben. A diszperzió önmagában nem elegendő a túléléshez a fejlett felderítő rendszerekkel szemben, ezért a célpontok összetettsége, a felderítés elleni védekezés és a mozgékonyaság kombinációja helyzetelemzési paralízist idézhet elő az ellenfélnél.⁴⁴

Ugyanakkor az ACE alkalmazása gyakorlati kihívásokkal is szembesül. A decentralizált döntéshozatal, bár növeli a helyi egységek rugalmasságát, megnehezíti a műveletek összehangolását, különösen elektronikus hadviselés és kommunikációs zavarok esetén. A logisztikai ellátás átalakítása a „push” rendszerre, előretárolt készletekkel és mobil üzemanyaggal, továbbra is kihívást jelent a diszperzált egységek számára. Emellett a rögtönzött bázisokon a műszaki karbantartás és a többfunkciós katonák képzése gyakran nem éri el a szükséges szintet, ami a bevetettség csökkenéséhez vezethet.⁴⁵

Fontos kiemelni a megerősített bázisok jelenlegi hiányát: az ukrán Pókháló-hadművelet is megmutatta, hogy a légvédelmi eszközök nyílt bázisokon való parkolása jelentős biztonsági kockázatokat rejt, mivel az ideiglenes bázisok tartós fenntartása megkérdőjeleződik az ellenfél precíziós csapásaival szembeni jelentős kiszolgáltatottság miatt. Ez okból is nagy szükség lenne előre, hevenyészetten kialakított repülőgép-bázisokra a térségben, amelyek szükség esetén megerősíthetők.⁴⁶

Mindehhez viszont erős szövetségi rendszerek meglétére van szükség. A Kínai Néphadsereg publikált egy elemzést, amelyben az ACE-t értékelték, és megállapították, hogy hatékony doktrínának tartják ugyan, de gyengeségei közé sorolják a regionális szövetségesek bizonytalan meglétét.⁴⁷ Vagyis elmondható, hogy az ACE növeli az amerikai erők agilitását, de a sikeres alkalmazáshoz további infrastruktúra-fejlesztés, logisztikai rugalmasság és kiképzés szükséges.

Kiemelném érdekességképpen, hogy az ACE-t azóta Európában és a Közel-Keleten is alkalmazzák hadgyakorlatok során. Többek között a 2025. februári „Exercise Agile Spartan” során,⁴⁸ amelyet az ISIS elleni küzdelemben alkalmaztak, vagy 2024-ben autópályán való landolás gyakorlását⁴⁹ végezték Finnországban, nyilvánvalóan az orosz fenyegetésekre válaszul. Mindkét példánál fontos, hogy partnerekkel szövetséges országok erőivel végezték a gyakorlatokat, mivel várhatóan egy Kína elleni háború esetén is erre lenne szükség.

⁴³ USAF 2022.

⁴⁴ BLASER 2024.

⁴⁵ HEGINBOTHAM et al. 2022.

⁴⁶ HEGINBOTHAM et al. 2022; MILLS et al. 2024.

⁴⁷ SOLEN 2021.

⁴⁸ GORDON 2025.

⁴⁹ PANELLA 2024.

Fel tud készülni az Egyesült Államok?

Az Egyesült Államok jelenleg is vitathatatlanul vezető szereplője a globális haditechnikai fejlesztéseknek, különösen a légierő területén. Az NGAD program, az F-35 fejlesztései, valamint az új műveleti koncepciók – mint az Agile Combat Employment (ACE) vagy az Expeditionary Advanced Base Operations (EABO) – mind azt mutatják, hogy stratégiai szinten az USA felismerte a Kína jelentette kihívást, és válaszolni kíván rá. Ez a folyamat viszont nem kihívásoktól mentes.

A fő problémát új műveleti doktrínák – az ACE (légierő) az EABO (tengerészgyalogság) és a jelen esszében nem részletezett DMO (haditengerészet) és az MDO (szárazföldi haderőnem) – még nem bizonyítottak éles körülmények között, így kérdéses, mennyire állnak készen a gyakorlati alkalmazásra. Az USA tehát részlegesen felkészült, de még nem rendelkezik teljes körű, kipróbált és integrált elrettentő képességgel – igaz, Kína hasonló képességeinek meglétére sincs egyértelmű bizonyíték.

Továbbá a katonai tényezők mellett kiemelném a politikaikat is: Tajvan esetleges kínai megtámadása esetén elviekben az Egyesült Államok jól felfogott érdeke lenne a beavatkozás, akár fegyveresen is. Ugyan Kína katonai elrettentését szemmel láthatóan aktívan folytatja a 2025 januárjában beiktatott új kormányzat is, félő, hogy politikai szinten ez ellentétesen alakul: az USA európai érdekeltségeinek gyengítésével Hszi elszántsága megerősödhet, és a már idézett Day-jel⁵⁰ egyetértve arra lehet következtetni, hogy valószínűbbé válhat Kína támadása. Különösen az orosz–ukrán háború 2022-es eszkalálódása után, amely megmutatta, hogy a „józan ész” felülírhatja a vezetői akarat: sok nyugati szakértő és tanácsadó azt mondta, hogy Oroszország számára nem lenne logikus egy nyílt fegyveres offenzíva indítása, többek között gazdasági okokból sem. De, mint láttuk, Putyint a saját ideológiája hajtotta és hajtja, és Hszi is így viszonyulhat a kérdéshez. Az orosz–ukrán háború lezárásának módja vagy éppen annak meghíúsulása szintén támadásra ösztönözheti Kínát: Oroszország időt nyerhet felkészülni egy következő támadásra akár a NATO ellen is, vagy egy elhúzódó háború esetén kihasználhatja a nyugati szövetségesek esetleges „háborús fáradtságát”. Ezzel pedig a két ország összehangolva egymás offenzív szándékait egyszerre két hadszíntért alakíthat ki a jövőben.

A jelenlegi amerikai döntéshozási trend arra enged következtetni, hogy a Trump-kormányzat – szándékával ellentétben – Kínát támadásra ösztönözheti. Ha ez így történik, megismétlődhet a második világháború során bekövetkezett fordulat, miszerint az USA próbált elszigetelődni az intervenciótól, egészen addig, amíg hirtelen közvetlenül is érintettek lettek. Meglátásom szerint ez a kívülről erraticusnak, változékonynak tűnő politika az Egyesült Államokat vulnérabilissá teheti katonai elrettentő ereje ellenére.

Végezetül még arra is felhívom a figyelmet, hogy ahogy az orosz–ukrán konfliktus is megmutatta, a háború „demokratizálódik” haditechnológia területén, vagyis közel nem mindig garantált a taktikai győzelem fejlettebb, modernebb hadi eszközök használatakor sem, viszont például a gyakran házilag összetákolts, eredetileg civil felhasználású FPV-drónok tömeges alkalmazásával jelentős csapást lehet mérni az ellenfélre.⁵¹ Vagy

⁵⁰ DAY 2025.

⁵¹ SABBAGH 2025.

ilyenek az orosz fekete-tengeri hadiflottát gyakorlatilag megsemmisítő vízi drónok (USV-k) is, amelyek ugyan nem feltétlenül *low-technek* számítanak, hanem inkább olcsóbb, kreatív és okos technikai megoldásnak.⁵²

Arról is fontos szót ejteni, hogy szintén ukrán példára régebbi, elavult rakéták használható komponenseinek modernizáltabb ötvözésével és így újrahazsnosításával nagy fokú pusztító csapást lehet mérni az ellenfélre, vagy meg lehet zavarni ellátásukat, illetve harcrendjük felvételét.⁵³ Így költségeket is meg lehet takarítani – ám ehhez az is szükséges, hogy az Egyesült Államok hírhedten költséges és hosszadalmas hadibeszerzési és fejlesztési kultúráján változtassanak és rugalmassá tegyék azt.

Stratégiai ajánlás

Mivel a 21. század háborúi hibridek, a szó olyan értelmében is, hogy a *high-* és a *low-tech* egymást kiegészítik, és a haditechnikai rendszerek folytonos adaptálásával, módosításával nyerhetnek túlélő és csapásmérő képességeket. Ebből az is következik, hogy a jelen és jövő haderőinek rendkívül adaptívnak, agilisenak, kreatívnak kell lenniük. Emiatt mindenképp fontos olyan doktrínák kifejlesztése és bevezetése, amelyek ezen képességeket biztosítani tudják.

Pozitív, hogy az ACE-doktrínát nem kizárólagosan egyetlen hadszíntéren tesztelik – Európában és Közel-Keleten is –, így a mai biztonságpolitikai környezet kiszámíthatatlansága miatt esetlegesen bekövetkező, az indo-csendes-óceáni hadszíntértől eltérő konfliktus kitörése esetén az nem kizárólag egyetlen földrajzi térséghez kötött lesz. Így a doktrína részben vagy egészében máshol is adaptálhatóvá válik. Ez azt is jelentené, hogy a Trump-adminisztráció Európától való elfordulása könnyen visszafordítható lenne, ha a geopolitikai folyamatok azt kívánják.

Az elrettentési képességek fokozásához kiemelten fontos lenne a fegyver- és lőszertermelés fokozása. Az orosz–ukrán háború rávilágított, hogy a nyugati országok hadiipara nem képes a kimerítő háborúk fegyveres utánpótlásáról kellő időintervallumon belül gondoskodni – ám ilyenkor előjöhet az ellenérv, miszerint a fegyverkezés fokozása költséges, és csökkentheti a nyugati országok társadalmainak életszínvonalát, ezáltal pedig a háborúk társadalmi/politikai támogatottságát. Ezzel szemben viszont az Evans-Pritchard⁵⁴ és Mosolova⁵⁵ által bemutatott gazdasági kép alapján a következőt szorgalmazom: Európa és az USA valójában gazdasági fennállást tapasztalhatna, ha kvázi haditermelői gazdaságra állnának át. Mivel az USA és Európa kisebb gazdasági recessziótól szenved, az egyik kiutat jelenthetné ebből a problémából – mint ahogy az történik most az Oroszországi Föderáció gazdaságával, miután az hadigazdasággá vált, és ezáltal számos orosz állampolgár nagyobb anyagi jólétben élhet, mint 2022 előtt.

Taktikai és műveleti szinteken értelemszerűen folytatni szükséges a modern háborúk által megkívánt képességfejlesztéseket: a légi képességek tekintetében elengedhetetlen

⁵² COLE 2024.

⁵³ AXE 2025.

⁵⁴ EVANS-PRITCHARD 2025.

⁵⁵ MOSOLOVA 2025.

a 6. generációs vadászpilóta nélküli repülőgépek, illetve az azokhoz kapcsolódó technológiák KFI-je. Feltételezésem szerint nem lesz elegendő idő arra, hogy igazán 6. generációs légi képességeket használjon az USA Kína támadása ellen, viszont a fejlesztések egyes komponensei potenciálisan átültethetők az 5. generációs vadászpilóta nélküli repülőgépekbe is.

Továbbá hangsúlyozom a szövetségi rendszerek megerősítését. Sajnos a már említett vámtarifákkal és alapvetően az izolációs külpolitikájával az Egyesült Államok és más államok közötti védelmi együttműködések sérülhetnek. Fontos lenne a védelmi együttműködések, hadgyakorlatok számát, az interoperabilitási képességek fejlesztését és a közös fegyverkezést fokozni Tajvannal, Dél-Koreával, Japánnal, a Fülöp-szigetekkel, Ausztráliával, esetleg Indiával és más további szövetségre hajlandó, térségbeli állammal. Az AUKUS részes államai és az azon kívüli, jelentősebb haditengerészeti és légierős képességekkel rendelkező európai nemzetekkel (például Nagy-Britannia, Franciaország) fokozni kell az előbbieken említett képességeket.

Végezetül, de nem utolsósorban Ukrajna hadi tapasztalatainak elemzésével és felhasználásával az Egyesült Államok és szövetségesei aktuális és gyakorlati következtetéseket vonhatnak le a nyugati fegyverrendszerek erősségeiről és sebezhetőségeiről, valamint a doktrínákhoz taktikai és műveleti tervezési segítséget kaphatnak. A 2022-es orosz inváziós kísérletre válaszul született ukrán haditechnológiai találmányokat (különösen a légi és vízi drónokat, illetve közép- és nagytávolságú rakétákat) beépíthetnék az amerikai doktrínákba is, és az amerikai haderő rendszeresíthetné közülük az indo-csendes-óceáni térségben is alkalmazhatókat. Erre már mutatnak hajlandóságot: a Pentagon az ukrán tapasztalatok alapján tervezi átalakítani drónhadviselését, hogy az hatékonyabb és koordináltabb legyen. Terveik alapján igyekeznek az ukrán frontvonalak gyors innovációs ciklusait saját fejlesztési és gyártási folyamataikba integrálni.⁵⁶ Az ukrán erők volt főparancsnoka, Valerij Zaluzsnyij esszéjében felhívta a figyelmet a jövő háborúinak természetére: az automatizáció és a mesterséges intelligencia térnyerésével „gépek harcának” szemtanúi lehetünk, amely az akadozó toborzás okozta emberhiány miatt jó megoldást jelenthet, de egyben kihívást is a gyors fejlődés miatt. Érvelése szerint erőforrás-kimerítő háborúkra lehet majd számítani (drónok területén is), ez pedig összecseng a fentebb említett gondolattal, miszerint a nyugatnak egyfajta hadigazdaságra kellene átállnia már most.⁵⁷

A jelenlegi helyzet alapján az Egyesült Államok és szövetségesei jelenleg nem állnak teljesen készen arra, hogy Tajvan elfoglalásától elrettentsék a Kínai Népköztársaságot, vagy éppen legyőzzék a Kínai Néphadsereget. Egy kitörő háború esetén várhatóan a légierő kapja a legnagyobb szerepet – ám nemcsak hagyományos *high-tech* eszközök, hanem a viszonylag olcsóbb, de számosabb dróntechnológia is hangsúlyt kap. A kérdés az, hogy a demokratikus szövetségesek mennyi erőforrást hajlandók befektetni a fejlesztésekbe, hogy a doktrínák jelenlegi hiányosságait mennyire tudják áthidalni, hogy mennyire hajlandók ötvözni a legmodernebb és a modernizált, de régebbi vagy egyszerűbb technológiákon alapuló megoldásokat a fegyverarszál minél nagyobb növelésére, valamint attól, hogy az USA milyen elrettentési és szövetségi politikát folytat.

⁵⁶ TUCKER 2025.

⁵⁷ ZALUZSNIYJ 2025.

Felhasznált irodalom

- AXE, David (2025): To Make a Flamingo Missile, Pack in Old Bombs and Add a Tiny Engine. *Euromaidan Press*, 2025. szeptember 6. Online: <https://euromaidanpress.com/2025/09/06/flamingo-parts/>
- BLASER, Michael (2024): Problems for Agile Combat Employment. *Usni.org*, 2024. július. Online: <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2024/july/problems-agile-combat-employment>
- China to Build Land-based 'Suez Canal' to Connect Europe and Asia, Bypassing Shipping Routes. *EuroNews*, 2025. szeptember 2. Online: <https://www.euronews.com/business/2025/09/02/china-to-build-land-based-suez-canal-to-connect-europe-and-asia-bypassing-shipping-routes>
- COHEN, Zachary – LIEBERMANN, Oren (2025): Trump Wants a 'Golden Dome' Capable of Defending the Entire Us: 'Strategically It Doesn't Make Any Sense'. *CNN*, 2025. március 22. Online: <https://amp.cnn.com/cnn/2025/03/22/politics/pentagon-golden-dome-scramble>
- COLE, Brendan (2024): Russia Losses 26 Black Sea Fleet Vessels Since Start of War: UK. *Newsweek*, 2024. július 29. Online: <https://www.newsweek.com/russia-losses-black-sea-fleet-vessels-crimea-1931439>
- DAY, Michael (2025): The Five Signs China Is Preparing to Invade Taiwan. *The Telegraph Online*, 2025. január 22. Online: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2025/01/22/five-signs-china-invasion-taiwan/>
- DEBOER, James (2024): How F-35s Deployed to a Narrow Highway in California. *The War Zone*, 2024. március 14. Online: www.twz.com/sea/how-f-35s-deployed-to-a-narrow-highway-in-california
- DECKER, Audrey (2025a): Boeing Wins Air Force's Next-Gen Fighter Contract. *Defense One*, 2025. március 21. Online: <https://www.defenseone.com/defense-systems/2025/03/boeing-wins-air-forces-next-gen-fighter-contract>
- DECKER, Audrey (2025b): Marines Aim to Buy More Carrier-Based F-35s, Fewer VTOLs. *Defense One*, 2025. február 4. Online: <https://www.defenseone.com/policy/2025/02/marines-aim-buy-more-carrier-based-f-35s-fewer-vtols/402759/>
- DECKER, Audrey (2025c): Full F-35 Upgrade Package Might Not Happen This Year, Lockheed Says. *Defense One*, 2025. január 28. Online: <https://www.defenseone.com/business/2025/01/full-f-35-upgrade-package-might-not-happen-year-lockheed-says/402570/>
- DECKER, Audrey (2025d): As Tanker Plans Remain Uncertain, Today's Air Force Refuelers May Fly Past Their 100th Birthday. *Defense One*, 2025. március 20. Online: <https://www.defenseone.com/technology/2025/03/uncertain-future-next-tankers-may-keep-air-force-refuelers-flying-past-their-100th-birthday>
- EVANS-PRITCHARD, Ambrose (2025): European Rearmament Is Going to Turn the World Upside Down. *The Telegraph*, 2025. március 4. Online: <https://www.telegraph.co.uk/business/2025/03/04/european-rearmament-is-going-to-turn-the-world-upside-down/>
- GORDON, Chris (2025): AIR FORCE Puts Unique Twist on ACE in the Middle East Exercise: Real-World Combat. *Air and Space Forces Magazine*, 2025. február 21.

- Online: <https://www.airandspaceforces.com/air-force-middle-east-ace-exercise-real-world-combat>
- HARMER, Chris (2019): Top Marine's Force Changing Plans Prompt Talk of Smaller Ships, F-35 Buy Changes. *The War Zone*, 2019. október 4. Online: <https://www.twz.com/30003/top-marines-transformational-plan-manifesting-itself-in-talk-of-smaller-ships-f-35-buy-changes>
- HEGINBOTHAM, Eric et al. (2022): Active Denial. A Roadmap to a More Effective, Stabilizing, and Sustainable US Defense Strategy in Asia. *Quincy Paper* nr. 8. 2022. június. Online: <https://quincyinst.s3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2022/06/17214308/QUINCY-REPORT-ACTIVE-DENIAL-JUNE-2022-2.pdf>
- HLAD, Jennifer (2024): Sophisticated Army Training Goes Mobile to Knit a Farflung Pacific Coalition. *Defense One*, 2024. június 10. Online: www.defenseone.com/threats/2024/06/sophisticated-army-training-goes-mobile-knit-farflung-pacific-coalition/397252/
- HORTON, Alex – NATANSON, Hannah (2025): Secret Pentagon Memo on China, Homeland Has Heritage Fingerprints. *The Washington Post*, 2025. március 29. Online: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2025/03/29/secret-pentagon-memo-hegseth-heritage-foundation-china/>
- ISMAY, John et al. (2024): A New Pacific Arsenal to Counter China. *The New York Times*, 2024. április 26. Online: www.nytimes.com/interactive/2024/04/26/us/politics/us-china-military-bases-weapons.html
- JENSEN, Benjamin (2025): What China's New Fighter Jet Really Signals. *Foreign Policy*, 2025. január 16. Online: <https://foreignpolicy.com/2025/01/16/china-new-fighter-jet-military-capabilities/>
- KEEGAN, John (2003): *A második világháború*. Budapest: Európa.
- KUNZLER, Joe (2024): The F-35 Is Getting an Engine Core Update: Cutting Fuel Burn and Adding Electrical Power. *Simple Flying*, 2024. október 16. Online: <https://simpleflying.com/f-35-engine-core-upgrade-cutting-fuel-burn-adding-electrical-power/>
- LEE, Yian (2025): Taiwan Defense Drills Identify 2027 for Potential China Invasion. *Bloomberg*, 2025. március 19. Online: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-03-19/taiwan-sets-2027-for-possible-china-invasion-in-first-for-drills?s-rnd=phx-politics&embedded-checkout=true>
- LOSEY, Stephen (2025a): Air Force F-35 Buy Would Be Cut In Half Under Pentagon Spending Plan. *Defense News*, 2025. június 12. Online: <https://www.defensenews.com/air/2025/06/12/air-force-f-35-buy-would-be-cut-in-half-under-pentagon-spending-plan/>
- LOSEY, Stephen (2025b): Key Tests for Latest F-35s Will Begin in 2026, Two Years After Rollout. *Defense News*, 2025. február 5. Online: <https://bit.ly/3HB9CA9>
- LÜKŐ Dénes – KRAJNC Zoltán (2010): Áttekintés a légierő képességeiről. *Hadtudományi Szemle*, 3(2), 34–43. Online: <https://bit.ly/46Wif2x>
- MARTIN, Christian P. (2024): How Adaptive Engine Technology Will Power Sixth-Generation Fighters. *Simple Flying*, 2024. december 21. Online: <https://simpleflying.com/adaptive-engine-technology-power-sixth-generation-fighters/>

- MILLS, Patrick et al. (2024): Assessing Agile Combat Employment for the Pacific Air Forces. *RAND*, 2024. szeptember 6. Online: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA999-3.html
- MOSOLOVA, Daria (2025): Russia's War Economy Fuels Rustbelt Revival. *The Financial Times*, 2025. március 30. Online: <https://www.ft.com/content/559ca59f-7fdc-4c47-8e87-edb562acdc7b>
- NEWDICK, Thomas (2020): The US Air Force Has Secretly Flown a Demonstrator for Its Next-Generation Fighter. *The War Zone*, 2020. szeptember 15. Online: <https://www.twz.com/36431/the-u-s-air-force-has-flown-a-demonstrator-for-its-next-generation-fighter>
- NEWDICK, Thomas – ROGOWAY, Tyler (2025): Boeing Wins F-47 Next Generation Air Dominance Fighter Contract. (Updated). *The War Zone*, 2025. március 22. Online: <https://www.twz.com/air/boeing-wins-air-forces-next-generation-air-dominance-fighter-contract>
- OSBORN, Kris (2023): Air Force Chief: 6th-GEN NGAD Stealth Fighter Will Use AI to Network Drones. *Warrior Maven*, 2023. december 6. Online: <https://warriormaven.com/air/air-force-chief-6th-gen-ngad-stealth-fighter-will-use-ai-to-network-drones>
- PANELLA, Chris (2024): American F-35 Stealth Fighters Landed on a Highway in Europe for the First Time in Training With One of NATO's Newest Allies. *Business Insider*, 2024. szeptember 6. <https://www.businessinsider.com/us-f35s-landed-nato-ally-finlands-highway-the-first-time-2024-9>
- RIPER, P. K. van (2022): The Marine Corps' Plan to Redesign the Force Will Only End Up Braking It. *Task and Purpose*, 2022. április 20. Online: <https://taskandpurpose.com/news/marine-corps-force-design-infantry/>
- ROBERTSON, Noah (2024): How DC Became Obsessed with a Potential 2027 Chinese Invasion of Taiwan. *Defense News*, 2024. május 7. Online: <https://www.defense-news.com/pentagon/2024/05/07/how-dc-became-obsessed-with-a-potential-2027-chinese-invasion-of-taiwan/>
- ROGOWAY, Tyler (2025): China's J-36 Tailles Stealth Fighter Seen Flying for Second Time. *The War Zone*, 2025. március 17. Online: <https://www.twz.com/air/chinas-j-36-heavy-stealth-fighter-seen-flying-for-second-time>
- SABBAGH, Dan (2025): It Is Impossible to Outrun Them': How Drones Transformed War in Ukraine. *The Guardian*, 2025. január 4. Online: <https://www.theguardian.com/world/2025/jan/04/it-is-impossible-to-outrun-them-how-drones-transformed-war-in-ukraine>
- SHANE III, Leo (2025): Trump Promises 1 Trillion in Defense Spending for Next Year. *Defense News*, 2025. április 8. Online: <https://www.defensenews.com/news/pentagon-congress/2025/04/08/trump-promises-1-trillion-in-defense-spending-for-next-year/>
- SOLEN, Derek (2021): The PLA's Critical Assessment of the Agile Combat Employment Concept. *China Brief*, 21(14). Online: <https://jamestown.org/program/the-plas-critical-assessment-of-the-agile-combat-employment-concept/>
- STUBBS, Bruce (2023): Ten Challenges to Implementing Force Design 2030. *Atlantic Council*, 2023. november 25. Online: <https://www.atlanticcouncil.org/>

in-depth-research-reports/report/ten-challenges-to-implementing-force-design-2030/

The ABCs of F-35 (2024). *f35.com*, 2024. június 5. Online: <https://www.f35.com/f35/news-and-features/The-ABCs-of-F-35.html>

TIWARI, Sakshi (2025): F-47 NGAD: Boeing Beats Lockheed! Clinches 20 Billion Dollar Bill to Develop Us Air Force's 6th-Gen Fighter. *The Eurasian Times*, 2025. március 21. Online: <https://www.eurasiantimes.com/ngad-is-proceeding-contract-to-be-awarded-by-trump/>

TREVITHICK, Joseph (2020): Marines to Radically Remodel Force, Cutting Tanks, Howitzers, in Favor of Drones, Missiles. *The War Zone*, 2020. március 23. Online: <https://www.twz.com/32703/marines-to-radically-remodel-force-cutting-tanks-howitzers-in-favor-of-drones-missiles>

TREVITHICK, Joseph (2023a): F-35 Engine Running Too Hot Due to 'Under-Spec'ing', Upgrade Now Vital. *The War Zone*, 2023. március 30. Online: <https://www.twz.com/f-35-engine-running-too-hot-due-to-under-spec'ing-upgrade-now-vital>

TREVITHICK, Joseph (2023b): New Shots of Stealthy XQ-58A Valkyrie Highlight Its Runway Independence. *The War Zone*, 2023. február 1. Online: <https://www.twz.com/new-shots-of-stealthy-xq-58a-valkyrie-highlight-its-runway-independence>

TUCKER, Patrick (2025): The Pentagon Plan to Americanize Drone Warfare. *Defense One*, 2025. augusztus 21. Online: <https://www.defenseone.com/technology/2025/08/pentagon-plan-americanize-drone-warfare/407625/>

U.S. Congress (2025): *U.S. Air Force Next-Generation Air Dominance (NGAD Fighter)*. *congress.gov*, 2025. január 17. Online: <https://www.congress.gov/crs-product/IF12805>

USAF [é. n.]: *F35A Lightning II*. Online: <https://www.af.mil/About-Us/Fact-Sheets/Display/Article/478441/f-35a-lightning-ii/>

U.S. Air Force (2022): *ACE*. Online: https://www.doctrine.af.mil/Portals/61/documents/AFDN_1-21/AFDN 1-21 ACE.pdf

U.S. Navy – Marine Corps (2021): *Tentative Manual for Expeditionary Advanced Based Operations*. Washington DC. Online: <https://www.mca-marines.org/wp-content/uploads/TM-EABO-First-Edition-1.pdf>

U.S. Navy – Marine Corps (2023): *Tentative Manual for Expeditionary Advanced Based Operations*. Washington DC. Online: <https://www.marines.mil/Portals/1/Docs/230509-Tentative-Manual-For-Expeditionary-Advanced-Base-Operations-2nd-Edition.pdf>

WARD, Alexander (2025): Musk Set to Receive Top Secret Briefing on U.S. War Plans for China. *The Wall Street Journal*, 2025. március 20. Online: <https://archive.ph/PqkpN>

ZALUZSNYIJ, Valerij (2025): A Technological War of Attrition and How to Win It. *Pravda*, 2025. július 13. Online: <https://www.pravda.com.ua/eng/articles/2025/07/13/7521484/>

Fári László¹

Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra a második világháborútól napjainkig

Threats and Deterrence, with Special Emphasis on Communications from WWII to the Present

Absztrakt

Napjainkban a modern fenyegetési, elrettentési és kommunikációs eljárások ismerete és alkalmazása mind stratégiai, mind pedig taktikai szinten egyaránt természetesnek mondható hadművészeti szempontból. Ugyanakkor a szerző szerint fontos és érdekes tanulmányoznunk a második világháborútól napjainkig lezajlott vonatkozó eseményeket, mivel azok számos tanulsággal szolgálhatnak számunkra is.

Kulcsszavak: elrettentés, fenyegetés, 20. század, kommunikáció, technológia, hadművészet

Abstract

Nowadays, the knowledge and application of modern threat, deterrence, and communication techniques are taken for granted at both the strategic and tactical levels. At the same time, according to the author, it is important and interesting to study the relevant events that have taken place from World War II to the present day, as they can provide us with many lessons.

Keywords: deterrence, threat, 20th century, communication, technology, overview, art of war

¹ Okleveles történész, e-mail: fari.marton@spartan.hu

Bevezetés

Napjaink technológia uralta környezetében talán hajlamosak lehetünk csak a szuperszámítógépekre, a közösségi médiára² és – különösen napjaink biztonsági kihívásait vizsgálva – az egyes fegyveres konfliktusokban rejlő fenyegetésekre, valamint az elrettentésre gondolni. Könnyen belátható azonban, hogy a technológia³ és bizonyos kommunikációs eljárások a 20. században már különösen kritikus szerepet játszottak az egyes társadalmi struktúrákban, illetve a hadtudomány fejlődésében. A kommunikációelmélet és a hadtudomány keresztmetszetét ugyanakkor kiválóan tárja elénk Szak Andrea két korábbi munkájában.⁴ Jelen tanulmány a 20. századi hadművészetben megjelent egyes kommunikációs készségeket és képességeket vizsgálja azzal a céllal, hogy egyrészt a magyar hadtudomány vonatkozó területén meglévő eddigi ismereteket tovább gazdagítsa és felfrissítse,⁵ másrészt annak érdekében, hogy egy vonatkozó kutatás további elemeit megfogalmazza. További célkitűzésem az is, hogy a tárgyalt időszakban megjelent egyes fenyegetési és elrettentési eljárásokat is vizsgáljam. Hadtudományi szempontból hangsúlyozandó, hogy Füzi szerint⁶ az egyetemes és magyar hadművészet megismerő és feltáró jellegű törekvése alapján az ókortól napjainkig vizsgálja a katonai fenyegetés és elrettentés vonatkozó kérdéseit. De ha csak rövid történeti idősávokban gondolkozunk, akkor is könnyen találhatunk az előbb említett témakörökre számos példát az elmúlt negyed évszázadban. Megközelítésem módszertana és sarokköve multi- és interdiszciplináris jellegű, nemcsak azért, mert szakmai ismereteim is megkövetelik ezt, hanem azért is, mert elismert szakírók, például Németh⁷ is rögzítették már ennek szükségességét, de nehézségeit is. Ugyancsak Németh rendkívül plasztikusan mutatja be eddig a hazai szakirodalomban egyetlen, a tárgyalt témához szorosan kapcsolódó monográfiában a lényegi összefüggéseket és példákat.⁸ Az előbb említett szakember egy másik publikációjában⁹ pedig azt mutatja be plasztikusan, hogy miként váltak az egyes technológiai, de különösen kommunikációs vívmányok napjaink hadviselésének szerves részeivé. Ezt a gondolatot alapul véve és – talán stílusosan – kombinálva az elhíresült ókori mondással: „nincs új a nap alatt”.¹⁰ Módszertanom az elérhető hazai és nemzetközi források elemzését csakúgy magában foglalja, mint azok kritikáját, így döntően megismerő, azaz kvalitatív. Az így kinyert ismereteket igyekszem lényegi csomópontokba, pontosabban esettanulmányokba

² BÁNYÁSZ 2020.

³ A technológia fogalma: Mindazon módszereknek és eszközöknek az ismertetése, amelyeknek segítségével a nyersanyag használati tárgyakká dolgozható fel. Forrás: A magyar nyelv értelmező szótára. Érdekes adalék, hogy a kifejezés az ókori görögöktől eredeztethető, ugyanis τεχνολογια < τεχνη „mesterség” + λογος „tan” + toldalék ια) az ember által készített olyan célszerű, az egyéni (emberi) képességeit megnövelő eszközökről (például gépek, anyagok és eljárások), valamint azok alkalmazásáról szóló ismeretek összefoglaló neve, amelyek segítségével az emberiség egyre többet tud megismerni, megváltoztatni, megőrizni stb. az őt körülvevő világból. Forrás: BÉRCZI 1985.

⁴ SZAK 2014; SZAK 2018.

⁵ FÜZI 1986; SÖRÖS 1964.

⁶ FÜZI 1986.

⁷ NÉMETH 2019.

⁸ NÉMETH 2021.

⁹ NÉMETH 2013.

¹⁰ Latinul: Nihil sub sole novum est. Konkrét eredetét ennek a szállóigének vita övezi, mégis legtöbbször a Biblia Ószövetségének egyik könyvéből, a Prédikátor könyvéből (Ecclesiastes) származtatják, így ókori eredetét – álláspontom szerint – mi is helyben hagyhatjuk.

rendezni, majd levonni a következtetéseket. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznom, hogy bár választott témámhoz kétségtelenül kapcsolódik az orosz–ukrán konfliktus és az izraeli–gázai fegyveres összeütközés, mégis ezek megfelelő tudományos-szakmai értékelését azért sem vállalhatom hiteles módon, mert publikációm lezárásakor (2025. március vége) egyrészt sajnálatos módon még zajlanak, másrészt csak bizonyos részmegállapításokat tehetnék. Viszont a későbbiek során az előbb említett konfliktusok minden bizonnyal számos szakmai és tudományos mű vizsgálatának tárgyát képezhetik, és feltett szándékom mindezek további vizsgálata.

A tárgyalta időszak meghatározása

Időbeli értelemben a címben szűkített időszakot leggyakrabban a következő főbb történelmi korszakokra bontják, attól függően, hogy milyen szempontból (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai) vizsgáljuk:

1. Történelmi és politikai szempontból

1.1. A hidegháború időszaka (1945–1991), amelynek lényegi elemei:

- a két világháború uralta helyzet: USA (nyugat, kapitalista) és Szovjetunió (kelet, kommunista) szembenállása;
- berlini blokád, koreai háború, kubai rakétaválság, vietnámi háború;
- fegyverkezési verseny, űrverseny;
- a világ kettészakadása: NATO vs. Varsói Szerződés.

1.2. A posztszovjet korszak/globalizáció kora (1991–2001), amelynek lényegi elemei:

- a Szovjetunió összeomlása, egypólusú világrend;
- az USA mint globális szuperhatalom megerősödése;
- az Európai Unió bővülése, liberalizált gazdaságok, információs forradalom kezdete.

1.3. A 21. század kihívásai (2001–), amelynek lényegi elemei:

- 2001. szeptember 11., új korszak kezdete – terrorizmus elleni globális háború;
- Kína felemelkedése, geopolitikai átrendeződés;
- gazdasági válságok (például 2008), technológiai áttörések (AI, internet, digitalizáció);
- klímaváltozás, migráció, társadalmi polarizáció erősödése;
- Covid-19-világjárvány, majd újabb háborús konfliktusok (például Ukrajna, Közel-Kelet);
- az Európai Unió bővülése, liberalizált gazdaságok, információs forradalom kezdete.

Érdekes és fontos adalék, hogy a 20. század két nagy világháborúja (1914–1918 és 1939–1945) már önmagukban – az óriási pusztításon túl – jelentős változásokat hoztak a haditechnika és a kommunikáció terén, amit tovább bonyolít az úgynevezett hidegháború időszaka, amelyet Gaddis röviden politikai és katonai versengésként,¹¹

¹¹ GADDIS 2005.

míg Westad ideológiai konfliktusként¹² jellemez. Történészként szinte kötelező megemlítenem Eric Hobsbawm-t, aki munkájában globális hatásokra koncentrált,¹³ és nevéhez fűződik az úgynevezett „kis 20. század” (1914–1991) fogalma.

Az 1. táblázatban röviden összefoglaltam az általam tárgyalt időszak főbb jellemzőit.

1. táblázat: A második világháborútól napjainkig tartó időszak egy lehetséges felosztása és egyes jellemző vonásai

Időszak	Fő jellemzők
1945–1991	Hidegháború időszaka: Kétpólusú világrend, USA vs. Szovjetunió; fegyverkezési és űrverseny; koreai és vietnámi háború; kubai rakétaválság. a világ kettészakadása: NATO vs. Varsói Szerződés.
1991–2001	Egypólusú világrend, globalizáció kezdete: Szovjetunió összeomlása; USA-dominancia; információs társadalom kibontakozása.
2001–2020	Globális terrorizmus és digitális forradalom: 9/11 után új geopolitikai korszak; Irak és Afganisztán háborúi; technológiai áttörések (internet, mobilkommunikáció, közösségi média).
2020– napjaink	Pandémia, új hidegháborús hangulat, globális válságok: Covid–19-világjárvány; klímaváltozás; ukrainai háború; ellátási láncok problémái; társadalmi polarizáció.

Forrás: a szerző szerkesztése

Az elrettentés

Bár az elrettentést¹⁴ hajlamosak lehetünk inkább a hidegháborúhoz társítani, annak gyökerei és különböző formái szervezett módon már az ókorban megjelentek.¹⁵ Kutatásaim szerint a 20. században ezek az alábbi fő csomópontokban jelentek meg:

¹² WESTAD 2017.

¹³ HOBSBAWM 1994.

¹⁴ Az elrettentést a biztonságpolitikai tudományterület, így a hadtudomány is számos területen nyilván tartja. Amennyiben azt a katonai hatalomhoz sorolja, akkor: „A katonai hatalom mások magatartásának befolyásolása fegyveres erő alkalmazásával vagy az azzal való fenyegetéssel. A fegyveres erőszak alkalmazásának lényege a másik magatartására gyakorolt hatás, nem pedig az erőszakkal okozott veszteség vagy kár. A kívánt hatást a további erőszak kilátásba helyezése éri el, társulva azzal a biztosítékkal, hogy az erőszakot alkalmazó fél akaratának teljesítése esetén az erőszak elkerülhető. A katonai erő funkciói közül az elrettentés és a kényszerítés gyakorol hatást az ellenség szándékaira. A védelem nem az ellenség szándékaira, hanem képességeire irányul: az elrettentés célja, hogy az ellenség tartózkodjon a cselekvéstől. Forrás: Közszolgálati Online Lexikon, lásd: <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/katonai-hatalom/>

¹⁵ What Is Deterrence? Lásd: <https://education.cfr.org/learn/reading/what-deterrence>

1. Richard Chersicla¹⁶ négy alapvető tényezőt elemez, amelyek szükségesek egy hatékony elrettentő fenygetés kialakításához. Főként Thomas Schelling elrettentési elméleteire összpontosít, és bemutatja az elrettentés fejlődését a 20. század második felében.
2. Patrick M. Morgan tanulmányában¹⁷ az elrettentés történetét és elméletét tárgyalja a 20. század során. Rávilágít a fenygetések szerepére és a hatékony kommunikáció fontosságára az elrettentési stratégiákban.
3. Obradovic és Black közös publikációja¹⁸ pedig az elrettentés oktatásának modern szemléletét tárgyalja, és kiemeli, hogy a kommunikációs stratégiák milyen szerepet játszottak a 20. századi elrettentés fejlődésében.
4. Nye bár a kiberbiztonságra összpontosít,¹⁹ részletesen tárgyalja a hidegháborús elrettentési modelleket, és azt, hogyan fejlődött a fenygetéskommunikáció a 20. század folyamán.

Esettanulmányok

Az alábbiakban néhány fontos esettanulmányt elemzek, amelyeket a tárgyalt téma szempontjából fontosnak tartok.

1. Az úgynevezett „pokol tüze” kampány a jemeni húsz²⁰ lázadók ellen. A 2025 márciusában Donald Trump amerikai elnök által meghirdetett precíziós légi csapásokat magában foglaló katonai művelet azért sorolandó az esettanulmányok közé, mert annak kinyilvánítását az amerikai elnök az X (korábban Twitter) közösségimédia-platformon tette közzé elég hangzatos módon a következőket megfogalmazva: „Lejárt az időtök, és a támadásaitoknak véget kell vetni, mátl kezdve. Ha nem teszitek, olyan pokol fog rátok zúdulni, amelyet még soha nem láttatok.”²¹ Az amerikai elnök nem sokkal később beváltotta fenygetését, amelynek eredményeként a hírügynökségi jelentések szerint legalább 31 civil meghalt, és 101 megsebesült.²² Különös pikantériáját adta ennek a konfliktusnak az a 2025. március végén napvilágot látott hír, amely szerint a Signal üzenetküldő alkalmazáson keresztül magas rangú amerikai biztonsági tisztviselők tárgyalták meg a beavatkozást. A beszélgetés részleteit a *The Atlantic* nevű online magazin publikálta.²³ A beszélgetés tartalmát számos kritika érte, de

¹⁶ CHERSICLA 2019.

¹⁷ MORGAN 2017.

¹⁸ OBRADOVIC–BLACK 2020.

¹⁹ NYE 2016.

²⁰ „A húsz mozgalom, amelyet ismerünk Anszár Allah (Allah követői) néven is, csak az egyik szereplője az évtizedes jemeni polgárháborúnak. Az 1990-es években indultak, amikor vezetőjük, Husszein al-Húsz meghirdetett egy vallási megújulási mozgalmat az iszlám síita irányzatához tartozó, azon belül létező zaidi ágat követők körében Jemen általuk lakott északi részén, tulajdonképpen a helyi törzseket fogva össze. Némileg különböznek ugyan a hagyományos iráni és iraki síita vonalat követőktől, de ha kell, szolidaritásukat mindig készek kifejezni síita hitsorsosaik irányába, a szunnita többséggel szemben is.” Lásd SIKLÓS 2024.

²¹ Sky News 2025.

²² Sky News 2025.

²³ DEBUSMANN 2025.

a legnagyobb nemzetbiztonsági problémát és vitát annak kiszivárgása okozta az amerikai belpolitikai életben.

2. Az úgynevezett Daisy-reklám, 1964. A reklám említése első olvasatra talán távol esik a tárgyalt témánktól, azonban lényege egy ikonikus és erősen hatásos politikai reklám volt, amelyet Lyndon B. Johnson amerikai elnök választási kampánya sugárzott 1964-ben. Ez a reklám az egyik legkorábbi példája annak, hogyan lehetett a félelemre építő kommunikációval politikai előnyt szerezni. Tartalmát illetően egy kislányt mutatott, aki egy réten állva margaréta szirmait számolja. Majd a jelenet hirtelen visszazámlálásba vált, és egy nukleáris robbanás képével ér véget. Ezután Johnson hangja hallatszik: „These are the stakes: To make a world in which all of God's children can live, or to go into the darkness. We must either love each other, or we must die.”²⁴ Szabad fordításban: „Ez a tét. Hogy olyan világot teremtsünk, amelyben Isten minden gyermeke élhet, vagy hogy a sötétségbe menjünk. Vagy szeretni kell egymást, vagy meg kell halnunk.” Ez a vizuális és auditív hatás nukleáris háború fenyegetésével ijesztette meg a nézőket, és burkoltan sugallta, hogy Johnson republikánus ellenfele, Barry Goldwater veszélyt jelenthet a világ békéjére. A fenti példa főleg kommunikációelméleti szempontból jelentős, de annak tartalma jó példa az elrettentés a politikai kommunikáció területén történő használatára.
3. Kubai rakétaválság, 1962. Ennek a történelmi eseménynek a lényege az volt, hogy a Szovjetunió nukleáris rakétákat telepített Kubába, amit az USA komoly fenyegetésként értékelt. John F. Kennedy elnök blokádot hirdetett, és intenzív diplomáciai kommunikáció révén végül a válság megoldódott. A válság során a „forródrót”²⁵ és a titkos diplomáciai csatornák kulcsszerepet játszottak a nukleáris háború elkerülésében, amelyhez, egyes megállapítások szerint az emberiség addig még sohasem állt ilyen közel.²⁶
4. Nixon és a „madman elmélet” (1969–1970). Richard Nixon elnök azt az elrettentési stratégiát alkalmazta, hogy a vietnámi háború során elhitette ellenfeleivel, hogy hajlandó lehet szélsőséges katonai lépésekre, beleértve a nukleáris fegyverek bevetését is. Kommunikációs stratégiai célja az volt, hogy az észak-vietnámi vezetés úgy érezze, az USA kiszámíthatatlan és veszélyes.
5. Berlini blokáds és légihíd (1948–1949). A berlini blokáds és légihíd az egyik legkorábbi és legkritikusabb válság volt a hidegháború során, amely a Szovjetunió és a nyugati szövetségesek közötti politikai és katonai feszültségek éles megnyilvánulása volt. A konfliktus központi eleme a fenyegetés és az elrettentés, valamint a kommunikáció stratégiai szerepe volt. Kutatásaim szerint a Szovjetunió a blokádot mint stratégiai fenyegetést alkalmazta, hogy kikényszerítse a nyugati hatalmak kivonulását Nyugat-Berlinből. Egyfajta kényszerítő diplomáciaként

²⁴ TheLBJLibrary 2012.

²⁵ „A Moszkvát Washingtonnal összekötő »forródrótról« létrehozásáról 1963. június 20-án írták alá a szovjet–amerikai megállapodást. Az amerikaiak által forródrótként, a szovjetek által vörös telefonként ismert szerkezet rendszeresítése előtt Kennedy és Hruscsov még közvetítő ügynökökön keresztül tárgyalt a kubai rakétaválság során. A forródrótról végén található kezdetleges teleirőgépet csak a hetvenes évektől váltotta fel közvetlen telefonvonal.” Forrás: A hidegháborús forródrótról története 2003.

²⁶ Hajszálnyira az atomháborútól: a kubai rakétaválság 2023.

a nyugati államok számára világossá tette, hogy Moszkva kész akár erőszakos lépéseket is tenni érdekeinek érvényesítésére. Az Egyesült Államok és szövetségesei elrettentő válaszlépésként megszervezték a berlini légihidat, amelynek nemcsak logisztikai, hanem szimbolikus jelentősége is volt. Az Egyesült Államok jelezte, hogy képes és hajlandó megvédeni érdekeit Berlinben, és nem enged a szovjet nyomásnak. Az elrettentés stratégiája itt abban nyilvánult meg, hogy a nyugati államok nem katonai konfrontációval, hanem egy hatalmas logisztikai művelettel válaszoltak, amely hosszú távon fenntarthatatlanná tette a szovjet blokádot.

6. Az Öbölháború (1990–1991).²⁷ Röviden összefoglalva ez az egyik legjelentősebb 20. századi konfliktus, amely kiemelten demonstrálta a fenyegetés és elrettentés stratégiáit, különösen a kommunikáció szempontjából. A konfliktus során az Egyesült Államok és szövetségesei különböző kommunikációs stratégiákat alkalmaztak Irak visszatartására és végső soron katonai akcióra kényszerítésére. A konfliktus előzményeit és bonyolultságát jól mutatja be a következő idézet: „A nagy párbaj, a csaták csatája elkezdődött”.²⁸ 1990 augusztusában az Irak által végrehajtott agresszió vezetője, Szaddám Huszein katonai erővel lerohanta Kuvaitot, gyorsan elfoglalta az országot, és egy részét uralma alá vonta.²⁹ A konfliktus fenyegetési és elrettentési dinamikáját tekintve:

- Az Egyesült Államok és szövetségesei azonnali katonai jelenlétet demonstráltak a térségben, hogy elrettentsék Szaddám Huszeint Kuvait további elfoglalásától.
- Irak válaszul propagandát alkalmazott, például nyílt fenyegetéseket tett Izrael ellen, hogy megossza az arab koalíciót.
- Az amerikai Stratégiai Kommunikációs Hálózat gondoskodott arról, hogy Szaddám megértse a háborús következményeket, bár ezt az iraki vezetés alábecsülte.

A konfliktus kommunikációs és információs hadviselési szempontjait vizsgálva úgy értékelhető, hogy a háború egyik legfontosabb aspektusa az információs hadviselés volt: a média felhasználása az ellenség és a hazai közvélemény befolyásolására.

A média nem csupán informál, hanem alakíthatja a külpolitikai döntéseket, mivel a közvélemény és politikai szereplők reakcióját is befolyásolja.

A CNN és más hírcsatornák példátlan módon közvetítették a konfliktust, ami új szintre emelte a nyilvános diplomáciát és az elrettentés eszközeit. Ennél a pontnál különösen hangsúlyozni kell az úgynevezett „CNN-effektust”, ami tulajdonképpen egy politikatudományi és médiakutatási fogalom, és arra utal, hogy a modern tömegmédiá, különösen a 24 órás hírcsatornák (például a CNN) folyamatos tudósításai milyen hatást gyakorolnak a közvéleményre és a politikai döntéshozatalra. A folyamatos híradások gyorsan eljutnak a politikai vezetőkhez és a közvéleményhez, nyomást

²⁷ Itt mindenképp érdemes tisztáznunk, hogy a köznyelvben ez a fegyveres összecsapás „Öbölháború”-ként vált ismertté, és szakmailag is több névvel illethető. Tekintettel a tárgyalt témámra, nem tekintem feladatommak és nem törekszem a hadtörténelmi értelemben pontos magyar nyelvű meghatározásra.

²⁸ Szaddám Huszein 1991-ben úgy gondolta, megnyerte a történelem első élőben közvetített háborúját 2020.

²⁹ TARJÁN M. 1990.

gyakorolva a kormányokra, hogy gyorsan reagáljanak egy-egy nemzetközi válságra vagy humanitárius katasztrófára. Másként megfogalmazva a folyamatos közvetítések hatására a háború szinte beköltözött a nappalikba vagy a hálósobákba; ez volt az első alkalom, amikor élőben lehetett követni a háborús eseményeket. Azt is fontos megjegyezni, hogy ez a háború tette lehetővé az első „modern” katonai médiaszemélyiség megjelenését és szinte sztárrá emelkedését Herbert Norman Schwarzkopf Jr. (1934–2012) személyében, aki 1988 és 1991 között az Egyesült Államok hadseregének központi parancsnokságát (CENTCOM) irányította, majd az Öbölháború idején a koalíciós csapatok főparancsnoka volt. Az első tévés háborúnak is mondott hadműveletben többször ő mutatta be a precíziós csapásokat, majd a 90-es években a legismertebb katonaként általános népszerűségnek örvendett, jellegzetes stílusa miatt (és vélhetően a háborúban elsöprő koalíciós győzelmet eredményező „Desert Storm” elnevezésű hadművelet okán) a „Viharos Norman” becenevet ragasztották rá.³⁰ Keeble³¹ és Gerbner³² szerint Schwarzkopf nemcsak katonai stratégiájával, hanem kommunikációs képességeivel is kiemelkedett az alábbiak szerint:

- Nyilvános sajtótájékoztatók és médiakezelés. Schwarzkopf rendszeres sajtótájékoztatókat tartott, amelyeken részletesen bemutatta a hadműveletek előrehaladását. Közvetlen, világos kommunikációs stílusa segítette a közvélemény támogatásának fenntartását.
 - Hadműveleti megtévesztés (*deception operations*). A média és a katonai kommunikáció egy része szándékosan félrevezető információkat tartalmazott, hogy Irakot stratégiai hibákra kényszerítsék.
 - Diplomáciai kommunikáció és szövetséges koordináció: A katonai vezetők és politikai döntéshozók közötti folyamatos kommunikáció biztosította a hatékony együttműködést. Irak szintén erős médiakampányt folytatott, amelyben az USA által okozott civil károkat hangsúlyozta, hogy nemzetközi nyomást helyezzen az amerikai vezetésre.
7. India és Pakisztán nukleáris elrettentése (1998). A konfliktus hátterében valódi atomnagyhatalmak (India, Pakisztán, Kína) egymáshoz való viszonyát, de leginkább versengésük okait kell ismernünk, ami látszólag területiális vita (az úgynevezett kasmíri vitatott terület áll a középpontjában). Nem szabad elfelednünk azonban azt, hogy a konfliktus legfontosabb szereplői mind állami, mind vallási szempontból komoly különbségeket mutatnak, s vitáik gyökere ebben is keresendő. 1971-ben India elindította saját atomfegyverprogramját, amelynek eredményeként 1974-ben már sikeres kísérletet is hajtott végre; ez arra ösztönözte Pakisztánt, hogy hasonló programba fogjon, és ennek eredményeként az ország 1998. május elején egy nap alatt öt kísérleti atomrobbantást hajtott végre.³³ Ez az esemény kiváló példája az elrettentés stratégiájának a második világháború utáni időszakban a kommunikáció, fenyegetés és stabilitás tengelyei mentén. A konfliktus során a két ország közötti kommunikációs dinamika,

³⁰ Meghalt Norman Schwarzkopf 2012.

³¹ STAFF–KEEBLE 1997.

³² MOWLANA–GERBNER–SCHILLER 2018.

³³ DUNAI 2019.

az elrettentési szándékok kifejezése és azok fogadtatása kiemelten fontos volt a stratégiai egyensúly fenntartásában.

Összegzés

A fentieket összegezve úgy vélem, hogy a döntéshozók közötti folyamatos kommunikáció különösen fontossá vált a második világháborútól kezdve napjainkig. Azonban ennek jelentőségét nemcsak ők ismerték fel, hanem más, akár nem állami szereplők is. Szembetűnő az is, hogy az érintett szereplők törekedtek a rendelkezésükre álló legmodernebb infokommunikációs eszközöket akár direkt és indirekt módon is használni és alkalmazni befolyásolási és/vagy meggyőzési céllal. Ugyanakkor szembetűnő az a tény is, hogy a kommunikáció egyes vonulatai mentén hogyan alakulhatott át a katonai és biztonságpolitikai stratégiai gondolkodás a tárgyalt időszakban.

Felhasznált irodalom

- A hidegháborús forródrót története (2003). *Múlt-Kor*, 2003. augusztus 29. Online: https://mult-kor.hu/20030829_a_hideghaborus_forrodrot_tortenete
- BÁNYÁSZ Péter (2020): *Közösségi média és közszolgálat*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
- BÉRCZI Szaniszló (1985): *Anyagtechnológia I.* Egyetemi jegyzet. Budapest: Tankönyvkiadó.
- CHERSICLA, Richard S. (2019): *Fighting Words: Communications and Extended Deterrence in the 21st Century*. Fort Leavenworth, KS: School of Advanced Military Studies. Online: <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1083208.pdf>
- DEBUSMANN, Bernd (2025): Three Sensitive Messages from Yemen Strike Signal Chat Unpacked and Explained. *BBC*, 2025. március 16. Online: <https://www.bbc.com/news/articles/cj0q5r7ggnlo>
- Donald Trump Launches Strikes Against Yemen's Houthis Over Red Sea Ship Attacks, Killing at Least 31 Civilians (2025). *Sky News*, 2025. március 16. Online: <https://news.sky.com/story/donald-trump-launches-strikes-against-yemens-houthis-13329695>
- DUNAI Péter (2019): Atomhatalmak viaskodnak Kasmírért. *Növekedés*, 2019. augusztus 25. Online: <https://novekedes.hu/elemzesek/atomhatalmak-viaskodasa-kasmirert>
- FÜZI Imre et al. (1986): *Az egyetemes és magyar hadművészet fejlődése az ókortól napjainkig*. Budapest: Zrínyi.
- GADDIS, John Lewis (2005): *The Cold War. A New History*. New York: Penguin Books.
- Hajszálnyira az atomháborútól: a kubai rakétaválság (2023). *Múlt-kor*, 2023. október 18. Online: <https://m.mult-kor.hu/hajszalnyira-az-atomhaborutol-a-kubai-rake-tavalsag-20231028>
- HOBBSAWM, Eric (1994): *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914–1991*. London: Abacus Books.
- Meghalt Norman Schwarzkopf (2012). *Index*, 2012. december 28. Online: https://index.hu/kulfold/eu/2012/12/28/meghalt_norman_schwarzkopf/

- MORGAN, Patrick M. (2017): *The Concept of Deterrence and Deterrence Theory*. Oxford Research Encyclopedia of Politics. Online: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.572>
- MOWLANA, Hamid – GERBNER, George – SCHILLER, Herbert szerk. (1992): *Triumph of the Image: The Media's War In The Persian Gulf, A Global Perspective (Critical Studies in Communication and in the Cultural Industries)*. Routledge.
- NÉMETH József Lajos (2013): A (stratégiai) kommunikáció és a háború kapcsolata napjaikban. *Hadtudomány*, 1–2. 129–139. Online: <https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/download/6681/5280/>
- NÉMETH József Lajos (2019): A stratégiai kommunikáció interdiszciplináris megközelítésben. *Hadtudományi Szemle*, 12(1), 167–174. Online: <https://doi.org/10.32563/hsz.2019.1.11>
- NÉMETH József Lajos (2021): *Stratégiai kommunikáció*. Budapest: Magánkiadás.
- NYE, Joseph S. (2017): Deterrence and Dissuasion in Cyberspace. *International Security*, 41(3), 44–71. Online: https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00266
- OBRADOVIC, Lana – BLACK, Michelle (2019): Teaching Deterrence: A 21st-Century Update. *Journal of Political Science Education*, 16(3), 344–356. Online: <https://doi.org/10.1080/15512169.2019.1575228>
- SIKLÓS András (2024): De kik azok a húsz felkelők, akik most a Vörös-tengeren randalíroznak? *Index*, 2024. január 12. Online: <https://index.hu/kulfold/2024/01/12/huszi-lazadok-voros-tenger-tamadas-hajozas-usa-iran-siita/>
- SÖRÖS Lajos (1964): A hadművészet ókori klasszikusai. *Honvédségi Szemle*, 3, 111–113.
- STAFF, Lutton – KEEBLE, Richard (1997): *Secret State, Silent Press: New Militarism, the Gulf and the Modern Image of Warfare*. John Libbey Publishing.
- Szaddám Huszein 1991-ben úgy gondolta, megnyerte a történelem első élőben közvetített háborúját (2020). *Múlt-Kor*, 2020. január 17. Online: [https://mult-kor.hu/szaddam-huszein-1991-ben-ugy-gondolta-megnyerte-a-trtenelem-elso-eloben-kzvetített-haborujat-20200117](https://mult-kor.hu/szaddam-huszein-1991-ben-ugy-gondolta-megnyerte-a-tortenelem-elso-eloben-kzvetített-haborujat-20200117)
- SZAK, Andrea (2014): Media Influence and Reception Analyses. *Hadtudományi Szemle*, 7(1), 152–157. Online: https://epa.oszk.hu/02400/02463/00022/pdf/EPA02463_hadtudomanyi_szemle_2014_01_152-157.pdf
- SZAK Andrea (2018): A nyilvánosság kommunikációs színterei. *Hadtudomány*, 28(2), 118–125. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2018.28.2.118>
- TARJÁN M. Tamás (1990): Szaddam Husszein megtámadja Kuvaitot. *RubiconOnline*, 1990. augusztus 2. Online: <https://rubicon.hu/kalendarium/1990-augusztus-2-szaddam-husszein-megtamadja-kuvaitot>
- TheLBJLibrary (2012): Daisy Ad (LBJ 1964 Presidential campaign commercial). *YouTube*, 2012. május 14.
- WESTAD, Odd Arne (2017): *The Cold War. A World History*. Basic Books.

Tartalom

GÉZA GÉMESI: Iran's Gray Zone and Hybrid Operations: Strategic Development and Regional Impacts	5
MELEK ADSIZ: Unmanned Aerial Vehicles in Türkiye's Defence and Foreign Policy	19
OMID SAEED SEDEEQ: Hybrid Warfare from the Perspective of Classical Military Theories	33
RAKACZKI ISTVÁN: A Ciróka-völgy és az Orosz-hágó második világháborús védelmi rendszere	49
BURÁNY JUDIT: A katonai jelzések rendszerezése – 1. rész	83
M. TAKÁCS PÉTER: A legitim autoritás problémája: kora újkori magyar esettanulmányok	107
SZABÓ LAJOS: Az orosz–ukrán háború társadalmi és politikai háttere, az ukrán nacionalizmus gyökerei	125
TARJÁNI ATTILA: A kockázatmentes háború paradoxona	143
JULIANA J. J. ALMASSRI: An Investigation of International Legal Marginalisation	157
SÁNTA MÁRIA: Az Egyesült Államok légierő-stratégiái Kína elrettentésére a második Trump-adminisztráció kezdetén	169
FÁRI LÁSZLÓ: Fenyegetés és elrettentés, különös tekintettel a kommunikációra a második világháborútól napjainkig	189